

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Diplomová práce

2013

Matěj Trepeš

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Matěj Trepeš

Pomník „Benešovým dekretům“?

(Socha Edvarda Beneše v Praze jako „místo paměti“)

The Monument of the “Benes Letters”?

**(The Statue of the President Benes in Prague
as a “Place of Memory”)**

2013

Vedoucí práce: PhDr. Jan Randák, Ph.D.

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval vedoucímu této diplomové práce PhDr. Janu Randákovi, Ph.D., za všechny čas a pozornost, které mně při zpracovávání zvoleného tématu věnoval. Zejména za jeho kritické připomínky a podněty, díky nimž se podařilo text vylepšit a dotáhnout do předkládané podoby.

Prohlášení o původnosti práce

Prohlašuji, že předkládaná diplomová práce s názvem „Pomník ‚Benešovým dekretům‘? (Socha Edvarda Beneše v Praze jako ‚místo paměti‘)“ je mým původním autorským dílem. Zpracoval jsem ji samostatně s využitím řádně citovaných pramenů a literatury, uvedených v příloženém seznamu. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia k získání stejného ani jiného titulu.

V Praze dne 29. července 2013

Matěj Trepeš

Abstrakt – česky

Pomník „Benešovým dekretům“?

(Socha Edvarda Beneše v Praze jako „místo paměti“)

Diplomová práce představuje galerii různých způsobů vzpomínání na politika Edvarda Beneše (1884–1948) v období let 2002–2005, okolo velkého východního rozšíření Evropské unie. Mezinárodně a bilaterálně byly vedeny spory o „Benešovy dekrety“ a nucená vysídlování v poválečném období, v tuzemsku pak rovněž o tématu „Beneš a komunismus“. Úvod představuje teoretická východiska práce, připomíná evropský kontext zkoumané problematiky a nastiňuje strukturu studie. Druhá kapitola zkoumá obraz Edvarda Beneše v prostředí českých probenešovských pamětnických sdružení, charakterizuje jejich narativ a přibližuje jejich aktivity, směřující ke zviditelnění jejich hrdiny. Třetí kapitola ukazuje alternativní tuzemské benešovské vzpomínání na příkladu karikované Benešovy busty, díla uskupení Pode Bal, a ukazuje dobový politický kontext instalace (2002). Čtvrtá kapitola je zacílena na analýzu obrazů Edvarda Beneše v tuzemském politickém diskurzu, což zkoumá na příkladu normy „lex Beneš“ (2003–2004). Pátá kapitola se zabývá projektem pomníku Edvarda Beneše na Loretánském náměstí v Praze (2002–2005), přibližuje ostré mediální spory a polemiky, proběhnoucí při příležitosti slavnostního odhalení pomníku (16. května 2005), a dále i na jejich základě načrtává Benešův obraz v sudetoněmeckém a maďarském diskurzu. Závěrečná kapitola shrnuje hlavní poznatky a práci konečně doplňuje obrazová a textová příloha.

Klíčová slova: paměť, vzpomínání, pomník, „místa paměti“, „Benešovy dekrety“, Edvard Beneš

Abstract in English

The Monument of the “Benes Letters”? (The Statue of the President Benes in Prague as a “Place of Memory”)

This dissertation shows the gallery of various moods of recollections the Czech politician Edvard Beneš (1884–1948) during the years 2002–2005, it means around the great easterly enlargement of the European Union. In these period many controversies were led internationally and bilaterally about the “Benes Letters” and about the displacement of Germans after the WW2, in the Czech Republic about the issue “Benes and communism”, too. The introduction sketches the theoretical and methodological starting points of this dissertation, and then recapitulates the European context of the problems and the structure of this study. The second chapter looks into the research of E. Benes in the milieu of the Czech pro-Benes contemporary witnesses of him and their organizations, characterizes their narrative and shows their activities, which were done in direction to the celebration of this hero. The third chapter analyzes another one type of the Benes recollection in Czech – the example of one caricatural bust of Benes, artwork of artistic group Pode Bal, and shows the contemporary political context of this intervention. The fourth chapter analyzes the pictures of Benes in the Czech political discourse (the question of the “lex Benes” in the Parliament, 2003–2004). The fifth chapter describes the project of the Benes-Monument at the Loretan-Square in Prague (2002–2005), analyzes the sharp (not only) media polemics around the unveiling ceremony of this monument (16th of May, 2005), and drafts the Benes’s picture in the Sudetes Germans and Hungarian discourses. The last sixth chapter summarizes the main ideas and conclusions of the topic. The ending component of the all study is the pictorial and textual supplement.

Key words: Memory, Recollection, Monument, “Place of Memory”, “Benes Letters”, Edvard Benes

Obsah

1. Úvodem: Paměť a vzpomínání (nejen) ve střední Evropě na prahu milénia: případová studie „Edvard Beneš“	10
1.1 Téma práce, způsob jeho zpracování a cíl studie	10
1.2 Paměť, vzpomínání a zapomínání na prahu třetího tisíciletí	13
2. Pamětnické organizace – identita & politika	19
2.1 Společnost Edvarda Beneše v Praze	21
2.2 K problematice „života a díla“ prof. Věry Olivové	27
2.3 Tzv. „boj o Beneše“ a „demokraticko-republikánský“ historický narativ pamětnických sdružení	30
2.4 „Boj o Beneše“ v letech 2002–2005: postoje a bojové strategie pamětnických organizací	45
2.4.1 Pamětníci, politici a tzv. „lex Beneš“	45
2.4.2 Oslavy 120. výročí narození Edvarda Beneše (2004)	
– spory a konflikty	50
2.4.3 Zákruty „bojů o Beneše“ před vstupem České republiky do Evropské unie očima odbojářských novin Národní osvobození	55
3. Alternativní „benešovské“ vzpomínání: skupina Pode Bal a její karikovaná busta Edvarda Beneše	65
3.1 Skupina Pode Bal: historie, politika a masmédia	65
3.2 Benešovský projekt skupiny Pode Bal „Věrní zůstaneme!“	71
3.2.1 Protesty pamětnických sdružení proti akci Pode Balu	75
4. Kauza „lex Beneš“: vzpomínání a zapomínání na Edvarda Beneše v českém politickém diskurzu (2002–2005)	79
4.1 K tuzemské tradici přijímání „zákonů o dějinách“	79
4.2 „Lex Beneš“: navrhovatelé a podaný návrh	84
4.3 Projednávání normy v Poslanecké sněmovně PČR	90
4.3.1 Lex Beneš – 1. čtení v PSP ČR	90
4.3.2 Lex Beneš – 2. čtení v PSP ČR	95
4.3.3 Lex Beneš – závěrečné třetí čtení v PSP ČR	102
4.4 Projednávání „lex Beneš“ v Senátu Parlamentu ČR	106
4.5 Lex Beneš podruhé v Poslanecké sněmovně PČR	114
4.6 „Lex Beneš“ a česká politická scéna – shrnutí	118

5. Pomník „Benešovým dekretům“? Socha Edvarda Beneše na Loretánském náměstí v Praze-----	122
5.1 Ze zákulisí pomníkového projektu „Edvard Beneš v Praze“-----	123
5.2 Pomník Edvarda Beneše mezi pavézou a řemdihem-----	130
5.2.1 Slavnostní odhalení pomníku – průběh a masmediální reflexe-----	130
5.2.2 Sudetoněmecká ostrá kritika: Edvard Beneš, genocida Němců a Stalin-----	137
5.2.3 Česká odpověď do Němec: Beneš vítězný válečný hrdina, Stoiber pohrobek Hitlera-----	142
5.2.4 Zapadlý maďarský nesouhlas s pomníkem Edvarda Beneše-----	145
5.2.5 Pomník anebo „zapomník“?	
K funkci pomníku Edvarda Beneše ve veřejném prostoru-----	148
5.3 Symbol konfliktní minulosti – divergentní vzpomínkové rámce (Analýza konfliktů okolo slavnostního odhalení Benešova pomníku)-----	150
5.3.1 Sudetoněmecký obraz minulosti česko-německého soužití-----	154
5.3.2 Maďarské výhrady k pomníku Edvarda Beneše a maďarské vzpomínání na něj-----	159
 6. Závěrečné shrnutí:	
Konfliktní vzpomínání na Edvarda Beneše na počátku tisíciletí. Společník Hitlera se Stalinem – anebo Churchilla s Rooseveltem? -----	163
 Prameny a literatura-----	172
 Seznam obrazových a textových příloh-----	182
 Obrazová a textová příloha-----	I–IX

Seznam zkratek

CDU	Christlich-demokratische Union (SRN)
CSU	Christlich-soziale Union (SRN), koaliční partner CDU
ČSBS	Český svaz bojovníků za svobodu
ČsOL	Československá obec legionářská
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
EB	Edvard Beneš
FF (UK)	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
KDU–ČSL	Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová
KPR	Kancelář prezidenta republiky
KSČ	Komunistická strana Československa
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy
MRŠ	Milan Rastislav Štefánik
ODS	Občanská demokratická strana
PSP ČR	Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky
SdL	Sudetendeutsche Landsmannschaft (Sudetoněmecké krajanské sdružení)
SEB	Společnost Edvarda Beneše
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands
TGM	Tomáš G. Masaryk
ÚPV ČSSR	Úřad předsednictva vlády Československé socialistické republiky
US–DEU	Unie svobody/Demokratická unie

1.

Úvodem

Paměť a vzpomínání (nejen) ve střední Evropě na prahu milénia: případová studie „Edvard Beneš“

1.1 Téma práce, způsob jeho zpracování, cíl studie

Předkládaná diplomová práce je v hned několika ohledech netradičně koncipovaná. Zadána a zpracována je sice v semináři soudobých dějin Ústavu českých dějin FF UK, ale časové vymezení léty 2002–2005, na něž jsem zaměřil svou pozornost, je i v rámci tohoto semináře velmi „mladé“, málo obvyklé. Dále jsem se pak (s ohledem na povahu tématu) musel pohybovat na rozhraní několika humanitních oborů, vedle historiografie jsem využil i výsledky bádání kolegů politologů, sociologů, inspiroval jsem se „paměťovými studiemi“.¹ Přes využití výsledků těchto i dalších oborů bych rád již na tomto místě zdůraznil, že práce je historiografická primárně svojí *metodou* – u zkoumaných událostí a jevů jsem usiloval rozkrýt jejich historické ukotvení, sahající nejednou i přes století nazpět. A za třetí je specifická i použitá pramenná základna, což je opět dáno pouze malým časovým odstupem od zkoumaného tématu.

Diplomová práce nese záměrně nejednoznačný název „*Pomník „Benešovým dekretům“? Socha Edvarda Beneše v Praze jako „místo paměti“*“. Východiskem diplomního projektu se stala původně seminární práce, zpracovaná v semináři „Vzpomínání a místa paměti v českých novodobých/soudobých dějinách“.² Dotčená seminární práce byla věnována sledování příběhu pomníku Edvarda Beneše, vztyčeného na Loretánském náměstí v květnu 2005. Sledoval jsem v ní zákulisí celého projektu, podrobně analyzoval mediální polemiky, provázející slavnostní odhalení, a zabýval se rovněž tím, co v nich nezaznívalo, tedy nevyřčenými vzpomínkami a rozličnými paměťmi, spjatými s Benešovou osobností.³

V rámci diplomního projektu byla původní seminární práce značně rozšířena. Zaměřil jsem se na období let 2002–2005, která jsou nejen léty realizace výše zmíněného projektu Benešova pomníku v Praze, ale bližší průzkum ukázal, že je lze pokládat za relativně

¹ Rád bych zde podotkl, že tato multidisciplinarita v daném případě není obvyklou propagační frází, ale v rámci zpracování vytýčeného tématu se překračování úzkých historiografických hradeb ukázalo být naprostou nezbytností, už s ohledem na skutečnost, že vzhledem k malému odstupu problematika mého zájmu doposud nebyla dějepisci takřka dotčena.

² Matěj TREPEŠ, *Pomník „Benešovým dekretům“? Socha Edvarda Beneše v Praze jako „místo paměti“*, seminární práce, FF UK, Praha 2011.

³ Přepřacovaná a upravená původní seminární práce byla zakomponována do této diplomové práce jako kapitola 5, Pomník „Benešovým dekretům“? Socha Edvarda Beneše na Loretánském náměstí v Praze.

kompaktní historický celek, v němž frekvence výskytu benešovské symboliky oproti předchozímu i následnému období rapidně vzrostla. Z mezinárodněpolitického hlediska bylo toto období významné zvláště procesem rozšiřování Evropské unie, přičemž vyvrcholení tohoto procesu vstupem skupiny středo- a východoevropských zemí ve sledovaném období (členství od 1. května 2004) se neobešlo bez řady kontroverzí s hlubokými historickými přesahy. „Benešovy dekrety“ zažívaly v tomto období své hvězdné hodiny – a Edvard Beneš s nimi. Kontroverze o „dekrety“ byla ovšem určitým výmluvným příkladem širšího evropského procesu aktualizace paměti a vzpomínání, který nezasahoval zdaleka pouze Českou republiku či region střední Evropy (viz níže).

Mým záměrem a cílem bylo v rámci diplomního projektu prozkoumat a posléze v koncentrované podobě představit *galerii portrétů Edvarda Beneše*, tak jak jej vnímali a „namalovali“ v době zcela nedávné rozmanití aktéři politiky dějin (a politiky paměti). Nespokojil jsem se přitom s reprodukcí těch či oněch pro/proti-benešovských stanovisek, ale usiloval o hlubší rozkrytí a představení daných prostředí paměti, vzpomínání i neoddělitelného zapomínání na ty či ony dávné i nedávné historické procesy, spojitelné s kontroverzní osobností Edvarda Beneše. V tom spatřuji jeden z hlavních přínosů této studie.

Usiloval jsem tedy o kritickou analýzu různých vzpomínajících prostředí, jejichž dějinné příběhy se střetávaly na veřejném fóru a snažily se prosadit jako autentickou a správnou právě svoji vizi, svůj pohled na dějinné účinkování Edvarda Beneše a jeho odkaz dnešku. Zaměřil jsem se proto v první řadě na zkoumání pospolitosti Benešových nejvěrnějších, tuzemských ***pamětnických sdružení***, volně seskupených okolo listu Národní osvobození: zejména jde o Společnost Edvarda Beneše, Český svaz bojovníků za svobodu, Československou obec legionářskou, Svaz letců RAF a další drobnější zájmové společnosti. Tato sdružení stála za projektem Benešova pražského pomníku a pokoušela se aktivně zasahovat do probíhajících veřejných debat; právě ona rovněž iniciovala zákon o dějinných zásluhách Edvarda Beneše (tzv. „lex Beneš“). Proniknout na veřejné fórum, získat si širší pozornost tyto organizace usilovaly zejména prostřednictvím spolupráce s vybranými politickými činiteli (pořádání oslav, konferencí, seminářů, osobní jednání atp.).

Další kapitola pak sleduje na konkrétním pomníkovém příkladu **alternativní benešovské vzpomínání**. Věnoval jsem ji karikované bustě Edvarda Beneše, kterou v rámci svého happeningového programu slavnostně „odhalila“ ***umělecká skupina Pode Bal***, zaměřující se na politicky kontroverzní umění. Její projekt nazvaný „*Věrní zůstaneme!*“ se kriticky vymezil vůči „národněfrontovému“ postoji Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, jež před volbami na jaře 2002 jednohlasně přijala speciální *usnesení k dekretům prezidenta republiky*. Umělci kritizovali nejen nucené vysídlení Němců z poválečného Československa, ale nastolili i citlivou otázku charakteru třetí republiky, resp. tuzemských kořenů socialistického experimentu.

Čtvrtou kapitolu práce pak zaměřuji na zkoumání **místa Edvarda Beneše v českém politickém diskurzu**. Provedl jsem detailní analýzu parlamentních diskusí a debat, spojených s projednáváním „lex Beneš“ (2003–2004). Její rozsah není samoučelným popisováním množství stran papíru, ale vyjádřením snahy přiblížit různé odstíny reflexe Beneše a jeho dědictví v řadách reprezentantů občanů – českých voličů. Zatímco totiž na výše zmíněném usnesení PSP ČR k dekretům (2002) byla dosažena všeobecná shoda, o uzákonění dějinných zásluh tohoto politika se vedly velmi vášnivé spory. Zákon podporovala levice, menší středopravé strany byly proti, zajímavá je pak existence dvou křídel v rámci sněmovního klubu ODS, jež se tak rozdělila. Analýza debat ukazuje, že (ačkoliv to navrhovatelé zákona vehementně a setrvale odmítali) *zákon měl být určitou symbolickou odpovědí české politické reprezentace na zpochybňování Benešových dekretů zejména (ne výlučně) ze sudetoněmeckých kruhů*.⁴ Analýza této česko-české parlamentní diskuse dále ukázala, že jablkem sváru se stalo zejména téma „**Beneš a počátky komunismu v Československu**“, shoda naopak panovala na ocenění jeho zásluh o vznik 1. ČSR, jakož i Benešových meziválečných diplomatických aktivit. Téma Mnichova šířeji diskutováno ani kritizováno nebylo – patrně se již posouvá do roviny méně výbušné kulturní paměti, zatímco otázka komunismu je dnešní společnosti bližší, a ovšem i konfliktnější.⁵

Pátá kapitola je věnována **sledování příběhu pomníku Edvarda Beneše na Loretánském náměstí**, od zákulisních příprav po slavnostní odhalení. To připadlo na 16. května 2005, den 60. výročí návratu Edvarda Beneše do Prahy po skončení 2. světové války, současně se však vklínilo mezi tradiční svatodušní setkání sudetských Němců (tzv. Sudetoněmecké dny) a následnou návštěvu německého spolkového kancléře v České republice. Slavnostní odhalení pomníku s aktivní účastí předních domácích politických činitelů vyvolalo za této konstelace ostré polemiky doma i v zahraničí. Zaměřil jsem se zde na reflexi události v tuzemských médiích, nejen na zpravodajství, ale i další útvary (komentáře, dopisy čtenářů, polemiky atd.). Samostatnou pozornost jsem pak věnoval myšlenkovému pozadí vznášené velmi ostré sudetoněmecké kritiky Edvarda Beneše a rovněž (decentněji vyjádřeným) maďarským výhradám. Přibližuji tak další dvě významná paměťová protibenešovská prostředí.

⁴ Poznamenávám již na tomto místě, že zahraničním debatám jsem se samostatně podrobněji nevěnoval zejména vzhledem k jejich kvalitnímu zpracování ve studii Christiana DOMNITZE, *Zápas o Benešovy dekrety před vstupem do Evropské unie. Diskuse v Evropském parlamentu a v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR v letech 2002–2003*, Dokořán, Praha 2007.

⁵ Dosud nejobsáhleji Françoise MAYER, *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*, Argo, Praha 2009. Rozmanitými aspekty politiky dějin se v řadě studií zabýval tým historiků ÚSD AV ČR, srov. jejich kolektivní monografie Adéla GJURIČOVÁ – Michal KOPEČEK (eds.), *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*, Paseka, Praha – Litomyšl 2008; Adéla GJURIČOVÁ – Michal KOPEČEK – Petr ROUBAL a kol., *Rozdělení minulosti. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*, Knihovna Václava Havla, Praha 2011.

Závěr práce pak shrnuje hlavní poznatky a vlastní text doplňuje obrazová příloha. Pramenným substrátem této práce se stal zejména rozbor masovými médii šířených obsahů. Do nich se snažily ty či ony zájmové skupiny (někdy úspěšně, jindy méně) proniknout a jejich prostřednictvím komunikovat svá poselství. Zohlednil jsem všechna klíčová tištěná média i určující televizní, resp. rozhlasové pořady.⁶ Masová média sama o sobě představují určité „médiu vzpomínání“, zpravidla odrážející stereotypy svých cílových skupin, přičemž v současnosti se podstatnou měrou podílejí na formování historické paměti širokých vrstev populace.⁷ Dále se práce opírá o stávající odbornou literaturu, jak je patrné z přiloženého přehledu pramenů a literatury.

1.2 Paměť, vzpomínání a zapomínání na prahu třetího tisíciletí

Paměť, vzpomínání a zapomínání se, jak se zdálo, na přelomu tisíciletí s novou energií vrátili na jeviště dějin – nejen v České republice či ve středoevropském regionu, ale v Evropě vůbec. Společně s tím se problematika paměti dostala do zorného úhlu různých společenskovedních disciplín a koncept kultury vzpomínání doznal neobyčejného rozšíření.⁸ Dotčené koncepty přitom, zejména v souvislosti s mezinárodní (česko-německou či česko-francouzskou) spoluprací české historické obce, v posledních letech zdomácňují i u nás, přičemž se objevují jak materiálové, tak i některé teoretické příspěvky k této problematice.⁹

V rámci paměťových studií je značná pozornost věnována rozvíjení konceptu „míst paměti“. Možno říci, že klasickým „místem paměti“ jsou nejrozličnější pomníky a památníky významným osobám či událostem, jako je tomu rovněž v případě zde zkoumaného pomníku Edvarda Beneše v Praze. Pomníkem se dnes v konvenčním slova smyslu zpravidla rozumí socha (sousoší), stojící na veřejně přístupném prostranství – to co do své formy. Podstatnější

⁶ Zohlednil jsem zejména hlavní tištěné deníky, tedy Mf Dnes, Lidové noviny, Právo, Hospodářské noviny, pro další výzkum byla využita mediální databáze společnosti Anopress, zpřístupňující kompletní obsahy tištěných médií a zpravodajsko-publicistických pořadů rozhlasu a televize zpětně od roku 1996.

⁷ Srov. souhrnně Christian GUDEHUS – Ariane EICHENBERG – Harald WELZER (Hrsg.), *Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Handbuch*, J. B. Metzler Verlag, Stuttgart – Weimar 2010, kap. III/11 (Printmedien und Radio), III/13 (Film und Fernsehen), resp. III/15 (Internet). K českým médiím viz Petr BEDNAŘÍK – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPOVÁ, *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*, Grada, Praha 2011, kap. 12, s. 365–382.

⁸ Obecně k uvedené problematice srov. rozsáhlé a obsažné kompendium Ch. GUDEHUS – A. EICHENBERG – H. WELZER (Hrsg.), *Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Handbuch*. Dále viz dílčí studie: Christoph CORNELIËN, *O výskume kultúry pamäti v západnej a východnej Európe. Metódy a otázky*, in: Christoph Corneliën – Roman Holec – Jiří Pešek (eds.), *Diktatura – válka – vyhnání. Kultury vzpomínání v českém, slovenském a německém prostředí od roku 1945*, Albis international, Ústí n. Labem 2007, s. 23–42, také viz přehledové zamyšlení Zdeňka VAŠÍČKA – Francoise MAYER, *Minulost a současnost, paměť a dějiny*, in: Zdeněk Vašíček – Francoise Mayer, *Minulost a současnost, paměť a dějiny*, CDK a Triáda, Brno – Praha 2008, s. 153–185.

⁹ Srov. Radmila ŠVARÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *O paměti, historii, vědomí a nevědomí. Současná bádání v paměťových studiích*, in: *Dějiny – Teorie – Kritika*, 4/2007, č. 2, s. 232–255.

však je, že rysem „pomníkovosti“ takové plastiky, odlišujícím ji od jiných běžných architektur je, že je veřejností reflektována převážně z mimoestetických důvodů; tedy „*pomník je na prvním místě symbolem, pak teprve artefaktem*“.¹⁰

Klíčové je tedy funkční hledisko takové plastiky (alespoň nakolik se má jednat o „místo paměti“) a to ve dvou odlišených aspektech – totiž prostorovém a časovém. Posláním míst paměti je zafixovat v daném prostoru a čase (tzn. v přítomnosti a pro budoucnost) jistou konkrétně vymezenou podobu minulosti. Prostorová fixace je dána „zpředmětněním“ minulosti v materiálním slova smyslu, tedy konkrétním výtvarným ztvárněním pomníku (v našem případě sochy). Časová fixace by neměla být vyčerpána slavnostním odhalením pomníku, ale založena na periodicky se opakujících rituálech, vázaných na dané místo (paměti), při nichž skupina účastníků stvrzuje shodným jednáním (a patrně i prožíváním) svoji kolektivní identitu. Takové skupinové konání pak rovněž zpětně ovlivňuje individuální paměť aktérů.¹¹

Pomník má tedy jak retrospektivní (v podobě konstruktu určité výseče minulosti, realizované v současnosti), tak prospektivní (toto „zpředmětnění“ minulosti se má stát závdkem budoucnosti) funkci. Soudobá příručka jej přiléhavě pojímá jako „*vědomě vytvořenou a esteticky ztvárněnou reprezentaci minulosti*“.¹² Při zkoumání funkce pomníku je potom podstatné zodpovězení otázky, *kdo* za konkrétním pomníkovým projektem stál, *jaký dějinný příběh* je pro danou societu s pomníkem spjat a *jaké poselství* je jeho prostřednictvím zamýšleno předat recipientům (současným i budoucím)? Proč byl postaven *právě* v této době a na tomto místě?

Pomník je vždy určitým symbolem, zastupuje určité hodnoty. „*Monument, památník, např. busta politika,*“ píše Moritz Csáky, „*obsahuje podle záměru autorů jednoznačnou výpověď, třeba nějaké politické poselství, které má být zprostředkováno vizuálním ztvárněním politika. Svět by na něho neměl zapomenout. Ve skutečnosti je tato busta jen artefakt a jen poukazuje na politika. Není to ale on osobně. Je to materializovaný obraz toho, na koho se obraz přímo vztahuje a koho si pohledem na tento obraz máme připomenout.*“ Akty vzpomínání (individuálního či kolektivního) s sebou neoddělitelně nesou ale i určitý skrytější obsah, rovněž podléhající dějinným proměnám: „*Památníky jako místa paměti tedy obsahují mnohobásobné a mnohoznačné prvky (signifikanty), které poukazují na významovou souvislost (signifikát). Obojí dohromady vytváří ensemble (znak), díky kterému může místo paměti vystupovat jako text. [...] Prostřednictvím aktu individuálního anebo kolektivního vzpomínání je možné tento znak, tento ‚ensemble‘, toto ‚místo‘ načítat.*“¹³

¹⁰ Zdeněk HOJDA – Jiří POKORNÝ, *Pomníky a zapomínky*, 2. vyd., Paseka, Praha – Litomyšl 1997, s. 14–15.

¹¹ Aleida ASSMANN, *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*, C. H. Beck, München 2006, s. 217.

¹² Ch. GUDEHUS – A. EICHENBERG – H. WELZER (Hrsg.), *Gedächtnis und Erinnerung*, kap. III/8 (Denkmale und Gedenkstätten), s. 177.

¹³ Moritz CSÁKY, *Viacznačnosť pamäti a spomínanie*, in: OS, Fórum občianskej spoločnosti, 10/2005, č. 1–2, zde s. 16–17.

Důležité je přitom podotknout, že v demokratické pluralitní společnosti již neexistuje homogenní národně-historický narativ, spíše lze hovořit o vícero diferencovaných prostředích kolektivní/kulturní paměti, což platí jak uvnitř státních hranic, tak přirozeně vně nich. Osobnost politika Edvarda Beneše tak je „načítána“ v rámci odlišných historických příběhů a politických názorů, což je (mimo jiné) též východiskem pro pomníkové spory.

Specifikem pražského pomníku Edvarda Beneše bylo načasování jeho odhalení – 16. května 2005 uplynulo přesně 60 let od státníkova návratu do Prahy závěrem 2. světové války. Už to samo představuje jisté „zpřítomnění minulosti“, podstatnější však je tímto daný (sociologicky vzato) třígenerační odstup od uvedené historické události. Jedná se o období tzv. „*plovoucí mezeře*“, o čas, kdy se žítá, *komunikativní* paměť „očitých svědků“ a přímých pamětníků zvolna přetavuje v *kulturní*, překračující generačně daný biologický horizont.¹⁴ Přitom je třeba si uvědomit, že v tentýž časový okamžik se prolínají a společně o místo na slunci zápasí jak „očití svědci“ – tedy nositelé komunikativní paměti –, pro něž byl Beneš ještě živým, pamatovaným symbolem, tak vzpomínky (převažující) části společnosti, pro kterou je Beneš již součástí kulturní paměti.

Ale jak již bylo řečeno, nejde jen o jeden pomník – ten chce být toliko případovou studií určitého obecnějšího trendu. Zůstaneme-li v regionu střední Evropy, zde se od přelomu 80./90. let 20. století, tedy od pádu socialistických diktatur, otevřel nebývale široký prostor pro soutěž nejrůznějších (staro)nových pamětí a vzpomínek, v procesu transformace se proměňovala historická paměť, převypravovaly se velké historické příběhy. Důležité je, že do tohoto procesu v těchto nových podmínkách aktivně vstupovaly příslušné národní státy – poukázat lze v této souvislosti pro jednoduchost na z veřejných prostředků vydržované (a kontroverze budící) „instituty *národní paměti*“, existující v Polsku a na Slovensku pod tímto názvem,¹⁵ jenž byl v tuzemsku jako příliš dráždivý nakonec pozměněn na Ústav pro studium *totalitních režimů*.¹⁶ ÚSTR připadá mj. důležitá úloha v realizaci zákona o tzv. „třetím odboji“, tedy normy normující oficiální postoj k předchozímu režimu.¹⁷ Z jeho dalších aktivit lze

¹⁴ Zdeněk VAŠÍČEK, *Plavba na mezeře*, in: Z. Vašíček – F. Mayer, *Minulost a současnost, paměť a dějiny*, s. 141–144. K pojmům komunikativní/kolektivní, resp. kulturní paměť souhrnně Ch. GUDEHUS – A. EICHENBERG – H. WELZER (Hrsg.), *Gedächtnis und Erinnerung*, kap. II/2–4, s. 85–108.

¹⁵ *Ústav paměti národa* na Slovensku vznikl roku 2002 na základě „zákona o paměti národa“ (č. 553/2002 Z. z., o zpřístupnění dokumentů o činnosti bezpečnostních složek státu v letech 1939–1989 a o založení Ústavu paměti národa), viz web této instituce (<http://www.upn.gov.sk/>). Polský *Instytut Pamięci Narodowej* byl založen již v roce 1988, web viz <http://ipn.gov.pl/o-ipn>.

¹⁶ Český ÚSTR vznikl roku 2007 na základě zákona č. 181/2007 Sb., o ÚSTR a Archivu bezpečnostních složek, viz web www.ustrcr.cz. Kriticky k uvedené instituci a s nastíněním širšího kontextu Michal KOPEČEK, *Hledání „paměti národa“*. *Politika dějin, nostalgie a české dějepisectví komunismu*, in: *Dějiny – Teorie – Kritika*, 4/2007, č. 1, s. 7–26, kde též odkazy na literaturu.

¹⁷ Zákon č. 262/2011 Sb., o účastnících odboje a odporu proti komunismu. ÚSTR a ABS zpracovávají „odborná stanoviska“, jež pak slouží pro rozhodování o podaných žádostech příslušnému Ministerstvu obrany ČR.

upozornit na ústavní „výkladní skříň“, časopis *Paměť a dějiny* – přičemž je ovšem jakákoliv reflexe vzájemného vztahu obou pojmů v názvu tohoto časopisu, stejně jako slova „totalitarismus“ v názvu celé instituce, celá léta ignorována.¹⁸

Paměť se razantně vracela v letech okolo vstupu států střední Evropy do Evropské unie, kdy byla znovunastolena otázka národního a nadnárodního, lokálně specifického a univerzálně evropského, jíž se po svém ujali i jednotliví političtí aktéři.¹⁹ Zajímavým rysem českého vývoje je poznatek kolektivu pracovníků Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, zkoumajících formování politických idejí v Česku po listopadu 1989, že totiž politická scéna se primárně nerozestupovala podle různých „klasických“ ideologií (liberální, konzervativní, socialistické atd.), ale z podstatné části byla určována lišící se reflexí minulosti, nejen (ač té jako nejčerstvější v první řadě) komunistické.²⁰ Komunistická minulost, ať již v podobě kolektivní či skupinové, se dostávala do centra veřejných diskusí a debat. O počátcích komunistické minulosti Československa se ve sledovaném období let 2002–2005 hojně diskutovalo i právě v souvislosti se mnou zkoumanou materií, konkrétně se jednalo o lišící se reflexe historického počínání Edvarda Beneše v posledním desetiletí jeho života.

Dotkl-li jsem se výše problematiky klasických pomníků z kovu či kamene, je třeba říci, že existují i obdobné, ovšem *imateriální* pomníky: typickým příkladem mohou být tzv. *zákony o dějinách*, s nimiž se nesetkáváme v posledních letech zdaleka jen ve středoevropském regionu. Český případ „lex Beneš“, zákona o dějinných zásluhách Edvarda Beneše, kterému níže věnuji samostatnou kapitolu, je tedy třeba pojímat jako konkrétní případovou analýzu, ilustrující určitý obecnější evropský soudobý trend.

Problematika „zákonů o dějinách“ se na prahu třetího tisíciletí stala celoevropskou otázkou s mnoha otazníky. Původně ryze francouzské spory a debaty postupně přerostly do celoevropského rámce, když Rada evropských ministrů v roce 2007 přijala novou směrnici, zavádějící (s odvoláváním zejména na boj proti projevům antisemitismu, resp. obecněji rasismu) na celém území evropského společenství skutkovou podstatu nových trestných činů. Na francouzskou situaci reagovala již dříve (roku 2005 – v souvislosti s polemikami okolo zákona oceňujícího francouzskou civilizační misi v Zámorí, resp. starší normy, pojímající novověký obchod s otroky jako zločin proti lidskosti) vzniklá francouzská platforma historiků a dalších společenskovědních badatelů, vedená klasikem „paměťového

¹⁸ Kritický rozbor textů, otištěných v prvních ročnících časopisu „Paměť a dějiny“ zpracoval Jan RANDÁK, *Paměť a (soudobé) dějiny. Nejen nad třemi ročníky časopisu Paměť a dějiny*, in: Soudobé dějiny, 18/2011, č. 1–2, s. 196–209.

¹⁹ Příkladem může být tuzemská Občanská demokratická strana, jíž se systematicky badatelsky věnuje Adéla Gjuríčová, srov. zvláště její studii *Poněkud tradiční rozchod s minulostí. Občanská demokratická strana*, in: A. Gjuríčová – M. Kopeček – P. Roubal a kol., *Rozdělení minulostí. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*, zde zvl. podkapitola „Paměť se vrací“, s. 128–134.

²⁰ Zejména narážím na sborník studií Adéla GJURIČOVÁ – Michal KOPEČEK – Petr ROUBAL a kol., *Rozdělení minulostí. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*.

žánru“, Pierrem Norou, nazvaná *Svoboda pro historii*. Jako plod svého setkání v říjnu 2008 uveřejnila tzv. *Výzvu z Blois*, v níž signatáři protestovali proti „opětovnému nasazování okovů zámků“ historikům, jejich úkolování politickou objednávkou, jež je v důsledku „v rozporu s jejich posláním“. Vyjádřili rozhodný protest proti snahám „moralizovat historii“ a zavádět „intelektuální cenzuru“, zdůrazňující, že „ve svobodném státě nepřísluší orgánům politické moci stanovovat, co je historická pravda a pod brožbou trestněprávní odpovědnosti oklešťovat svobodu historika“. Politické představitele vybídli, aby zákony ve vztahu k minulosti neformulovali „státní pravdy“, jejichž vpád do právního řádu může v důsledku nejen omezovat historická bádání, ale intelektuální svobodu všeobecně.²¹ Výzvu podpořily stovky evropských historiků, mezi nimi i zvučná jména jako E. Hobsbawm, J. Le Golf či Aleida a Jan Assmannovi. Měkčí stanovisko k francouzským paměťovým zákonům zaujala jiná skupina historiků, sdružená ve *Výboru ostražitosti vůči veřejnému využívání historie*, kteří odmítali jen některé části „zákonů o dějinách“ (sankční složky, pozitivní hodnocení francouzské kolonizace) ale v principu uznávali právo státu vyslovovat se legislativou k otázkám paměti.

Francouzská situace je specifická v tom ohledu, že tamní parlament projednával „zákony o dějinách“ na prahu 21. století takřka jako na běžícím pásu. Takto v roce 2001 byl přijat zákon o arménské genocidě za 1. světové války, téhož roku i další zákon, uznávající a prohlašující novověký obchod s černošskými otroky za zločin proti lidskosti, dále roku 2005 norma vyjadřující vděčnost francouzským repatriantům ze severní Afriky... Francouzskému parlamentu byly postupně předloženy na dvě desítky podobných návrhů, jež ne vždy uspěly (např. kuriózní návrh stavějící na pranýř počínání křížáků v Palestině coby „zločin proti lidskosti“). Francouzští politici hájili svůj nárok na přijímání těchto a podobných norem mandátem, získaným ve volbách od svých voličů.²²

Nejde ovšem toliko o Francii a její (auto)reflexi francouzských dějin, podobně bychom se zde mohli zabývat též problematikou slovenskou. Rovněž v zemi našich blízkých sousedů byl přijat větší počet usnesení Národní rady Slovenské republiky k různým historickým událostem, jakož i některé paměťové zákony – poukázat zde lze stručně na „lex Štefánik“ (2000), kontroverzní „lex Hlinka“ (2007), či jej v těsném závěsu následující „lex Dubček“ (2008). Jak kriticky k tomu upozornil např. Juraj Marušiak, v právě zmíněném případě se historie stala netoliko „služkou politiky“, ale „doslova předmětem politického obchodu“. Jak citovaný autor upozorňuje, na Slovensku existují oproti probranému francouzskému příkladu paměťové zákony bez kominační složky, nevyvozují bezprostřední sankce; spokojují se s pamětními deskami v budově Národní rady SR. Proto možná byly vnitroslovenské diskuse

²¹ Text citované *Výzvy z Blois* ze dne 28. října 2008 ve slovenském překladu k dispozici na stránkách Forumhistoriae.sk, http://www.forumhistoriae.sk/forum/vyzva_z_blois/apel_de_blois_SK.pdf (10. 7. 2013).

²² Dobrý souhrn problematiky francouzských „zákonů o dějinách“ přináší stat' Michala KŠIŇANA, *Sloboda pre históriu alebo história pre slobodu?*, dostupná na stránkách Forumhistoriae.sk (http://www.forumhistoriae.sk/forum/vyzva_z_blois/ksinan.pdf, 10. 7. 2013).

méně dynamické a bouřlivé.²³ A hovořit by zde bylo možno i o materiálních pomnících ve své čiré podobě, jako např. o kauze Svatopluka, „krále starých Slováků“.

S obdobnými zákony o dějinách bychom se setkali též v dalších zemích. Upozornil bych zde závěrem již pouze na seminář, který se zabýval otázkou „zákonů o dějinách“ v různých evropských zemích právě z komparativního hlediska. Konal se v listopadu 2010 v pražské knihovně CEFRES pod názvem „*Lois mémorielles/Zákony o paměti*“. Zahrnul příspěvky o situaci ve Francii, Německu, České republice, Polsku, Slovensku, které jsou společně s kompletní následnou diskusí dostupné na webu.²⁴

Smyslem těchto úvodních kontextuálních poznámek bylo poukázat na skutečnost, že problémy s pamětí, vzpomínáním, politikou dějin/paměti se netýkají pouze střední Evropy a tematicky potom netoliko (ne)chtěného dědictví komunismu. Zasahují do nich svými hlasy nejrozličnější aktéři, od politické reprezentace přes profesionální historiky až po nejrozličněji profilovaná zájmová sdružení. Následující studie o vzpomínání a připamatovávání si Edvarda Beneše ve vybraných prostředích v době okolo velkého východního rozšiřování Evropské unie je tak konkrétní ilustrací určitého dalekosáhlejšího trendu, probíhajícího v naší žité současnosti.

²³ Juraj MARUŠIAK, *Sloboda (nielen) pre históriu*, diskusní příspěvek na portálu Forumhistoriae.sk (staženo 10. 7. 2013). Srov. i tamtéž příspěvek Adama HUDKA, *Najpolitickéjšia veda*, <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/31570/hudek.pdf>.

²⁴ Na <http://cefres.hypotheses.org/1> (10. 7. 2013).

2.

Pamětnické organizace – identita & politika

Vydáme-li se pátrat proti toku času po prvních stopách pomníkového projektu „Edvard Beneš na Loretánském náměstí v Praze“, narazíme na patrně první indicii v ročence Společnosti Edvarda Beneše (dále též „Společnost EB“ a „SEB“) za rok 2002. Ta přinesla následující stručnou zprávu:

„1. července 2002 byl z iniciativy Československé obce legionářské, Společnosti Edvarda Beneše a Českého svazu bojovníků za svobodu založen Přípravný výbor Nadace pro postavení pomníku prezidenta Edvarda Beneše. Zakládající organizace vycházely z přesvědčení, že po letech záměrných desinformací a falešných výkladů je nezbytně nutné vyzdvihnout mimořádný přínos činnosti Edvarda Beneše pro vytvoření samostatného československého státu za první světové války a pro jeho obnovu za druhé světové války a přiřadit jeho sochu k soše T. G. Masaryka (z roku 1998 [!])²⁵ a M. R. Štefánika (z roku 1994).“²⁶

Povšimněme si už na této kratičké zprávě dvou zásadních věcí: za prvé, v textu vyjmenovaná pamětnická sdružení dosáhla shody na hodnocení osobnosti politika Edvarda Beneše, jehož zásluhy jsou pro ně spjaty zejména se vznikem meziválečného Československa (to se obráží i v deklarované snaze zkompletovat v pomníkové rovině vrcholný triumvirát 1. zahraničního odboje) a následně s jeho aktivitami v průběhu 2. světové války. Za druhé, i ze strohé informace je patrný defenzivní ráz počátků tohoto konkrétního projektu, daný hojně se vyskytujícími odlišnými výklady dějinné činnosti a rozpornými hodnoceními jimi oslavovaného hrdiny, jež přitom – jak budeme dále sledovat – nabývaly stále více na síle ve veřejném diskurzu. Z hlediska pamětníků a jejich pojetí této osobnosti byl takový stav zcela nežádoucí a hodlali se jej pokusit i touto formou ovlivnit.

Významný slovenský historik Lubomír Lipták v této souvislosti trefně píše o (v našem případě svrchovaně *politickém*) pomnících coby o „*sekulárních božích*“. Lidé bývají ochotni pro ně leccos obětovat, někdy i své životy. Je tomu tak proto, že pomníky jsou na prvním místě *symbolem*, vznikají jako ztělesnění určité ideje, příběhu, poselství, jež jeho organizátoři s ním spojují a vysílají jej na někdy bouřlivou pout' dějinami. Teprve na druhém místě je berme jako *artefakty*. Nutno tak tedy reflektovat, že „*pomníky nejsou svědectvím jen o osobě, kterou zobrazují, ale i o těch, co je stavějí*“.²⁷ Samozřejmě výřečně svědčí též o těch, kteří je bourají, anebo terčem jejichž různých blasfemických útoků se stávají. Pomník se tedy stává místem kultu a příležitostně i jakéhosi „antikultu“, demonstrujících variantní interpretaci(e)

²⁵ Pražský pomník T. G. Masaryka byl na Hradčanském náměstí (na nároží Salmovského paláce) slavnostně odhalen dne 7. března 2000 (při příležitosti 150. výročí narození TGM).

²⁶ Věra OLIVOVÁ, *Společnost Edvarda Beneše v roce 2002*, in: Bulletin SEB, 16/2003, s. 5.

²⁷ Lubomír LIPTÁK, *Rošády na piedestáloch*, in: *týž, Storočie dlhšie ako sto rokov. O dejinách a historiografii*, Kalligram, Bratislava 1999, s. 337.

zobrazené osoby. Důrazně je třeba již na tomto úvodním místě doplnit Liptákovy postřehy ještě o jeden aspekt: pomníky jsou rovněž svědky doby, ve které byly vztyčeny. Právě v našem případě tato neoddělitelná složka „pomníkového ruchu“ vystupuje velmi výrazně do popředí – právě tento pomník snad ani nemohl vzniknout v jiné době než právě v letech 2002–2005... Pomník lze oprávněně pokládat za výslednici, zhmotnění veřejných sporů a debat – zejména o „Benešovy“ dekrety –, probíhající velmi bouřlivě, doma i za humny, v inkriminovaném období okolo východního rozšíření Evropské unie. „Pomníkový výbor“, tvořený zástupci dotčených pamětnických sdružení, proto snad ani nemohl vzniknout jindy, vně tohoto dobového kontextu. Nakonec své nelehké úsilí pamětníci zdárně završili.

Chceme-li hlouběji uchopit a posléze dostatečně přiléhavě interpretovat hlubinný základ kontroverzí, za nichž byl pomníkový projekt realizován a rovněž i to, jaké reakce zpětně posléze sám vyvolal, je nevyhnutelné se nejprve zevrubněji podívat na **profil dotčených pamětnických sdružení**. Tedy těch organizací a jejich čelných představitelů, formulujících určitou konstrukci minulosti. Půjde mi zde zejména o přiblížení Společnosti Edvarda Beneše, která se (jaksi z podstaty věci) stala hlavním ideovým garantem tohoto pomníkového úsilí. Úvodní kapitola proto nejprve načrtává malé dějiny Společnosti EB „v kostce“, charakterizuje hlavní směry její činnosti, a to na pozadí měnící se dobové společensko-politické situace. Protože pro profilování činnosti Společnosti a při zformulování její výkladové linie českých dějin (vtělené do Benešova pomníku) má zcela zásadní, nepřehlédnutelnou pozici historička Věra Olivová, je další podkapitola věnována nástinu jejích profesních i životních osudů. (O zcela výsadní pozici prof. Olivové svědčí mj. i to, že přes 20 let zůstává v čele SEB jakožto její předsedkyně.) Posléze je v této kapitole konečně zevrubně charakterizován samotný Společností EB a „souběžícími“ sdruženími zastávaný interpretační koncept moderních českých dějin, konfrontovaný s pojetím konkurenčním a protivným, jenž (dle soudu pamětnických sdružení) bohužel opanoval veřejné pole v České republice záhy po roce 1990. Náležitá pozornost je v dalších podkapitolách zaměřena na osvětlení širšího politického dění ve vztahu k Edvardu Benešovi, zejména v letech 2002–2005, jeho reflexi zkoumanými pamětnickými sdruženími. Podrobně jsou charakterizovány rozličné pamětnické aktivity, zaměřené na obnovu Benešova odkazu dnes.

Pokud jde o ostatní pamětnická sdružení, zastoupená v pomníkovém výboru (zejména o Český svaz bojovníků za svobodu a Československou obec legionářskou jakožto největší a nejvýznamnější, práce se ovšem postupně zúčastnil i celý vějíř menších a někdy zcela neznámých miniaturních společností),²⁸ lze zde konstatovat, pokud jde o náhled na dějinné

²⁸ Jejich výčet, jak byly prezentovány při příležitosti slavnostního odhalení pomníku 16. května 2005 (mimo již uvedených): Sdružení zahraničních letců, Česká obec sokolská, Klub dr. Milady Horákové, Konfederace politických vězňů, Kostnická jednota, Kruh občanů České republiky vyhnáných r. 1938 z pohraničí, Křesťanskosociální hnutí, Masarykova společnost, Masarykovo demokratické hnutí, Pražský demokratický klub 48, Společnost Antonína Švehly, Společnost bratří Čapků, Společnost Jana Masaryka, Společnost Jana Šrámka,

účinkování Edvarda Beneše, tyto organizace přebírají pojetí, formulované k tomuto účelu „specializovanou“ Společností Edvarda Beneše.²⁹ Na některé mírně odlišné akcenty bude poukázáno v dalším výkladu.

2.1 Společnost Edvarda Beneše v Praze

Společnost Edvarda Beneše je aktuálně mj. členkou Rady vědeckých společností České republiky a začít tak můžeme její oficiální anotací, tím, jak sama sebe prezentuje na stránkách tohoto orgánu:

*„Společnost Edvarda Beneše byla založena v Praze v roce 1990. Její činnost je zaměřena na studium díla Edvarda Beneše, které bylo po únoru 1948 systematicky destruováno. Společnost pořádá veřejné přednášky, vydává svůj Bulletin, Knižnici dokumentů a odborných historických studií. Je nástupnickou organizací Ústavu Dr. Edvarda Beneše pro politické a sociální studium, který působil v Londýně v letech 1950–1964 pod vedením kancléře Jaromíra Smutného.“*³⁰ Pokud by nás zajímala členská základna této společnosti, v posledních letech se (alespoň dle oficiálních výkazů) příliš nemění a udržuje se na úrovni 500 osob.³¹

Z uvedeného by se mohlo na první pohled zdát, že máme co do činění *pouze* se specializovanou historickou společností, soustředěnou na výzkum činnosti jedné významné osoby. Tomuto by nasvědčovalo rovněž to, že ve vedení Společnosti nalezneme (takřka) od počátku až do dnešních dnů profesionální historičku, prof. Věru Olivovou, jakož i to, že i širší vedení organizace (a i třeba ediční rada jí vydávané Knižnice), je opět tvořena odbornými historiky (dodejme: převážně starší generace). Leč není tomu zcela tak, Společnost EB si kladla širší cíle, směřující k oslovení široké veřejnosti ve směru popularizace své interpretace „života, díla, odkazu“ Edvarda Beneše. Svým nárokem výrazně vstoupit a utvářet veřejnou debatu, ovlivňovat historické vědomí široké veřejnosti, se však dostává částečně i do politické sféry („*politiky paměti*“). Není rozhodující, že její širší společenský vliv byl a zůstává malý, z hlediska vedení SEB zapříčiněný kombinací trvale nepříznivých vnějších okolností. Důležitý je pro nás právě tento nárok. Lze říci, že Společnost Edvarda Beneše vykazuje jak rysy *vědecké společnosti* (je vedena profesionálními historiky, vydává odborně koncipovanou knižnici atd.), tak současně *pamětnické organizace* (což je dáno vyhraněným narativem, jež se snaží propagovat různými způsoby v širších veřejných kruzích).

Společnost generála M. R. Štefánika, Svatobor, Svaz PTP, Unie Comenius, Veritas. (*Socha prezidenta Edvarda Beneše. Slavnostní odhalení na Loretánském náměstí v Praze 16. května 2005*, Bulletin SEB, 19/únor 2006, s. 3.)

²⁹ Společným tiskovým orgánem těchto společností je čtrnáctideník Národní osvobození; Společnost EB podepsala roku 1998 dohodu o spolupráci s Českým svazem bojovníků za svobodu a publikuje některé své materiály v tomto periodiku.

³⁰ Webové stránky Rady vědeckých společností ČR, <http://rvs.paleontologie.cz/spolecnosti/spol-75/> [1. 8. 2012].

³¹ Tamtéž, výroční zprávy o činnosti Společnosti Edvarda Beneše za léta 2009, 2010, 2011.

Ze začátku přitom pro rodící se Společnost Edvarda Beneše vše vyhlíželo velmi dobře. K jejímu založení došlo v předvečer 106. výročí narození Edvarda Beneše, a sice na reprezentativní a *politické* půdě – v prostorách Státních aktů tehdejšího českého republikového zákonodárného orgánu, České národní rady. Záštitu nad slavnostním ustavujícím zasedáním SEB převzal tehdejší předseda ČNR Jaroslav Šafařík, předsedou Společnosti pak byl zvolen nový předseda národních socialistů Jiří Vyvadil; prvek kontinuity a navázání na Benešův odkaz mělo symbolizovat i čestné předsednictví Eduarda Táborského, někdejšího blízkého spolupracovníka právě Edvarda Beneše. Bezprostředně poté Společnost uspořádala oslavy narozenin Edvarda Beneše v jeho rodišti Kožlanech a v Sezimově Ústí, kde se nachází někdejší Benešova rekreační vila, v zahradní hrobce je pak Beneš s chotí i pochován.

Společnost tedy při svém zrodu „*měla společenskou i politickou podporu*“, vzpomínala při slavnosti k 10. výročí existence SEB Věra Olivová, která ovšem netrvalo dlouho: „*V průběhu porevoluční krystalizace politické sféry se však postavení Společnosti Edvarda Beneše výrazně změnilo. Její činnost již koncem roku 1990 stagnovala a počátkem roku 1991 byla přenesena do okruhu odborných historiků. Tehdy jsem byla zvolena její předsedkyní. Společnost neměla žádnou politickou ani finanční podporu, ani žádné vybavení pro svou činnost.*“³²

Základním problémem pro Společnost byla popřevratová krize a úpadek Československé strany socialistické, pod jejímiž ochrannými křídly Společnost, jak jsem zmínil, původně vznikla. Bylo to vzhledem k optimálním výchozím podmínkám, jež ČSS měla, trochu překvapivé. ČSS se hlásila ke svým velkým historickým postavám, vedle Beneše třeba i k Miladě Horákové,³³ na politickém kolbišti se však v transformaci politického spektra nedokázala prosadit a byla rychle marginalizována.³⁴

Devadesátá léta byla obdobím dominance pravicových politických formací a bez relevantní politické (a též finanční) podpory se SEB ocitla v určitém beztlížném stavu, v němž mohla fungovat pouze s velmi omezeným širším společenským přesahem a dopadem svých aktivit. Organizační i finanční oporu tak pro vedení Společnosti představovalo fakticky pouze její členstvo, jeho členské příspěvky, dary, závěti ve prospěch SEB. Věra Olivová k tomu při oslavě 10. výročí existence SEB řekla: „*Zásluhu na tom, že Společnost udržela svou existenci a postupně začala i rozvíjet svou činnost, mají v první řadě její členové. Jejich finanční příspěvky*

³² Věra OLIVOVÁ, *Společnost Edvarda Beneše v Praze 1990–2000*, SEB, Praha 2001, s. 14.

³³ Na půdě ČNR zjara 1990 vznikl a scházel se rovněž Klub dr. Milady Horákové.

³⁴ K problematice osudů ČSS z historiografického hlediska pouze stručně Tomáš ZAHRADNÍČEK, *Nedominantní strany. Osudy „malých“ v 90. letech: Československá strana socialistická, Liberálně demokratická strana, Společnost pro Moravu a Slezsko*, in: A. Gjuríčová – M. Kopeček – P. Roubal a kol., *Rozdělení minulosti. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*, s. 290–295. K problematice srov. též osobní ohlédnutí Věry OLIVOVÉ, *20 let Společnosti Edvarda Beneše 2010*, SEB, Praha 2010, zvláště s. 16–18.

*umožňovaly kryt základní organizační výdaje, jejich dobrovolná práce zajišťovala činnost Společnosti a jejich účast na přednáškách byla velkou oporou vedení Společnosti. [...] Proto bych také chtěla při této příležitosti co nejvřeleji poděkovat právě členům Společnosti za jejich dlouholetou pomoc a podporu.*³⁵

K ignoranci ze strany politické reprezentace přistupuje ještě ztížený přístup do masmédií. Jakýmsi neblahým znamením budoucího vývoje v daném směru měla být polemika s jedním komentářem Petra Příhody v časopise Fórum, kritizujícím mj. idealizování 1. republiky s Edvardem Benešem v čele. Že se mnoho oproti „starým časům“ nemění, spatřovala prof. Olivová v tom, že její reakci týdeník Občanského fóra (a stejně tak i Lidové noviny) odmítly otisknout a musela se tak spokojit s „domácím“ týdeníkem ČSS Svobodný zítřek.³⁶ To mělo předznamenat budoucí neblahý vývoj; v pozdějších letech bývá SEB zdůrazňováno, že zde negativně působí vliv *německého* vlastnictví *českého* tisku, jenž tak z logiky věci nemá mít žádný zájem na pozitivní podpoře demokratických tradic země.³⁷

Již v roce 1991 tedy Společnost přenesla těžiště své působnosti do odborných kruhů. Od tohoto roku začala vydávat svoji ročenku (Bulletin SEB), pořádat (vždy během zimního a letního semestru) cyklus přednášek (jež, jak zmíněno výše, rovněž sloužily k poznávání a komunikaci členstva; pro tato setkání Společnost využívá propůjčené prostory Filozofické fakulty UK v Praze coby dlouholetého působiště předsedkyně), od roku 1992 pak začala s vydáváním své Knižnice.

Pokud jde o uvedené aktivity, nelze přehlížet jejich omezený společenský okruh dopadu. Ročenka má charakter interního zpravodaje, určeného primárně členstvu SEB. Na přednáškách pořádaných Společností na FF UK vystupují historici, další společenští vědci, též pamětníci se svými svědectvími, vše ve vztahu k moderním českým dějinám, ovšem návštěvnost čítá nejvýše 100–200 osob.³⁸ Podobně se masového rozšíření nikdy nedočkala ani Knižnice vydávaná Společností – její jednotlivé svazky bylo dlouho možno získat pouze u nakladatele, v sekretariátu či v jednom knihkupectví v Praze (Karolinum). Náplní svazků jsou zejména edice historických pramenů, memoáry, historické studie, příležitostné (pamětní) tisky, vše ve vazbě na osobnost Edvarda Beneše (eventuálně

³⁵ Věra OLIVOVÁ, *Společnost Edvarda Beneše v Praze 1990–2000*, s. 15.

³⁶ K uvedené polemice viz ještě níže v podkapitole 2.3 o ideové ose českých dějin a jejich nepřítelích; srov. Petr PŘÍHODA, *Už zase středem světa?*, Fórum, 1/1990, č. 8, 21. 3. 1990, s. 1; V. OLIVOVÁ, *Lekce z dějin předmnichovské republiky?*, Svobodný zítřek, č. 14, 21. 4. 1990, s. 6. Informaci o odmítnutí publikovat odpověď Věry Olivové ve Fóru i v LN čerpám z publikace Igor LISOVÝ, *Věra Olivová. Bibliografie*, ÚČD FF UK a SEB, Praha 2006, s. 44.

³⁷ K dějinám Společnosti EB jsou stěžejní tyto práce: Věra OLIVOVÁ, *Společnost Edvarda Beneše v Praze 1990–2000*, k druhému desetiletí organizace potom TÁŽ, *20 let Společnosti Edvarda Beneše 2010*, SEB, Praha 2010.

³⁸ Podrobný soupis realizovaných přednášek (témat + přednášejících) viz V. OLIVOVÁ, *Společnost Edvarda Beneše v Praze 1990–2000*, s. 55–60, pro další léta viz příslušná čísla Bulletinů SEB.

T. G. Masaryka).³⁹ Ani tímto způsobem si však Společnost širší veřejnou podporu a pozornost nezískala.

Zajímavé jsou z tohoto hlediska pokusy o spolupráci s vybranými politickými stranami (a některými politiky zvláště), které lze vysledovat až kamsi k půli 90. let. Jak již bylo řečeno, na Československou stranu socialistickou se Společnost dlouho spoléhat nemohla, i když např. ještě v září 1993 vystoupil se svým projevem při pietním aktu u Benešovy hrobky v Sezimově Ústí Pavel Hírš, tehdejší předseda přejmenovaných socialistů – Liberální strany národně sociální.⁴⁰ Celkově vzato se však Společnost ocitla v nezáviděníhodné pozici: o politickou podporu mocně usilovala a stála, ovšem strana, jíž by bylo hájení Benešova odkazu přirozeně nejbližší, zvolna z politické scény zmizela. Pamětníci tak zvolili jinou strategii – pragmaticky zkusili oslovit s nabídkou spolupráce čelné ústavní činitele České republiky, ač nelze pochybovat, že o jejich ideovém zázemí a pojmání značky „Edvard Beneš“ si nečinili velké iluze.⁴¹

Námluvy probíhaly zprvu ztuhla a opatrně. Jakousi první vlaštovkou se stalo slavnostní shromáždění, zorganizované SEB v aule FF UK 27. října 1993 při příležitosti 75. výročí vzniku Československa, které k 1. lednu 1993 z politické mapy Evropy zmizelo. Pozdrav shromáždění zaslal premiér Václav Klaus – a kdoví, zda to všechny účastníky, vzhledem k jeho podílu na demontáži Československa, již mu ještě po mnoha letech vytýkali, tak úplně potěšilo.⁴² Ostatně toto shromáždění proběhlo pro organizátory v poněkud tísnivé atmosféře, na což prof. Olivová s odstupem let vzpomínala: „*Ve snaze prolomit rozpačité mlčení kolem 28. října, které bylo výrazem degradace významu ustavení samostatného československého státu,*

³⁹ Podrobný přehled viz např. Věra OLIVOVÁ, *20 let Společnosti Edvarda Beneše 2010*, s. 23–27 (zevrubná charakteristika a kategorizace jednotlivých publikací vydaných v rámci Knihnice), soupis publikací tamtéž, s. 33–39.

⁴⁰ V. OLIVOVÁ, *Společnost Edvarda Beneše v Praze 1990–2000*, oddíl „Slavnostní shromáždění“, zde s. 61. Za Kancelář prezidenta republiky se aktu zúčastnil Jaroslav Šafařík, Híršův projev viz Bulletin SEB, 5/1993, s. 7–8.

⁴¹ Tak prezidentu Václavu Havlovi bylo vytýkáno zvláště „podlézání“ sudetským Němcům a tím oslabování českého státu, Václavu Klausovi pamětnická sdružení zase nemohla přijít na jméno ani na tak kvůli jeho pravicovým (ekonomickým) postojům, ale zejména pro jeho podíl na rozpadu Československa po volbách v roce 1992 (označováno kontinuálně za tragické oslabení masarykovsko-benešovského státu, resp. obou jeho národů apod.); Klausovi toto bude ze strany pamětnických sdružení vyčítáno ještě před prezidentskou volbou v roce 2003, srov. výklad v podkapitole 2.4.3.

⁴² V. OLIVOVÁ, *Společnost Edvarda Beneše v Praze 1990–2000*, s. 61. Faksimile pozvánky na tuto akci, organizovanou desítkou drobnějších občanských sdružení, viz tamtéž, s. 56.

uspořádaly tyto organizace⁴³ v roce 1993 v aule Filozofické fakulty společnou oslavu 75. výročí vzniku Československé republiky.⁴⁴

Nebylo to tedy tak snadné a zdaleka ideální, nicméně čelní političtí představitelé zaštitili program oslav 110. výročí narození Edvarda Beneše v květnu 1994. Při uvedené příležitosti se mj. v Míčovně Pražského hradu konala třídní mezinárodní vědecká konference *Edvard Beneš – československý a evropský politik*, již mj. propůjčil svoji záštitu prezident Havel a předsedou čestného výboru se uvolil být premiér Klaus. Tehdy se konal rovněž pietní akt u Benešovy hrobky, kam prezident Havel poslal květiny a předseda Poslanecké sněmovny PČR Milan Uhde (ODS) vystoupil s projevem; oslav v prezidentově rodišti se pak osobně zúčastnil Václav Havel, který v Kožlanech položil kytice k bustě v místním parku a u rodného domu a přednesl slavnostní, avšak ne nekritický, projev.⁴⁵

Příležitostná spolupráce tohoto druhu se pak přeci jen rozeběhla. Když už jsme u pomníků, 1. září 1995 byl poblíž Aše při příležitosti 80. výročí Benešova tajného přechodu přes státní hranici slavnostně odhalen již potřetí obnovovaný „pomník úprku“ z Rakouska-Uherska.⁴⁶ Slavnostní akt realizoval tehdejší místopředseda vlády a předseda ODA Jan Kalvoda.⁴⁷ Postupem 90. let se pak pamětníci i politici vzájemně „otřukali“: tak při příležitosti 50. výročí úmrtí Edvarda Beneše se pod záštitou Kanceláře prezidenta republiky (na vlastní akci reprezentované kancléřem Ivanem Medkem) a přirozeně SEB konal (opět) v hradní Míčovně oficiální vzpomínkový večer. U prezidentova hrobu pak ve výroční den státníkova úmrtí premiérově hovořili vysocí ústavní činitelé, a sice předseda vlády Miloš Zeman, předseda Poslanecké sněmovny Václav Klaus (jsme v časech tzv. „opoziční smlouvy“),

⁴³ Rozumí se SEB, Masarykova společnost, Masarykovo demokratické hnutí, Masarykova dělnická akademie, ČsOL, Sdružení letců RAF, Klub dr. Milady Horákové, ČSBS, Konfederace politických vězňů, Česká obec sokolská, Společnost bratří Čapků.

⁴⁴ Igor LISOVÝ, *Věra Olivová. Bibliografie*, úvod – „Odborná dráha profesorky Věry Olivové“, zde s. 12. Upozorňuji, že tato akce je zařazena mezi trojici nejvýznamnějších, připravených Společností za celou dobu její existence (vedle shromáždění 7. dubna 1998 v aule Karolina, konaného při příležitosti 50. výročí posledního veřejného vystoupení Edvarda Beneše právě na univerzitní půdě, současně den vydání obnovené zakládací listiny Univerzity Karlovy; třetí takovou význačnou akci pak byl projekt Benešova pomníku v Praze).

⁴⁵ Projevy Milana Uhde a Václava Havla byly editovány v publikaci *Pocta Edvardu Benešovi 1994*, SEB, Praha 1994, zde s. 17–20, resp. 21–26 (v publikaci je dále editován Havlův pozdrav při zahájení vědecké konference a Klausův projev v Národním muzeu při příležitosti vernisáže tamní benešovské expozice). Dále viz V. OLIVOVÁ, *Společnost Edvarda Beneše v Praze 1990–2000*, s. 63 a 65, faksimile pozvánky na konferenci viz s. 62.

⁴⁶ K dějinám benešovských pomníků v ašské oblasti Zdeněk HOJDA, *Benešův palouček aneb Z Aše až do Štýřcar*, Dějiny a současnost, 34/2012, č. 11, s. 12.

⁴⁷ V. OLIVOVÁ, *Společnost Edvarda Beneše v Praze 1990–2000*, s. 66. Na okraj připomínám, že odhalení pomníku neproběhlo bez výtržností a kampaně proti tzv. „sudeťáckému revanšismu“, rozvířené zejména Sládkovou SPR–RSC.

za Senát pak jeho místopředseda Přemysl Sobotka (ODS; o jeho tehdejšího předsedu Petra Pitharta SEB přirozeně nestála).⁴⁸

Z prvního desetiletí zde lze uvést ještě slavnostní shromáždění, konané v aule FF UK k příležitosti 50. výročí vzniku Ústavu Edvarda Beneše v Londýně, resp. 10. výročí trvání Společnosti Edvarda Beneše jakožto jeho nástupnické organizace (silnou afinitu pamětníků k 1. republice naznačuje i to, že se shromáždění konalo programově 25. října 2000, tzn. v předvečer oslav vzniku meziválečného Československa). Záštitu nad touto akcí překvapivě opět převzal předseda sněmovny Václav Klaus, jenž zaslal shromážděným pozdrav, a ODS na setkání reprezentoval místopředseda Jan Zahradil.⁴⁹ Při této příležitosti se Společnost přihlásila jakožto ke svému předchůdci k právě k londýnskému Ústavu Edvarda Beneše, o jehož historii současně vydala samostatnou publikaci.⁵⁰

Připomenul jsem tuto genealogii pamětnícko-politického „manželství z rozumu“ trochu podrobněji, neboť představovala jeden z klíčových pokusů, jak oslovit širší veřejnost se svými postoji, názory a stanovisky. Zásadní je, že tato spolupráce se pozoruhodným způsobem rozvinula (a částečně transformovala) v období po roce 2000, když se Edvard Beneš, zejména díky „svým“ dekretům a procesu přibližování České republiky k Evropské unii, dostával **výrazně** do popředí a jeho atraktivita (i pro politiky) zažívala své hvězdné hodiny. Toto tedy představovalo pro pamětníky jednu z možností, kterak uniknout z disidentského ghetta, pomyslné ideovými nepřáteli obklíčené ideové pevnosti, v níž se cítili být uzavřeni; druhou potom byla spolupráce s dalšími drobnými občanskými spolky ideově obdobného zaměření, z nichž většina podpořila právě i projekt pomníku Edvarda Beneše.⁵¹ Tímto způsobem mělo dojít k určitému synergickému efektu, znásobení účinnosti veřejného působení těchto organizací.

Jak již bylo řečeno výše, chceme-li správně pochopit a interpretovat poselství pomníku Edvarda Beneše, spojené s ním pamětníckými sdružení (a v první řadě samozřejmě SEB), musíme se nevyhnutelně dotknout jejich identity, zabývat se jejich pojetím českého dějinného příběhu (a rovněž jeho úhlavním konkurentem). Tato koncepce českých dějin byla uceleně formulována předsedkyní SEB, historičkou Věrou Olivovou. Bližší průzkum ukázal, že lze nalézt zásadní a pozoruhodné paralely mezi jí sestaveným českým národním příběhem

⁴⁸ V. OLIVOVÁ, *Společnost Edvarda Beneše v Praze 1990–2000*, s. 68. Projevy politiků přinesl v plném znění Bulletin SEB, 11/1998. Petr Pithart byl SEB a jejími partnery, kulantně řečeno, neoblíben už pro svůj autorský podíl na „Podivenovi“.

⁴⁹ K tomuto setkání viz V. OLIVOVÁ, *Společnost Edvarda Beneše v Praze 1990–2000*, s. 7–31. Na setkání vystoupila Věra Olivová s ohlédnutím za 10 lety činnosti SEB a portrétem londýnského Ústavu E. Beneše, dále starosta Kožlan a Eva Broklová s Jaroslavem Pánkem (obhajoba Benešova počínání roku 1938 a 1948, resp. boj proti tzv. „negativistické koncepci českých dějin“).

⁵⁰ Věra OLIVOVÁ, *Ústav Edvarda Beneše v Londýně 1950–1964. Pamětní tisk k 50. výročí založení Ústavu 7. března 1950*, SEB, Praha 2000.

⁵¹ Výčet těchto společností viz poznámka číslo 28 výše.

a jejími vlastními profesními a životními osudy. Z tohoto důvodu je zde, pro lepší pochopení tohoto posléze představeného diskurzu o minulosti a milieu pamětnických sdružení vůbec, zařazen malý biogram prof. Věry Olivové.

2.2 K problematice „života a díla“ prof. Věry Olivové

Věra Pávodá se narodila na sklonku roku 1926 do typické pražské středostavovské rodiny, prodchnuté étosem 1. republiky. Rodina žila v širším centru Prahy, v příjemném prostředí rozhraní Žižkova a Vinohrad. Její otec byl poštovním úředníkem, posléze poštovním ředitelem, od mládí aktivně působil v Sokole a politicky byl sympatizantem národních socialistů (už zde tedy můžeme nalézat linky k Edvardu Benešovi). Matka byla v domácnosti, pocházela z učitelské rodiny.⁵²

Malá Věra absolvovala obecnou školu a posléze nastoupila na klasické gymnázium (1937–1945), na němž, jak se zdůrazňuje, se setkala s celou plejádou vynikajících učitelských osobností, z nichž některé sem přesídlily z uzavřených českých vysokých škol. Poslední rok války byla nuceně nasazena, avšak s pomocí přátel se jí podařilo získat ještě ucházející místo laborantky ve Státním zdravotním ústavu.

Odmaturovala těsně po válce, v září 1945. Tehdy se rovněž seznámila se svým budoucím manželem Pavlem Olivou (byl o tři roky starší než ona a v létě 1945 se vracel z koncentračního tábora; společně odmaturovali a studovali na univerzitě, sňatek uzavřeli roku 1949). Od října pokračovala ve studiu na filozofické a přírodovědné fakultě UK, a sice kombinací dějepisu/zeměpisu. Přitom začala „*sympatizovat s radikálně levicovou alternativou společenských přeměn, slibující světlé perspektivy, sociální spravedlnost a záruky, že se nebude opakovat velká hospodářská krize třicátých let, Mnichov a nacistická diktatura*“⁵³ a 8. října 1947 vstoupila do Komunistické strany Československa. Členkou KSČ pak zůstala až do procesu tzv. „výměny stranických legitimací“ v roce 1970, kdy byla za angažovanost v reformním hnutí ze strany vyškrtuta.

Rád bych se u tohoto momentu na okamžik zastavil. Jmenovaná tedy v KSČ strávila takřka čtvrtstoletí. Nerad bych na tomto místě plul v peřejích poněkud zjednodušeného antikomunismu dneška a vytýkal zde moralisticky sám fakt vstupu do KSČ nedlouho po válce a nadto v 21 letech. Určité pochybnosti ovšem vzbuzuje zdůrazňovaný fakt vstupu

⁵² Pro náčrt osudů Věry Olivové jsou pro mě výchozími zejména dva texty, publikované při příležitosti jejího životního jubilea (2006): Igor LISOVÝ, *Věra Olivová. Bibliografie*, úvod, „Odborná dráha profesorky Věry Olivové“, s. 5–13 (cenné zde je, že autor vycházel i z osobního rozhovoru s oslavenkyní); dále pak Josef TOMEŠ, *Historička v rozrušeném čase. Na okraj životního příběhu, činnosti a díla Věry Olivové*, in: Eva Broková – Marie L. Neudorfllová (eds.), *Věre Olivové ad honorem. Sborník příspěvků k novodobým československým dějinám*, SEB a Ústav T. G. Masaryka, Praha 2006, s. 11–18.

⁵³ Josef TOMEŠ, *Historička v rozrušeném čase*, in: E. Broková – M. L. Neudorfllová (eds.), *Věre Olivové ad honorem*, s. 13.

do strany v říjnu 1947 (čímž má být patrně naznačeno, že nešlo o konjunkturální „poúnorový“ obrát; shodou okolností 25. 2. 1948 skládala SZZK ze zeměpisu). K tomu lze ovšem namítnout, že na podzim 1947 se politické fronty už dosti zřetelně vyhraňovaly a bylo zřetelné, kudy se vývoj ubírá. Jisté pochyby vzbuzuje i zmiňovaná perzekuce jejího otce po Únoru, když byl jakožto národní socialista předčasně penzionován.⁵⁴ Konečně i to, že členskou legitimaci sama nepoložila ani po srpnu 1968 a nechala se z KSČ nedůstojně vyhodit...

Důležité je zde ovšem podtrhnout, že vlastně je (byť dětskou) pamětnicí 1. republiky, T. G. Masaryka, tíživé okupace i poválečného dějinného účinkování Edvarda Beneše, které sledovala již v dospělém věku. Prolíná se tedy v její osobě paměť i historie, a to nejednou osobitým způsobem.

Po studiu krátce pracovala v tehdejším Politickém archivu Kanceláře prezidenta republiky (1950–1951). Zde se seznámila se soukromým archivem Edvarda Beneše, který KPR převzala, a kvůli němu také byla záhy odejita, když protestovala proti neodborné manipulaci s tímto cenným souborem (výběru „zajímavých“ materiálů z tohoto celku orgány StB), jenž měl nadto být dle Benešovy vůle 50 let po jeho smrti uzavřen.⁵⁵ Po sepsání záznamu, určeného vedení KPR, se s ní Hrad rychle rozloučil.

Z archivu přešla na vědecko-pedagogickou dráhu. Nejprve přednášela na Vysoké škole politických a hospodářských věd, po jejím zrušení pak na dlouhá léta zakotvila na katedře československých dějin FF UK. Zde se v 60. letech habilitovala a byla jmenována docentkou (1962, resp. 1964). Specializovala se zejména na výzkum zahraničněpolitických otázek československého vývoje v éře 1. republiky, přičemž se postupně proměňovaly její interpretace oproti 50. létům, kdy byly dosti výrazně poznamenány oficiálním marx-leninským paradigmatem.

Významné pak je její angažmá, vedle dalších fakultních kolegů, během Pražského jara. V tomto období vyvíjela jednak dosti rozsáhlou popularizační publikační činnost (příspěvky do novin, časopisů), v nichž se pokoušela aktualizovat odkaz 1. republiky pro tehdejší dnešek.⁵⁶ Zásadní je v tomto zlomovém roce jednak její příspěvek do Grausem redigované

⁵⁴ Josef Tomeš to ve svém biogramu oslavenkyně opisuje slovy o tom, že uvedené události (stejně jako např. čistky na fakultě) „*považovala za přechodný jev a její iluze zatím trvaly*“.

⁵⁵ Věra OLIVOVÁ, *Závěr Edvarda Beneše a osudy jeho archivu*, SEB, Praha 2008, zvl. s. 57–58, a příloha, dok. č. 11–12, s. 132–135. Publikace vyšla při příležitosti 60. výročí skonu Edvarda Beneše a obsahuje též řadu osobních postřehů, svědectví a úvah autorky – historičky & pamětnice.

⁵⁶ Igor LISOVÝ, *Věra Olivová. Bibliografie*, zejména s. 29–30. Zde podrobný přehled publicistických vystoupení v denním tisku (od Rudého práva, přes Mladou frontu po Listy, vrcholící na podzim 1968) i v televizních a rozhlasových pořadech.

Naši živé i mrtvé minulosti coby stěžejní práce českého historického myšlení; do knížky Olivová přispěla statí *Svoboda mezi válkami*.⁵⁷

Individuálním výrazným publikačním počinem pak byla esejistická práce *Československo v rozrušené Evropě*, vydaná za ztížených okolností v Melantrichu k 28. říjnu 1968 (a tedy 50. výročí ČSR, současně v roce 30. výročí Mnichovské dohody).⁵⁸ Zajímavá je v této souvislosti pozdější vzpomínka na poděkování, jež jí za tuto knížku měla vyslovit samotná Hana Benešová: „Jednoho dne u mne zazvonil telefon. K mému velkému překvapení se představila Hana Benešová a sdělila mi, že mně chce poděkovat za napsání této knihy, která se snaží objektivně vyličit politiku jejího manžela.“⁵⁹ Po „obnovení pořádku“ v Československu byla kniha vyřazena z veřejných knihoven a uzavřena v sejfech, při odhalených pokusech o pašování jejího anglického vydání (1972) byla na československých hranicích zabavována.⁶⁰

Za normalizace se Věra Olivová „pro své odborné postoje i pro svou angažovanost v reformním procesu let 1968–69 ocitla i se svým dílem na indexu“. Nejprve se s ní na jaře 1970 rozloučila strana, posléze na podzim téhož roku její kmenová katedra. Byla zastavena její publikační činnost v oboru českých moderních dějin, např. z edičního plánu nakladatelství Academia byla vyřazena její monografie o československo-německých vztazích v meziválečném období.⁶¹ Po poněkud nejasné dlouhodobé pracovní neschopnosti a přiznání částečného invalidního důchodu se nicméně později na FF UK vrátila, když jí byl poskytnut azyl coby odborné pracovníci na katedře etnografie (zde 1972–1983, roku 1985 byla penzionována). Nebylo jí tedy nakonec zcela znemožněno profesní uplatnění, nemusela pracovat manuálně, ovšem na indexu se i tak rázem octlo její dílo z reformního období a za normalizace se nemohla věnovat své původní specializaci (zcela zakázán jí byl např. přístup do AMZV). Změnila tedy specializaci a začala se zabírat dějinami sportu, her a slavností – tedy tématem jednak apolitickým, jednak tématem, které cenzurní orgány přehlížely; pololegálně publikovala zprvu v exilu, posléze i doma.⁶²

⁵⁷ Věra OLIVOVÁ, *Svoboda mezi válkami*, in: František Graus (red.), *Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách*, Svoboda, Praha 1968, s. 185–209. Srov. též osobní vzpomínku prof. Olivové *Spolupráce s Františkem Grausem*, in: František Graus – člověk a historik, Výzkumné centrum pro dějiny vědy, Praha 2004, s. 19–21.

⁵⁸ Věra OLIVOVÁ, *Československo v rozrušené Evropě*, Melantrich, Praha 1968. Práce byla později přeložena do angličtiny a vyšla ve Velké Británii i v USA: *The Doomed Democracy. Czechoslovakia in a Disrupted Europe, 1914–1938*, Sidgwick & Jackson, London 1972 (dílo vyšlo s předmluvou velvyslance někdejšího velvyslance Velké Británie v Československu Cecila Parrotta), stejný text vyšel téhož roku i v USA (Montreal University Press).

⁵⁹ Věra OLIVOVÁ, *Vila Edvarda Beneše v Sezimově Ústí*, SEB, Praha 2001, cit s. 84.

⁶⁰ Igor LISOVÝ, *Věra Olivová. Bibliografie*, s. 32.

⁶¹ Část této práce byla tiskem vydána (v původní podobě) až v roce 2010, viz Věra OLIVOVÁ, *Československo a Německo 1918–1929*, SEB, Praha 2010.

⁶² Ve změně specializace se mohla opřít o pomoc a odborné poradenství svého manžela Pavla Olivy, významného historika starověkého světa.

Po Listopadu se vrátila zpět na FF UK a pedagogicky zde v první půli 90. let působila. Obnoveno bylo rovněž její profesorské řízení (zastavené 1970) a roku 1990 byla jmenována; rovněž tak získala doktorát věd. Pozvolna opustila téma sportu a her a vrátila se opět k výzkumu prvorepublikové etapy československých dějin. Z publikační činnosti lze upozornit na celou řadu učebnic (pro základní i střední školy), resp. skript, které během 90. let zpracovala, z nichž některé byly vydány i opakovaně.⁶³

Roku 1995 odešla do důchodu, nadále se však velmi aktivně angažovala na půdě Společnosti Edvarda Beneše, jejíž se stala roku 1991 předsedkyní a vtiskla zásadní pečeť profilaci její činnosti, jak po stránce organizačně-technické, tak publikační a zejména – a to je zde asi nejdůležitější – *ideové*.

Hned po Listopadu se totiž prizmatem prof. Olivové rozpoutalo další kolo nekončícího zápasu o obraz a interpretaci období 1. republiky a Edvarda Beneše zvláště. „*Od počátku devadesátých let,*“ píše Josef Tomeš, „*čelí tendenčně politickým protibenešovským kampaním části německé i české publicistiky a historiografie; iniciovala „Lex Beneš“, přijatý roku 2004 Parlamentem České republiky, a instalování Benešova pomníku před Černínským palácem v květnu 2005 a zorganizovala důstojné oslavy 120. výročí prezidentského narození v květnu 2004.*“⁶⁴ V tomto procesu tzv. „*boje o Beneše*“ nemohla a ani nechtěla zůstat stát stranou a aktivně do něj zasáhla.

Jaký je tedy pohled SEB a dalších pamětnických sdružení na český národní příběh?

2.3 Tzv. „boj o Beneše“ a „demokraticko-republikánský“ historický narativ pamětnických sdružení

Pojem „boj o Beneše“ pochází z myšlenkového kadlubu pamětnických probenešovských sdružení, konkrétně jej použila prof. Olivová v jubilejním ohlédnutí za 20 lety novodobé činnosti Společnosti Edvarda Beneše.⁶⁵ Tento zápas o uchování a šíření odkazu „života a díla“ Edvarda Beneše je přitom pamětníky pojímán na značně širokém historickém pozadí. Souvisí vcelku přirozeně již se samotnou aktivní politickou činností tohoto státníka, po jeho skonu potom tento lýtý boj probíhal (a probíhá podnes) doma i vně hranic české kotliny... Nelze jej zde sledovat detailně – nezbytné je ovšem dotknout se zejména polistopadové

⁶³ Účelem práce ani jejího poznámkového aparátu není přinášet rozsáhlé formální odkazy, odkazují zde tedy opět na podrobnou bibliografii (Igor LIŠOVÝ, *Věra Olivová. Bibliografie*, s. 43–64.) Završením žní let devadesátých je pak syntéza *Dějiny první republiky* (Karolinum, Praha 2000).

⁶⁴ Josef TOMES, *Historička v rozrušeném čase*, in: E. Broklová – M. L. Neudorfllová (eds.), *Věra Olivová ad honorem*, s. 17.

⁶⁵ Srov. V. OLIVOVÁ, *20 let Společnosti Edvarda Beneše*, s. 7 a násl. (Publikace je rozšířenou kapitolou z knihy *Závěr Edvarda Beneše a osudy jeho archivu*, zde viz kap. Společnost EB, s. 97–116.)

kapitoly tohoto věčného stýkání a potýkání obhájců Beneše s jeho (ať skutečnými, či jindy spíše domnělými) oponenty.

Období komunismu výrazným způsobem (alespoň pamětnickými očima viděno) narušilo kontinuitu demokratických tradic 1. ČSR, personifikované vedle T. G. Masaryka myšlenkovým dědictvím právě Edvarda Beneše. Bylo mimo jiné spojeno s ostrakizací žijících stoupenců těchto státníků, likvidací děl dotýčných politiků a ostrou kampaňovitostí, jíž se nový režim od toho předchozího „odhraničoval“ a obsluhoval svým vlastním dějinným příběhem. Uvedené procesy se odráží i ve způsobu nakládání a archivními dokumenty, spjatými s činností Edvarda Beneše, v první řadě s jeho osobním archivem.⁶⁶ A zde se dostáváme k již dotčenému prolínání obecné a osobní historie prof. Věry Olivové.

„Boj o Beneše“ probíhal po roce 1948 rovněž v rámci exilu, i zde však byl (i mezi vlastními emigranty) Benešův obraz rozkolísaný a různě kolorovaný. Objevilo se mnoho různorodých, vůči Benešovi a jeho politické činnosti (zejména v období tzv. 3. republiky) velice kritických postojů a názorů. Političtí představitelé nestáli o to, aby zůstal „černý Petr“ v jejich rukách a odpovědnost za průběh a vyústění Února přenášeli na (zesnulého) Edvarda Beneše. Pravdou sice je, že v Londýně vznikl a určitou omezenou činnost (v jednoznačně „probenešovském“ duchu) vyvíjel již zmíněný Ústav dr. Edvarda Beneše pro politické a sociální studium, spjatý zejména s někdejšími kancléřem Jaromírem Smutným, ovšem doma šlo o instituci zcela neznámou. Zanikl příznačně spolu se smrtí tohoto „posledního mohykána“ roku 1964, aby se doma, ovšem až po roce 1990, k jeho odkazu přihlásila Společnost Edvarda Beneše.⁶⁷

Určitou domácí dobou tání byla druhá polovina 60. let a zejména rok 1968, v němž se publicisticky i odborně dosti výrazně angažovala Věra Olivová.⁶⁸ V historické obci docházelo ke generační obměně, na niž prof. Olivová vzpomíná takto: *„Šlo o poválečnou generaci narozenou a vychovanou v první republice, generaci, která prožila trauma války a brutální německé poroby. V proudy poválečné radikalizace posilované vítězstvím sovětské armády byla tato generace poznamenána novou komunistickou ideologií. Po politických odhaleních podstaty komunistické moci se však začala navracet k demokratickým kořenům první republiky, z níž vzešla. Tento proud obnovené historické paměti se stal významnou součástí procesu vrcholícího v Pražském jaru roku 1968,*“ vzpomíná historička mimoděk i na své osobní názorové zrání.⁶⁹ Rok 1968 je (z hlediska Věry Olivové) spojen se stěžejní esejistikou (zejména statí *Svoboda mezi válkami*), publikací *Československo v rozrušené*

⁶⁶ Velmi zevrubně k těmto otázkám zejména V. OLIVOVÁ, *Závět' Edvarda Beneše*, zvl. s. 46nn.

⁶⁷ Věra OLIVOVÁ, *Ústav Edvarda Beneše v Londýně 1950–1964. Pamětní tisk k 50. výročí založení ústavu 7. března 1950*, SEB, Praha 2000. (Prezentace této publikace proběhla na slavnostním shromáždění, oslavujícím desetiletí existence Společnosti Edvarda Beneše, jež se prohlásila za nástupnickou organizaci londýnského Ústavu.) Dále V. OLIVOVÁ, *Závět' Edvarda Beneše*, zde s. 60–78.

⁶⁸ Igor LISOVÝ (ed.), *Věra Olivová. Bibliografie*, s. 23–30.

⁶⁹ Věra OLIVOVÁ, *Závět' Edvarda Beneše*, cit. s. 79. (Vytučnění části textu MT.)

Evropě, z „benešovského“ hlediska je zde nutno připomenout vydání jeho *Mnichovských dnů*, pečlivě připravených k edici kolektivem historiků.⁷⁰ Retrospektivně je pamětníky tento ediční počín označován dokonce za „jeden z vrcholů obrodného proudu roku 1968“, jakkoli následná normalizace z něj učinila librum prohibitum. Doplňme ještě, že s velkým rozčarováním je pamětníky komentován fakt, že po Listopadu vyšla kniha až v roce 2003;⁷¹ horče podotýkáno bývá, že takto i „v nové svobodě po roce 1989 však pokračoval oficiální nezájem o Benešovo dílo“.⁷²

Devadesáté i sté výročí narození EB (1974 a 1984) „bylo ponořeno do normalizačního mlčení“, přičemž „teprve po sametové revoluci navázala na **starou tradici Společnost Edvarda Beneše**“.⁷³ Arci, jak již víme, ani v této nové svobodě, žel, neměl hrdina a jeho dílo a odkaz nikterak na různých ustláno... Období tzv. normalizace bylo rovněž spojeno s odstavením generace historiků – „osmašedesátníků“ mimo obor, což limitovaněji stihlo i Věru Olivovou. Po Listopadu se jim otevřely nové možnosti – avšak vstupovali již do jiné řeky, na jinak profilovaný „trh vzpomínání a zapomínání“. Bohužel se záhy ukázalo, že s renesancí demokratických tradic první republiky, zosobňovaných (arci vedle „tatička“ TGM) právě Edvardem Benešem, to ani nyní nebude snadné a bezrozporné...

Fokusem benešologů viděno začaly (staro)nové protibenešovské útoky velice záhy, paradoxně ještě v době zrodu a existence listopadového „posvátného společenství“.⁷⁴ Rychle se ve veřejném diskurzu měla etablovat linie zcela jiná než „demokraticko-republikánská“, označme ji zde pracovní jako „**klerikálně-rakušácká**“. (Označující „nálepka“ je moje, ovšem ve zkratce odráží její vnímání samotnými benešology, jak bude patrné z dalšího výkladu.)⁷⁵ Tato konkurenční linka rozvrhuje vrcholné a úpadkové etapy českých dějin zcela odlišně a má pochopitelně rovněž jinačí hrdiny a antihrdiny. Prizmatem benešologů je

⁷⁰ Edvard BENEŠ, *Mnichovské dny. Paměti*, Svoboda, Praha 1968. Publikace udává masový náklad takřka 50 tisíc výtisků.

⁷¹ Edvard BENEŠ, *Mnichovské dny*, Naše vojsko, Praha 2003. Pro úplnost doplňme, že úplně poprvé byly *Mnichovské dny* vydány roku 1955 londýnským Ústavem Edvarda Beneše, naposledy je jinak edičně koncipované (jako součást *Pamětí*) připravil Milan Hauner (Academia, Praha 2007).

⁷² Věra OLIVOVÁ, *Závět' Edvarda Beneše*, s. 80.

⁷³ Věra OLIVOVÁ, *Závět' Edvarda Beneše*, cit. s. 89. (Vytučnění části textu MT.)

⁷⁴ Srov. James KRAPFL, *Revolúcia s ľudskou tvárou. Politika, kultúra a spoločensť v Československu po 17. novembri 1989*, Kalligram, Bratislava 2009.

⁷⁵ Srov. rovněž ve velmi pregnantní a koncentrované podobě stat' Jiřího JAROŠE-NICKELLI, *Restaurace habsburkismu v České republice*, in: Bohumír Blížkovský a kol., *Živé hodnoty Masarykova Československa. Směrodatné hodnoty pro 21. století. Sborník z konference k 90. výročí vzniku ČSR v Brně 22. a 23. října 2008*, Občanský výbor – Statutární město Brno – Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, s. 172–180. Autor zde mj. hovoří o aktuálně probíhajícím tzv. „boji o státní ideu“, čímž míní „boj o ideu identity a suverenity států versailleského systému, který se nová evropská černosotněská, neofašistická internacionála snaží zadržet do země, na věčné časy a nikdy jinak.“ (Cit. s. 175.)

nejkomplexněji představena v publikaci *Podiven. Češi v dějinách nové doby 1848–1939* autorské trojice Milan Otáhal, Petr Pithart a Petr Příhoda.⁷⁶

Tato práce má prezentovat interpretační linku českých dějin „*vycházející z univerzalistického ideového zorného úhlu katolické církve*“.⁷⁷ Věra Olivová napsala (v dalších letech opakovaně otiskovanou) velmi rozsáhlou a kritickou recenzi „Podivenovy“ publikace, v níž mj. upozornila na řadu faktografických chyb autorského kolektivu, přičemž dobře zužitkovala své znalosti historika první republiky.⁷⁸ „*Práce vyzdvihuje do popředí období baroka, nenalézá porozumění pro národní obrození, zpochybňuje opodstatněnost vzniku samostatného českého státu a odmítá jeho demokratickou reprezentaci v čele s Masarykem a Benešem. Pro autory je první republika jednoznačně negativním obdobím,*“ píše úhrnně prof. Olivová.⁷⁹ Zajímavě v této souvislosti podotýká rovněž to, že jedním z politicko-symbolických cílů této rafinované koncepce údajně je docílit zrušení státního svátku 28. října a jeho nahrazení svátkem sv. Václava.

U tohoto momentu je dlužno se alespoň stručně zastavit, neboť má velikou symbolickou vypovídací hodnotu. Laicismus, republikánství a antiklerikalismus, vlastní zejména počátkům 1. ČSR, zkoumaná pamětnická sdružení kopírují a tento prapor hájí i ve změněných podmínkách současnosti. Středověký přemyslovský kníže a „dědičný vládce“ českých zemí tedy ztělesňuje onu druhou, konkurenční a nežádoucí linku českých dějin, již je vlastní i kolaborace a nadbíhání silnějšímu německému „odvěkému nepříteli“. Svatý Václav je tak nazírán jako hlavní antipod T. G. Masaryka. Lze zde připomenout, že den 28. září je státním svátkem České republiky (dnem pracovního klidu) od roku 2000.⁸⁰ V parlamentu se při projednávání příslušného zákona strhla o knížetě Václava ostrá hádka, když levicoví poslanci namítali (zejména) jeho „kolaboraci“ s Němci. Výsledkem uzavřeného politického kompromisu bylo, že státní svátek absurdně nenese jméno sv. Václava, ale byl označen jako tzv. *Den české státnosti*.

Naznačená konkurenční koncepce českých dějin se nicméně měla začít projevovat velice záhy. „*Již v demonstraci na Václavském náměstí 23. listopadu 1989 byly rozdávány letáky, na nichž byli ze zakladatelů československého státu uváděni pouze Masaryk a Štefánik. Tato koncepce ‚dvou zakladatelů‘ se také projevovala nejen v tisku, ale i v projevech některých historiků. Již v březnu 1990 se*

⁷⁶ Práce vznikala (paradoxně!) rovněž v normalizačním disentu. První „oficiální“ vydání je z roku 1991 (nakladatelství Rozmluvy), druhé 2003 (Academia), mezitím bylo dílo vydáno i v Německu.

⁷⁷ Věra OLIVOVÁ, *Závět' Edvarda Beneše*, s. 90.

⁷⁸ Obsáhle viz Věra OLIVOVÁ, *Manipulace s dějinami první republiky*, SEB, Praha 1998, s. 17–27.

⁷⁹ Věra OLIVOVÁ, *Závět' Edvarda Beneše*, s. 91.

⁸⁰ Zákon č. 245/2000 Sb., o státních svátcích, o ostatních svátcích, o významných dnech a o dnech pracovního klidu, ust § 1. Připomínám pro úplnost, že státním svátkem samozřejmě zůstal i 28. říjen (Den vzniku samostatného československého státu), a 1. leden (Den obnovy samostatného českého státu).

v časopise *Fórum* objevil i ostrý útok proti Edvardu Benešovi, který předznamenával útoky další,“ ohlíží se nazpět Věra Olivová.⁸¹

Uvedené však lze poměrně snadno rozporovat. Předně, personifikuje-li etapu 1. ČSR jedna historická osobnost, nesporně v rámci české společnosti půjde o T. G. Masaryka (a na Slovensku patrně o M. R. Štefánika); Edvard Beneš je totiž obecně spojitelný (a spojovaný) nejen s *vítěznými* dvěma světovými válkami, ale i s *traumaty* „Mnichov“ a „Únor“ a jeho pozice v rovině české historické paměti je tak nutně rozporuplnější. Nehledě k tomu též není úplnou pravdou, že by se v pražských převratových ulicích nebylo možné setkat i s Benešovými podobiznami.⁸²

Nezaujatě viděno je rovněž poněkud přeceněna (nadceněna) jedna reflexe Petra Příhody v týdeníku Občanského fóra z jara 1990. Jednalo se aktuální situační komentář, k událostem dnes zcela zapomenutým, kde navíc Edvard Beneš byl zmíněn toliko okrajově.⁸³ Rozsáhlou kritickou reakci Věry Olivové však měl týdeník *Fórum* odmítnout otisknout, stejně jako legalizované Lidové noviny,⁸⁴ takže se s ním nakonec musela uchýlit pod Benešovu „kmenovou“ střechu nakladatelství Melantrich – po měsíci vyšel její text, bránící Beneše, v týdeníku Československé strany socialistické Svobodný zítřek.⁸⁵ Bylo to však krušné zjištění, přečtené jednoznačně jako cenzura pokračující i ve „svobodných“ poměrech....

Očima pamětnických sdružení tak byl Edvard Beneš nadále ignorován i po roce 1989. A co více, nezájem o tradice první republiky měl ostentativně postihovat i osobnost jeho učitele T. G. Masaryka, přičemž bývá (v institucionální rovině) s neskryvanou trpkostí poukazováno na peripetie a nezájem mocných, provázející obnovu historického Ústavu T. G. Masaryka (dnešní Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR), což se táhlo takřka celými 90. lety.⁸⁶ „Podivenova“ práce zcela (pohledem pamětníků) opanovala ideové pole,

⁸¹ Věra OLIVOVÁ, *Závět' Edvarda Beneše*, s. 91. (Ztučnění části textu MT.)

⁸² Tak např. při demonstraci 20. listopadu 1989 na Václavském náměstí, kde se objevily na vlajce portréty TGM a EB pěkně pospolu – Milan OTÁHAL, Zdeněk SLÁDEK (ed.), *Deset pražských dnů (17.–21. listopad 1989)*. Dokumentace, Academia, Praha 1990, s. 133. Tradice spjaté s Edvardem Benešem tehdy ožívaly na půdě Československé strany socialistické, viz tamtéž, s. 408.

⁸³ Petr PŘÍHODA, *Už zase středem světa?*, *Fórum* – týdeník Občanského fóra, 1/1990, č. 8, 21. 3. 1990, s. 1. Podotkněme, že Příhoda sám tento svůj text (oproti benešologům) za zásadní nepokládal, soudě alespoň podle toho, že jej nezařadil do žádného ze svých pozdějších knižních souborů vybraných textů; srov. (s P. Pithartem) *Čítanka odsunutých dějin*, Nadace B. Bolzana v nakl. Prago Media News, Praha 1998, s. 246–263, příp. též P. PŘÍHODA, *To ostatní nechávám na Pánu Bohu. Výběr z textů a rozhovor s Janem Paulasem*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2010, s. 101–271.

⁸⁴ Igor LISOVÝ (ed.), *Věra Olivová. Bibliografie*, s. 44 (položka 198).

⁸⁵ Věra OLIVOVÁ, *Lekce z dějin předmnichovské republiky?*, Svobodný zítřek, č. 14, 21. 4. 1990, s. 6.

⁸⁶ Úhrnně viz alespoň Věra OLIVOVÁ, *Závět' Edvarda Beneše*, zvl. s. 92–96. Ústav TGM vznikl roku 1932, zrušen byl za okupace, roku 1945 byl obnoven, zrušen byl vedením KSČ v listopadu 1953 a jeho fondy převedeny do Ústavu dějin KSČ. Na chodu Ústavu se podílel Edvard Beneš (za 1. republiky jako místopředseda, resp. předseda kuratoria, během 3. republiky pak byl jeho předsedou, a to až do svého skonu).

když tato „*reprezentativní publikace v podstatě určuje od 90. let historické výklady v tisku, v rozhlasu i v televizi i v části prokatolicky orientované historické literatury*“, a právě ona měla zapříčinit negativní pojetí moderních československých dějin a v jejich rámci Edvarda Beneše obzvlášť.⁸⁷

Boj za takto rozdaných karet (nezájem politických elit, nedostatek finančních prostředků, cenzura „svobodnými“ médii) byl velice svízelný, nicméně prapor benešovských tradic první republiky pamětníci neopustili. Činnost Společnosti Edvarda Beneše, jíž jsem se dotkl již výše, však měla nutně velice omezený širší společenský dopad.

Co ovšem vlastně představují ony „*staré tradice*“, jaký hodnotový kánon? Co si lze představit pod oněmi výše zmíněnými „*demokratickými kořeny první republiky*“, k nimž by se měl i novodobý český stát setrvale vracet? Podívejme se nyní na tuto otázku blíže.

„Demokraticko-republikánský historický narativ“, zastávaný a propagovaný pamětnickými uskupeními, lze charakterizovat jako vzájemně propojený komplex symbolů, emblémů a mýtů, jejichž pojítkem („červenou nití“) je v moderních československých dějinách osobnost Edvarda Beneše.

Edvard Beneš takto představuje symbol vyvrcholení českého národně-emancipačního historického pohybu, zahájeného v 19. století (majícího ovšem hluboké historické kořeny); a je dokonce *personifikací českého dvacátého století* – jak zněl název jedné z reflexí Roberta Kvačka.⁸⁸ Meziválečné Československo v tomto diskurzu není myslitelné bez Edvarda Beneše, vždyť ČSR „*byla Benešovým dílem vrcholným, neseným rozumem i citem, připoutaným k Benešovu osobnímu a veřejnému životu tak bytostně a intimně, že nemohlo být vazby vřelejší*“⁸⁹ – a přirozeně nelze mysliti ani republiku bez něho...

Edvard Beneš je v rámci „demokraticko-republikánského“ narativu chápán jako prvořadá osobnost, završující staleté směřování českého lidu ke svobodě, demokracii, humanitě a státní samostatnosti. Diskurs přináší tradiční rozdělení celých úseků českých dějin na „světlé“ a kontrapoziční „temné“, ty kladné vždy personifikované určitými výjimečnými osobnostmi. Shrňme zde obsah této verze českého národního příběhu, jak je konstruován zkoumanými pamětnickými sdruženími.

Uvedený koncept nahlíží na prvorepublikové období jako na určitý *aetas aurea*, zřetelně odhraničený od předchozího rakousko-uherského „žaláře národů“ a samozřejmě i od toho, co následovalo (od nacistické okupace, přes právě že neúspěšnou restauraci /prvorepublikové/ demokracie v letech 1945–1948 – *mutatis mutandis* –, komunistické

⁸⁷ Věra OLIVOVÁ, *Edvard Beneš v současném historickém vědomí*, in: Zdeněk Veselý (ed.), *Edvard Beneš, československý státník a politik. Sborník příspěvků z kolokvia pořádaného VŠMVV 31. října 2005, VŠMVV, Praha 2006*, s. 10–14.

⁸⁸ Robert KVAČEK, *Edvard Beneš – personifikace českého dvacátého století*, in: Zdeněk Veselý (ed.), *Edvard Beneš, československý státník a politik*, s. 15–20.

⁸⁹ *Tamtéž*, cit. s. 15.

období a rovněž i „posametové“ časy). Český dějinný příběh je personifikován hrdinnými osobnostmi a slavnými etapami českých dějin: začíná se odvíjet od **Jana Husa**, pokračuje přes **Jiříka Poděbradského** (zde je zdůrazňováno, že právě Beneš tuto dějinnou tradici prohloubil o tento aspekt), slavná éra **husitství** doznívá s činností **Jana Amose Komenského** a bratříků, po dlouhé úpadkové „době temna“ národ procitá v 19. století, přičemž hlavními postavami jsou zde **Karel Havlíček Borovský** a **František Palacký**. Dlouhodobá ideová i prakticky politická činnost T. G. Masaryka ústí ve vytvoření vytouženého svobodného, *národního* (sic!) státu. S Masarykem úzce spolupracuje a nakonec jeho dílo *završuje a rozpracovává* podle nových výzev doby kormidlo přebírající právě Edvard Beneš, s jehož smrtí na roku 1948 na celá desetiletí symbolicky odumírá i demokracie v Československu...

Podrobnější průzkum takto načrtnutého narativu ukázal některé zajímavé skutečnosti. Vysoce frekventovaným jevem je v jeho rámci **zdůrazňování pevnosti pouta TGM – EB**. Tento prvek bychom našli v řadě textů historiků, spjatých s činností zkoumaných pamětnických sdružení,⁹⁰ a svébytné místo má např. i v publikační činnosti Společnosti EB.⁹¹ Faktem je, že v tomto ohledu není třeba klamat, letitá spolupráce T. G. Masaryka s E. Benešem je nesporná, od vztahu učitel/žák, spolustraníka až po politický partner a osobní přítel od 1. světové války dále. Ne náhodou patrně „tatiček“ (abych připomněl jen tři detaily) při svém odjezdu do Ruska roku 1917 v závěti ustanovil svým nástupcem EB (později dokonce tvrdil: „*Nebál jsem se nic a jen jsem mu domlouval, aby mé případné smrti pořádně využil k naší propagandě.*“)⁹² při vzniku ústavy ČSR pak prosadil, aby spodní hranice pro pasivní

⁹⁰ Srov. namátkou: Zdeněk ŠAMBERGER, *E. Beneš a TGM do roku 1914*; TÝŽ, *Edvard Beneš – pokračovatel idejí T. G. Masaryka*, in: Emil Voráček (ed.), *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství*. Sborník mezinárodní vědecké konference konané v Praze 2.–4. března 2000, svazek 1, Nadace Jiřího z Poděbrad pro evropskou spolupráci – Masarykův ústav AV ČR – Ústav T. G. Masaryka, Filosofie, Praha 2001, s. 275–287, resp. s. 289–307; dále Věra OLIVOVÁ, *Edvard Beneš – nositel ideového a politického odkazu T. G. Masaryka*, tamtéž, s. 309–313; TÁŽ, *Edvard Beneš, pokračovatel v díle T. G. Masaryka*, in: Masarykův sborník X (1996–1998), Masarykův ústav AV ČR, Praha 2000, s. 92–111.

⁹¹ Programově tak např. bylo vydávání Knihovny Společnosti Edvarda Beneše zahájeno společnou prací TGM a EB *Otevřít Rusko Evropě. Ruská otázka v roce 1922* (SEB, Praha 1992 a 1997); z dalších viz zejména svazky Edvard BENEŠ, *Živý odkaz TGM. Projevy 1937–1947*, SEB, Praha 1997 (zde též předmluva Věry Olivové, O vztahu Edvarda Beneše k T. G. Masarykovi, s. 7–28), a Edvard BENEŠ, *Práce a zápas po boku TGM. Vzpomínky 1910–1947*, SEB, Praha 2000.

⁹² Karel ČAPEK, *Hovory s T. G. Masarykem*, Československý spisovatel, Praha 1990, s. 168. Na tuto situaci Beneš ve svých memoárech vzpomínal s netajeným pohnutím: „*Napsal poslední vůli (s některými politickými poznámkami) ve formě dopisu, adresovaného mně, a odevzdal jej pro mne dceři Olze, žádal mne, abych jeho poslední vůli vykonal, nevrátil-li se. Lidský, hluboce citěný moment v době, kdy jsme neměli na lidské a osobní věci času! Neměl jsem nikdy rád nemušnou sentimentalitu. Proseděl jsem však nad tímto zapečetěným dopisem v říjnu 1917 v Londýně celé hodiny a uvažoval o osudech Masarykových, o naší práci, o našem osobním poměru a spolupráci, o možném osudu naší akci, o tom, co bude u nás.*“ (Věra OLIVOVÁ /ed./, *Edvard Beneš. Světová válka a naše revoluce. Výbor z díla*, SEB, Praha 1994, zde s. 53.)

volební právo budoucího prezidenta byla 35 let (což bylo sice nelogicky o deset let méně než v případě senátorů, ovšem právě tolik bylo tenkrát nedávno Benešovi),⁹³ oba politici léta úzce spolupracovali ve vysokých státních funkcích a nakonec byl Beneš i autoritou T. G. Masaryka na sklonku roku 1935 prosazen coby jeho nástupce...

Z obecnějšího hlediska a z odstupu viděno zde lze říci, že cílem této narativní strategie je také pevněji přiřadit a připoutat „potíživu“ Beneše, spojitelného s traumaticky vnímanými léty 1938, resp. 1948, k T. G. Masarykovi. „Tatíčkovu“ vnímání v rovině české historické paměti konfliktní není, neboť ten žádné podobně závažné kaňky na svém štítu nemá.

Mnohaletá a intenzivní politická spolupráce jakož i intimní přátelství obou našich hrdinů jsou zřejmé. Zpečetila je jejich společná prvoodbojová činnost – a bylo by zde možné předložit rozsáhlý výčet komplimentů, kterými si vzájemně oba dva politici posloužili např. ve svých válečných memoárech. Zatímco tedy Beneš napsal, že právě Masaryk „*je svou životní prací poslední z našich velkých buditelů. Dílo buditelské skvěle dokončil v duchu Komenského, Palackého a Havlíčka, zosobniv jej i v plném probuzení politickém a státním*“,⁹⁴ T. G. Masaryk zase opačným směrem kontroval výrokem (i dnešními benešology hojně propíraným): „*Bez Beneše bychom republiku neměli*.“⁹⁵

Další rovinou problému by pak bylo, jakým způsobem se Edvard Beneš – zejména po Masarykově skonu – „tatíčkovu“ odkazu zmocňoval. Bohatý materiál pro takové zkoumání v letech 1935–1938 záslužně shromáždil Richard Vašek,⁹⁶ srovnatelnou moderní edici však bohužel nemáme dosud k dispozici pro rozporuplné období třetí republiky.⁹⁷

Obecně lze říci, že Edvard Beneš se k Masarykovu odkazu kontinuálně hlásil a realizaci své aktuální politiky se pokoušel podkládat odkazy na rozvíjení a uskutečňování masarykovských myšlenek ve změněných podmínkách (zejména poválečných). Tato snaha však, např. při četbě jeho projevů, vzbuzuje menší i větší rozpaky – tímto „břichomluvectvím“ bylo možné odůvodňovat leccos. Za všechny poukáži jen na Benešův velký rozhlasový projev ze 14. září 1945, přednesený při příležitosti výročí Masarykova úmrtí. Takřka všechny zásadní probíhající dobové společensko-ekonomické změny v něm byly

⁹³ Srov. ust. § 56 odst. 2 ústavního zákona č. 121/1920 Sb. z. n. RČS, ze dne 29. 2. 1920, ústavní listiny Československé republiky (věk 35 let, pro volby do poslanecké sněmovny 30 let – § 10), resp. ust. § 15 (volitelnost do senátu dosažením věku 45 let).

⁹⁴ Věra OLIVOVÁ (ed.), *Edvard Beneš. Světová válka a naše revoluce. Výbor z díla*, cit. s. 102.

⁹⁵ Karel ČAPEK, *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 164–165.

⁹⁶ Zásadní je kniha Richard VAŠEK (ed.), *Edvard Beneš. Projevy – články – rozhovory (1935–1938)*, Masarykův ústav – Archiv AV ČR, Praha 2006, a pandán této edice, přinášející (nakonec) dobově nezveřejněné Benešovy texty z téhož období: Richard VAŠEK (ed.), *Prezident Beneš v letech 1935–1938. Studie a edice dokumentů*, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2008. Obě publikace jsou vybaveny kvalitními jmennými rejstříky, umožňujícími rychlou orientaci.

⁹⁷ Lze zde odkázat pouze na rozptýlené příležitostné dobové tisky a výběry, jejich soupis nabízí Karel NOVOTNÝ, *Bibliografie Edvarda Beneše*, SEB, Praha 2004, s. 74–83.

prezentovány coby pokračování v cestě, vytýčené již před lety TGM. Kolektivní vina a vysídlení českých Němců – „*mravně a politicky jsme oprávněni to žádat, také v duchu Masarykově*“, otázka tzv. „socializace“, k níž se měl Masaryk stavět kladně, „*neviděl z hlediska teorie žádných překážek, jen se ptal, zdali jsme my už vnitřně i mezinárodně pro ně zralí. Já odpovídám za Masaryka: Myslím, že zralí jsme, myslím, že i mezinárodně doba socializaci už připouští*.“; obdobně proces „budování lidové demokracie“, v němž „*budeme jen domýšlet to, co svými studiemi a názory o demokracii předvídal a hájil v podstatě Masaryk sám*“. Výčet by byl sáhodlouhý.⁹⁸ Obdobně konečně dnešní benešologové, dle nichž Benešovým poválečným „*prvořadým cílem bylo oživit demokratické tradice první republiky. Z této tradice měla vyrůst podoba nové demokracie, korigující minulost a absorbující nové vývojové trendy*.“ Při tom se měl Edvard Beneš opírat právě o Masarykovo dílo, „*systematicky přispíval k ožívání jeho odkazu v nových historických realitách*“.⁹⁹

A již na tomto místě je nutné dotknout se otázky, jak nahlíží soudobí benešologové právě na **dějinné účinkování Edvarda Beneše v letech 1945–1948**? Jde o téma kontroverzní i v rámci širší soudobé české společnosti, v letech 2002–2005 se stávalo ohniskem veřejné debaty a budeme se k němu v dalším výkladu této diplomové práce opakovaně vracet.

Překvapivé je, že o období třetí republiky jeví benešologové neporovnatelně menší zájem než o obhajobu Benešova postupu během 30. let a zejména mnichovské krize; Únor a charakter 3. ČSR je zřejmě tématem o dost ožehavějším. Tak např. v opakovaně vydávané polemické publikaci prof. Olivové nalezneme k tomuto klíčovému období moderních českých dějin pouze několik povšechných a nadto vnitřně rozporných odstavců. Argumentace je vedena směrem, že opět (jako roku 1938) stanul Beneš tváří v tvář moci, jíž nebylo lze efektivně vzdorovat. Jedná se (v důsledku vzato) o svého druhu fatalismus: „*Realita poválečného Československa byla však výrazně odlišná od první republiky*“, poznamenává se zde. „*Přes kontinuitu symbolizovanou osobou prezidenta Beneše, působily rozhodující měrou nové, mezinárodně uznávané, mocenské poměry dané vojenským vítězstvím Sovětského svazu ve střední a východní Evropě. Také vnitřní politická struktura nové republiky byla poznamenána tímto vítězstvím*.“¹⁰⁰ K tomu se přidává poznámka o všeobecné poválečné radikalizaci společnosti a diskontinuitu posilující oslabení starší a střední generace inteligence vlivem nacistického útlačku; toto „*porušení generační rovnováhy oslabovalo odolnost mladé generace – především inteligence humanistické –*

⁹⁸ Edvard BENEŠ, *Živý odkaz TGM. Projevy 1937–1947*, projev „I v nové republice plníme veliký odkaz Masarykův“ (Rozhlasový projev 14. září 1945), s. 64–69. Poválečné projevy viz v této publikaci s. 55–88.

⁹⁹ Věra OLIVOVÁ, *Edvard Beneš, pokračovatel v díle T. G. Masaryka*, in: Masarykův sborník X (1996–1998), cit. s. 102.

¹⁰⁰ Věra OLIVOVÁ, *Manipulace s dějinami první republiky*, SEB, Praha 1998, s. 11–12 („Poválečné intermezzo“), cit. s. 12. (Ztučnění v textu MT.) Podotknutí si zasluhuje, že tato studie byla nejprve publikována v ČČH (91/1993, s. 442–459), samostatně ji pak vydala jako brožuru SEB v letech 1995, 1998, 1999, 2001.

vůči komunistické ideologii, která měla rozhodující oporu právě v nové mocenské konstelaci střední a východní Evropy,“ reflektuje autorka (* 1926) své vlastní myšlenkové zrání.

Ani rozsáhlejší texty, věnované tomuto období, nepůsobí přesvědčivěji. Tak kupř. ve stati *Nová demokracie 1945–1948* je Edvard Beneš představen jako čelný „*reprezentant demokratických sil*“, jenž ovšem jednal pod silným vnějším i vnitřním tlakem, kdy leccos jeho představám neodpovídalo. Viníkem negativního vývoje měl být údajně i nezáměr západních mocností o Československo, proto „*byl nucen vycházet maximálně vstříc Rusku*“. Únor sám je pak prezentován coby Benešem obávaný „*nějaký nový Mnichov ve zcela nové formě*“, prezident je vykreslen jako zcela opuštěný demokrat, který se nemohl opřít o žádnou relevantní politickou sílu a musel podlehnout. „*Odhod Edvarda Beneše z prezidentského úřadu, po němž následoval 3. září i jeho odchod ze života, dovršily symbolicky porážku demokratických sil roku 1948.*“¹⁰¹

Problematická je svým pojetím i příslušná část velké benešovské monografie Jindřicha Dejmeke.¹⁰² Jeho pozitivisticky pojatou dvoudílnou „*politickou biografie českého demokrata*“ lze směle zařadit do „demokraticko-republikánského“ interpretačního proudu; Dejmek např. v laudatiu k jubileu Věry Olivové při vzpomínkách na svá studijní léta poznamenává, že právě díky historiččině publikační aktivitě během 60. let „*První republika zůstávala většinou myslících adeptů historie chápána jako jistý vrchol moderních českých dějin, ač byla podrobována nejen často primitivní kritice z řad ideologů režimních, ale též částí tzv. disentu, jejichž názory nejvýrazněji zrcadlil spisek autorizovaný příznačným pojmem Podiven*“.¹⁰³ Oceňuje Olivové vědecké dílo, „*vytvářející podstatnou část základů poznání*“ dějin meziválečné ČSR, které „*vybízí mladší generaci historiků, aby na nich dále budovali práce další a bránili tak její odkaz proti nejružnějším neborázněným manipulacím*“.¹⁰⁴ Příslušník střední generace historiků úzce spolupracuje se SEB, je členem redakční rady její Knihovny, v níž i sám publikoval jeden svazek,¹⁰⁵ vystupuje na přednáškách Společnosti. Z hlediska politických preferencí lze upozornit, že jeho Benešova biografie vyšla s podporou Nadačního fondu Václava Klause, jakož i na fakt, že Dejmek dosti úzce spolupracuje s klausovským Centrem pro politiku a ekonomiku, zejména na jeho historicky pojatých seminářích.¹⁰⁶

¹⁰¹ Věra OLIVOVÁ, *Nová demokracie 1945–1948*, in: XIV. letní škola historie. Nejnovější čs. dějiny v kontextu obecných dějin. Vybraná témata z období od roku 1938 do poloviny padesátých let, Porta linguarum Praha, Praha 2002, s. 44–59.

¹⁰² Jindřich DEJMEK, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá – Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*, Karolinum, Praha 2008, kniha sedmá, s. 511 a násl.

¹⁰³ Jindřich DEJMEK, *Věra Olivová: pětasedmdesát let*, Zpravodaj Historického klubu, 12/2001, č. 2, cit. s. 102.

¹⁰⁴ *Tamtéž*, s. 103.

¹⁰⁵ Jindřich DEJMEK (ed.), *Cirkulární telegramy 1920–1935*, SEB, Praha 2002.

¹⁰⁶ Podle informací uvedených na webových stránkách CEPu (www.cepin.cz) Dejmek autorsky přispěl do celkem deseti sborníků ze seminářů této instituce, publikoval i v newsletteru, vystupoval na diskusních setkáních, jako např. *Edvard Beneš – šedesát let od úmrtí* (září 2008, panel spolu s J. B. Uhlířem a kancléřem KPR Jiřím Weigelem), atd.

Dotčená monografie má celkově obhajující (byť ne devótní či apotetický) ráz, na řadě míst nepřímou polemizuje s rozličnými Benešovými kritiky. Jeden z recenzentů tak uvedl, že publikace představuje „hozenou rukavici“ *„každému, kdo by ještě chtěl pokračovat v líčení Beneše jako politického zloducha 20. století“*, *„svého druhu polemiku s již zmíněnou téměř nepřehlednou řadou historických prací, ale i publicistických textů, a dalších sdělení, jež vycházejí při posuzování Beneše z mylných premis a neustále vnášejí do veřejného prostoru deformovaný až zlovolný obraz této osobnosti, jejího politického úsilí i vědeckého odkazu“*.¹⁰⁷ Dotčený recenzent aproboval i Dejmkovy závěry o počínání Edvarda Beneše v období třetí republiky i přímo během únorové mocenské krize. Vlivem konstelace vnějších i vnitřních faktorů se prostor pro aktivní jednání prezidenta Beneše měl neodvratně a fatálně zužovat, přičemž *„je zcela nepochybné, že se ocitl v ještě složitější situaci, než se vytvářela před Mnichovem“*. Osamocený a vážně nemocný Beneš nemohl negativní vývoj zvrátit, *„konstelace sil ani jeho kompetence mu nedávaly možnost zastavit běh událostí“*.¹⁰⁸

Odlišně Dejmkovo dílo a zejména jeho interpretace Benešova druhoválečného a poválečného počínání hodnotil Vít Smetana.¹⁰⁹ Upozorňuje totiž přilehavě, že meritum své příležitostné kritiky biograf vzápětí často relativizuje, např. nepřipadnými komparacemi (např. srovnáváním situace ČSR a Polska), dále pak *„o některých jeho [Benešových] nejproblematičtějších vyjádřeních se pak v knize nedočteme nic, ať už je známe z ruských nebo českých pramenů“* – a právě zde se nejčastěji jedná o různé diplomatické kontakty se SSSR. Paradoxně tedy dle Smetany Beneš svými kroky aktivně podkopával vlastní zahraničněpolitickou koncepci, kalkuluje s dlouhodobou poválečnou spoluprací států Velké trojky. Recenzent tak uzavřel: *„I četné další epizody, jimž by slušela odlišná interpretace [...], jako by spojoval jeden svorník: Dejmkův Beneš z nich vychází vždy o něco lépe, srozumitelněji a racionálněji než v případě kritičtějšího přístupu – se závěrem, že v klíčových momentech své kariéry nemohl konat jinak, než konal.“*

Vůči Edvardu Benešovi a jeho již válečnému počínání se naopak velmi kriticky vyjádřil ve své knize o Únoru 1948 ostře antikomunisticky vystupující propagátor tzv. „třetího odboje“ Václav Veber, napadající zejména Benešův příklon k SSSR a jeho podíl na nástupu komunismu v Československu (*„Problém, který evidentně nezvládl, byl jeho postoj ke komunismu.“*).¹¹⁰ Veber napadá Benešův příklon k SSSR již v průběhu 30. let a jeho sílení ve válečném a poválečném období. Proti takovéto kritice vystoupila prof. Olivová, která ji v ročence Společnosti E. Beneše jako silně předpojatou odmítla, autor dle ní vyšel ze zcela chybných premis a znehodnotil tak svůj následující výklad, ústící ve zkreslující závěr, že

¹⁰⁷ Josef HARNA, *Jindřich Dejmek a jeho „Edvard Beneš“*, in: Moderní dějiny, 18/2010, č. 2, s. 183–190, cit. s. 184.

¹⁰⁸ *Tamtéž*, s. 189.

¹⁰⁹ Vít SMETANA, *Jindřich DEJMEK. Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata II*, recenze, in: Dějiny a současnost, 31/2009, č. 9, s. 44.

¹¹⁰ Václav VEBER, *Osudové únorové dny 1948*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, kapitola „Kauza Beneš“, s. 7–26.

„Benešova prosovětská a prokomunistická politika vyvrcholila dohodou s Gottwaldem a přivedla Československo k nastolení komunistické diktatury v únoru 1948...“¹¹¹

Pokud jde o onu vlastní ideovou osu českých dějin, na níž byla založena 1. ČSR, ta je myslím dostatečně známá a výše jsem se jí již dotkl.¹¹² Významnými obdobími jsou v tomto paradigmatu husitství spolu s dobou poděbradskou, čeští bratři, úpadková fáze pobělohorského období a habsburského absolutismu, „vzkříšení“ národa v 19. století. Zhruba tedy to, co tak působivě v hmotě uhnětl Ladislav Šaloun ve svém pomníku Jana Husa na Staroměstském náměstí.¹¹³ Korunou tohoto dějinného pohybu a rozmachu českého národa je pak přirozeně samotná éra 1. ČSR, již připravoval půdu i T. G. Masaryk sám svou publicistikou a politickou činností již od 80. let 19. století.¹¹⁴

Edvard Beneš s tímto Masarykem zformulovaným dějinným příběhem v zásadě souzněl.¹¹⁵ Zajímavé je, že benešology je tandem TGM/EB příležitostně (jen na vyšším stupni historického vývoje) přirovnáván k historické úloze dua František Palacký/Karel Havlíček Borovský: *„Jako v době národního obrození zasáhla do českého historického vývoje dvojice roku 1848 František Palacký – Karel Havlíček,“* píše kupříkladu historik Zdeněk Šamberger, *„tak v době vrcholícího národního vzepětí to byla dvojice T. G. Masaryk – Edvard Beneš, která za válečných událostí let 1914–1918 rozhodujícím způsobem poznamenala vrcholící český historický vývoj v první polovině století dvacátého.“* A nejenom to, ale mnohem více: *„Bylo skutečně vrcholným štěstím, že tak jako koncepcí Palackého nalezla učenlivého a agilního vykonavatele v Karlu Havlíčkovi, tak desítky let poté ve hvězdné hodině českých národních dějin nacházela Masarykova koncepce možnosti organizačního uskutečňování v osobě Edvarda Beneše [...].“¹¹⁶* Spolupráci Masaryka s Benešem v řadě svých textů vysoce ocenila prof. Olivová, tak např. v ohlédnutí při příležitosti 70 let od prvního Benešova

¹¹¹ Věra OLIVOVÁ – Ivana FIALOVÁ, *Bibliografie 2009. Publikace o Edvardu Benešovi 2009*, in: Bulletin SEB, 23/únor 2010, s. 37.

¹¹² Srov. např. rozsáhlé Masarykovy dějinně-filozofické vývoody v jeho válečných memoárech, Jindřich SROVNAL (ed.), *T. G. Masaryk. Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918*, Masarykův ústav AV ČR a Ústav T. G. Masaryka, Praha 2005, ke kopírování dějinné filozofie Palackého s jejími vrcholy i úpadky viz zvláště s. 387–406.

¹¹³ Zdeněk HOJDA – Jiří POKORNÝ, *Pomníky a zapomínky*, 2. vyd., Paseka, Praha – Litomyšl 1997, kap. „Ideál vyššího života národního“, s. 79–91.

¹¹⁴ Speciálně k probírané problematice viz Jiří BRABEC (ed.), *T. G. Masaryk. Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*, Masarykův ústav AV ČR & Ústav T. G. Masaryka, Praha 2000, a Jana SVOBODOVÁ (ed.), *T. G. Masaryk. Karel Havlíček – snahy a tužby politického probuzení*, Ústav T. G. Masaryka, Praha 1996.

¹¹⁵ Ve svých prvoválečných memoárech v kapitole „Demokratické tradice českého národa“ Beneš poznamenal: *„Nechci zde opakovat podrobně to, co je už dost známo o naší duchovní, politické a sociální revoluci od středověku do nové doby vyznačené jmény: Hus, Žižka, Táboři a Bratři, Chelčický, Komenský, Havlíček, Palacký, v níž se náš národ postavil proti Římu, proti Habsburkům a proti našemu konservativnímu sousedu německému.“* (Věra OLIVOVÁ /ed./, *Edvard Beneš. Světová válka a naše revoluce. Výbor z díla*, s. 109.)

¹¹⁶ Zdeněk ŠAMBERGER, *Edvard Beneš – pokračovatel idejí TGM*, in: Emil Voráček (ed.), *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství I*, cit. s. 290.

zvolení prezidentem slovy o „*egidě Masarykovy autority a úzké spolupráci s ním*“, díky čemuž Edvard Beneš dokázal v půli 30. let obhájit demokratické směřování Československa. T. G. Masaryk při své abdikaci „*doporučil za svého nástupce svého dlouholetého spolupracovníka a přítele Edvarda Beneše*“, jeho zvolení prezidentem se „*stalo velkým vítězstvím československé demokracie*“.¹¹⁷

Ale naší pozornosti zde nesmí uniknout především specifický přínos Edvarda Beneše této demokraticko-republikánské historické tradici. Tento myslitel ji totiž obohatil o **prvek mírové politiky Jiřího z Poděbrad**.¹¹⁸ Uvedenou komponentu, tedy deklarovanou úzkou návaznost na středověký projekt mírové unie křesťanských vládců, skutečně v historickém a politickém myšlení samotného Edvarda Beneše nalezneme – a ne náhodou pochopitelně souzní s jeho západem a angažmá v oblasti mezinárodní politiky (resp. československé zahraniční politiky). Konkrétně jde o projekt meziválečné Společnosti národů, která se měla inspirovat mj. i právě ideou Evropy bez válek a mírového řešení konfliktů, propagovanou v 15. století českým panovníkem Jiřím z Poděbrad. Je snadno pochopitelné, proč právě v této době a v geopolitické pozici Československa byla tato idea oprášena a proč právě za Benešova prvního prezidentství (1935–1938) se s ní v jeho veřejných vystoupeních setkáváme.¹¹⁹ Tuto myšlenku lze shledat v Benešově myšlení kontinuálně i v dalších letech, v kontextu výkladu o Společnosti národů se s ní setkáme např. v úvahové válečné práci *Demokracie dnes a zítra* („*V polovině XV. století praktický pokus o mírovou ligu – o dohodu na ochranu míru mezi křesťanskými národy za vedení papežova – učinil český král Jiří Poděbradský.*“).¹²⁰

A připomenout je v tomto dějinně-filozofickém náčrtu nakonec nutné i Benešův poslední veřejný projev, přednesený v dubnu 1948 při příležitosti 600 let trvání Univerzity Karlovy v Praze. Těžce nemocný prezident vystoupil za rozbouřené vnitropolitické situace s ohlednutím za pohnutými osudy pražského vysokého učení napříč dějinami a zvláště v jubilejních letech. Ve slavnostním projevu nejprve pochopitelně zmínil čerstvou česko-německou kontrapozici, „*boj o samo bytí národa, běžící podle našeho národního historika Františka Palackého jako červená nit našimi dějinami*“, aby se dále věnoval dramatickým univerzitním dějinám: „*Její sté výročí připadlo na rok, v němž zrušil vnitropolitický boj mezi českým panstvem a humanitními ideály Jiřího z Poděbrad, který se zasazoval jako český král o první Společnost národů.*“

¹¹⁷ Věra OLIVOVÁ, *Volba prezidenta v roce 1935*, Lidové noviny, 18. 12. 1995, s. 8 (rubrika „Diskuse“).

¹¹⁸ Stručný přehled k uvedené problematice nabízí Ludomír KOCOUREK, *Cultus pacis Jiřího z Poděbrad – pozdněstředověký projekt sjednocené Evropy*, in: Emil Voráček (ed.), T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství I, s. 21–26.

¹¹⁹ Richard VAŠEK (ed.), *Edvard Beneš. Projevy – články – rozhovory (1935–1938)*, zde viz s. 75 (projev při návštěvě pěšího pluku 5 T. G. Masaryka, březen 1936), s. 105–106 (projev při návštěvě Poděbrad v květnu 1936), s. 290 (projev na slavnostní večeři na počest rumunského krále Carola II., říjen 1936), s. 640 a s. 644 (návštěva Tábora, květen 1938).

¹²⁰ Edvard BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, SEB, Praha 1999, čtvrtá kapitola „Společnost národů jako výraz demokracie Evropy a světa po válce z roku 1914“, s. 89.

V době dvoustého výročí, roku 1548, Ferdinand I. tvrdě potlačoval první českou revoluci proti Habsburkům. Roku 1648 dojednaný mír po třicetileté válce, která zpusťovala a vylidnila země české, uzákonil a zakořnil všechna bezpráví, jež se stala proti českému státu a národu po bitvě na Bílé hoře. Rok 1748 v období mezi dvěma válkami, které opět zhoubně se dotkly českého státu, byl počátkem tubé centralizace a germanizace rakouské.“ Vzrušeně probíhal i rok 1848 a konečně „ani letošní šestisté výročí naší univerzity neslavíme v dobách klidných“, znělo z Benešových úst ve Vladislavském sále Pražského hradu.¹²¹ V prologu k obnovené Zlaté bule Karla IV., vydané při této příležitosti, pak prezident republiky napsal mj.: „Universita Karlova v Praze se může bonosit, že Čechům a lidstvu dala nejen M. JANA HUSA, ale i TOMÁŠE G. MASARYKA, oba blasatele pravého češství i lidství, oba nesmlouvavé bojovníky pravdy, která vítězí.“¹²²

Průzkum textů soudobých benešologů prokázal, že naznačené interpretační linii zůstávají věrní, kopírují ji a snaží se ji propagovat a prosazovat v širších kruzích. Coby na hlavního viníka neúspěchu těchto aktivit je pamětnickými sdruženími poukazováno na agresivitu a neblahý vliv „Podivena“. Nezaujatě a s odstupem nazíráno však spíše jde o zklamání z neúspěchu pokusů hegemonizovat na své ideové platformě *pluralitní*, nadto transformující se postkomunistickou společnost.

Zde právě předestřené závěry o klíčových konturách „demokraticko-republikánského“ historického narativu, prosazovaného pamětnickými sdruženími, lze podložit též závěry bakalářské práce Gabriely Literové (provdané Havlůjové).¹²³ Autorka provedla výzkum metodou orální historie ve skupině 20 pamětníků 2. světové války – odbojářů,¹²⁴ přičemž rozhovory zacílené na problematiku vztahu tázaných k osobě Edvarda Beneše následně podrobně analyzovala jak kvantitativně, tak kvalitativně, takže její závěry zde lze převzít a stručně shrnout.

Autorka především dospívá k závěru, že pro pamětníky je Edvard Beneš součástí určitého historického příběhu, nikoli „mužem jednoho okamžiku“. Podstatný vliv mají jejich osobní vzpomínky na setkávání s ním a (spolu)prožívání zejména válečného období. Zajímavé přitom je, že pouze jeden tázaný zmínil podíl Beneše na 1. odboji, resp. vzniku meziválečného Československa. G. Literová tento fakt interpretuje v závěru práce tak, že pro pamětníky jde o naprostou samozřejmost, kterou není třeba ani okrajově zmiňovat; 6 narátorů navíc zmínilo vazbu TGM–EB. Dále jsou hojně zastoupeny připomínky

¹²¹ Věra OLIVOVÁ (ed.), *Edvard Beneš. Přednášky na Univerzitě Karlově 1913–1948*, SEB, Praha 1998, projev „600 let Univerzity Karlovy. Projev ve Vladislavském sále Pražského hradu 7. dubna 1948“, cit. s. 96–97.

¹²² Věra OLIVOVÁ (ed.), *Edvard Beneš. Přednášky na Univerzitě Karlově 1913–1948*, „Obnovená Zlatá bula Karla IV. vydaná prezidentem Edvardem Benešem 7. dubna 1948“, s. 98.

¹²³ Gabriela LITEROVÁ, *Edvard Beneš ve veřejném diskurzu na přelomu 20. a 21. století. Příklad historické osobnosti při utváření národní/státní identity*, Ústav světových dějin FF UK, Praha 2008 [nepublikovaná bakalářská práce].

¹²⁴ Autorka zvolila vzorek složený ze zástupců domácího odboje, dále někdejších vojáků západní i východní fronty, politických vězňů z koncentračních táborů, Židů, volyňských Čechů.

Mnichova (12 narátorů), resp. následné Benešovy abdikace z prezidentského úřadu (7 osob). Podstatné zde je podotknout, že dotazovaní Benešův postup v roce 1938 nejen nijak nenapadají, ale právě naopak jej *aktivně obhajují*, a to včetně někdejších vojáků (udělal to nejlepší, co mohl, zachránil národ před likvidací, hned, jak to šlo, se pustil do nového boje atd.).

Osobní vzpomínky na útrapy druhé světové války se samozřejmě výrazně promítají do reflexe 2. světové války, třebaže přímo o druhém odboji hovořili toliko dva tazaní. S ohledem na dobu, kdy průzkum probíhal, a tehdejší vzrušené debaty o česko-(sudeto)německých vztazích, Benešových dekrettech atd., nepřekvapí, že z poválečných událostí byly nejčastěji s rozhořčením vzpomínány novodobé problémy se sudetskými Němci (celkem 8 narátorů), k tomu další tři osoby zmínily Benešovy dekrety. Útoky na Beneše a dekrety ze sudetoněmeckých kruhů nesli pamětníci velice těžce a odsuzovali je jako projev agresivity nepoučitelných starých nacistů, např. jeden z interviewovaných: „*Jinak co teď štvou v Německu, Benešovy dekrety... Tak předně to nebyly Benešovy dekrety, ale dekrety vlády. A za druhý, je to to nejtvrdší jádro fašistů, neonacistů, a bobužel, ti teď mají slovo.*“ Další pamětník dokonce parafrázoval Benešova prorocká slova, pronesená koncem roku 1945 na sjezdu Svazu osvobozených politických vězňů,¹²⁵ na němž prezident varoval před revanšem, jenž z řad vysídlených Němců dříve či později přijde: „*Vážení přátelé, zapamatujte si dobře, co vám Němci dělali, v koncentračních táborech, kázních, věznicích, všude kde mohli a kde byli, запиšte si to, protože za 50 let uvidíte, že Němci budou všechno popírat, že to není pravda. A je to tak, jsme tam. Začali popírat, že nejsou plynové komory, že nebyly krematoria a že se nepřehnovalo.*“¹²⁶

Z poválečných událostí bylo frekventovanějším tématem ještě spojení se Stalinem (spojenecká smlouva v roce 1943). I zde bylo Benešovo počínání spíše obhajováno, nejčastěji velmocenským dělením sfér vlivu a „spadnutím“ střední Evropy do sovětské sféry. S tím ani Edvard Beneš nemohl ničeho dělat, přesto se však snažil vybojovat maximum možného. Pokud jde o rok 1948 a nástup komunismu, je zdůrazňována jeho bezmocnost a naprostá nemožnost v nastalé situaci demokracii efektivně hájit: „*Nemohl nic. Nemohl.*“, „...*tak on říkal, že nepovolí, ale situace byla taková, že prostě už nemohl nic dělat.*“, „*V roce 1948 možnost jinou neměl, protože nálada mezi lidmi byla jednoznačná, ale nejenom u nás, celá Evropa tenkrát sympatizovala se Sovětským svazem.*“ Zmíněn byl i jeho zhoršující se zdravotní stav, jakož i odmítnut aktuální trend „*svalovat všechnu vinu na Beneše*“. Z poválečného období bylo ještě dotčeno osvobození Československa v roce 1945 a vztah Edvard Beneš – Emil Hácha (obojí celkem 3×).¹²⁷

¹²⁵ Srov. Edvard BENEŠ, *Patřím k vám*, Ústřední svaz osvobozených politických vězňů, Orbis, Praha 1946, s. 7–8.

¹²⁶ Viz příloha citované bakalářské práce, v níž jsou editovány přepisy uskutečněných rozhovorů, rozhovor N 2, N 10 a N 12.

¹²⁷ Podrobněji G. LITEROVÁ, *Edvard Beneš ve veřejném diskurzu na přelomu 20. a 21. století*, kapitola 4. Závěry své bakalářské práce autorka představila (v komprimované podobě) též v článku: G. HAVLŮJOVÁ, *Edvard Beneš*

Lze tedy stručně shrnout, že pro zkoumanou pamětnickou skupinu byl Edvard Beneš zosobněním turbulentního příběhu české státnosti v 1. polovině 20. století, demokratem každým coulem a hned dvojnásobným válečným vítězem. Celkově tedy jednoznačně kladnou historickou osobností.

Obecnější historické souvislosti společenského vývoje po roce 1989 stoupencům Edvarda Beneše a jejich snahám o renesanci a aktualizaci politikova myšlení i historického odkazu nijak nenahrávaly. „Benešovská horečka“ ovšem nebývala silně propukla na přelomu miléníí v souvislosti s integrací České republiky do struktur Evropské unie.

2.4 „Boj o Beneše“ v letech 2002–2005:

postoje a bojové strategie pamětnických organizací

Novým a velmi žhavým plamenem se „boj o Beneše“ rozhořel po přelomu tisíciletí, v období završující se integrace České republiky do Evropské unie. Zejména v letech 2002–2005 se symbolika, spjatá se značkou „Edvard Beneš“, opětovně dostávala do popředí veřejné debaty, ostatně nejen doma, ale i v bližším a vzdálenějším zahraničí. Během přístupových rozhovorů byly otevřeny též některé otázky, týkající se konfliktně interpretovatelných historických dějů během 20. století. Stručně řečeno, v řadě rovin a na různých fórech byla opět přetřásána otázka *tzv. Benešových dekretů*, na tuzemské politické scéně pak rovněž s tím spjatá problematika *tzv. obhajoby národních zájmů*.

2.4.1 Pamětníci, politici a tzv. „lex Beneš“

Pamětníci a jejich sdružení v této situaci jednak určitým způsobem znejistěli, jednak pocítili možnost přejít do protiútoků. Tato možnost se otvírala ve spolupráci s vybranými činiteli v rámci tuzemské politické reprezentace, směřující k „oprášení“ jejich hrdiny a obhajobě či obnově jeho pozic ve veřejném diskurzu.

Určitým vyvrcholením spolupráce pamětnických sdružení s politiky (takřka výlučně z ODS a ČSSD) byly dvě akce: předvolební usnesení Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR k dekretům prezidenta republiky (duben 2002) a zákon o dějinných zásluhách Edvarda Beneše (tzv. „lex Beneš“, 2003–2004). Aktéry dění okolo obou dotčených dokumentů sice byli zejména poslanci/senátoři (podrobnější pozornost jim proto bude věnována níže),¹²⁸ rovněž obě iniciativy vyvolaly dosti rozsáhlou veřejnou diskusi, nelze ovšem přehlížet, že podnět k nim vzešel právě z prostředí pamětníků, kteří zvláště projednávání „lex Beneš“ s neskrytým napětím a zaujetím sledovali.

ve veřejném diskurzu na přelomu 20./21. století (příklad historické osobnosti při utváření národní identity), in: Historie – Otázky – Problémy, 2/2010, č. 1, s. 151–166, zde k problematice pamětníků s. 154–157 + přehledná tabulka (příloha č. 2) na s. 166.

¹²⁸ Srov. výklad v kapitolách 3 a 4.

Návrh zákona předložila sněmovně skupina levicových poslanců shodou náhod přesně po roce od schválení usnesení k dekretům (tedy 24. dubna 2003), přičemž měl původně platit symbolicky od 28. října 2003. Projednávání normy ovšem drhlo, zdrženlivě se k ní postavila mj. vláda, a především ji v březnu 2004 zamítl Senát. Sněmovna toto veto přehlasovala v dubnu 2004, přičemž neumožnila vystoupit delegovanému senátorovi, jenž měl náhled horní komory odůvodnit.¹²⁹ Neobvyklý postoj zaujal rovněž prezident republiky, jenž zákon – mimoústavně – přes svoji jinak ostentativně deklarovanou podporu Benešovu odkazu ani nevrátil, ani nepodepsal.¹³⁰ Několik dní po vstupu České republiky do EU tak byl zákon předložen k podpisu premiérovi, načež vyšel 14. května 2004 ve Sbírce zákonů.¹³¹ Do EU tak stát vstoupil s normou hrdě konstatující, že „*Edvard Beneš se zasloužil o stát*“.

Dramatické projednávání normy sledovali pamětníci s velkým napětím, jak o tom svědčí například poznámky jednoho ze členů „pomníkového výboru“ pro vztyčení sochy Edvarda Beneše v Praze Jiřího Malínského: „*Pro projevy těch, kdo nesouhlasili, byl příznačný zvolený postoj: nikdo nevystupoval otevřeně proti Benešově osobnosti, a jako důvod, proč k zákonu nelze sáhnout, byly uváděny zástupné problémy. [...] Nepřirozená politizace tohoto problému celou situaci jen vyostřovala: na jedné straně stáli političtí vězni čtyřicátých i padesátých let a aktivní účastníci druhého odboje, zejména z řad naší západní armády, a jejich vůle prosadit nápravu křivdy na tomto českém velikanovi, na druhé straně ti, pro jejichž postoje byl a zůstává charakteristický hodnotový nihilismus a relativismus, za kterým jsou často patrné i jejich skutečné motivace, svědčící o neschopnosti rozlišit vrcholy a naopak úpadky v průběhu dramatických dějů českých dějin dvacátého století. A často i ti, jejichž skutečné motivy jsou ve své jednoznačnosti ještě temnější.*“¹³²

Obsáhlejší citát pěkně vykresluje milieu pamětníků. Odmítnutí zákona Senátem se dočkalo jejich odsudku, když právě na půdě horní komory „*převládá jednoznačně již zmínovaný hodnotový nihilismus drtivě většiny senátorů napříč senátorskými kluby*“, což v tomto prizmatu logicky mělo poškodit prestiž této parlamentní komory. Příznivější situace panovala v komoře dolní, která nakonec měla rozhodující slovo: vedle jednotného postoje poslanců KSČM a ČSSD hlasovala pro zákon i část ODS (zajímavě se v této souvislosti hovořilo o „*značné části klubu ODS kolem poslance Jana Zabradila*“), proti němu potom US–DEU a KDU–ČSL. I tak však prý „*diskuse přerostla až v jakýsi národní soud nad Benešovou osobností*“. S jistým rozčarováním pak bylo komentováno nepodepsání/nevrácení zákona prezidentem: jeho „*neutralizující postoj*“ sice

¹²⁹ Návrh tehdy podpořilo 123 poslanců, především z řad ČSSD a KSČM, ODS zůstala rozdělena, proti byli zástupci KDU–ČSL a Unie svobody. (Srov. <http://www.psp.cz/eknih>, 4. vol. období, 30. schůze, 13. 4. 2004, hlasování č. 472.)

¹³⁰ Bylo to poprvé (nikoli ovšem naposledy), kdy Václav Klaus takto postupoval; přehled dalších norem, k nimž zaujal identické stanovisko, viz /čtk/, *Prezident porušuje ústavní povinnost, soudí experti*, LN, 9. 7. 2011, s. 4 (zde box „Bez Klausova podpisu“).

¹³¹ Zákon č. 292/2004 Sb., o zásluhách Edvarda Beneše (částka 96, publikovaná 14. 5. 2004).

¹³² Jiří MALÍNSKÝ, *Ze střípků jednoho životního poslání*, in: Eva Broklová – Marie L. Neudorfllová (eds.), *Věře Olivové ad honorem*, cit. s. 29–30.

nemohl na věci nic změnit, „*jakkoliv absence jeho podpisu ve Sbírce zákonů a nařízení vyvolává i v nezúčastněných minimálně kontroverzní pocity*“.¹³³

Velkou pozornost věnoval Edvardu Benešovi a jmenovitě tomuto zákonu rovněž list Národní osvobození, čtrnáctideník¹³⁴ bojovníků za svobodu a legionářů. Prvotní schválení normy ve sněmovně přivítal s velkým jásotem (ovšem, jak se záhy ukázalo, trochu předčasným – Senát posléze návrh zamítl), vřele poděkoval všem navrhovatelům a podotkl: „*Český svaz bojovníků za svobodu od samého počátku tento záměr jednoznačně podporoval, protože je právě v dnešní době soustředěných útoků na prezidenta Beneše a českou státnost pádnou odpovědí všem našim nepřítelům*“.¹³⁵ „Paměťové zákonodárství“ zde tedy má sehrávat úlohu jakéhosi křížence pavězy s řemdihem, což představuje vysoce specifický způsob chápání společenské funkce legislativy. Zamítnutí Senátem se dočkalo pěkné řádky rozhořčených reakcí (mj. byl otištěn jmenný seznam hlasujících senátorů a způsob jejich hlasování, tzv. „sjetina“, s důtklivou poznámkou: „*Alespoň jsme si znovu ověřili, kdo je kdo a koho příště nebudeme volit!*“),¹³⁶ zevrubně bylo sledováno a naopak s uspokojením přijato přehlasování senátního veta sněmovnou (noviny mj. přinesly i přehled hlasování dle jednotlivých klubů).¹³⁷

Akcí a různých neformálních kontaktů pamětníků s (vybranými) politickými činiteli probíhalo ve sledovaném období skutečně pozhnaně. Zmínit zde mohu pro ilustraci jen některé.

Tak v lednu 2003 se prof. Olivová aktivně zúčastnila semináře, pořádaného (tehdejším) think-tankem ODS, Centrem pro ekonomiku a politiku, s názvem *Čeští prezidenti. Masaryk, Beneš, komunisté, Havel* (linie vrcholí zvolením Václava Klause).¹³⁸ Předsedkyně Společnosti Edvarda Beneše Věra Olivová na něm vystoupila s pregnančně nazvaným příspěvkem *Edvard Beneš – evropský státník první poloviny 20. století*.¹³⁹ Ve svém příspěvku načrtla stručně Benešovu životní a profesní dráhu a věnovala se rovněž nacistickým a komunistickým oponentům Edvarda Beneše a jeho politiky. Samozřejmě ani zde neschází evergreen jménem „Podiven“, „*obsáhlá reprezentativní publikace, vzešlá z okruhu Charty 77*“ a zákeřně cílená, jak již víme,

¹³³ Všechny použité citáty pocházejí z Malinského textu citovaného v předchozí poznámce, s. 30.

¹³⁴ Řídká periodicitu a dlouhé redakční uzávěrky představovaly určitý limit pro aktuální reagenti tohoto tiskového orgánu.

¹³⁵ (red), *Lex Beneš schválen!*, Národní osvobození, č. 6, 11. 3. 2004, s. 1.

¹³⁶ Citát (tučně v originále) gs, *LEX BENEŠ zamítnut Senátem*, Národní osvobození, č. 8, 8. 4. 2004, s. 2, též řada čtenářských dopisů, jako Jiří JAROŠ, *Senát proti národu*, či Eva LANGEROVÁ, *Protestuji proti klamání Senátem ČR*, tamtéž, č. 9, 22. 4. 2004, s. 4.

¹³⁷ Zejména Jaromír ŠMEJC, *LEX BENEŠ a Poslanecká sněmovna*, Národní osvobození, č. 11, 20. 5. 2004, s. 2.

¹³⁸ Nutno podotknout, že historickými tématy se začal CEP zabývat právě až od přelomu tisíciletí; podrobnosti viz www.cepin.cz.

¹³⁹ Věra OLIVOVÁ, *Edvard Beneš – evropský státník první poloviny 20. století*, in: Marek Loužek (eds.), *Českoslovenští a čeští prezidenti*, CEP, Praha 2003 (Sborník textů č. 23/2002), s. 133–137. Podotknutí si zasluhuje i výpravná vázaná vnější podoba tohoto sborníku CEPu, který jinak své publikace vydává jako paperbacky.

obzvláště právě vůči Edvardu Benešovi. Podle názoru Věry Olivové „se Podivenova koncepce stala ideovým základem pro politická hodnocení i pro publicistiku devadesátých let a podle mého názoru svými zmanipulovanými výklady vážně oslabuje národní identitu země a tím přispívá i k destabilizaci politického vývoje“. Zmínila i pozitivní vlast'ovky, londýnský Ústav dr. Edvarda Beneše, historickou produkci 60. let a Pražského jara, jakož i činnost Českého svazu bojovníků za svobodu, Společnosti Edvarda Beneše, „občanských organizací, uchovávajících demokratické tradice minulosti“, po roce 1989. Uzavřela pak apelem: *Bylo by si přát, aby prostřednictvím tisku i sdělovacích prostředků a za pomoci politiků proniklo objektivní hodnocení české minulosti i do širšího povědomí.*“

A právě „za pomoci politiků“ měla povědomost o projektu pomníku Edvarda Beneše na Hradčanech, jakož i o nezbytnosti „lex Beneš“, proniknout do médií hlavního proudu. Prostředkem (ba dokonce prý „vyvrcholením“) tohoto úsilí měly být semináře, uspořádané na základě poptávky pamětnických sdružení na parlamentní půdě. Zvláště významnými se ovšem v očích pamětníků mezi jinými staly zejména dva takovéto semináře.

První z nich se konal v prosinci 2003 na senátní půdě, zaštil jej tehdejší místopředseda Senátu Mirek Topolánek (ODS), a nesl název *Edvard Beneš a československá státnost*. Na semináři úvodem vystoupili genmjr. Antonín Špaček, předseda ČsOL, a Milan Grus (místopředseda ČSBS), „který poukázal na sprosté protibenešovské útoky našich domácích sdělovacích prostředků“. Jádrem semináře byly referáty prof. Olivové, letce Františka Fajtla a právníka doc. Jana Kuklíka, po nichž následovala diskuse. Zajímavé je, že ve zprávě o této akci se dočteme, že při ní byl všem účastníkům rozdán materiál, „jebož smyslem je výzva občanům k materiální i morální podpoře výstavby pomníku Edvarda Beneše na důstojném místě v Praze“ (přitom je příznačné, že z politiků nakonec nikdo na postavení Benešova pomníku nevěnoval nic).¹⁴⁰ Na závěr měl vystoupit senátor Mirek Topolánek a shrnout odeznevší v následujících bodech:

1. Postavit se rozhodně proti neoborným výkladům a pomluvám prezidenta Beneše v médiích.
2. Energicky [sic!] podpořit schválení normy „lex Beneš“.
3. Zasadit se o návrat sochy E. Beneše do Panteonu Národního muzea, odkud byla odstraněna v roce 1951.
4. Vybudovat sochu Edvarda Beneše v Praze na Hradčanech, pokud možno v blízkosti sochy TGM.
5. Připravit důstojné oslavy 120. narozenin E. Beneše v květnu 2004.

Jak v pozdějším ohlédnutí vzpomínal jeden ze členů pomníkového výboru, Jirí Malínský, dotčený seminář „vzněl jako manifestační gesto vůle již zmínovaných organizací docílit odhalení pomníku

¹⁴⁰ *Seminář v Parlamentu České republiky*, Bulletin SEB, 17/leden 2004, s. 4–5, dále Milan GRUS, *Posta budovatelů české státnosti*, tamtéž, s. 7–8 (totožný text též in: Národní osvobození, č. 2, 15. 1. 2004, s. 1).

*v co nejkratší dosažitelné době. V této své integrující úloze seminář svou úlohu nesporně splnil, ale potřeba oslovit co nejširší část veřejného mínění tím rozhodně vyčerpána nebyla.*¹⁴¹

Druhý dotčený seminář proběhl pro změnu na půdě sněmovní, a sice v dubnu 2004. Seminář byl opět odezvou na pamětnickou poptávku, o jejímž zákulisí se v ohlédnutí Jiřího Malínského dočteme toto: „Využil jsem svých četných kontaktů do vedení Poslanecké sněmovny a adekvátně způsobu, který byl zvolen v případě senátního semináře, jsem oslovil jednoho z nejvyšších ústavních činitelů země, předsedu Poslanecké sněmovny dr. Lubomíra Zaorálka.¹⁴² Ten přijal početnou delegaci zástupců pomníkoveho výboru a na jednání, jehož se účastnili i jeho blízcí spolupracovníci z kanceláře Poslanecké sněmovny, byly domluveny základní prvky budoucího semináře historiků. Významnou úlohu při jejich precizování mimo vedení společnosti sebral i přední český historik, významný činitel Masarykovy společnosti, profesor Robert Kvaček¹⁴³,“ poznamenává náš aktér.¹⁴⁴ Seminář s pregnančním názvem *Spory o Edvarda Beneše* tedy zaštitil tehdejší předseda dolní komory Lubomír Zaorálek (ČSSD). Hlavními řečníky tentokrát byla trojice profesorů – Olivová, Kvaček, Křen, doplněná ještě Antonínem Klimkem. „V živé diskusi ocenili přítomní přínos prezidenta Edvarda Beneše pro Československou republiku, vyjádřili se jednoznačně pro jeho podporu a proti debonestující kampani, která je proti němu vedena ve sdělovacích prostředcích,“ psalo o akci posléze s uspokojením odbojářské Národní osvobození.¹⁴⁵

A připojme zde ještě poznámku k načasování onoho památného setkání, konaného jinak ve vznešeném prostředí v sále Státních aktů PSP ČR. „Seminář se konal shodou okolností v době, kdy vrcholily debaty o potřebě či naopak neúčelnosti Lex Beneš [...] 15. dubna 2004,“ poznamenává již zmiňovaný socialista Malínský s podotknutím, že akce se zúčastnili oba sociálnědemokratičtí předkladatelé zákona o dějinných zásluhách Edvarda Beneše, Radko Martínek i Karel Šplíchal. Diskuse měla být velkým přínosem i pro několik desítek naslouchajících vysokoškolských studentů, neboť „v určitém shrnutí a v propracovanější podobě zopakovaly základní

¹⁴¹ Citováno podle J. MALÍNSKÝ, *Ze střípků jednoho životního poslání*, in: Eva Broklová – Marie L. Neudorfllová (eds.), *Věre Olivové ad honorem*, s. 31.

¹⁴² Zde je vhodné připojit malou poznámku k osobě Jiřího Malínského (*1951), jinak absolventa oboru archivnictví–dějepis na FF UK (1978). Dotyčný byl v úzkém kontaktu s ČSSD, „od roku 1993 patřil ke kmenovým profesionálním spolupracovníkům odborného zájmu ČSSD“, v letech 1994–1998 byl za tuto stranu i radním městské části Praha 5. Roku 1999 založil subkomisi kulturního dědictví ústřední kulturní komise ČSSD, od roku 2003 byl předsedou ústřední historické komise ČSSD, a tuto funkci vykonává dodnes (2013). (Informace čerpám z autorova medailonu v publikaci Eva Broklová – Marie L. Neudorfllová (eds.), *Věre Olivové ad honorem*, s. 264–265, viz též biogram na www.cssd.cz, kde též historicko-politický blog jmenovaného.)

¹⁴³ Robert Kvaček byl rovněž dávným přítelem Lubomíra Zaorálka. Seznámili se prý za normalizace, kdy Kvaček přednášel účastníkům vnitrostranického vzdělávání Československé strany socialistické. (J. MALÍNSKÝ, *Na okraj osmdesátin profesora Roberta Kvačka*, blog ze dne 3. 7. 2012, www.cssd.cz [26. 2. 2013].)

¹⁴⁴ J. MALÍNSKÝ, *Ze střípků jednoho životního poslání*, in: Eva Broklová – Marie L. Neudorfllová (eds.), *Věre Olivové ad honorem*, s. 31.

¹⁴⁵ Bulletin SEB 18/leden 2005, s. 7, rubrika *Veřejné akce*. Dále viz ru, *Další seminář o Edvardu Benešovi*, in: Národní osvobození, č. 10, 6. 5. 2004, s. 1.

stanoviska jak navrhovatelů a zastánců, tak odpůrců (sic!) Lex Beneš v Poslanecké sněmovně a v Senátu.¹⁴⁶

2.4.2 Oslavy 120. výročí narození Edvarda Beneše (2004)

– spory a konflikty

Jedním ze dvou vrcholů onoho tzv. „benešovského dvouletí“ byly oslavy 120. výročí státníkova narození. Konalo se jich vícero a na rozličných místech, tradičně u Benešova hrobu v Sezimově Ústí s účastí vrcholné politické reprezentace,¹⁴⁷ u busty v rodných Kožlanech tehdy zase hovořili (ovšem vedle V. Olivové) mj. místopředsdkyně Poslanecké sněmovny M. Němcová a gen. F. Fajtl za veterány. Ohniskovým však bylo slavnostní vzpomínkové setkání, konané v Míčovně Pražského hradu.

Slavnostní večer se konal právě v den státníkových narozenin 28. května 2004. Ke zvolenému místu bylo podotknuto, že to byl právě Beneš, který nechal během Květnového povstání poškozenou Míčovnu urychleně renovovat. Sešla se početná společnost, vedle široké palety zástupců pamětnických sdružení (od letců RAF a válečných veteránů až po sokoly), „*která spolu se Společností Edvarda Beneše udržují živé demokratické tradice této země*“, a rovněž početný zástup politických představitelů. Prezidenta Václava Klause, dlícího tehdy v rumunském Mamaji, zastupoval přednosta Kanceláře prezidenta republiky, zúčastnila se dále i řada poslanců a senátorů.¹⁴⁸ Po úvodním slovu Věry Olivové následoval blok vystoupení politických představitelů, a to sněmovního předsedy L. Zaorálka, senátního místopředsedy M. Topolánka, místopředsedy zahraničního výboru J. Zahradila a konečně K. Šplíchala (ČSSD), člena téhož výboru.¹⁴⁹ Opět tedy hovořili výlučně představitelé ODS a ČSSD. Všechny projevy samozřejmě vyznívaly pro Beneše a jeho dílo kladně, přinesly ovšem i některé odlišné akcenty.

Lubomír Zaorálek upozornil, že Beneš byl terčem nenávistné kritiky ze strany protidemokratických sil zčásti již za svého života a zůstává předmětem mezinárodních sporů dodnes. Jde o to, obhájit jej jakožto demokratického politika, prezidenta země, jež otevřela náruč uprchlíkům před nacismem v předvečer 2. světové války. Jakkoli není nekritizovatelný, měl svá omezení, stál uprostřed tragických konfliktů, „*zůstal symbolem boje proti*

¹⁴⁶ J. MALÍNSKÝ, *Ze střípků jednoho životního poslání*, in: Eva Broklová – Marie L. Neudorfllová (eds.), *Věre Olivové ad honorem*, s. 31.

¹⁴⁷ Viz zpráva v Bulletinu SEB 18/leden 2005, s. 7–9. Nad hrobem manželů Benešových pohovořili mj. V. Klaus, V. Špidla, krajský hejtman J. Zahradník, poslanci J. Zvěřina, V. Filip, K. Šplíchal, prof. V. Olivová a M. Grus.

¹⁴⁸ K průběhu slavnosti viz podrobně Věra OLIVOVÁ, *Odkaz Edvarda Beneše 2004*, zde též všechny citované projevy.

¹⁴⁹ V případě Karla Šplíchala je zde užitečné upozornit na jeho podvojnou „politicko-pamětnickou“ identitu – tento socialistický poslanec byl totiž dlouholetým členem Sokola, rovněž předsedou historické komise České obce sokolské. Vedle svého stranického kolegy R. Martínka a poslankyně KSČM J. Gruntové patřil mezi předkladatele zákona „Lex Beneš“.

Hitlerovi, symbolem boje za demokracii a sociální spravedlnost“. Odmítl sudetoněmeckou paušální kritiku i širší německou debatu, v níž se dle Zaorálka prosadilo spojení **„Edvard Beneš a zločiny vyhnání“** coby ekvivalentní známému **„Adolf Hitler a zločiny nacismu“**. Varoval před tím, aby se Beneš stal „obětním beránkem“ a byl takto přerazen do galerie válečných zločinců, odmítl „přehodnocování dějin“: „Naprosto nelze přijmout, aby se bývalý československý prezident Edvard Beneš ocitl v těsném sousedství se Slobodanem Miloševićem, ba i Hitlerem a Stalinem.“ Jeho místo je přeci (podle řečníka) někde úplně jinde – mezi předními demokratickými státníky své doby, přičemž předseda sněmovny zmínil de Gaulla, královnu Wilhelminu a Churchilla. Hájil Beneše též s použitím dovedné figury, již ostatně užil i o rok později ve svém projevu při odhalování sochy na Loretánském náměstí: je třeba seriózně a bezpředsudečně srovnat Beneše s jinými středoevropskými politiky a státníky meziválečné éry, kteří též stáli před volbou ze dvou zel – Edvard Beneš z tohoto porovnání vyjde vždy se ctí.

Místopředseda Senátu Topolánek zdůraznil, že Edvarda Beneše „si nepochybně musíme vážit za jeho až fanatickou oddanost myšlence demokratického, republikánského Československa“. Bez něj by Československo asi vůbec nevzniklo a posléze nebylo obnoveno. „Ze základů I. republiky dýchá i ta naše republika. [...] Naše dnešní Česká republika stojí na základech, které spoluvytvářel.“ Zajímavá byla parciální kritika Beneše, kterou ve svém projevu v souladu s ideologií ODS vznesl – týkala se Benešova poválečného angažmá: „Zmínil bych zejména jeho smírlivý postoj a malý odpor k „plíživé socializaci“ Československé republiky v letech 1945–1948“, přičemž jmenoval některé konkrétní příklady (přestavba politického spektra s vyloučením pravice, důsažné změny v ekonomické sféře, zužující svobodné podnikání atd.). To mělo své „tragické vyústění“ v Únoru a dodalo mu to „jistou dávku legitimacy“. Na tento rys bych rád upozornil: o rok později bude u Benešovy sochy říkat cosi velice podobného jiný reprezentant ODS, senátní místopředseda Jiří Liška. Argument je pak pravdivý potud, že Únor nespadl z čírého nebe a byl výslednicí zápasů (po)válečného období; je však otázkou, jak se na nich podílela třeba v politickém diskurzu ODS externalizovaná otázka vysídlení německého obyvatelstva. Rovněž je zářející, jak ostentativně se *pravicová* formace typu ODS ve své politice paměti hlásila právě k *levicovému* Edvardu Benešovi (národnímu socialistovi; v tomto směru bylo mnohem přirozenější, činili-li tak zástupci levice, např. pod Benešovou sochou tehdejší novopečený premiér, dnes předseda právě *Národních socialistů* – levice 21. století Jiří Paroubek). Platforma obhajoby „národní zájmů“ se tak při bližším pohledu rychle fragmentarizuje a je evidentně heterogenní.

Právě o těchto tzv. „nejvlastnějších národních zájmech“ následně hovořil Jan Zahradil. Poslanec ocitoval několik vět z Benešova projevu z června 1939, proneseného ke shromážděným legionářům v Chicagu. Prezidentův válečný proslov, v němž hovořil o vyhlídkách demokracie a svobodného Československa v osvobozené Evropě, Zahradil aktualizoval a transponoval do podoby vztahu České republiky, právě vstupující do Evropské

unie, a tohoto útvaru. Kontextuálně tedy Zahradil viděl jako nebezpečí pro český stát právě tento integrační krok. Při obhajobě památky a Benešova odkazu tedy nejde o minulost, ale právě o naši žitou současnost a budoucnost, jde právě o ony zapekklité „národní zájmy“. Podobných aktualizací se Zahradil dopouštěl i jindy, např. na vzpomínkovém setkání u sochy Edvarda Beneše na Loretánském náměstí v květnu 2007, když (s odvoláním na Benešovu válečnou kontroverzi s B. Šmeralem, jenž pokládal zahraniční akci za národně hazardní) varoval před „dnešními českými Šmeraly“, kteří nestatečně plují s hlavním proudem v Evropské unii, „každý nový nápad či nová iniciativa jak vylepšit naši pozici jsou pro ně už předem „fantastické“ a hazardní. Benešův odkaz ale nejlépe naplníme právě tím, že jim nepopřejeme sluchu a že nebudeme stát stranou, jako by nestál stranou Beneš ani dnes,“ soudil euroskeptik Zahradil.¹⁵⁰

Konečně poslanec Karel Šplíchal pohovořil o tématu jemu nejvlastnějším, totiž o Edvardu Benešovi a sokolství. Mluvil o X. všesokolském sletu v roce 1938 a jeho podpoře Benešově úporné snaze obhájit existenci demokratického Československa proti expanzionismu nacistického Německa, vzpomenu pak rovněž na symboliku následujícího XI. sletu v červnu 1948, který i v poúnorových podmínkách manifestoval věrnost Benešovi a demokracii v ČSR. Sokol byl „pilířem československé demokracie a československého státu“, pro dnešní Sokol je naopak Edvard Beneš inspirací a symbolem ve třech rovinách: „*Za první, symbolem československé a české státnosti, za druhé je symbolem demokracie a za třetí je zcela určitě symbolem evropanství.*“ Sokol i česká společnost vůbec by měla takto na Beneše vzpomínat. Uvedené myšlenky Šplíchal explicitně a opakovaně zmiňoval i během projednávání „lex Beneš“, jak ještě upozorním na příslušném místě.

Večer pokračoval četbou vybraných ukázek z Benešových textů, jež tlumočil Radovan Lukavský. Kulturní část večera pak pokročila recitací dvou básní, věnovaných Jaroslavem Seifertem Edvardu Benešovi (*Příjezd prezidenta* /květen 1945/ a *Září* /1948/), přednesených básníkovou dcerou Janou Seifertovou (jinak též tehdejší předsedkyní Masarykovy společnosti). Setkání bylo zakončeno komorním koncertem žest'ového kvarteta Hudby Hradní stráže a státní hymnou.

Důležitá poznámka k uvedené slavnostní akci. Prostory pro její konání si Společnost Edvarda Beneše musela pronajmout za běžných ekonomických podmínek, což pro tuto organizaci představovalo dosti značné břemeno. Charakteristické pak je, že nikdo z obhájců „národních zájmů“, zaklínajících se Benešem, jeho odkazem, demokratickými tradicemi atd., reálně na úhradu těchto nákladů Společnosti nepřispěl. Jde o stejný přístup, jaký lze nakonec pozorovat i v případě vlastního pomníku u Černína – a o zřejmou rozporuplnost velkých slov a skutečných činů.¹⁵¹

¹⁵⁰ Jan ZAHRADIL, *Važme si památky Edvarda Beneše!*, Bulletin SEB, 21/duben 2008, s. 15–16, cit. s. 16.

¹⁵¹ Viz noticka v ročence Bulletin SEB, 18/leden 2005, s. 10, kde redaktorka Věra Olivová děkuje jistě paní Věře Klimentové za její dar 20 tisíc Kč, jímž „ulehčila Společnosti splácení vysokého nájemného za propůjčení Míšovny Pražského hradu pro oslavu 120. výročí narození prezidenta Beneše 28. května 2004“.

Setrváme-li ještě okamžik v onom čarokrásném květnu 2004 a u problematiky pomníků, lze zde letmo upozornit na bustu Edvarda Beneše, odhalenou v českokrumlovském Hotelu Růže. Majitelem zařízení byl válečný veterán plk. Jan Horal.¹⁵² Bustu samotnou mu k odlišné kopie ochotně zapůjčila ze své sbírky Společnost EB,¹⁵³ její odhalení provedli 22. května 2004 váleční letci RAF v čele s gen. F. Fajtlem. Pomníček byl doplněn deskou s úryvkem z Benešova projevu na sjezdu osvobozených politických vězňů v prosinci 1945, v němž varoval před budoucím německým revizionismem a pokusy zaměnit válečné viníky a oběti.¹⁵⁴ („*Přijde brzy chvíle, kdy tito viníci se budou před sebou samými a před celým světem očišťovat z toho, co v těchto letech napáchali...*“) Tabulka byla vyvedena – pro poučení německých návštěvníků – též v jejich rodné řeči (brzy ji kdosi ze soklu strhl).¹⁵⁵

Instalace vyvolala ostré protesty zejména ze sudetských kruhů v sousedním Rakousku, ovšem na jihočeského hejtmana se v této věci obrátil i jeho hornorakouský soused J. Pühringer s žádostí o odstranění alespoň dodatkové tabulky. Busta byla odmítnuta jako „provokační“ a krajanské spolky mj. doporučily svým příznivcům, aby služeb uvedeného hotelu nevyužívali. Majiteli hotelu rovněž mělo postupně začít – v rámci „*rozvinutí zuřivé kampaně revizionistů z Rakouska a Bavorska proti nám*“ – přicházet velké množství „*ošklivých dopisů*“, jež „*nazývaly prezidenta Beneše masovým vrahem sudetských Němců apod.*“¹⁵⁶ Jan Horal dále tvrdil, že mu jde o uctění Benešovy památky, ostatně již dříve v atriu svého hotelu zřídil bustu T. G. Masaryka: „*Pak jsem si řekl, že náš druhý velký prezident, díky kterému patříme mezi národy, které porazily Hitlera, tam má stát také.*“ Vzápětí si však sám poněkud odporuje a mimoděk dokládá, že „pomníkovou odpověď“ svého druhu přeci jen šlo: „*V té době založil sudetoněmecký landsmanšaft svou kancelář v Praze a zaútočil na dekrety prezidenta republiky. Bobužel se našli čeští oportunisti a kolaboranti, kteří jim přikývovali a pomáhali. Proto jsem nechal zhotovit bronzovou desku s jasnovidným výrokem prezidenta Beneše z 14. 12. 1945 a umístit ji také na nádvoří hotelu.*“ Před

¹⁵² Lze zde poukázat na poněkud rozporuplnou osobní historii tohoto muže – ten se sice skutečně zúčastnil bojů na západní frontě, ovšem nikoli jako letec, jak nepochopitelně dlouhodobě tvrdil (v kokpitu v životě neseděl), ale jako tankista. K jeho osudům srov. např. Mikuláš KROUPA, *Příběhy 20. století. Tankista lhal, že létal, po Únoru pomáhal pilotům RAF*, www.idnes.cz, zveřejněno 19. 11. 2011 [staženo 24. 8. 2012]. Jan Horal zemřel 3. listopadu 2011.

¹⁵³ Srov. noticku v rubrice *Veřejné akce*, in: Bulletin SEB, 18/leden 2005, s. 7.

¹⁵⁴ Inkriminovaný Benešův projev zazněl na I. sjezdu Svazu osvobozených politických vězňů v prosinci 1945, viz Edvard BENEŠ, *Patřím k vám*, s. 7–8.

¹⁵⁵ Když už jsme u památníků a tohoto nápisu: v Turnově byla později, roku 2009, při příležitosti 90. výročí jmenování EB čestným občanem města, již odlita a připravena k umístění na budově místního muzea pamětní deska s obdobným citátem, „*ale vzhledem k nápisu se neuskutečnila*“. (*Památníky Edvarda Beneše*, Bulletin SEB, 23/únor 2010, s. 35.)

¹⁵⁶ Jan HORAL, *Informace o konfliktech kolem busty EB v Českém Krumlově*, in: Národní osvobození, č. 19, 9. 9. 2004, s. 3; viz též na s. 5 tamtéž děkovný dopis Svazu letců RAF Janu Horalovi za instalaci benešovské busty v jeho zařízení.

vstupem ČR do EU skutečně vypukla „benešovská horečka“ a busta v Hotelu Růže je jedním z jejích hmotných dokladů. Konečně i prezident Václav Klaus, který toho roku navštívil město při příležitosti jím zaštitěného Mezinárodního hudebního festivalu a ubytoval se právě v hotelu Růže, položil k bustě (za přítomnosti F. Fajtla a dalších válečných veteránů) květiny. Prezidentův „*vlastenecký a nekompromisní postoj týkající se památky a díla prezidenta Dr. Edvarda Beneše*“ se pak dočkal vřelých ovací: „*Jsmo šťastni, že konečně máme zase prezidenta, na kterého můžeme být pyšní a kterého můžeme po dlouhé době považovat za našeho prezidenta...*“¹⁵⁷, poznamenal ve svém děkovném dopise plk. Jan Horal. Celá záležitost byla dosti rozsáhlé medializována tuzemskými médii i v německojazyčném zahraničí.

Symbolických akcí, směřujících k uctění Edvarda Beneše, realizovali pamětníci mnoho, přičemž ovšem ne vždy uspěli. Takovými neúspěchy skončily návrhy na udělení nejvyšších státních vyznamenání České republiky právě Edvardu Benešovi, resp. posléze prof. Věře Olivové.

Návrh na udělení Řádu Bílého lva E. Benešovi padl ze strany Společnosti EB na jaře roku 2002, tedy právě v kontextu sporů o dekrety; v odůvodnění návrhu ostatně přímo stálo: „*V současné době sílí v zahraničí, především mezi odsunutými Němci v Rakousku a Bavorsku, útoky proti Edvardu Benešovi směřující k revizi výsledků druhé světové války. Společnost Edvarda Beneše pokládá proto za žádoucí, aby udělením Řádu Bílého lva byla veřejně oceněna rozsáhlá činnost prezidenta Beneše pro náš stát a slavnostně uctěna jeho památka.*“¹⁵⁸ Návrh však zůstal oslyšen, stejně jako druhý v pořadí, podaný o dvě léta později (to už za úřadování nového hradního pána), tenkrát na udělení pro změnu Řádu T. G. Masaryka I. třídy prof. Věře Olivové. Jednalo se vlastně o zdvojený návrh: první sepsala doc. Eva Broklová a signovali jej vedle pisatelky (za Společnost EB) Oldřich Mudra (starosta Benešova rodiště, městečka Kozlany), starosta Sezimova Ústí, Jana Seifertová za Masarykovu společnost a k tomu dále představitelé desítky dalších pamětnických organizací. Druhý, samostatný návrh, sepsal a podal tehdejší ředitel Historického ústavu AV ČR prof. Jaroslav Pánek.¹⁵⁹ Zajímavé je, že k uvedenému návrhu se kladně postavila Sněmovna i Senát, avšak záporně v konečné fázi prezident Václav Klaus. Uvedené však současně znovu pěkně dokládá, jak velkou moc pamětníci připisují symbolickým aktům. Doplňme ještě, že „*obnovený a nově rozšířený návrh z května 2004*“ na ocenění Věry Olivové Řádem TGM byl zmíněnými navrhovateli podán ještě v roce 2006, kdy se blížilo její životní jubileum, opět však neuspěl.¹⁶⁰

¹⁵⁷ jdan, *Vlastenecké a nekompromisní postoje* [sic!], in: Národní osvobození, č. 17, 12. 8. 2004, s. 1 (s fotografií).

¹⁵⁸ *Návrh Společnosti Edvarda Beneše na udělení Řádu Bílého lva prezidentu Edvardu Benešovi*, in: Bulletin SEB, 16/leden 2003, s. 61.

¹⁵⁹ Eva BROKLOVÁ, *Návrh na vyznamenání prof. Věry Olivové Řádem T. G. Masaryka I. třídy*, in: Bulletin SEB, 18/leden 2005, s. 15–18.

¹⁶⁰ Igor LIŠOVÝ (ed.), *Věra Olivová. Bibliografie*, s. 84 (rubrika „Informace a ocenění“).

2.4.3 Zákruty „bojů o Beneše“ před vstupem České republiky do Evropské unie očima odbojářských novin Národní osvobození

Povýtce důležitou publicistickou platformu, velice věrně odrážející všechny peripetie „boje o Beneše“ okolo vstupu republiky do unie fokusem pamětnických sdružení, představuje list Národní osvobození. Jedná se o čtrnáctideník Českého svazu bojovníků za svobodu (právního nástupce někdejšího Svazu protifašistických bojovníků) a Československé obce legionářské, do jehož okruhu spolupracovníků ovšem náleží i čelní představitelé Společnosti Edvarda Beneše i vějíře dalších vesměs levicově orientovaných sdružení a spolků, jmenujme příkladmo Klub českého pohraničí.¹⁶¹ Noviny jsou pokračovatelem dřívějšího oficiálního listu SPB Hlas revoluce a vyjadřují postoje těchto organizací.

Širší společenský dosah novin je (kulantně formulováno) velice malý, Národní osvobození se ve sledovaném období potýkalo se značnými finančními potížemi a fakticky vycházelo pouze díky dotacím, získávaným od Ministerstva kultury. Specifikem tohoto periodika, vyjadřujícím jeho nevýdělečný charakter, je i existence tzv. Nadačního fondu NO, na nějž přispěvatelé skládají své honoráře a z nějž je list částečně financován. S ohledem na shora uvedené skutečnosti jsou noviny vynikajícím a doposud přitom zcela opomíjeným pramenem k poznání milieu spřátelených pamětnických sdružení.

Analýza, kterou jsem při přípravě této podkapitoly provedl, se zaměřila na léta 2002–2005 a sledovala, jak se odrážely veřejné spory o značku „Edvard Beneš“ na stránkách tohoto listu. Zohledněn přitom byl obsah novin v celé jejich šíři, tedy od redakčních článků až po dopisy čtenářů.

Závěry jsou v některých ohledech překvapivé. Není bez zajímavosti – zejména s ohledem na již dotčený levicový ráz Národního osvobození¹⁶² – jak velký prostor si v něm ve sledovaném období dokázali vydobýt někteří (tehdejší) čelní představitelé ODS, jmenovitě Jan Zahradil a filozof Miloslav Bednář, spoluvůdci tehdejšího zahraničně-politického programu ODS (tzv. *Manifest českého eurorealismu*, 2001).¹⁶³ Jejich příspěvky se týkaly hájení

¹⁶¹ Tak např. v ročence SEB za rok 2002 je „mnobaletá úzká spolupráce“ s NO vysoce oceněna mj. slovy o tom, že „Národní osvobození se stává nejen důležitou spojnicí mezi jednotlivými demokratickými organizacemi, ale i mezi členy Společnosti Edvarda Beneše“. (Věra OLIVOVÁ, *Společnost Edvarda Beneše v roce 2002*, Bulletin SEB, 16/leden 2003, s. 6.)

¹⁶² Zřejmě je to např. ze spolupráce s deníkem Právo (vcelku pravidelné přetiskování některých jeho materiálů, zejména vybraných komentářů). Řada přispěvatelů NO též souběžně dopisuje do komunistických Haló novin.

¹⁶³ Pozice Jana Zahradila v ODS v pozdějším období poněkud zeslábla, roku 2004 byl „odklizen“ do Evropského parlamentu. Miloslav Bednář se po změkčení postoje ODS k evropské integraci („zeurorealističnění“) s touto stranou zcela názorově rozešel, přestoupil do Strany svobodných občanů, v níž byl později i místopředsedou.

„národních zájmů“, nebezpečí evropské integrace, útoků sudetských kruhů apod.¹⁶⁴ Právě platforma „národních zájmů“ ovšem objektivně viděno byla dosti pružná, souběžně tak list otiskl např. dopis předsedy KSČM Miroslava Grebeníčka, oceňující „*zdravě realistické postoje*“, zastávané v zahraničněpolitických otázkách ČSBS.¹⁶⁵ Bližší pohled tak vede k závěru totožnému s Ch. Domnitzem, totiž že „národní zájmy“ byly typickým prázdným pojmem, marketingovou zkratkou politických stran, pod nimiž si každý mohl představovat v podstatě libovolné věci.¹⁶⁶ Konečně ještě jeden příklad k tomuto: nacionální směřování ODS na prahu 21. století mělo dle Adély Gjuričové dva vrcholy, vedle předvolební kampaně ke sněmovním volbám (2002) to bylo společné prohlášení ODS a polské Práva a Spravedlnosti z listopadu 2003 (jež za ODS podepsal právě její 1. místopředseda Zahradil a následně jej zaslal Národnímu osvobození).¹⁶⁷ Deklarace, která zcela zapadla (Gjuričová: „*veřejně prakticky neznámá*“), ovšem byla kupodivu publikována na stránkách Národního osvobození v plném znění.¹⁶⁸

Pokud jde o eurointegraci, postoje publikované na stránkách novin kolísaly od radikálně euroskeptických až po neutrální, v pozadí lze často vycítit germanofobii, pregnantně vyjádřenou názvem jednoho z článků, totiž zda „*Bude Německo evropské či Evropa německá?*“. Tento historicky zakořeněný stereotyp starší generace pamětníků byl současně vodou na mlýn obhájcům „národních zájmů“, takže se ani nelze moc divit, když před historicky prvními tuzemskými eurovolbami noviny nepokrytě psaly, že „*zcela přesvědčivý, jasný a čitelný je z kandidátů jen poslanec Jan Zahradil, který své postoje vyjadřuje dlouhodobě, nemění je, a má proto tolik stoupenců*“.¹⁶⁹ ČSBS ve vztahu k tehdejší debatě o dalším směřování evropského projektu artikuloval své stanovisko např. v prohlášení *ČSBS a Evropská unie*, v němž se vyslovil ostře odmítavě proti tzv. „německé eurofederaci“, přičemž plédoval pro (francouzský) tzv. „kooperační model“.¹⁷⁰ Podobně se list oficiálně vyjadřoval i průběžně později, např. slovy „*trváme na zachování svrchovaného národního státu i v EU*“¹⁷¹ či „*být identitu našeho státu, být*

¹⁶⁴ Ze Zahradilových příspěvků viz např. *Do brdel a statků* (č. 5, 28. 2. 2002, s. 1) či *Otázky hlavním politickým stranám* (č. 6, 14. 3. 2002, s. 1), Bednář publikoval jen během roku 2002 na deset příspěvků v Národním osvobození, srov. např. *V atmosféře davového psychického nátlaku*, NO, č. 9, 25. 4. 2002, s. 3 (článek poněkud dramaticky popisuje autorovy dojmy z konference k 5. výročí Česko-německé deklarace); *Německé mentorování a petiční zakažování*, NO, č. 12, 6. 6. 2002, s. 1; *Bruselské pralinky*, NO, č. 14, 14. 7. 2002, s. 3 (s připojenou redakční poznámkou, že Bednář se stal stálým spolupracovníkem listu), atd.

¹⁶⁵ *E-mail předsedy ÚV KSČM*, Národní osvobození, č. 8, 11. 4. 2002, s. 2.

¹⁶⁶ Srov. Ch. DOMNITZ, *Zápas o Benešovy dekrety*, zejména podkapitola „Exkurz: národní zájmy jako svorník?“, s. 86–89.

¹⁶⁷ Adéla GJURIČOVÁ, *Poněkud tradiční rozchod s minulostí. Občanská demokratická strana*, in: A. Gjuričová – M. Kopeček a kol., *Rozdělení minulosti*, zejména podkapitola „Paměť se vrací“, s. 128–134, zde s. 130.

¹⁶⁸ *Proti snahám o zamlžení odpovědnosti za vyvolání 2. světové války*, Národní osvobození, č. 25–26, 4. 12. 2003, s. 3.

¹⁶⁹ Milan GRUS, *Trojí letošní volby*, Národní osvobození, č. 4, 12. 2. 2004, s. 1.

¹⁷⁰ *ČSBS a Evropská unie*, Národní osvobození, č. 3, 31. 1. 2002, s. 1.

¹⁷¹ Milan GRUS, *10 let Evropské unie*, Národní osvobození, č. 3, 31. 1. 2002, s. 3.

plnoprávnými Evropany a spolupracovat jen na základě principu naprosté rovnosti při maximální ochraně vlastních zájmů“ apod.¹⁷²

Bezpočet článků se dotýkal sudetských Němců a Benešových dekretů. Mimochodem, zmínil-li jsem výše text tabulky v Horalově Hotelu Růže, pocházející z Benešova projevu k osvobozeným vězňům nacismu z prosince 1945, ten byl Národním osvobozením připomínán opakovaně s uznalými poznámkami o Benešově jasnozřivosti a přesném instinktu.¹⁷³ Rozhořčení a doslova rozzuření autorského okruhu listu ovšem vyvolalo zejména otevření sudetoněmecké informační kanceláře v Praze zjara 2003.

K uvedenému byla v novinách vedena několikaměsíční velmi intenzivní kampaň, zahrnující řadu komentářů, edic úřední korespondence, vedené pamětnickými sdruženími v této věci, doslova smršť dopisů rozhněvaných čtenářů. Již roku 2002, když se objevily první spekulace o chystaném otevření kanceláře SdL v Praze, se předsedkyně ČSBS A. Dvořáková obrátila na ministerstvo vnitra s žádostí o informaci, to však tehdy sdělilo, že žádnou takovou žádost o registraci neviduje.¹⁷⁴ Každopádně již tehdy byla taková případná kancelář přímočarě označena za „trojského koně samostatnosti ČR“.¹⁷⁵

Otevření Sudetoněmeckého kontaktního střediska na Malé Straně v březnu 2003 vyvolalo až hysterické reakce pamětníků. „Zakotvení landsmanšaftu v Praze“¹⁷⁶ se současně stalo další vítanou příležitostí k excelování předních obhájců „národních zájmů“ z řad politické reprezentace, kterou neopomněli využít.¹⁷⁷ Protestní dopisy úřadům ihned zaslali předsedkyně ČSBS A. Dvořáková spolu s předsedou ČsOL genmjr. A. Špačkem, na ministra vnitra Stanislava Grosse (ČSSD) se obrátila za Společnost EB prof. Věra Olivová.¹⁷⁸ Tak např. prof. Olivová uvedla, že kancelář „vznikla pod krycím názvem obchodní společnosti a vydává se za jakési „sudetoněmecké velvyslanectví“, což odporuje Česko-německé deklaraci z roku 1997, a uvedla, že „v této souvislosti se ožívují i zkušenosti z neblahé minulosti, z činnosti sudetoněmecké Henleinovy strany“, jíž pak věnovala historický exkurs. Paralelu podobného rázu vedla rovněž mezi nevybíravým napadáním Edvarda Beneše Adolfem Hitlerem v předvečer 2. světové

¹⁷² (jdan), *Jednalo předsednictvo*, Národní osvobození, č. 4, 14. 2. 2002, s. 1.

¹⁷³ Pro ilustraci jen několik článků z roku 2002: Miroslav DEKAŘ, *Tak jsme se dočkali*, NO, č. 1, 3. 1. 2002, s. 2; *Chceme pouze historickou pravdu...*, č. 8, 11. 4. 2002, s. 1–2; Zdeněk ŠAMBERGER, *K výročí Edvarda Beneše*, č. 20, 26. 9. 2002, s. 1.

¹⁷⁴ Dopis + úřední sdělení viz *O sudetské kanceláři*, Národní osvobození, č. 6, 14. 3. 2002, s. 1–2.

¹⁷⁵ Jaroslav MUSIAL, *Trojský kůň samostatnosti ČR – kancelář landsmanšaftu v Praze!*, Národní osvobození, č. 8, 11. 4. 2002, s. 1.

¹⁷⁶ Evžen CZINNER, *Landsmanšaft zakotvil v Praze*, NO, č. 8, 10. 4. 2003, s. 1.

¹⁷⁷ Vlastimil TLUSTÝ, „Věvyslanectví“ *Sudetoněmeckého landsmanšaftu v Praze*, tamtéž. (Tlustý byl tehdy klubovním předsedou ODS.)

¹⁷⁸ *Protest proti otevření kanceláře SdL v Praze, Společnost Edvarda Beneše zásadně protestuje!*, tamtéž, dopis MV ČR od SEB viz rovněž Bulletin SEB, 17/leden 2004, s. 50–51 (spolu s odpovědí ředitele odboru všeobecné správy MV ČR JUDr. V. Henycha).

války a soudobou linií sudetoněmeckého tisku, pročež proti otevření kanceláře takovéto organizace co nejrozhodněji jménem Společnosti EB protestuje. Za ministra odpověděl formálním dopisem ředitel příslušného odboru s tím, že „SKS – Informační středisko Praha, s. r. o.“ bylo zapsáno v prosinci 2002 do příslušného obchodního rejstříku, tudíž jeho činnost nespadá do kompetence resortu.

V dalších číslech vedl list kampaň pod palcovými titulky typu *Protesty proti kanceláři landsmanšaftu!*. Některé byly dosti emotivní, např. otištěný protestní dopis vládě od Anny Nešporové, rozené Horákové, z Lidic,¹⁷⁹ publikována byla interpelace poslankyně K. Konečné (KSČM) na předsedu vlády v této věci a odpověď, řada čtenářských dopisů. Doporučováno bylo obracet se s protesty na oficiální česká místa, vynalézaví čtenáři navrhovali mj. zahlcovat korespondenční adresu pražské kanceláře (eventuálně mnichovskou centrálu SdL) dopisy se svými historickými zkušenostmi se sudetskými Němci atd.

Kýženého výsledku, tedy znemožnění činnosti kanceláře oficiální cestou, se však pamětníkům dosáhnout nepodařilo. Kampaň pak byla v létě po několika měsících výzvou předsedkyně ČSBS Dvořákové zastavena s tím, aby členstvo a příznivci pro příště „*už neobtěžovali svými protesty a stížnostmi*“ Odbor všeobecné správy MV ČR, neboť prý „*je to stejně účelné jako házení brachu na žed*“.¹⁸⁰ (Poněkud protismyslně však byla současně otištěna korespondenční adresa příslušného pracoviště.) Na stížnost ČSBS a ČsOL odbor MV ČR odpověděl obdobně jako SEB, tedy že Sudetoněmecké kontaktní středisko bylo registrováno řádně dle obchodního zákoníku, vnitru nepřísluší do jeho činnosti jakkoliv zasahovat, podání Dvořákové bylo zasláno k eventuálnímu opatření rejstříkovému oddělení Městského soudu v Praze.¹⁸¹ K informaci, že SKS má jako náplň své činnosti uvedeny „*vydavatelské a nakladatelské činnosti, reklamní činnost a marketing, činnost informačních a zpravodajských kanceláří*“, později tajemník Klubu občanů vyhnaných roku 1938 z pohraničí poznamenal: „*Jenže zde nenabízejí německé syrečky, ale rozvíjejí nepřátelskou činnost proti svrchovanosti ČR!*“¹⁸² Jak velkým trnem v oku odbojářů a pamětníků ona malá malostranská kancelář byla, se konečně ukázalo i při odhalování Benešova loretánského pomníku. Ve svém projevu předsedkyně ČSBS pokládala za nezbytné ohradit se proti ní slovy: „*Nám vadí otevření kanceláře landsmanšaftu, o jehož [!] uzavření již tři roky bojujeme, ale marně.*“¹⁸³

Dlužno podotknout, že se stejnou vervou, s jakou byla vedena kampaň proti Sudetoněmeckému kontaktnímu středisku, list vystupoval proti těm českým politikům, kteří

¹⁷⁹ *Vládě České republiky! Žádám zrušení kanceláře SL v Praze (Hlas Anny Nešporové, rozené Horákové, z Lidic)*, NO, č. 9, 24. 4. 2003, s. 1.

¹⁸⁰ (TA), *Ministerstvu vnitra nepřísluší...*, NO, č. 17, 14. 8. 2003, s. 1.

¹⁸¹ Odpověď MV ČR na dopis ČSBS a ČsOL ve věci Sudetoněmeckého kontaktního střediska v Praze viz tamtéž.

¹⁸² Pavel MACHÁČEK, *Budeš-li hodný, dá ti SKS cukrátko* [sic!], NO, č. 4, 12. 2. 2004, s. 3.

¹⁸³ Projev předsedkyně ČSBS A. Dvořákové při odhalování pomníku E. Beneše, viz Bulletin SEB, č. 19/únor 2006, s. 13.

se byt' jen přiblížili ke kanceláři či se setkali se sudetoněmeckými představiteli. Osočující a drsná kampaň byla vedena téhož jara 2003 proti tehdejšímu místopředsedovi Senátu Janu Rumlovi (tehdy US-DEU), který v listopadu 2002 na senátní půdě poobědval s europoslancem za CSU a předsedou SdL Berndem Posseltem. V řadě dopisů a komentářů bylo toto setkání napadáno coby přechod na nepřátelskou platformu, Rumlovi vyčítáno bratříčkování se sudetáky a naopak nezájem o tuzemské odbojáře, byl vyzýván k odchodu z politického života pro „*naprostou ztrátu důvěry*“ atp.¹⁸⁴ Redakce sice dala Rumlovi prostor k odpovědi, doplnila ji však znovu svým zkreslujícím komentářem.¹⁸⁵

Obdobně hrubým způsobem byl o necelé dva roky později napaden tehdejší senátor ČSSD František Mezihorák; Jiří Vaněk (předseda Klubu seniorů ČSSD a jeden z mozků „pomníkového výboru“) odmítl dvě „*benleinsonsko-goebbelsovské perličky*“ o Edvardu Benešovi, šířené SdL, totiž že by snad „*přivedl náš stát do sovětského područí a že se lepí na jeho rukou krev 250 tisíc sudetských Němců*“. Položil si dále řečnickou otázku, zda jsou J. Ruml a F. Mezihorák stejní „*Goebelsomilci*“ jako B. Posselt, anebo zda mu poslušnost vypoví? Proti „trojskému koni“ (rozumějme: sudetoněmecké kanceláři v Praze) stavíme heslo „*Neprojdou 1938–2004!*“¹⁸⁶ Poté se opakoval stejný scénář jako v případě Jana Rumla – noviny sice otiskly senátorovu vysvětlující repliku, opětovně ji ale doprovodily vlastním siláckým komentářem.¹⁸⁷ Zvláštní: náhledem pamětníků viděno, byt' sebemenší kontakt Čecha se sudetským Němcem přináší cosi jako rituální znečištění a vyobcování z řad poctivých vlastenců.

Prezentovat je na tomto místě užitečné také retrospektivní pohled zpoza druhé strany příslovečné barikády, vzpomínku ředitele sudetoněmecké kanceláře Petera Bartona, jenž při příležitosti 10. výročí trvání této instituce poskytl Katolickému týdeníku rozsáhlý rozhovor.¹⁸⁸ Šéf „sudetoněmeckého vyslanectví dobré vůle“ v Praze vzpomínal na konflikty z počátků existence kanceláře těmito slovy: „*První roky v Praze opravdu nebyly příjemné. Někdo například jednou zazvonil u dveří, sekretářka šla otevřít a ten neznámý člověk na ni beže slova plivnul. To se opravdu stalo. A to nemluvím o výhrůžných dopisech a snahách některých nacionalistů znemožnit nám naši činnost,*“ uvedl s tím, že mu v těžkých chvílích pomáhala jak jeho

¹⁸⁴ Srov.: Jaroslav MUSIAL, Bedřich SELIGER, Miroslav HAVELKA, *V čí prospěch?, Otevřený dopis místopředsedovi Senátu Parlamentu České republiky Janu Rumlovi*; Evžen CZINNER, *Krátkost lidské paměti*, vše NO, č. 1, 2. 1. 2003, s. 1, 3 a 7. Dále Čestmír SMOLKA, *Koho zastupuje senátor Ruml?*, NO, č. 3, 30. 1. 2003, s. 2 (s redakční douškou, že podobně laděných dopisů redakci došlo „*větší množství*“); *Největší sdružení ČSBS vyslovuje politickou nedůvěru*, NO, č. 16, 31. 7. 2003, s. 1.

¹⁸⁵ *Komu není rady...*, NO, č. 4, 13. 2. 2003, s. 1, dále Gs, *Jan Ruml přiznává barvu*, NO, č. 17, 14. 8. 2003, s. 1.

¹⁸⁶ Heslo ze španělské občanské války; viz Jiří VANĚK, *Lžou, urážejí, provokují*, NO, č. 16, 29. 7. 2004, s. 1.

¹⁸⁷ Milan GRUS, *Lžou, urážejí, provokují*, NO, č. 20, 23. 9. 2004, s. 1.

¹⁸⁸ Martin T. ZIKMUND (přípr.), *Češtinu a němčinu střídám rád. S Peterem Bartonem o jeho druhém domově, modlitbě růžence v pražské Hvězdě i zálibě v barokní poezii*, in: Katolický týdeník, 24/2013, č. 20 (14.–20. 5. 2013), příloha Perspektivy, s. IV (celostránkový rozhovor, citáty dále v textu přebírám odsud).

katolická víra, tak solidarita křesťanských kruhů v tuzemsku, jakož i veřejná podpora Židů, jejichž rodiny se staly obětmi holocaustu (Oldřich Stránský či Toman Brod). „*Když přede dveřmi demonstrovaly holé lebky z Národní strany, která naštěstí už neexistuje, a lepily na naše okna plakáty s nápisy ‚Vypadněte‘, bylo mi jasné, že to není nebezpečné a že mě jejich zloba vlastně musí těšit, když vím, kdo to řve, nicméně bolelo to stejně.*“ Důležité je Bartonovo rodinné zázemí, v němž se mísí česko-německé kořeny (z otcovy strany) s maďarskými (matka pocházela z jihovýchodního Slovenska, další vzdálenější příbuzné pak má i v Maďarsku). Jak uvedl, „*moje rodinné zázemí je takové, že by se ze mě nikdy nemohl stát nacionalista. [...] Vždy mne doma vychovávali k tomu, že patřím do střední Evropy. Z toho důvodu cítím určitou slabost pro dědictví podunajského prostoru, všech těch národů, které zde žily a žijí [!] uprostřed Evropy pod korunou císařů. Ten celek se před téměř sto lety možná i lehkovážně rozpadl, teď se ale s nemalými obtížemi zas lepší dohromady – a to je dobře.*“ Uvedený citát současně ve výstižné zkratce ilustruje zcela fundamentální rozdíl oproti českému pamětnickému nazírání na české dějiny, kdy je ideálem homogenní národní stát, kdy se na habsburskou mnohonárodnostní monarchii nevzpomíná s láskou, ale coby na „žalář národů“... A současně naznačuje i rozdílnost v přístupu k žádoucímu směru eurointegrace (kooperace národních států × eurofederace).

Zmínil bych zde rád ještě otázku prezidentské volby v roce 2003 pohledem pamětníků, neboť nám v ostrém nasvícení ukáže identitu osob, sdružených v těchto organizacích.

Dosavadní český prezident Václav Havel se ve zkoumaných kruzích nikdy netěšil velké přízni, především pro údajnou velkou povolnost a nemístnou vstřícnost vůči sudetským Němcům. To však nic neměnilo na tom, že potřetí již kandidovat stejně nemohl a hledal se tak jeho nástupce. Nepochybujeme, že za ideálního kandidáta na uvedený post by pamětníci pokládali některého z profesorů ze svých řad, konkrétně byla míněna prof. Olivová či ústavní právník prof. Václav Pavlíček. Protože to však, jak bylo jasné i pamětníkům, nebylo reálné, soustředily se komentáře na zvažované stranické nominanty.

Ostrý odpor list opakovaně vyjadřoval zejména vůči Petru Pithartovi, a to zejména kvůli jeho autorskému podílu na „Podivenovi“. Noviny k tomu dokonce (po 11 letech od vydání!) přinesly recenzi, v níž bylo toto kolektivní dílo odsouzeno: „*Napsali jen pamflet, hanopis, sbírku pomluv a špinění v duchu nejhrubšího nacionalismu – arci, v tom lze spatřovat jisté novum na domácí půdě a z českého pera – nepokrytě protičeského a velkoněmeckého zaměření,*“ stálo v ní mimo jiné.¹⁸⁹ Miláčkem pamětníků ovšem, alespoň zprvu, nebyl ani Václav Klaus, kterému jimi byl vytýkán jeho podíl na rozpadu Československa (psalo se mj. o jeho smutné „*aktivní účasti na nenapravitelném, fatálním oslabení Masarykova, Benešova a Štefáníkova státu a obou jeho národů*“),

¹⁸⁹ Stanislava KUČEROVÁ, *Nad jednou neuvěřitelnou publikací*, NO, č. 18, 29. 8. 2002, s. 6; dále tamtéž Jindřich DREBOTA, *Proč bych nechtěl pana Pitharta za prezidenta*, a Jaromír KREJČÍ, *Prezidentský kandidát*, NO, č. 2, 16. 1. 2003, s. 7 (píše se zde mj. o „*odvaze či přímo drzosti, s jakou se lidé tohoto druhu dovedou ucházet o nejvyšší politická místa ve státě, jehož dějinami a osudem výrazně pohrdají*“).

odmítána byla i klausovská kritika některých tzv. masarykovských mýtů.¹⁹⁰ K tomu bylo posléze zmiňováno též „podcenění“ situace při sjednávání Česko-německé deklarace (1997), a sice pro neurčitost některých formulací, umožňujících následně různý výklad.¹⁹¹ Podpora byla vyjadřována naopak Miloši Zemanovi, kandidátovi ČSSD ve 2. (rovněž neúspěšné) volbě. Po ní byl Klausovi opět vyčítán podíl na rozpadu Československa, dále „*ostentativní odpor*“ vůči TGM, ale především byla vyslovována veliká lítost nad neúspěchem Zemana (jehož, jak známo, nepodpořilo špidlovské křídlo socialistů). V jeho případě nebyly zapomenuty jeho „zásadové“ postoje z jara 2002, formulované v rámci debaty o Benešových dekretech („...*vytrvale brání republiku před výhrůžkami ze zahraničí*“).¹⁹²

Vzhledem k právě uvedenému je trochu překvapivé, že před 3. prezidentskou volbou ČSBS poněkud otočil, postavil se za Klause a zejména proti jeho soupeři Janu Sokolovi.¹⁹³ ÚV ČSBS a ČsOL se obrátili na volitele s výzvou odmítnout Sokola, a to s ohledem na jeho „nenárodní“ postoje ve vztahu k Němcům.¹⁹⁴ Provolání odmítl unionistický senátor Zdeněk Bárta článkem v LN, v němž mj. rozporoval tvrzení, že pamětníci udržují živý odkaz Palackého, Havlíčka a Masaryka.¹⁹⁵ V reakci na Bártou hozenou rukavicí ČSBS odkryl karty: „*My se stavíme vždy – a tak je tomu i nyní – proti konzervativním silám, které čerpají svou sílu nikoliv z tradic národa, ale z tradic starého rakouského mocnářství a dalších nenárodních myšlenkových a kulturních proudů, proti kterým bojovali celý život právě Palacký, Havlíček i Masaryk. [...] Jde o stále sílící snahy, aby se v naší zemi dostali k politické moci představitelé těch kruhů, které mají podporu maximálně 15 procent obyvatel a pro něž jsou hranice církevních diecézí důležitější, než hranice státu.*“ Konečně pozoruhodný výčet pozitiv poválečného vývoje: „*Obnovení Československé republiky v předválečných hranicích v čele s prezidentem Edvardem Benešem, i to, že byl v prvních letech po válce zachován její demokratický charakter a realizován odsun zrádné německé*

¹⁹⁰ Dušan ROZEHNAL, *Koho na Hrad a podle čeho?*, NO, č. 24, 21. 11. 2002, s. 8. S kritikou „masarykovské mytologie“ vystoupil tehdejší předseda PSP ČR Klaus na konferenci, uspořádané v březnu 2000 při příležitosti 150. výročí narození TGM; viz Václav KLAUS, *Masaryk a jeho obraz v dnešní české společnosti*, in: Emil Voráček (eds.), *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství I*, s. 15–19. Klausovy vývoody tehdy vyvolaly rozsáhlou veřejnou debatu, v níž byly napadány zejména coby laciný „oslí můstek“, vedoucí ke kritice prezidenta Václava Havla, a rozhořčení vyvolaly ovšem i v benešologických kruzích.

¹⁹¹ Opět Dušan ROZEHNAL, *Postupim, dekrety a volba prezidenta*, NO, č. 2, 16. 1. 2003, s. 1 a 7. (Toto číslo novin vyšlo den po první neúspěšné volbě Havlova nástupce v prezidentském úřadě – ta se konala v neděli 15. ledna 2003. Kandidáty byli J. Bureš, P. Pithart, V. Klaus /tito dva postoupili do 2. i 3. kola volby/, M. Kříženecký.)

¹⁹² D. ROZEHNAL, *Po druhé volbě prezidenta*, NO, č. 4, 13. 2. 2003, s. 1, tamtéž (k Zemanovu propadnutí) Stanislava KUČEROVÁ – Bohumír BLÍŽKOVSKÝ, *Tak svět odplácí*, s. 2.

¹⁹³ Po zvolení Václavu Klausovi A. Dvořáková a M. Grus jménem ČSBS srdečně blahopřáli s doufáním, že „*budete ve své vysoké funkci hájit zájmy národa státu, pro jehož svobodu jsme v duchu našich národních tradic ve 2. světové válce bojovali*“ (NO, č. 6, 13. 3. 2003, s. 1).

¹⁹⁴ *Co bylo a nebylo účelné – Výzva k poslancům a senátorům Parlamentu ČR k volbě prezidenta republiky*, NO, č. 6, 13. 3. 2003, s. 1.

¹⁹⁵ Zdeněk BÁRTA, *Poválečné uspořádání a Vítězný únor*, LN, 27. 2. 2003, s. 10.

menšiny.¹⁹⁶ Samozřejmě existují i jiné interpretace poválečného období a role Edvarda Beneše.¹⁹⁷

Konečně lze i podotknout, že právě v letech 2002–2005 probíhaly přípravy projektu vybudování pomníku Edvarda Beneše v Praze, což nebylo vůbec žádnou náhodou. Spíše naopak, jednalo se o jednu z veledůležitých zbraní v „bitvě o Beneše“ na straně pamětníků. Bohužel je nutno konstatovat, že z hlediska čtenářstva Národního osvobození v uvedeném období probíhal i proces renovací řady „nežádoucích“ pomníků, obražejících konkurenční výkladové rámce dějin. S neskrývaným silným znepokojením sledoval okruh Národního osvobození (ze svého hlediska po šaldovsku možno říci) „mor pomníkový“, manifestující se zejména v pohraničních oblastech obnovováním některých habsburských pomníků (zejména Josefa II. či Františka).¹⁹⁸

Největší nevoli však vyvolal nakonec realizovaný plán obnovení pomníku na Smetanově nábřeží ve stovžaté matici Praze. Renovace habsburských pomníků byla povšechně označena za „úlitbu těm keruhům v zahraničí i u nás, které se nikdy nedokázaly smířit se vznikem Československa a dalších nástupnických států rozpadlého Rakouska-Uherska“. Tato interpretace byla nadto aktualizována a položena do souvislosti s rozšiřováním EU a místem ČR v jejím rámci: obnova pomníku tak měla být „součástí **křisení takového uspořádání Evropy, jaké tu bylo do konce první světové války**, je to součást soustavného a promyšleného plíživého podkopávání české státnosti“. Zmiňovány ostatně byly též plány na obnovu Radeckého pomníku i mariánského sloupu, mířící prý stejným směrem.¹⁹⁹ V dalších statích bylo emotivně upozorňováno na to, že onen „symbol habsburské nadvlády“ má být umístěn právě „na nábřeží, kde se procházel prezident Masaryk a odkud je nejkrásnější pohled na Hradčany“, kritizována doba vlády Františka I., upozorňováno na to, že umělci pracující na díle se podíleli i na zbudování Radeckého pomníku („rovněž po něm „šilhají“ obnovitelé kultu starého Rakouska“), kritizována „trapnost dnešní servilní české politiky“ atd.²⁰⁰

Pamětníci nelenili a začali zainteresovaná úřední místa bombardovat s dotazy a svými protesty proti tomuto záměru, o čemž list průběžně informoval s poznámkami o tom, že „spolu s pronikáním sudetoněmeckého landsmanšaftu do českého života se aktivizují okruhy lidí, usilující

¹⁹⁶ Anděla DVOŘÁKOVÁ – Milan GRUS, *Ke stanovisku senátora Zdeňka Bárty*, NO, č. 6, 13. 3. 2003, s. 1.

¹⁹⁷ Srov. např. Vít SMETANA, *Pod křídla Sovětů. Mohlo se Československo vyhnout „sklouznutí“ za železnou oponu?*, in: Soudobé dějiny XV/2008, č. 2, s. 274–302. (Dle historika mohlo, nikoli však s Edvardem Benešem v čele.) Dále Matěj SPURNÝ, *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*, Antikomplex, Praha 2011.

¹⁹⁸ Srov. např. Miloslav MOULIS, „Kaiser Josef II. v Hostinném“, NO, č. 19, 12. 9. 2002, s. 3; Jiří RÁJECKÝ, *Kaiser Franz I. in Franzensbad*, NO, č. 22, 24. 10. 2002, s. 6; *Habsburkové se vracejí?*, NO, č. 22, 21. 10. 2004, s. 1, k tomu též *Stanovisko k účasti ministra Cyrila Svobody na oslavách Habsburků 25. 9. 2004 ve Františkových Lázních* (č. 24, 18. 11. 2004, s. 3); Jaromír ŠMEJC, *Kdo je doopravdy demagog?*, NO, č. 25–26, 2. 12. 2004, s. 3, a tamtéž, s. 15, *Píši Vám, pane ministře...*, a Evžen CZINNER, *Ministrova ostudná ignorance*, atd.

¹⁹⁹ Dalibor PLICHTA, *Neustálé podkopávání české státnosti*, NO, č. 3, 30. 1. 2003, s. 1.

²⁰⁰ Dalibor PLICHTA, *Habsburk opět na nábřeží?*, NO, č. 5, 27. 2. 2003, s. 1–2.

o obnovení symbolů rakousko-uherského panství a našeho poddanství v Praze i jinde“;²⁰¹ opakovaně – nejméně 3× – byl připomínán Havlíčkův epigram (ve své době ovšem z pochopitelných důvodů nepříliš rozšířený).²⁰² Samostatný protest v této věci zaslala tehdejšímu pražskému radnímu pro kulturu Igoru Němcovi (ODS) předsedkyně Společnosti EB prof. Olivová, v němž reinstalaci sochy označila přímo za „výsměch celému národnímu hnutí za samostatný československý stát a za udržení a obnovu jeho demokracie“, a požádala jej, aby proti projektu zakročil.²⁰³

Úsilí asi patnáctky pamětnických organizací nakonec bylo bezúspěšné, František I. se vrátil na své místo. Národní osvobození se pak ještě zabývalo otázkou, kdo je viníkem, tedy „Kdo posadil rakouského císaře do sedla?“²⁰⁴ Milan Grus, předseda Sdružení domácího odboje a partyzánů, se v článku mj. svěřoval s dojmy z jednání s úřady. Ty dle něj ignorovaly veškeré *politické* námitky odbojářů a spol., odpovídaly pozdě a vyhýbavě, nadto se zabíraly toliko *uměleckými a technickými* hledisky. Ve vazbě na to upozornil na odstranění „*umělecky působivé sochy*“ Jana Švermy z předpolí Štefánikova (druhdy Švermova) mostu, deponované naopak z výlučně *politických* důvodů. „*Setkali jsme se s dalším pronikáním cizích vlivů do českého života,*“ píše se zde retrospektivně, „*s narůstající aktivizační krubů, které by rády postavily na Staroměstském náměstí v Praze nový Mariánský sloup a na Malé Straně obnovily pomník Radeckého.*“ Velmi smutné to bylo zejména vzhledem k nesnázím, provázejícím naopak budování „správných“ pomníků: „*A to vše se děje v době, kdy se jen s velkými obtížemi podařilo prosadit instalování sochy TGM na pražském Hradčanském náměstí, v době, kdy se marně snažíme, aby do Panteonu Národního muzea v Praze byla z depozitáře navracena socha Edvarda Beneše a tomuto bezpříkladnému budovateli republiky postaven v Praze pomník.*“ Článek dále s poněkud inkvizitickým nádechem uvádí jmenovitý výčet „zasloužilých“ o obnovu pomníku,²⁰⁵ konstatoval prohranou bitvu – ale ne válku – a doporučil (s odvoláním na radu ředitele HiÚ AV ČR Jaroslava Pánka) doplnění pomníku o několikajazyčný nápis: „*Císaři a králi Františku I., jednomu z nejpozdějších Habsburků, jeho obdivovatelé v 19. a na počátku 21. století.*“ Zakončení bylo tradičně stylové, Havlíčkovým epigramem *Novina z Prahy*.

Pozoruhodná je v této „pomníkové válce“ ještě jedna věc. Ve zřejmé reakci na vlnu obnovovaných ideově nežádoucích pomníků zformulovali legionáři plán na plošné pokrytí

²⁰¹ D. PLICHTA, *Habsburk na pražském nábrží?*, NO, č. 15, 17. 7. 2003, s. 1–2; též viz Milan GRUS, *Sochu Habsburka nechceme!*, tamtéž, č. 17, 14. 8. 2003, s. 2.

²⁰² Premiérově v této souvislosti nikoli náhodou Věra OLIVOVÁ, *Habsburk na nábrží!*, NO, č. 7, 27. 3. 2003, s. 1 (přetisk také Bulletin SEB, 17/leden 2004, s. 49). Řečnická otázka: „*Po 160 letech si Češi chtějí habsburský pomník sami obnovit. Proč?*“

²⁰³ *Dopis Společnosti EB Ing. Igoru Němcovi*, přetisk Bulletin SEB, 17/leden 2004, s. 49–50 (reakce neotištěna, ani žádná zmínka o ní).

²⁰⁴ Milan GRUS, *Kdo posadil rakouského císaře do sedla?*, NO, č. 21, 9. 10. 2003, s. 1.

²⁰⁵ Starosta Městské části Praha 1 V. Vihan, ředitel odboru památkové péče MHMP J. Kněžínek, ředitel Národního památkového ústavu J. Kotalík, vedoucí oddělení Historického ústavu AV ČR M. Hlavačka.

republiky Benešovými sochami, jež by stály v každém větším (patrně se rozumělo v krajském) městě, v menších sídlech by je pak doplňovaly pamětní desky či benešovské busty. Sochy měly mít *jednotný* (!) vzhled a mohly by tak být vyráběny laciněji a takřka sériově... Zcela fiktivní však byly představy o financování takové mamutí akce, když veteráni kalkulovali s konáním veřejných sbírek (viz jen fiasko sbírky na *jediný* pražský pomník Edvarda Beneše), či mimoběžně vedené úvahy o benefičních koncertech, jež by pořádala školní dítky a výtěžky by mohly být věnovány na tento bohubíby účel (s tímto podnětem se veteráni plánovali obrátit na ministryni školství Petru Buzkovou /ČSSD/). Nejprve legionáři se svými návrhy oslovili České Budějovice, Plzeň, Brno a Znojmo.

Jedním z mozků tohoto nápadu byl „letec–tankista“, veterán plk. Jan Horal (tedy též majitel Hotelu Růžka), který pro něj získal Svaz zahraničních letců RAF a ČSBS. K funkci takových pomníků řekl: „*Jde nám především o to, aby si české děti jednou nemyslely, že prvním poválečným prezidentem Československa byl Klement Gottwald,*“ poznamenal pro Lidové noviny. Též se neobával ani žádného mezinárodního konfliktu (jaký se odehrál kolem benešovské busty v jeho českokrumlovském hotelu): „*Uctění Benešova odkazu je ryze naší, tedy českou záležitostí. Francouzům se také nemusí líbit, že v Londýně stojí socha jejich pokořitele, admirála Nelsona,*“ uvedl ne nevýřečnou paralelu.²⁰⁶ (Podobný způsob argumentace užil též český premiér Jiří Paroubek /tehdy ČSSD/ v reakci na maďarskou kritiku vztyčení Benešovy sochy v Praze, když prohlásil, že jemu je také lhostejné, zda v maďarské dolině stojí pomníky Miklóse Horthyho...)

Z plánů na plošné pokrývání republiky Benešovými pomníky a bustami pochopitelně brzy sešlo, nicméně alespoň projekt pražského pomníku byl po tříletém úsilí nakonec dotažen až do zdárného konce. Podrobně jej budu analyzovat v páté kapitole, ještě předtím se ovšem podíváme na jiný pražský pomník, také Benešův, ale přesto z pamětnického hlediska nežádoucí, protože – karikovaný... Dílu uměleckého uskupení Pode Bal, které dobře odráží zcela jiný úhel pohledu na dějinné účinkování Edvarda Beneše, a jeho (nejen) politickým souvislostem věnuji následující kapitolu.

²⁰⁶ Marek KERLES, *Legionáři chtějí Beneše v každém městě*, www.lidovky.cz, vydáno 18. 7. 2006 [staženo 14. 11. 2010].

3.

Alternativní „benešovské“ vzpomínání: skupina Pode Bal a její karikovaná busta Edvarda Beneše

Sotva se v létě 2002 stihl vůbec ustavit oficiální Přípravný výbor pro postavení sochy Edvarda Beneše a zahájit první kroky, směřující k uctění hrdiny, takřka vzápětí se s podzimem téhož roku v pražských ulicích objevila Benešova karikatura. Za projektem stálo umělecké uskupení Pode Bal, prezentující se vícero streetartovými akcemi, spadajícími do ranku politického umění.²⁰⁷ Politické umění zde používám jako pracovní „terminus technicus“, zahrnující rozmanité umělecké aktivity a projevy (ve veřejném prostoru), více či méně otevřeně reagující na aktuální politické dění, reflektující a interpretující je uměleckými prostředky a tímto způsobem pak zpětně vstupující do veřejné diskuse, již tak rovněž ovlivňuje.

Posláním a cílem této kapitoly diplomové práce je ukázat na konkrétní vyhraněný typ benešovského vzpomínání, zásadně se lišící (svou formou, ale zejména obsahem) od pamětnického, prezentovaného v předchozí kapitole. Na tomto místě bude užitečné nejprve věnovat pozornost stručnému představení podebalské umělecké sestavy a jejího pojetí české minulosti, nakolik se odráží v jejích uměleckých intervencích.

3.1 Skupina Pode Bal: historie, politika a masmédia

Umělecké uskupení „Pode Bal“ vzniklo v polovině devadesátých let a v „inkriminovaném“ období jeho nápady a projekty generovalo jakési šestičlenné „krystalizační jádro“, převážně mužské, pracující ve složení Petr Motyčka, Michal Šíml, Antonín Kopp, Leoš Válka, Martin Krpec, doplněné zástupkyní něžného pohlaví Hanou Valihorovou.²⁰⁸

Věkově se na přelomu staletí jednalo spíše o střední uměleckou generaci, věk členů osciloval okolo čtyřicítky. Absolvovali umělecké obory vysokých škol a našli různá uplatnění v komerčním sektoru (část skupiny se „*živila na volné noze jako grafičtí designéři*“, zatímco „*druhá část pracovala na různých kreativních postech v reklamkách*“). Pro uměleckou činnost v rámci Pode Balu to členům skupiny na jednu stranu poskytovalo finanční nezávislost a tím „volné ruce“,

²⁰⁷ Obecně ke skupině Pode Bal viz její webové stránky (www.podebal.cz), záložka „Projekty & Výstavy“, dále rovněž také reprezentační publikace, vydaná k 10. výročí existence skupiny: *Pode Bal 1998–2008*, Divus, Praha 2008, s. 20–23 a 180–181.

²⁰⁸ Ke členstvu skupiny viz katalog k 10. výročí její existence: *Pode Bal 1998–2008*, s. 252–253.

což bylo plusem, negativem naopak to, že jim jejich hlavní zaměstnání zabírala příliš mnoho času...²⁰⁹

Pode Bal byl v tuzemském uměleckém (a mediálním) prostředí první skupinou, která se od sklonku 90. let 20. století začala systematicky věnovat *politickému* umění. Řada jejích akcí a projektů, speciálně těch realizovaných streetartovou formou, tak logicky vyvolávala značné kontroverze v mediálním světě a občas i v širších veřejných kruzích.

Náměty jednotlivých projektů skupiny byly samozřejmě rozličné, zajímavé však z hlediska předložené diplomové práce je, že skupina se při vymýšlení a realizaci svých provokujících, úmyslně dvou- či víceznačných akcí neváhala inspirovat i některými bolestivými tématy z moderní české historie. Ta se pokusila jinak, než bývá zvykem, sobě přiměřenou formou, ostře úhlově nasvítit a restartovat nad nimi širší společenskou debatu. Cestou k tomu přitom byla medializace jednotlivých projektů, které se pak samozřejmě již vymykaly kontrole svých tvůrců a žily si svým vlastním životem. Spojkou a prostředkem k vyvolávání kýžených polemik a diskusí byla pro skupinu masmédiá; nebál bych se zde hovořit o „mediálním snowballingu“, který šikovně využívali. Na otázku v anketě v CO14 roku 2006, jakou podle jejich názoru v soudobé umělecké praxi sehrávají sdělovací prostředky, odpověděli: „*V některých našich projektech využíváme sdělovací prostředky (nejčastěji deníky), pokud chceme, aby se projekt tímto způsobem šířil mezi lidi. Tyto metody PR práce netajíme, dokonce je vyučujeme na workshopech. Naše dílo v konkrétním sdělovacím prostředku žije svým životem a dostane se k lidem, ke kterým by se jinak nedostalo. Je třeba vzít v úvahu, že toto dílo bude v deníku méně či více (v televizi pak vždy více) deformované.*“²¹⁰

Často se přitom pohybovali na různých ostřích – na otázku v jednom retrospektivním rozhovoru o činnosti skupiny, zda se domnívají, že existují v umění nějaké meze (etické, estetické, zákonné), jež by neměly být překračovány, odpověděli lapidárně: „*Naší uměleckou praxí se snažíme tyto meze zkoumat.*“²¹¹ Zastavme se na tomto místě u projektů Pode Balu, dotýkajících se historicky konfliktních témat.

Asi první projekt s historicko-politickým přesahem, o kterém je třeba se zde zmínit, byl realizován v létě 1999 v Galerii MXM a nesl název *TGM Chicken*. Instalace měla několik plánů a pracovala jak s masarykovskou, tak s benešovskou symbolikou. Ústřední motiv prvního plánu představovala persifláž nadnárodního řetězce Kentucky Fried Chicken, když na místo podobizny zakladatele podniku byl vložen stylizovaný portrét T. G. Masaryka. Druhá rovina exponovala „typické Čechy“, k čemuž byly použity obrazy usmívajících se, spokojených lidí, převzaté z normalizačního listu Vlasta, zvětšené a prosvětlené ve stylu city lightů. Třetí pás výstavy byl nejtemnější: text evokoval násilnosti, spáchané na sudetských

²⁰⁹ *Odpověď Pode Balu na položené otázky*, in: CO14. Sborník 2003–2005, Akademie výtvarných umění, Praha 2010, cit. s. 75.

²¹⁰ *Anketa CO14 – Odpověď Pode Balu na položené otázky*, in: CO14. Sborník 2003–2005, s. 75 a 77.

²¹¹ *Odpověď Pode Balu na položené otázky*, in: CO14. Sborník 2003–2005, cit. s. 75.

Němcích během „očisty“ českého pohraničí. Jeden ze zahraničních komentátorů v této souvislosti např. psal o „*evokaci zvěrstev, páchaných ve jménu Benešových dekretů*“...²¹²

Nucené vysídlení sudetských Němců z poválečného Československa jakožto traumatizující, bolavý bod českého historického vzpomínání uskupení Pode Bal svého času velmi zaujalo. Zcela zřejmé to je z toho, že uvedené tematice věnoval hned několik svých (domácích i zahraničních) intervencí.

Asi nejdůležitějším (a rozhodně mediálně bouřlivě nejdiskutovanějším) byl v tomto ohledu na domácí půdě projekt se „signálním“ názvem *Zimmer frei*, realizovaný v květnu 2002.²¹³ Stručně shrnuto, projekt se zabíral vybranými aspekty právě poválečného vysídlení Němců z Československa. Galerijní část představila sérii aktuálních fotografií vesměs zcela zdevastovaných libereckých domů (někdejšího Reichenbergu), jež do 2. světové války patřily *německým* majitelům a v současnosti byly ve státním vlastnictví. Doplňující text vždy uváděl *jmenovitě* původní vlastníky a text „*na základě konfiskace (podle Benešových dekretů 108/1945 Sb.) v péči obce Liberec*“. Exteriérová část instalace měla proběhnout na 3. nádvoří Pražského hradu. Výše popsané galerijní obrázky byly vytištěny na velké bílé míče, na fasádě tereziánského křídla Hradu se měl zaskvět i transparent s nápisem *Zimmer frei*. Na poslední chvíli však byly všechny tyto exteriérové součásti projektu rozhodnutím politického odboru Správy Pražského hradu zrušeny. Umělecká skupina se přesto pokusila původní záměr modifikovaně realizovat (např. plátno s textem *Zimmer frei* bylo improvizovaně instalováno na Býčí schodiště). Akci ukončila hradní ostraha a zásah Policie České republiky. Jak již bylo řečeno, projekt vyvolal velmi ostré kontroverze.

Lze podotknout, že poválečným menšinovým děním se Pode Bal zabíral i v některých zahraničních expozicích, např. na německém zámku Kulnbach (projekt *Editorial*, říjen 2000).²¹⁴ Poválečnému období se skupina věnovala samozřejmě též v rámci benešovského projektu *Věrní zůstaneme!*, leč o něm samostatně pojednávám níže.

Samostatný zahraniční projekt, věnovaný „zbožné lži“ pro změnu našich jižních sousedů o „první oběti“ hitlerovského expanzionismu, realizoval Pode Bal ve Vídni. Projekt *Leiden der 6. Armee* a *Dialog der Denkmäler* byl zacílen na zkoumání rezonance druhoválečné viny Rakušanů v soudobé rakouské společnosti. Projekt byl realizován na jaře 2004 ve Vídni a v létě 2005 v galerii Framework v Berlíně.²¹⁵

²¹² K uvedené akci viz podrobnou dokumentaci v jubilejním sborníku *Pode Bal 1998–2008*, s. 20–23 a 180–181.

²¹³ Velmi podrobnou a instruktivní dokumentaci k tomuto projektu lze nalézt (včetně bohaté fotogalerie) v publikaci *Pode Bal 1998–2008*, s. 58–65 a doprovodné texty (vybrané mediální ohlasy, názory uměleckých kritiků, rozhovor s Pode Balem, koláž ohlasů tisku atd.) pak s. 198–206; k projektu se mj. vyjádřil svým článkem i prezident Václav Havel.

²¹⁴ Informace k tomuto projektu viz *Pode Bal 1998–2008*, s. 40–41.

²¹⁵ Podrobná dokumentace projektu je k dohledání v knize *Pode Bal 1998–2008*, s. 86–95, resp. doprovodné texty s. 212–215. Dále též text v kapitole o Pode Balu, zveřejněný ve sborníku CO14, s. 79–80.

Rakouská republika odhalila v roce 1996 (navzdory protestům ruských válečných veteránů a obyvatel Caricynu/Stalingradu/Volgogradu) památník wehrmachtu poblíž Volgogradu. Pode Bal navrhl návrat (přesun) tohoto monumentu na místo jeho ideového zrození, tedy do Vídně. Deportovaný (případně „okopírovaný“) památník měl být umístěn ve vídeňském městském centru, na Schwarzenbergplatz, pikantně v těsném sousedství tzv. „Ruského památníku“, zbudovaného zde vítězíci sovětskou armádou na sklonku 2. světové války. Projekt měl řadu dimenzí, od vytvoření fiktivních webových stránek, přes dialog s tvůrci pomníku a jej zaštitujícími politiky až po výstavy, veřejné diskuse atd. Reakce byly v řadě případů překvapivé a neočekávané. Uskupení se tak navzdory svým původním očekáváním dočkalo vesměs kladných ohlasů ze strany původních aktérů pomníkové kauzy, překvapil jej však i „*plošný nezájem rakouské veřejnosti a tisku*“. Kdo trpěl víc, dříve, později....?

Z hlediska reflexe tuzemských tabu a historických traumat jsou zajímavé i některé další zdejší projekty skupiny Pode Bal; zmíním zde ty nejdůležitější. Patrně nejvášnivější veřejné diskuse a spory vyvolal projekt s už dvouznačným názvem **Malík Urvi – GEN**, realizovaný v roce 2000 nejprve v Galerii Václava Špály na pražské Národní třídě, „*pokračující kampaní v mediálním prostoru, poté reprízovaný mnoha subjekty po celé ČR*“.²¹⁶ K názvu první části projektu dostačuje poukázat na skutečnost, že při mírně odlišné hranici slov v textu získáváme zcela jiný význam... Druhá pak byla narážkou na tehdy známý dlouhodobý dokumentární cyklus společnosti Febio, připravovaný pro Českou televizi, nesoucí název GEN – Galerie Elity Národa. Podebalovský „GEN“ však značil něco zcela jiného, konkrétně Galerii **Etablované Nomenklatury**. Projekt, realizovaný v časech velké koalice ODS a ČSSD (tzv. „opoziční smlouvy“), představil vybranou kolekci celkem 36 portrétů tehdy veřejně známých a velmi aktivně činných osob z různých společenských oblastí, od nejvyšších pater politiky po vysoké ekonomické posty, vždy doplněných o jejich životopisy.

Specifikem a těžištěm projektu bylo upozornit na předlistopadová angažmá dotyčných: jednalo se o někdejší příslušníky (či spolupracovníky) bezpečnostních složek ČSSR a členy a nomenklaturní kádry Komunistické strany Československa, „*kteří se vyznačovali tím, že po revoluci nadále zaujímali důležitá místa v české společnosti*“. Výstava měla velkou návštěvnost, vyvolala obrovský mediální ohlas a spustila rozsáhlou celospolečenskou debatu o tématu „my a oni“ – „včera a dnes“? Lze ještě připojit konstatování, že projekt měl být původně realizován pod ochrannými křídly Národní galerie, nicméně pro odpor jejího tehdejšího vedení Pode Balu výstavní prostory této oficiální umělecké instituce nakonec propůjčeny nebyly. A pro samotnou Galerii Václava Špály měla instalace povýtce negativní (až existenčně) důsledky – v důsledku kontroverzí, provázejících tuto expozici, přišla o svého generálního sponzora, jímž byl (*státem* tehdy i dnes) kontrolovaný Budějovický Budvar... Souvislost s tím, že v expozici se objevili i někteří významní političtí činitelé, spjatí

²¹⁶ Srov. velmi zevrubně *Pode Bal 1998–2008*, s. 30–39, doprovodné texty pak s. 182–190.

s ČSSD, ODS, byla jistě toliko náhodná.²¹⁷ Rozhodně se jednalo o jeden z neplánovaných „vedlejších efektů“ akce, cosi velmi zřetelně přesto napovídající.

Rovněž ve svých dalších projektech Poda Bal systematicky mapoval a možno říci testoval hranice hloubek českých kolektivních „traumat“ (pod tímto pojmem rozumíme negativní vzpomínání na události/etapy dějin/osobnosti, v současnosti vnímané jako neslavné), zamlčovaných a tiše obcházených, nepřiznaných dějinných vin. Zkráceně řečeno, externalizovaných dějinných negativ, nejednou raději odsouvaných do sféry zapomnění.²¹⁸

Veřejná intervence Poda Balu se tak v červnu 2002 např. zaměřila na „guerillovou instalaci“ do Pomníku obětem komunismu na úpatí pražského Petřína. Členové uskupení si povšimli, že tehdy nedávno odhalené „soustoší“ sestává toliko z *mužských* a *obnažených* figur. Jednu sochu tedy *oblékli* do *ženských* šatů a opatřili ji parukou, následně diskutovali s náhodnými kolemjdoucími a prováděli mezi nimi anketu. Akci ukončila dvoučlenná hlídka Policie České republiky, která postiženou sochu opět vysvlékla do naha.²¹⁹

Některé plánované instalace ve veřejném prostoru se Poda Balu z vnějších příčin (chtělo by se dodat „vyšších sil“) nepodařilo realizovat. Reprezentativním příkladem může být projekt chystaný pro palác Lucerna v době konání 2. ročníku Multikulturního festivalu (listopad 2005). V pasáži měl být výrazně vyveden kontroverzní text tohoto znění: „*Jsem český srab, který čuměl, když nakládali židy, hajloval náckům, mával komoušům a pak chtěl jistotu desetinasobku.*“ Prostor pro tuto intervenci nebyl nakonec poskytnut, takže náhražkově alespoň členové uskupení vyrobili trička s tímto nápisem, jež nabízeli ke koupi během jednoho z kulturních večerů.²²⁰

Projekt *Flagelanti* pak pokračoval v Galerii Artwall na nábreží kpt. Jaroše v květnu a červnu roku 2006. Podstatou intervence byla výstava sedmi velkoformátových fotografií malých (cca desetiletých) dětí. „*Všech sedm dětí mělo na krku připevněnou ceduli, která zmiňovala nějaké lokální historické trauma. Text na cedulích nabízel divákům, že děti budou za tato traumata trpět.*“ Texty narážely na konfliktní témata z moderních českých dějin, konkrétně (časově seřazeno)

²¹⁷ Jednalo se mj. o tehdejšího šéfp poradce premiéra Miloše Zemana, kontroverzního Miroslava Šloufa, odboráře Richarda Falbra, místopředsedu vlády a ministra financí Pavla Mertlíka, předsedu poslaneckého klubu ODS Vlastimila Tlustého, poslance ČSSD Michala Krause, poslance a místopředsedu ČSSD Zdeňka Škromacha, ministra obrany Vladimíra Vetchého, ministra průmyslu a obchodu Miroslava Grégra...

²¹⁸ Přitom je třeba si uvědomit *heterogenitu* současné české společnosti, konkurenci vícera paralelně vyprávěných historických příběhů. Na příkladu ODS ukázala Adéla Gjuričová, že ve stranické politice dějin „*existuje dvojice historických jevů, které do českých dějin tak úplně nepatří*“; ty představuje jednak vysídlení Němců z Československa (zde je argumentováno dějinným řetězcem událostí před 2. světovou válkou a během ní, fakticky formulovaným „*příběhem násilí proti Čechům*“), jednak pak československý státní socialismus. (Citováno dle A. GJURIČOVÁ, *Poněkud tradiční rozchod s minulostí*, in: A. Gjuričová – M. Kopeček – P. Roubal, *Rozdělení minulostí*, zde s. 126.)

²¹⁹ Srov. k tomuto projektu fotogalerii v knize *Poda Bal 1998–2008*, s. 70–71, „Crossdressing“.

²²⁰ Projekt nesl název „Flagelant-shirts“, *Poda Bal 1998–2008*, s. 112–113 a textová část na s. 221. Dále rovněž pasáž v publikaci CO14, s. 77–78.

na odevzdání zbraní do rukou Hitlera, hajlování za protektorátu či zavírání Romů do koncentračního tábora. Poválečná témata byla zastoupena hesly: mlčení k procesům v 50. letech, udávání za normalizace, podepisování Anticharty, konečně mávání na 1. máje Husákovi.²²¹ Doplnme ještě, že v den vernisáže uspořádal Pode Bal v rámci doplňkového programu flagelantský pochod městem, končící v jedné z pražských galerií, kde se k „trpícím“ mohli připojit její návštěvníci.

Uvedeným projektem umělecké uskupení zkoušelo „*transgresivně zkoumat hranici, kde končí ochota pro dialog a začíná oblast tabu*“. Pode Bal uvažoval o dvou možných cestách, jak nečekaně zkonfrontovat společnost s vytěšňovanými, tabuizovanými dějinnými tématy. Prvou (a posléze zavrženou) možností byla dramatizace odmítání jakéhokoli dialogu na konfliktní témata. „*Druhá netradiční metoda konfrontace společnosti s jejími tabuizovanými tématy je paražítování na archetypu světce, který se rozhodne sám „trpět“ za ostatní. Tato role, v současné době nemyslitelná, obsahuje přes svůj ironický charakter aspekt podivínské nesrozumitelnosti.*“²²² A právě tuto druhou polohu skupina testovala svými fotografiemi dětských flagelantů.

A tuto partii lze konečně uzavřít zmínkou o podebalském projektu s názvem *Lety*. Umělci zde pracovali s rozšířenými veřejnými asociacemi: *Lety* = „cikánský koncentrační tábor“, *Pode Bal* = „kontroverzní umění“. Potenciální návštěvník výstavy v Galerii Gambit tak při četbě pozvánky na expozici „*Pode Bal / Lety*“ „*mohl předpokládat, co uvidí*“, zvláště za situace, kdy „*doprovodné materiály k výstavě byly upraveny tak, aby tento předpoklad podpořily*“. Avšak k nepochybnému úžasu zúčastněných uměnímilovných davů byly v interiéru zmíněné galerie v září 2006 vystaveny toliko „*plenéristické malby, které členové Pode Balu v Letech namalovali*“. Očekávání reflexe „koncentračního tábora“ očima „kontroverzního“ Pode Balu se tak naplnilo v tklivé krajinomalbě...²²³

Shrneme-li výše uvedené stručné představení akcí Pode Balu s historickými obsahy a přesahy, lze říci asi tolik. Uskupení opakovaně testovalo hloubku a šířku českých dějinných traumat, hranice historické paměti širší české společnosti – i jejich případné posuny. Činilo tak vědomě vyhraněnými, tedy provokujícími a pobuřujícími výtvarnými formami, dovedně šířenými masmediální cestou. Za takto do vřavy „hozenými rukavicemi“ se sice parciálně ztrácí vlastní podebalský postoj k českým dějinným „traumatům“,²²⁴ lze však přeci jen vytušit despekt členů skupiny vůči dominujícímu dějinnému příběhu Čechů (dokonalá první

²²¹ Podrovná dokumentace viz *Pode Bal 1998–2008*, s. 116–121 a textová část, s. 224–229. (Velmi signifikantní je zde přetištěný úryvek z diskuse na portálu Aktuálně.cz k článku, referujícímu o této instalaci.)

²²² Citováno podle CO14, s. 79.

²²³ Projekt „*Lety*“, *Pode Bal 1998–2008*, s. 122–123.

²²⁴ Tak v odpovědi na anketní otázku CO14, zda polemicky postavené výstavy nepředstavují spíše alibi pro neschopnost jasně vyjádřit svůj názor, Pode Bal reagoval: „*Domníváme se, že „jasné vyjádření názoru“ není samo o sobě kvalitou. Výstava se dá postavit oběma způsoby a ani jeden z nich nepodmiňuje její kvalitu.*“ (*Anketa CO14 – Odpověď Pode Balu na položené otázky*, in: CO14. Sborník 2003–2005, s. 75.)

republika – zrada sudetských Němců & jejich následné spravedlivé „odsunutí“ – třetí republika ve stínu SSSR a výlučně zvnějšku Čechům *vnučená* socializace). Zajisté ovšem lze dotčené projekty brát jako velké zrcadlo, rozbušku veřejných debat – v tom byl jejich možná klíčový přínos.

Lze na tomto místě stručně shrnout: Pode Bal se ve své umělecké činnosti cíleně vyjadřoval k aktuálně politickým tématům s hlubokými historickými kořeny a přesahy, aktivně provozoval konceptuální politické umění ve výše naznačeném výměru. Nebyl v tom přirozeně úplně sám, mezi umělci bychom našli i další osobnosti s podobnou ambicí – připomenu jen Davida Černého a jeho „srdce /pro/ Václava Havla“ či Krištofa Kintera. Svou systematickostí a promyšlenou prezentační strategií (masmediální „snowballing“) však byl, domnívám se, nejviditelnější. Soustředil se přitom zvláště na poněkud „zapouzdřené“ období tzv. třetí republiky (1945–1948), její sporný charakter, v tom i na sudetoněmeckou otázku. Prostřednictvím provokujících instalací a intervencí ve veřejném prostoru reagoval na probíhající diskuse, reprezentoval jiný úhel pohledu a takto do nich vnášel nové impulsy.

Na tomto místě však již můžeme, se znalostí „historických“ aktivit Pode Balu, přistoupit k podrobnějšímu prozkoumání jejich speciálního benešovského projektu z roku 2002.

3.2 Benešovský projekt skupiny Pode Bal „Věrní zůstaneme!“

Nejprve je třeba se v tomto případě poněkud důkladněji obeznámit s politickým kontextem, v němž projekt vznikl a posléze i byl realizován.

Projekt byl reakcí na události předcházejících měsíců. Na jaře 2002 se významným vnitropolitickým i mezinárodním tématem staly již dotčené diskuse a spory s ohniskovými „Benešovými“ dekrety. V rámci předvolební kampaně z iniciativy stran tzv. „opoziční smlouvy“ přijala Poslanecká sněmovna PČR 24. dubna 2002 speciální usnesení, jímž mj. ubezpečila občany, že právní a majetkové vztahy, vyplývající z poválečného zákonodárství, jsou „*nezpochybnitelné, nedotknutelné a neměnné*“, jakož i že „*rozšah a podmínky restitučního zákonodárství jsou zcela a výlučně v pravomoci českých ústavních orgánů*“.²²⁵

Daný dokument vznikl z iniciativy dosluhujícího premiéra M. Zemana a předsedy sněmovny V. Klause, přičemž jej zpracovali jejich nejbližší spolupracovníci a zahraničněpolitictví experti nejsilnějších politických stran V. Laštůvka a J. Zahradil.²²⁶ Text byl detailně předjednán vedoucími představiteli všech sněmovních stran a po velmi zvláštní krátké diskusi sněmovního pléna byl návrh jednomyslně, *všemi* hlasujícími *napříč* politickým

²²⁵ Usnesení PSP ČR k dekretům prezidenta republiky, plný text dostupný v digitální parlamentní knihovně (<http://www.psp.cz/eknih>), Poslanecká sněmovna, 3. vol. období, 49. schůze, bod 86, 24. 4. 2002.

²²⁶ K zákulisí vzniku dokumentu viz Ch. DOMNITZ, *Zápas o Benešovy dekrety*, pozn. č. 54, s. 138.

spektrům, schválen.²²⁷ Usnesení bylo reakcí na zahraniční debaty o dekrettech (resp. jejich zpochybňování a požadavky na zrušení před vstupem České republiky do EU) a mělo plnit zejména vnitropoliticky integrační a symbolickou funkci; právně bylo zcela nezávazné a nepřinášelo ani nijaké nové politické stanovisko. Přípravy a přijetí dokumentu vyvolaly rozsáhlou polemickou veřejnou debatu, řada osobností např. podepsala výzvu *Stop nacionalismu*.²²⁸

Současně bylo usnesení plodem dynamiky předvolebního boje, v němž tehdy hrálo svébytnou roli mlhavé hájení tzv. „národních zájmů“, přičemž se politické strany trumfovaly „*kdo to těm Němcům víc ukáže*“.²²⁹ Ostrou antiněmeckou kampaň vedla před červnovými sněmovními volbami zejména ODS, jejíž hlavní volební lídr při deklarované pevné obhajobě „národních zájmů“ operoval i s některými zjevně nepravdivými tvrzeními.²³⁰ Opakovaně v kampani ODS zazníval požadavek na poskytnutí komplexních záruk ze strany EU vůči ČR, garantujících neprolomitelnost poválečného tuzemského zákonodárství. Vyhrocená nacionalistická kampaň ODS zisk nepřinesla, ve volbách zvítězila umírněnější ČSSD (s pragmatickým „pozemanovským“ lídrem Vladimírem Špidlou), přičemž z uměle rozněcovaných vášní těžila zejména KSČM, jež získala ve volbách nejvíce hlasů (a mandátů – 41) ve své historii.²³¹

Po sněmovních volbách a vytvoření proevropské středolevé vlády se domácí situace poněkud zklidnila, s podzimem částečně i na půdě Evroparlamentu – zásadní roli zde sehrálo vyznění tzv. Froweinova právního posudku. Mezinárodní tým právníků, najatý Evropským parlamentem, v něm dospěl mj. k závěru, že stávající právní a restituční systém České republiky není překážkou vstupu země do Evropské unie.²³² Diskuse v Evropském parlamentu ovšem dále pokračovaly ještě během roku 2003.

²²⁷ Hlasování pořadové číslo 46, 49. schůze PSP ČR se zúčastnilo 169 poslanců, všichni návrh usnesení podpořili. Několik poslanců se k tomuto hlasování nepřihlásilo, a tedy nehlasovalo – viz záznam o výsledcích hlasování.

²²⁸ Text výzvy *Stop nacionalismu* přetiskuje např. J. PEHE, *Klaus*, příloha 1, s. 176.

²²⁹ Výrok tehdejšího poslance Unie svobody Karla Kühnla. K tomuto pozoruhodnému dokumentu viz obšírnou analýzu Ch. DOMNITZE, *Zápas o Benešovy dekrety před vstupem do Evropské unie*, s. 79–89.

²³⁰ Václav Klaus tak mj. tvrdil, že vyhraje-li podzimní německé volby CDU–CSU, nejenže údajně na vládní úrovni otevřeně podpoří majetkoprávní nároky sudetských Němců, ale může nastolit i *územní* požadavky vůči České republice. Srov. brožuru otázek a odpovědí lídra ODS: Pavel BÉM – Boris ŠTĚASTNÝ, *Klaus: Proč jdu znovu do tobo?*, Press Servis pro ODS, Praha 2002, s. 45 a 58–59. (Asi polovina stostránkové brožury je věnována zodpovídání otázek, dotýkajících se „národních zájmů“.)

²³¹ K problematice ODS srov. analýzu Adély GJURIČOVÉ, *Obhajoba národních zájmů v čase východního rozšíření EU. 2002 – „nacionální epizoda“ ODS?*, in: Adéla Gjuríčová – Michal Kopeček (eds.), *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*, s. 116–131.

²³² Podrobněji Ch. DOMNITZ, *Zápas o Benešovy dekrety*, zvláště s. 44–51.

Na nastíněné události, provázející vrcholící námluvy České republiky a Evropské unie, zareagovala na podzim 2002 umělecká skupina Pode Bal, která se rozhodla proti dekretovému politikaření vymezit. A nutno podotknout, že – jak již víme – z její strany zdaleka nešlo o první veřejnou intervenci, vztahující se k násilnému vysídlení německé minority z poválečného Československa.

Z hlediska načasování projektu lze upozornit, že jej – jak informoval tisk – umělci původně plánovali realizovat bezprostředně v povolebních týdnech, „*kdy téma odsunu ještě hýbalo veřejnou diskusí v Česku*“. Uskupení ale „*nepřálo počasí a několik termínů bylo nakonec odloženo kvůli dešti. Srpnová povodeň pak výtvarníky donutila změnit i místo akce (původně jím měla být Kampa), a bronzový [sic!] prezident se tak na světlo světa dostává s tříměsíčním zpožděním*“.²³³

Podstata akce, charakterizované v reprezentační publikaci *Pode Bal 1998–2008* jako „*objekt, intervence do veřejného prostoru, guerilla instalace, event*“;²³⁴ byla poměrně prostá. Členové skupiny vyrobili sádrovou bustu Edvarda Beneše, opatřili ji metalickým nátěrem a na její čelo umístili na způsob hokejových fanoušků státní vlajku (vexilologicky nadto *obráceně*,²³⁵ než by měla správně být). Na „*mramorově fládrovaný*“ sokl přilepili (rádoby) bronzovou pamětní desku s nápisem *Věrní zůstaneme!* a textem *Dr. Edvard Beneš 1884–1948*. Pod ni zavěsili umělohmotný věnec v barvách trikolory se stuhami, potištěnými vybranými výňatky z Benešových dekretů (některé z kontroverzních úryvků byly následně citovány v médiích). Jak uváděl jeden komentář, uvedený „*make-up přeměnil Beneše v indiánského náčelníka*“, eventuálně Barta Simpsona.²³⁶

Po této přípravné fázi zbývalo pro tuto intervenci nalézt již jen náležitě reprezentativní veřejné prostranství. Volba padla na Zítkovy sady a v neděli 13. října 2002 byla busta s doprovodným programem odhalena. V úvodním proslovu zástupce skupiny pojednal o dosavadních rozporuplných a negativních reakcích veřejnosti na různé podebalské akce. Léto roku 2002 tedy uskupení prý věnovalo kritické sebereflexi a dospělo k závěru, že chyba není ve veřejnosti, ale právě v nich, a začalo hledat „*celospolečenské téma, které v sobě ponese pozitivní aspekty naší reality*“. A samozřejmě „*důstojné téma se našlo. Celé politické spektrum se sjednotilo v jediném bodě. Tímto bodem byla podpora Benešových dekretů. Náhle si podal ruce komunista s konzervativcem, klausovec s unionistou. A naše občanská společnost je podpořila. Je třeba si uvědomit, že*

²³³ Lucie DORŮŽKOVÁ, *Pode Bal znovu útočí. Angažovaní výtvarníci odlili do bronzu Beneše i s dekrety*, Respekt, 13/2002, č. 42, s. 22.

²³⁴ Srov. bohatou fotogalerii a doprovodné texty in: *Pode Bal 1998–2008*, s. 72–75 a 208–210 (zde koláž tisku, referujícího o intervenci, zahajovací řeč a komentář Denisy Kery).

²³⁵ Přitom není zcela zřejmé, zda toto „odzrcadlení“ české státní vlajky bylo mimoděčné, či naopak zcela záměrně blasfemizující.

²³⁶ Denisa KERA, *Umělci jsou také Češi!*, LN, 16. 10. 2002, s. 11 (rubrika Horizont).

*jsme umělci, ale i my jsme občané.*²³⁷ Záměrem projektu tedy bylo (subverzivní) „přítakání společenskému konsensu“.

Zajímavý je komentář umělců k finální volbě veřejného prostranství pro jejich „další podvratnou akci“ (jak ji s nadsázkou ocenila v podtitulku svého článku Mladá fronta). Pomník úmyslně umístili na ose spojující Mařatkovu *Prahu svým vítězným synům* a věže po 2. světové válce obnovených Emauz: „*Předmětné dílo má sice některé atributy skicy, ale s vaší případnou podporou se může stát ozdobou tohoto parčíku, kterému do dnešního dne chyběla dominanta, natrvalo.*“²³⁸

O žádná povolení se samozřejmě Pode Bal nestaral a umělci tak předem počítali, že socha nevydrží na náměstí příliš dlouho. Oč jim šlo, naznačují titulky článků, referujících o soše: v Mladé frontě to byla původní reportáž *Jsme umělci, ale jsme také Češi* a v Lidových novinách mj. článek převzatý ze servisu ČTK *Benešovou sochou proti Národní frontě*.²³⁹ Ve slavnostním projevu před „odhalením“ zazněla mj. slova: „*Jsme umělci, ale jsme také Češi. Také jsme občani. Pokusili jsme se v díle přítakat společenskému konsenzu. A tím je podpora Benešovým dekretům. Náhle si podal ruku komunista s liberálem, člen ODS se členem Koalice,*“ rýplí si výtvarníci ironicky do „národněfrontového“ postoje české sněmovny, na jaře jednotně schvalující zmíněnou deklaraci k dekretům. Pro ČTK pak řekli (výrok citovala Mladá fronta i Lidové noviny): „*Inspirací pro instalaci pomníku byla mimořádná shoda všech politických stran ve věci Benešových dekretů. Je potřeba, abychom se konečně vyrovnali s minulostí. Vadí nám xenofobie, nacionalismus a populismus, které na jaře politici předvedli tím, že se ve stylu Národní fronty jednotně postavili za Benešovy dekrety, a tím i za zločiny, které se pod jejich záštitou nutně udály.*“ Obdobně se jinde vyjádřili členové Pode Balu Petr Motyčka či Antonín Kopp („*Vadí nám, že všechny strany jsou v hysterii kolem Benešových dekretů ochotny se bratříčkovat s komunisty.*“).²⁴⁰

Smyslem prezentace bylo sporné dekrety syrově prezentovat na volně přístupném veřejném prostranství, přičemž k lokaci poblíž pomníku Františka Palackého Denisa Kera napsala: „*Oba, jak se zdá, ubránili vlast perem před cizáky, jeden tím, že vytvořil její identitu sepsáním dějin, a druhý tím, že se rozbodl dějiny přímo tvořit podepsáním známých dekretů.*“²⁴¹ Tato public art performance proto nakonec „*má za následek, že dekrety přestávají být symbolem češství a stávají se*

²³⁷ Text úvodního projevu před „slavnostním odhalením“ pomníku je přetištěn v publikaci *Pode Bal 1998–2008*, s. 209.

²³⁸ Tamtéž, srov. také Jan H. VITVAR, *Jsme umělci, ale jsme také Češi*, Mf Dnes, 14. 10. 2002, s. B4. (S fotografií z kulturního programu k odhalení a výběrem z dalších akcí Pode Balu.)

²³⁹ (čtk), *Benešovou sochou proti Národní frontě*, Lidové noviny, 14. 10. 2002, s. 7 (s fotografií karikované busty; rozsáhlejší fotogalerie viz internetová prezentace Pode Balu).

²⁴⁰ (jh), *Busta je namířená proti demagogům, říká člen umělecké skupiny Pode Bal*, Hospodářské noviny, 16. 10. 2002, s. 13, resp. Lucie DORŮŽKOVÁ, *Pode Bal znovu útočí. Angažovaní výtvarníci odlili do bronzu Beneše i s dekrety*, Respekt, 13/2002, č. 42, s. 22.

²⁴¹ Denisa KERA, *Slavnostní akt v Zítkovských sadech*, in: *Pode Bal 1998–2008*, s. 209.

symbolem zrady demokratických principů“.²⁴² Deník Mladá fronta pak závěrem svého článku podotkl, že se „náhodní přibližující zatím vyjadřovali pochvalně“.

Smyslem podniku tedy bylo vznést konkrétní kritický společenský apel, vyjádřený pomocí múz.

3.2.1 Protesty pamětnických sdružení proti akci Pode Balu

Celý projekt „Věrní zůstaneme!“ se nemile dotkl jak Společnosti Edvarda Beneše, tak Českého svazu bojovníků za svobodu. Tyto pamětnické organizace projekt „načetly“ primárně jako politickou provokaci. V jejich očích totiž busta „*svou zkarikovanou podobou prezidenta s československou vlajkou na čele i nápisem ‚Věrní zůstaneme‘ hanobila československé demokratické tradice*“.²⁴³

Na radnici Městské části Praha 2 vzápětí po „slavnosti“ putoval dopis předsedkyně ČSBS Anděly Dvořákové, „*naléhavě žádající bezodkladný zárok proti nehorázné provokaci*“, spáchané Pode Balem. Dikce dopisu je velice razantní: „*Původci tohoto urážlivého činu, kteří se kryjí pod rouškou svobody uměleckého projevu, se cílevědomě snaží touto akcí ovlivňovat a dezorientovat širokou veřejnost v naprostém rozporu se zájmy našeho národa a státu. Svými propagovanými názory v rámci diskuse o tzv. Benešových dekretech hrubě zkresluji historické skutečnosti a napadají tím všechny bojovníky za osvobození našeho národa a státu, jakož i nesčetné oběti, které tiito bojovníci přinesli v boji proti nacismu. Vnucuje se otázka, komu a čemu touto svou cílevědomou činností slouží a kým jsou podporováni,*“ poznamenala podezíravě předsedkyně ČSBS. Závěrem pak vyjádřila předpoklad, že Pode Bal pomník postavil bez povolení a vyzvala „*odpovědné činitele k bezodkladnému zároku a k pobnání pachatelů k odpovědnosti*“.²⁴⁴

Odpovědi na svou stížnost od starosty MČ Praha 2 Michala Basche (ODS) se ČSBS dočkal bleskově, během několika dnů ji měl na stole. (Kupodivu se to ale odbojářům zdálo jako nesnesitelně dlouhá doba, neboť „[dopis] putoval z nám. Míru do Legerovy ulice, což je vzdálenost deseti minut chůze, osm dní“.) Reakce to byla spíše krátká a formální, starosta uvedl, že radnice s organizací mítinku neměla nic společného, nic nikomu nepovolovala, a ujistil, že bustu již nechala z veřejného prostranství odstranit.²⁴⁵ Příliš tím ovšem ČSBS neuspokojil: „*Že by někdo od ‚umělecké‘ skupiny Pode Bal, která celou provokační akci zorganizovala, požadoval vysvětlení nebo omluvu za zneužití veřejného prostranství, [sic!] se pan starosta [v odpovědi na stížnost ČSBS] nezmiňuje. Proč také. Busta už v sadech není, takže je všechno v pořádku. Jen do příští ‚neschválené‘*

²⁴² Tamtéž, s. 210; rovněž viz D. KERA, *Umělci jsou také Češi!*, LN, 16. 10. 2002, s. 11.

²⁴³ Bulletin SEB, 16/2003, rubrika *Veřejné aktivity*, s. 5.

²⁴⁴ Dopis Anděly Dvořákové otiskly noviny ČSBS pod výřečným titulkem *Další provokace* (Národní osvobození, 2002, č. 23, 7. 11. 2002, s. 1–2; přetisk též jako *Provokace*, in: Bulletin SEB, 16/2003, s. 62–63).

²⁴⁵ Navzdory tomu je otázkou, jak rychle radnice na striktní požadavek ČSBS zareagovala – Pode Bal na svém webu uvádí, že pomník zůstal na svém místě „několik týdnů. Po té jej odvezla do svých skladů radnice Prahy 2“.

provokace, dodáváme my,“ ostře poznamenalo k Baschově strážlivé reakci Národní osvobození.²⁴⁶

Poněkud distingovanější tón prodchnul druhý protestní dopis proti Pode Balu, který napsala předsedkyně SEB Věra Olivová pro změnu premiérovi, tehdy Vladimíru Špidlovi (ČSSD). Pisatelka nejprve stručně představila Společnost, načež přešla ke kauze podebalské karikatury. Odvolala se přitom na „*důrazný protest*“ proti dotčené Benešově „*banlivé*“ bustě, vyjádřený účastníky jedné z veřejných přednášek SEB, načež uvedla: „*Busta svou podobou a nápisem Věrní zůstaneme nejenže hanobí demokratické tradice československého protinacistického odboje, ale politicky napadá i usnesení české vlády z jara letošního roku,*²⁴⁷ *vyjadřující společné stanovisko k dekretům prezidenta Beneše.*“ A kominační dovětek: „*Protože předpokládáme, že postavení tohoto výtvoru na pražském veřejném prostranství nebylo povoleno, doufáme, že z toho budou vyvozeny příslušné důsledky.*“

Současně Věra Olivová využila příležitosti a informovala premiéra o aktuální snaze Společnosti a dalších pamětnických sdružení dosáhnout reinstalace sochy Edvarda Beneše v Panteonu Národního muzea, v němž stála v letech 1948–1951.²⁴⁸ Závěrem avizovala dopis ministru kultury Pavlu Dostálovi (ČSSD) v této věci a vyjádřila naději, že při dalším projednávání této záležitosti jejich žádost on osobně i jím vedený kabinet podpoří.²⁴⁹ Zda (a jaká) reakce dorazila z Úřadu vlády není zřejmé, Národní osvobození ani Bulletin SEB se již k této věci totiž nevrátili.

Intervence Pode Balu měla v zásadě dvě komponenty. Jednak jí byl projeven kritický vztah a hodnocení poválečné etapy českých dějin (tematizováno „dekrety“, vytvářejícími právní rámec nuceného vysídlení německé menšiny z pohraničí, a dále rovněž politickým systémem Národní fronty), jednak – a to zejména – nesouhlas s konkrétním instrumentálním využíváním „vyselektovaných“ historických událostí v politickém boji. Nepochybně zde sehrál zásadní roli (oproti pamětnickým organizacím) výrazný generační rozdíl a tím dané odlišné „vzpomínkové pásmo“.²⁵⁰

²⁴⁶ (TA), *Další provokace*, Národní osvobození, 2002, č. 24, 21. 11. 2002, s. 1.

²⁴⁷ Česká vláda neměnný oficiální postoj k Benešovým dekretům vyjádřila 13. března 2002. Jednalo se v jádru o reakci na veřejnou výzvu rakouské vlády z 25. 1. 2002, aby prezidentské poválečné dekrety, týkající se poválečného nuceného vysídlení Němců z českých zemí, byly označeny za bezprávní; v reakci na to celá česká politická scéna odmítla vyjmutí dekretů z českého právního řádu. Se stejným námětem opakovaně vystoupil rakouský spolkový kancléř W. Schlüssel dne 9. března 2002, mezitím s požadavkem na zrušení Benešových dekretů vystoupilo i Maďarsko (Viktor Orbán v Bruselu 20. 2. 2002). František ČAPKA, *Dějiny země Koruny české v datech*, Libri, Praha 2010, s. 893.

²⁴⁸ Socha byla dílem prezidentova přítele, sochaře Karla Dvořáka. Od roku 1951 byla uložena v depozitáři Národního muzea v Praze. Ke snaze pamětnických sdružení dosáhnout její opětovné instalace v Panteonu viz blíže kapitola 5.1, *Ze zákulisí pomníkového projektu „Edvard Beneš v Praze“*.

²⁴⁹ Faksimile tohoto listu viz Bulletin SEB, 16/2003, s. 63.

²⁵⁰ Srov. k tomu skvělý esej Lubomíra LIPTÁKA *Generáciomer alebo... dejiny a jeden ľudský život*, in: Ivan Kamenec (ed.), *Lubomír Lipták: Nepre(tr)žité dejiny*, Vydavateľstvo Q 111, Bratislava 2008, s. 42–45.

Zcela přirozený je fakt, že pamětníci hodnotí značku „Edvard Beneš“ odlišně a jejich pohled na dějiny jim nelze upírat. Problematictější je ale jimi mlčky vznášený nárok na *vylučnost* jejich interpretace, chápáné jako jediná možná správná a ztotožňované s celonárodními zájmy, kombinovaná nadto s relativní agresivitou (žádosti o „*pohnání pachatelů k odpovědnosti*“ apod.). Takto je současně nastolena i otázka legality a legitimacy užívání veřejného prostoru v demokratickém společenském systému. Jak k této věci příznačně poznamenal Petr Motyčka, jeden z členů Pode Balu: „*Památníky tady nemají na různých ustláno – co režim, to jiné pomníky, odstraňování těch starých... Schvalovací proces je vždy mechanismem moci, která je v té době legitimní. Ale pokud se shodneme na konečné podobě, rádi bychom si zažádali o realizaci velké sochy prezidenta Beneše z bronzu a mramoru*“, řekl k dalším perspektivám pomníku v jednom novinovém rozhovoru.²⁵¹

Kromě toho pamětníci mají sklon příliš se spoléhat na moc administrativních zásahů a zaštiťování se politickými elitami (resp. jejich částí). Dobře vidět to je nejen na výše probraných stížnostech na podebalskou karikaturu jejich hrdiny, ale i na řadě dalších příkladů – markantně např. na úsilí zamezit úřední cestou činnosti Sudetoněmeckého kontaktního střediska v Praze²⁵² či v pozitivním gardu na jejich vehementním úsilí o ocenění Edvarda Beneše (variantně Věry Olivové) nejvyššími tuzemskými státními vyznamenáními,²⁵³ anebo na jejich aktivitách v oblasti tzv. „paměťového zákonodárství“. V letech 2003–2004 tak pamětnické spolky, jak již víme, velice plédovaly za prosazení tzv. „lex Beneš“, jímž měly být po vzoru prvorepublikového ocenění T. G. Masaryka,²⁵⁴ resp. (polistopadového) M. R. Štefánika,²⁵⁵ obdobně uzákoněny dějinné zásluhy Edvarda Beneše.²⁵⁶

Poznatky této podebalské kapitoly lze stručně shrnout asi takto. Instalace karikaturní busty Edvarda Beneše na Palackého náměstí v Praze na podzim 2002 jednoznačně ukázala *pluralitnost*, názorovou diferenciaci české společnosti, rozdílnost vnímání symbolu Edvarda Beneše. Členové uskupení Pode Bal uměleckým dílem pregnantně vyjádřili svůj kritický vztah k působení této historické osobnosti v letech 1945–1948 („Benešovy dekrety“, Národní fronta), jakož i k utilitárnímu využívání benešovské symboliky v politickém boji. Reakce pamětnických sdružení (ČSBS, resp. Společnosti EB), domáhajících se razantního zásahu proti „*hanobící*“ intervenci do veřejného prostoru, pak konkretizuje a v detailu blíže osvětluje

²⁵¹ (jh), *Busta je namířena proti demagogům, říká člen umělecké skupiny Pode Bal*, Hospodářské noviny, 16. 10. 2002, s. 13.

²⁵² Srov. podrobný výklad k této záležitosti v kapitole 2, podkapitole 2.4.3.

²⁵³ Srov. k tomu pasáž v kapitole 2, v závěru podkapitoly 2.4.2.

²⁵⁴ Zákon č. 22/1930 Sb. z. n. RČS ze dne 26. 2. 1930, o zásluhách T. G. Masaryka (schváleno při příležitosti 80. narozenin TGM).

²⁵⁵ Zákon č. 117/1990 Sb., ze dne 23. 4. 1990, o zásluhách M. R. Štefánika.

²⁵⁶ K postojům pamětnických sdružení v záležitosti „lex Beneš“ kapitola 2, podkapitola 2.4.1. Projednávání normy lze detailně sledovat v parlamentním digitálním archivu (<http://www.psp.cz/eknih>), 4. vol. období, PSP ČR, sněmovní tisk číslo 301. Podrobný rozbor viz dále v kapitole 4, k problematice také Ch. DOMNITZ, *Zápas o Benešovy dekrety*, s. 101–103.

ideový profil těchto sdružení a jejich způsob čtení symbolu „Edvard Beneš“. Akce Pode Balu nás současně přivádí i k úvaze o roli historie (či zpřítomňování určitých osobností, událostí, úseků dějin) ve veřejném prostoru – jedním z prostředků pronikání historie do něj může být, jak jsem se pokusil ukázat, právě umění. Umění proplétající se s politikou i historií.

Jak již víme z předcházející druhé i této třetí kapitoly, spojenci a podporovateli pamětníků v řadě jejich aktivit měli být (a občas i byli) vybraní politici. Podívejme se proto nyní v samostatné kapitole podrobněji na to, jaké místo měl v kritických letech 2002–2005 Edvard Beneš speciálně v českém politickém diskurzu.

4.

Kauza „lex Beneš“: vzpomínání a zapomínání na Edvarda Beneše v českém politickém diskurzu (2002–2005)

V rámci této kapitoly diplomové práce se zaměřuji na rozmanité „načítání“ symboliky spjaté s Edvardem Benešem v rámci tuzemského politického diskurzu. V období okolo vstupu států střední Evropy do Evropské unie, na něž se tato práce zaměřuje (2002–2005), se v tomto prostředí o Benešovi vášnivě debatovalo zejména jednak v již zmíněných souvislostech předvolebního usnesení Poslanecké sněmovny PČR roku 2002,²⁵⁷ jednak v souvislosti s projednáváním návrhu zákona o dějinných zásluhách Edvarda Beneše (tzv. „lex Beneš“), kterému je věnována tato kapitola. Úvodem se nejprve zabývám otázkami domácí tradice „zákonů o dějinách“ ve vztahu k historickým osobnostem, posléze zevrubně, krok za krokem, sleduji a analyzuji legislativní pout' „lex Beneš“, závěrečná podkapitola pak přináší stručné shrnutí hlavních zjištěných poznatků.

4.1 K tuzemské tradici přijímání „zákonů o dějinách“

Zákon o dějinných zásluhách Edvarda Beneše byl českým parlamentem projednáván v letech 2003 až 2004. Jeho pout' legislativním soukolím nebyla snadná a vyvolávala značný mediální zájem (a samosebou, vzhledem ke své materii, rovněž značné kontroverze). Výsledně přijatý legislativní akt vyvolal, jak již bylo rozebráno v 2. kapitole,²⁵⁸ neskrývané nadšení pamětnických sdružení. Shodou okolností také zákon vyšel ve Sbírce zákonů v půli května 2004 a nabyl tak účinnosti právě v měsíci, v němž se Česká republika stala členským státem Evropské unie.²⁵⁹ A jak bude níže vyloženo, uvedenou normu lze dobře interpretovat právě jako *imateriální pomník přístupových rozhovorů ČR a EU*, určité dějinné fáze evropské integrace.

Než budeme sledovat legislativní putování tohoto zákona, jeho bouřlivé projednávání v obou komorách parlamentu, polemiky o jeho smysl a účelnost, je užitečné se stručně zastavit u české tradice přijímání „zákonů o dějinách“, do níž tato norma vstoupila.

Zákon o dějinách obecně vzato představuje specifický legislativní akt, kterým stát zaujímá oficiální stanovisko k určité historické události či osobnosti. V širším evropském kontextu by bylo lze poukázat zejména (ne výlučně) na zákony o popírání holocaustu (šoa).

²⁵⁷ K tomuto srov. výše, kapitola 3.2, Benešovský projekt Pode Balu „Věrní zůstaneme!“

²⁵⁸ Odkazuji na podkapitulu 2.4.1 – „Pamětníci, politici a „lex Beneš“.

²⁵⁹ Zákon č. 292/2004 Sb., o zásluhách Edvarda Beneše (částka 96, rozeslaná 14. května 2004). Česká republika se stala členským státem Evropské unie (spolu s devítkou dalších kandidátských zemí) k 1. květnu 2004.

Podívejme se zde na české (československé) zákony druhého zmíněného typu – tedy vztahující se k hodnocení dějinného účinkování *historických osobností*. Samozřejmostí přitom je, že na tyto normy je nutno vždy nahlížet jako na produkt doby, nikoli výslednici historiografického konsenzu apod. Stávají-li se totiž dějiny předmětem legislativní debaty, již z tohoto faktu samého plyne, že nejde o věc minulou, bezpečně uzavřenou, ale naopak (tak či onak) pro danou společnost v daném čase a místě, reprezentovanou svými politickými představiteli, nějakým způsobem zásadně žijící a aktuální. Nejprve tedy shrňme tuzemskou tradici přijímání zákonů o dějinách.

V rámci republikánské éry, počínající roku 1918, byl první vlaštvou tzv. „*lex Masaryk*“, přijatý v předvečer „tatičkových“ jubilejních 80. narozenin.²⁶⁰ Zákon je tvořen jedinou větou: „*T. G. Masaryk zasloužil se o stát*“, a kuriózní je již tím, že byl přijat ještě za života této historické osobnosti. Zákon nic nenormuje, ukládal jen povinnost vytesat jeho text do kamene v prostorách obou sněmoven Národního shromáždění. Zajímavostí rovněž je, že tato norma nebyla nikdy, tedy ani za druhé světové války, ani v období státního socialismu, zrušena a je tak součástí českého právního řádu kontinuálně až dodnes. Lze ovšem mimořádnost tohoto počínu pochopit, i s ohledem na skutečnost, že tehdy nebyl ještě konstituován komplexnější systém státních vyznamenání.²⁶¹ Tomáši G. Masarykovi byly dále věnovány i jiné samostatné zákony, což jen podtrhuje výjimečnost doby i osobnosti, jež se stala žijící legendou.²⁶²

Další normou, kterou je třeba v kontextu našeho zájmu zmínit, je zákon o zásluhách dalšího spoluzakladatele meziválečného Československa, Milana Rastislava Štefánika. S ním se již na časové přímce ocitáme v epicentru listopadového „posvátného společenství“.²⁶³

Návrh zákona o Štefánikových zásluhách předložila tehdejšímu vrcholnému zákonodárnému sboru československé federace, Federálnímu shromáždění, legenda a symbol nadějí roku 1968, tehdejší předseda tohoto orgánu Alexander Dubček. Tento slovenský politik předložil poslanecký návrh tohoto zákona se zdůvodněním, že „*v ocenění zásluh Milana Rastislava Štefánika na vzniku samostatného československého státu*“ (navržený § 1) má být v budově FS ČSFR umístěna pamětní deska s výrokem „*M. R. Štefánik spolupracoval s T. G. Masarykem*

²⁶⁰ Zákon č. 22/1930 Sb. z. n. RČS, ze dne 26. února 1930, o zásluhách T. G. Masaryka.

²⁶¹ Stalo se tak až o šest let později, srov. zák. č. 268/1936 Sb. z. n. RČS, ze dne 21. října 1936, o řádech a titulech.

²⁶² V souvislosti se zmíněným „*lex Masaryk*“ tak byl roku 1930 současně přijat též zákon č. 23/1930 Sb. z. n. RČS, ze dne 26. února 1930, o věnování na oslavu 80. narozenin prvního prezidenta Republiky československé T. G. Masaryka, a dále i zákon č. 232/1935 Sb. z. n. RČS, ze dne 21. prosince 1935, o státní poctě prvnímu prezidentu Československé republiky T. G. Masarykovi. Druhý citovaný předpis tedy byl přijat v souvislosti s Masarykovým odchodem na odpočinek, záhy po volbě jeho nástupce v prezidentském úřadě Edvarda Beneše. § 1 byl odcházejícímu politikovi vysloven „*díků za jeho osvoboditelské a budovatelské dílo*“, současně mu byl doživotně ponechán k užívání zámek v Lánech a prezidentský plat.

²⁶³ Srov. k tomu kulturněhistorickou syntézu Jamese KRAPFLA, *Revolúcia s ľudskou tvárou. Politika, kultúra a spoločenstvo v Československu po 17. novembri 1989*, Kalligram, Bratislava 2009.

na vzniku společného státu Čechů a Slováků“.²⁶⁴ Dostí stručná důvodová zpráva uvádí, že oceňovaný „svou politickou, vojenskou a diplomatickou činností pomáhal po boku T. G. Masaryka a E. Beneše položit základy samostatného československého státu“, přičemž zdůrazňuje zvláště Štefánikovy organizační zásluhy na formování československých legií a jeho funkci ministra vojenství. Více než příznačně důvodová zpráva dále uváděla: „Jednal jako přesvědčený stoupenec společenství Slováků s Čechy v boji za národní a státní samostatnost. T. G. Masaryk a M. R. Štefánik byli a jsou trvalými symboly společné státnosti obou bratrských národů Čechů a Slováků.“ S ohledem na vyložené skutečnosti měla být „v ocenění zásluh“ jmenovaného ve výroční den jeho tragické smrti (4. května 1990) umístěna na budově FS ČSFR pamětní deska s výše zmíněným textem.

Není jistě vůbec žádnou náhodou, že tento návrh předložil přesvědčený federalista Dubček právě v okamžiku popřevratové politické krystalizace, třibení názorových proudů, dívajících se na další budoucí osudy stávající formy státoprávního uspořádání často značně odlišnými očima. K tomu přistupovalo i blížící se výročí Štefánikova skonu, připomínané poprvé po dlouhých letech ve svobodných poměrech. Zákon tak měl sehrávat integrační úlohu v česko-slovenských vztazích.

Zákon projednalo Federální shromáždění na společné schůzi obou svých komor 23. dubna 1990.²⁶⁵ Ke svému návrhu nejprve vystoupil předkladatel. S odkazem na stanoviska výborů, jež návrh projednaly, a rovněž předsednictva a výboru Slovenské národní rady, doporučil přeformulovat „zásluhovou“ zákonnou větu na „M. R. Štefánik se zasloužil o vznik společného státu Čechů a Slováků“ a navrhl též změnu názvu zákona (namísto „uctění památky“ nově „o zásluhách“). Hovořil posléze o důvodech svého návrhu, tedy o společné prvoodbojové činnosti T. G. Masaryka a M. R. Štefánika a o problematice legií, ocenil jej jako vědce a politika, spoluzakladatele společného státu Čechů a Slováků. „T. G. Masaryk a M. R. Štefánik byli a jsou **trvalými symboly společné státnosti** obou našich bratrských národů,“ prohlásil předseda Federálního shromáždění dále a doplnil, že právě ve spolupráci těchto postav moderních dějin dlužno spatřovat „kořeny slovenské a české novodobé společné státnosti a novodobé česko-slovenské vzájemnosti a pospolitosti. To jsou i základy současné rozvíjející se české a slovenské státnosti. Jsou to základy našeho společného československého domu, na kterých bychom měli stavět náš moderní dům, zastřešený federací.“ Schválení zákona pak mělo, jak již řečeno, symbolicky „posílit naši československou státnost, sounáležitost našich tak blízkých národů“.

Dubčekovo expoé sice parlament ocenil závěrečným potleskem, nicméně už průběh následující stručné rozpravy ukázal, že vnímání česko-slovenské státnosti a jejích hrdinných představitelů se mezi českými a slovenskými poslanci poněkud odlišuje. O slovo se totiž přihlásil nedávno kooptovaný poslanec M. Peroutka, jenž sice vyslovil s návrhem souhlas,

²⁶⁴ Federální shromáždění ČSFR, V. volební období, tisky, tisk č. 368. (K dispozici ve Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovně na www.psp.cz/eknih.)

²⁶⁵ FS ČSFR, V. volební období (1986–1990), 27. společná schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů, 23. dubna 1990, bod 28 – „návrh zákona o uctění památky M. R. Štefánika“ (viz www.psp.cz/eknih).

ovšem uvedl, že mu v návrhu poněkud schází Edvard Beneš, který „se také rozhodující měrou podílel“ na vzniku meziválečného Československa. Navrhl proto stabulovaný text změnit na „M. R. Štefánik a E. Beneš zasloužili se o vznik společného státu“. Z pléna proti tomuto návrhu ovšem ihned vystoupil slovenský komunistický poslanec JUDr. Ľ. Kmet'. Podstatě věci se vyhnul, když odkázal na fakt, že zákon je předložen v souvislosti se Štefánikovým 110. výročím narození, prohlásil, „že by nebylo vhodné to spojovat s dalšími jmény“, a doporučil formulaci „M. R. Štefánik byl spoluzakladatel společného státu Čechů a Slováků“. Do diskuse ještě zasáhl místopředseda FS ČSFR a předseda Československé strany socialistické Bohuslav Kučera. Jak jsem již uvedl výše, jeho strana se tehdy inovativně hlásila ke svým historickým tradicím a význačným postavám, a tedy i k Edvardu Benešovi. K návrhu poslance Peroutky uvedl, že si „zaslouží své pozornosti a domnívám se, že při nejbližším výročí dr. E. Beneše by měl být přijat zákon, který by ocenil jeho zásluhy o vznik státu Čechů a Slováků“. Arci to trvalo poněkud déle a zákon měl nakonec zcela jiné akcenty...

Návrh zákona o zásluhách M. R. Štefánika byl v dubnu 1990 takřka jednohlasně schválen v Dubčekem navržené podobě.²⁶⁶ Neuspěl protinávrh výše zmíněného bezpartijního poslance Peroutky, jenž trval na tom, „aby šlo o zákon o uctění památky M. R. Štefánika a dr. E. Beneše“, přičemž argumentoval tak, že „není dost dobře možné, aby zde byla deska dvou zakladatelů státu a třetí byl opomenut“.²⁶⁷ Zajímavé je, že se federalista Dubček nevyjádřil o Edvardu Benešovi ve svém závěrečném slově nijak negativně – dokonce se (byť možná toliko takticky) „přimlouval za to, aby při vhodné příležitosti byla i tato činnost p. Beneše, nesporně zasloužilého o naši státnost, nějakým způsobem významně oceněna“.

Zákon „lex Štefánik“ takto byl na jaře 1990 sice přijat, očekávanou integrační úlohu však v rodící se česko-slovenské kontroverzi navzdory tomu nesehrál.²⁶⁸ S odstupem viděno totiž v návalu popřevratových změn jednoduše zapadl. Doplňme ještě, že po rozpadu federace později přijala svůj samostatný štefánikovský zákon ještě Národní rada Slovenské republiky; stalo se tak roku 2000.²⁶⁹

Zastavil jsem se v této podkapitole u problematiky zákonů o dějinách poněkud obšírněji, aby bylo patrné, do jakého širšího kontextu návrh o dějinných zásluhách Edvarda Beneše

²⁶⁶ Proti návrhu hlasoval 1 poslanec Sněmovny národů, trojice poslanců Sněmovny národů se hlasování zdržela. (Srov. stenozáznam citované schůze FS ČCSR, dostupný na www.psp.cz/eknih.) Zákon vyšel ve sbírce pod číslem 117/1990; § 1 stanovoval, že „k ocenění zásluh Milana Rastislava Štefánika na vzniku samostatného československého státu necht' je v budově Federálního shromáždění umístěna pamětní deska s tímto výrokem: „M. R. Štefánik se zasloužil o vznik společného státu Čechů a Slováků.“

²⁶⁷ FS ČSFR, V. volební období (1986–1990), 27. společná schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů, 23. dubna 1990, bod 28 – „Návrh zákona o uctění památky M. R. Štefánika“ (viz www.psp.cz/eknih).

²⁶⁸ Lze zde upozornit např. na fakt, že ani autor rozsáhlé monografie o vývoji česko-slovenských vztahů Jan Rychlík otázku této normy vůbec nezmiňuje: Jan RYCHLÍK, *Rozdělení Československa 1989–1992*, Vyšehrad, Praha 2012.

²⁶⁹ Zákon o zásluhách M. R. Štefánika o Slovensko, č. 402/2000 Z. z.

vstupoval. Povšimněme si současně, že volání po něm se projevilo již v roce 1990, své realizace se však dočkal až o více než desetiletí později, kdy česko-slovenský vztah nehrál při jeho přijímání žádnou roli. Důležité je rovněž podotknout, že pro pamětnická sdružení jsou takovéto normy nanejvýš vhodným a žádoucím způsobem prosazení (ba svého druhu kodifikace) jimi zastávaného obrazu jejich hrdiny. Je jim přičítána až magická síla a velická symbolická moc. Obdobně jako pamětníci houževnatě usilovali o to, aby některé významné pražské prostranství zkrášlila po Štefánikově a Masarykově soše konečně také Benešova skulptura, stejně v letech 2003–2004 lobbbovali i za „lex Beneš“. Rovněž v legislativní podobě bylo třeba zkompletovat vrcholnou trojici prvního odboje. „*Klíčový záměr společnosti [...] – plná lidská i historická rehabilitace Edvarda Beneše – je naplněn jednak schválením Lex Beneš, jednak postupně se rozrůstající sítí pamětních míst včetně pražského prezidentského pomníku,*“ poznamenává například Jiří Malínský.²⁷⁰

Pro úplnost je v tomto přehledu vhodné připomenout prozatím poslední přírůstek do rodiny tuzemských zákonů o dějinách, tzv. „lex Havel“.²⁷¹ Zdá se mi s odstupem, že se jednalo o svého druhu zákonné připodobnění Václava Havla a jeho role při obnovení demokracie v Československu k oné Masarykově ve vztahu ke vzniku ČSR. Zákon byl vládní předlohou a začalo se o něm jednat bleskově, již v den exprezidentského úmrtí; sněmovně potom byl příslušný návrh zaslán 27. prosince 2011.²⁷² Důvodová zpráva vesměs shrnuje hlavní data Havlova života, zdůrazňujíc zejména jeho zásluhy o pád komunistického režimu, obnovení svobody a demokracie, jakož i jeho přínos pro mezinárodní postavení Československa a České republiky.

Pozoruhodné však je, že dotčená důvodová zpráva dokonce udává, že se údajně „*v našem právním řádu stalo tradicí, že stát ve formě zákona vyjadřuje uznání velkým osobnostem*“, uvádí (pochvalně) „lex Masaryk“ (a střídměji) i „lex Beneš“, avšak zcela a naprosto opomíjí „lex Štefánik“ – což mimoděk, avšak výmluvně, dokládá slabost „slovenské komponenty“ v české oficiální paměti. Dále odmítá stanovisko odpůrců „paměťových zákonů“, že takovéto normy jsou nonsens, neboť neupravují žádné právní vztahy, a předkládá tento postoj: „*Právo není jen souborem formálně chápaných pravidel chování, ale současně vyjadřuje i hodnoty, na nichž je dané společnost založena, s nimiž bezprostředně souvisí také význam osobností, které tyto hodnoty mimořádným způsobem ovlivnily.*“ Zákon byl projednán ve zkráceném řízení (tedy pouze v jediném čtení). Plénum

²⁷⁰ J. MALÍNSKÝ, *Ze střípků jednoho životního poslání*, in: E. Broklová – Marie L. Neudorfllová, Věře Olivové ad honorem, cit. s. 27–28. (Rozumí se zde samozřejmě Společnost Edvarda Beneše.)

²⁷¹ Ponechávám zde stranou se zkoumanou problematikou bezprostředně nesouvisející skupinu legislativních aktů, směřujících k tzv. „vyrovnávání“ s komunismem (lustrační zákon, zákon o protiprávnosti komunistického režimu atd.). K nim srov. souhrnně např. F. MAYER, *Češi a jejich komunismus*, kap. 2 – „Oficiální rámce paměti o komunismu“, s. 52–80.

²⁷² Cestu této normy lze detailně sledovat v parlamentním digitálním repozitáři na www.psp.cz/eknih, PSP ČR, 6. volební období (2010–), tisk č. 560.

sněmovny jej projednalo a schválilo 1. února 2012 (proti hlasovalo 16 poslanců), senát návrh schválil na své schůzi 29. února 2012. Prezident Václav Klaus kupodivu (na rozdíl od zákona o zásluhách Edvarda Beneše) normu podepsal a koncem března tak byl zákon vyhlášen ve Sbírce zákonů.²⁷³ Zákon je jednovětý: „*Václav Havel se zasloužil o svobodu a demokracii.*“ a nabyl účinnosti dnem vyhlášení.

Přejdeme však nyní již ke sledování osudů projednávání samotného „lex Beneš“.

4.2 „Lex Beneš“: navrhovatelé a podaný návrh

Zákon o dějinných zásluhách Edvarda Beneše přišel na pořad dne až po přelomu tisíciletí a desetiletí po rozpadu Československa. Až tehdy doba nazrála k přijetí takovéto deklaratorní normy. Lze říci, že ze všech zmíněných „paměťových norem“ právě tato vyvolala jednoznačně největší kontroverze. Nejprve je třeba věnovat pozornost navrhovatelům a obsahu jejich návrhu.

Návrh zákona o dějinných zásluhách Edvarda Beneše byl – možná že pouhou shodou okolností, možná že nikoli, rozhodně však symbolicky – předložen Poslanecké sněmovně PČR navlas přesně právě rok po schválení předvolebního usnesení k Benešovým dekretům. Nešlo přitom o vládní, nýbrž *poslanecký* návrh zákona, jehož společnými předkladateli byla trojice *levicových* poslanců Radko Martínek, Karel Šplíchal a Jitka Gruntová. První dva byli poslanci za ČSSD, třetí byla nestraníkem, zvoleným za KSČM.

Poslanecká sněmovna PČR zasedala v letech 2003–2004 ve složení odrážejícím výsledky sněmovních voleb 15.–16. června 2002. Volby tehdy vyhrála ČSSD (30,2% a 70 mandátů), následovaná ODS (24,5%, 58 mandátů), KSČM (18,5% a 41 mandátů) a Koalicí (/KDU–ČSL + US–DEU/, 14,3% a 31 mandátů).²⁷⁴ Po volbách byla vytvořena středolevá vláda, opírající se o spolupráci ČSSD a Koalice, mající jen nejtěsnější většinu ve sněmovně (pouze 101:99).

U trojice navrhujících poslanců je třeba se zastavit z hlediska jejich identity. Jak už bylo dotčeno ve 2. kapitole, na prosazení zákona měla eminentní zájem pamětnická sdružení.²⁷⁵ Přinejmenším dva z navrhovatelů lze označit za jejich jakousi „předsunutou hlídku“. Asi nejvýrazněji je to patrné u Karla Šplíchala (ČSSD, zvolen za hlavní město Prahu), poslancujícím v letech 1998–2010. Karel Šplíchal (* 1946) vystudoval mj. historii na FF UK v Praze, roku 1968 se podílel na obnovování Sokola, naopak za normalizace byl členem KSČ (1983–1989). Po roce 1989 se opět angažoval v sokolském hnutí a mj. byl předsedou Historické komise České obce sokolské, v současnosti je členem předsednictva celého

²⁷³ Zákon č. 94/2012 Sb., o zásluhách Václava Havla, částka 38, rozeslaná 28. 3. 2012.

²⁷⁴ Srov. podrobně např. Lukáš LINEK a kol., *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*, Sociologický ústav AV ČR, Praha 2003, příloha č. 3–4, s. 250–261.

²⁷⁵ Podrobněji viz výklad v podkapitole 2.4.1, „Pamětníci, politici a tzv. ‚lex Beneš‘“.

Sokola. Linka vedoucí k republikánským tradicím je zde tedy zřejmá. Podobně někdejší učitelka a vychovatelka Jitka Gruntová (* 1945) vystudovala při zaměstnání pedagogickou fakultu, později během práce v muzeu ještě muzeologii na brněnské filozofické fakultě. Podstatné je, že v letech 1985–1995 aktivně pracovala v historicko-dokumentační komisi OV ČSBS ve Svitavách, v níž se zabírala historií 2. světové války, zvláště pobočky KT Gross-Rosen v Brněnci. Je též autorkou několika knih, věnovaných tomuto pohnutému dějinnému období.²⁷⁶ Bývalým členem KSČ (1979–1990) konečně byl i třetí z navrhovatelů Radko Martínek (* 1956), jinak absolvent dějepisu a občanské nauky na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci (1980), v současnosti senátor za Svitavsko.²⁷⁷

S těmito poslanci spolupracovali pamětníci; jak např. poznamenává biogram Věry Olivové, právě ona vznik normy „*iniciovala*“²⁷⁸ aby s napětím sledovala jeho cestu legislativním soukolím a konečné schválení: „*Na schůzích Společnosti*“, připomíná Jiří Malínský, „*byly tyto informace, jejichž vrcholem se stala zpráva o prosazení zákona, v jehož vítězství i ve společnosti doufali jen skuteční optimisté, přijímány více než vřele. Zvlášť velkou radost působily té, bez níž by všechny tyto zastřešující snahy zůstaly ve vzduchu – předsedkyni Společnosti Edvarda Beneše profesorce Věře Olivové.*“²⁷⁹ Připomenout zde lze i již dotčené semináře, uspořádané na základě poptávky pamětnických sdružení v obou komorách českého parlamentu, přičemž onoho sněmovního (15. dubna 2004) se zúčastnili i oba mužští předkladatelé zákona „lex Beneš“.²⁸⁰ S podněty na vybudování Benešova pomníku v Praze a rovněž iniciování „paměťového zákona“ údajně prvně v rámci Společnosti EB vystoupili „letec–tankista“, válečný veterán plk. Jan Horal, a historik prof. Jaroslav Valenta.²⁸¹

Se znalostí tohoto myšlenkového a ideového pozadí nyní přehlédneme vlastní návrh.

Návrh normy byl velice stručný, když sestával toliko ze dvou paragrafů:

„(§ 1) *Edvard Beneš se zasloužil o stát.*

(§ 2) *Tento zákon nabývá účinnosti dnem 28. října 2003.*“²⁸²

Navrhovatelé k tisku předložili samozřejmě i důvodovou zprávu, v níž zejména vykreslili své pojetí „života, díla, odkazu“ Edvarda Beneše.²⁸³ Lze souhrnně říci, že podklad

²⁷⁶ Samostatně vydala dvě knihy o Oskaru Schindlerovi (*Oskar Schindler. Legenda a fakta*, Barrister & Principal, Brno 1997, a *Legendy a fakta o Oskaru Schindlerovi*, Naše vojsko, Praha 2002) spolu s Františkem Vaškem publikovala několik dalších prací (naposledy *Málo známé zločiny. SD ve východních Čechách*, Naše vojsko, Praha 2008).

²⁷⁷ Biografické údaje jmenovaných přebírám z www.wikipedia.cz, www.nasipolitici.cz a stránkových webových stránek.

²⁷⁸ J. TOMEŠ, *Historička v rozrušeném čase*, in: E. Broklová – Marie L. Neudorfllová, Věře Olivové ad honorem, s. 17.

²⁷⁹ J. MALÍNSKÝ, *Ze střepků jednoho životního poslání*, in: tamtéž, s. 30.

²⁸⁰ *Tamtéž*, s. 31.

²⁸¹ *Tamtéž*, s. 31–32.

²⁸² Putování normy parlamentem lze detailně sledovat ve Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovně (www.psp.cz/sqw), Poslanecká sněmovna PČR, 4. vol. období (2002–2006), tisk číslo 301.

víceméně koresponduje s „demokraticko-republikánským“ historickým příběhem, vlastním identitě pamětnických sdružení.²⁸⁴ Poslanci se dosti ze široka věnují údobím, kdy Benešovi víceméně nelze mnoho vytýkat, kontroverznější otázky naopak cudně pomíjejí.

Úvodem tak autoři poznamenávají, že „*politik a státník Edvard Beneš spoluvytvářel v letech první světové války Československou republiku, kterou ke konci druhé světové války dokázal obnovit. Bez Edvarda Beneše by náš samostatný stát neexistoval.*“ Následuje dosti rozsáhlý výklad o Benešově politické činnosti během 1. světové války, přičemž je zdůrazněna jeho spolupráce s T. G. Masarykem a M. R. Štefáníkem a připomenut Masarykův výrok, že „*bez Beneše bychom republiku neměli*“.²⁸⁵ Vyzdvihují Benešovu obratnou diplomatickou aktivitu na Versailleské mírové konferenci, když „*mírovými smlouvami byla právně kodifikována existence samostatného československého státu včetně vymezení hranic zcela nového státu, nezakotveného v evropské historické tradici*“. Neabsentuje ani odkaz na diplomatovu pilnou činnost v rámci platformy Společnosti národů a zmíněna je i jeho „*významná role vnitropolitická*“, přičemž je uvedena funkce ministra zahraničních věcí a poslance Národního shromáždění, zatímco (z nepříliš jasných důvodů) např. premiérská nikoliv. Uvedeno dále je, že po Masarykově abdikaci byl na jeho návrh zvolen prezidentem.

Úvaha o limitech úspěšnosti Benešovy zahraničněpolitické linie v návrhu zcela schází, stejně jako je zcela pominut průběh jeho prvního prezidentství. Po prezidentské volbě navrhovatelé hned přistupují k podzimu 1938, kdy „*byl Beneš pod hrozbou války a pod nátlakem západních spojenců donucen přijmout mnichovský diktát, abdikoval a odešel do exilu*“. Připomenuta a oslavena je samozřejmě Benešova diplomatická aktivita během 2. světové války (vybudování prozatímního státního zřízení, dekretální činnost, postupné získání mezinárodního uznání – zejména ze strany tří původních signatářů Mnichovské dohody, což jistě „*byl velký úspěch Benešovy diplomacie*“).

Příznačné naopak je, že o kontroverzním období tzv. třetí republiky se autoři příliš nešíří, rozhodně podstatně úsporněji než v případě líčení státníkovy prvoodbojové činnosti. Lze shrnout, že očima navrhovatelů dosáhl Beneš v daných podmínkách maximum možného, nadto údajně „*splnil své programové cíle, především tezi o legitimní kontinuitě druhého odboje s předmnichovskou republikou, tezi o neoprávněnosti všech opatření, která nastala po 29. září 1938 (tj. mnichovském diktátu velmocí), a program obnovy předmnichovské republiky*“. Zejména s posledním zmíněným bodem přitom lze dosti zásadně polemizovat, a to nejen proto, že nelze dvakrát vstoupit do téže řeky. Trojice poslanců uvádí pouze obnovení Československa v předválečných hranicích (arci s výjimkou Podkarpatské Rusi), jinak nelze v obecné části

²⁸³ Tamtéž, tisk 301/0.

²⁸⁴ Podrobněji viz podkapitolu 2.3, „Tzv. ‚boj o Beneše‘ a ‚demokraticko-republikánský‘ historický narativ pamětnických sdružení“.

²⁸⁵ Není ovšem nezajímavé, že navrhovatelé závěrem důvodové zprávy zmiňují „lex Masaryk“, ale „lex Štefáník“ z jejich zorného pole zcela vypadává, ač je historicky podstatně mladší.

shledat žádný byt' jen náznak úvahy či kritické reflexe období let 1945–1948 a Benešovy role v jeho rámci. „*Program obnovy předmnichovské republiky*“ je velice vágní, jinak je zmíněno pouze Benešovo vysoké pracovní nasazení a přepětí, jež přispělo k podlomení jeho zdraví.

Užitím uvedené strategie je problematika charakteru poválečného Československa, jakož i domácích kořenů nástupu komunismu obejitá, resp. svedena na nezměnitelné výsledky války. Vždyť na „*realitu*“ poválečného Československa „**rozhodující měrou působily nové mezinárodně akceptované mocenské poměry, vytvořené v důsledku vítězství Sovětského svazu a Spojenců ve druhé světové válce a porážky nacistického Německa,**“ praví se v citované důvodové zprávě.²⁸⁶ Fakticky jde o určitý druh fatalismu, zcela kopírující narativní strategickou linii, vyloženou v „pamětnické“ kapitole této práce.²⁸⁷ Podstatné rysy dalšího dějinného vývoje měly být předurčeny „spadnutím“ ČSR do sféry vlivu Sovětského svazu.

Stručně shrnuto: co bylo lze na politické dráze Edvarda Beneše pochválit, pochváleno bylo, o kontroverznějších a sporných věcech bylo raději pomlčeno.

Za zdůraznění zde stojí fakt, že nešlo o návrh vládní, ale poslanecký. Důvod je nepochybně třeba nalézat v tom, že naznačené „demokraticko-republikánské“ kontury Benešova dějinného příběhu jsou vlastní spíše ideově levicovým osobám, přičemž i navrhovatelé byli členy klubů ČSSD a KSČM. Tehdejší vládní koalice byla ideologicky heterogenní, náhled poslanců (středo-pravé) Koalice na tuto problematiku se od těch socialistických dosti podstatně lišil, takže zde stěží mohla být nalezena shoda. Kromě toho kabinet musel brát určité ohledy na zahraničí – nelze zapomínat na vrcholící přípravy na vstup republiky do Evropské unie. S ohledem na uvedené faktory Špidlova vláda, když k ní návrh doputoval k vyjádření, k němu výmluvně nezaujala žádné stanovisko.²⁸⁸ Vláda přijalo toto usnesení: „*Využití formy zákona k deklarování zásluh bývalého představitele státu je zcela neobvyklou, výjimečnou a ojedinělou formou ocenění, která byla v historii bývalého Československa použita pouze jednou [sic!] – zákonem č. 22/1930 Sb. Nové použití tohoto způsobu by mohlo vést k nežádoucí devalvací neopakovatelného aktu oceňujícího zásluhy zakladatele státu T. G. Masaryka.*“ Jak je vidět, nejen pro navrhovatele, ale i pro vládu, byl zákon č. 117/1990 Sb., o zásluhách M. R. Štefánika, ukryt kdesi v příšeří zapomnění... A ač je to svérázné, lze zde (parafrází slov Věry Olivové) o „*konceptu dvou zakladatelů*“²⁸⁹ přiměřeně hovořit o jiné dvojici zakladatelů, Masarykovi s Benešem, a možná jen o jediném... Slovenská komponenta se však ztrácí

²⁸⁶ Všechny citáty v textu výše pocházejí z důvodové zprávy k zákonu, uložené v parlamentním repozitáři, tisk číslo 301/0. Vytučnění části textu M. T.

²⁸⁷ Srov. výklad v podkapitole 2.3, „Tzv. ‚boj o Beneše‘ a ‚demokraticko-republikánský‘ historický narativ pamětnických sdružení“.

²⁸⁸ Usnesení Vlády České republiky ze dne 19. května 2003, číslo 490, k poslaneckému návrhu zákona o zásluhách Edvarda Beneše, sněmovní tisk 301/1.

²⁸⁹ Věra OLIVOVÁ, *Závět' Edvarda Beneše*, s. 91. Historička měla na mysli naopak dvojici TGM–MRŠ, resp. vytlačování Edvarda Beneše z prvoodbojového triumvirátu. Srov. k tomu blíže podkapitolu 2.3.

na horizontu českého vzpomínání zcela určitě. Rád bych tento aspekt věci již na tomto místě maximálně zdůraznil a podtrhl, neboť z analýzy parlamentních debat při projednávání „lex Beneš“ jasně vyplývá, že se Štefánikovým zásluhovým zákonem vůbec neargumentovalo, opomíjeli jej (překvapivě) i skalní stoupenci zákonného ocenění Benešových zásluh. Jako by „lex Štefánik“ vůbec neexistoval. V dalším výkladu na tento pozoruhodný aspekt na příslušných místech opakovaně upozorňuji. Domnívám se, že tomu tak bylo z historických důvodů, česká společnost většinou vždy vnímala Československo primárně jako stát *český*, eventuálně „koridorově“ prodloužený na východě o Slovensko. Rozdělení federace pak vedlo k dalšímu všeobecnému slábnutí slovenské paměťové komponenty.

K pozadí a načasování se otevřeně vyjádřil jeden ze senátorů ODS, který se sám při hlasování zdržel: *„Dále, Senát není pod takovým tlakem jako sněmovna, aby reagoval na nějaké populistické tlaky, nebo aby si prostřednictvím zákonů řešil nějaké aktuální politické problémy (i když i ani tobo není ušetřen). V tomto případě zřejmě předkladatelé zákona – socialističtí poslanci předpokládali (koordinovaně se svým vedením), že je to nejvhodnější způsob jak přibrzdit mediální a politickou vlnu směřující ke zpochybňování Benešových dekretů. To, že Vláda používá k prosazování svých záměrů klíčku – poslanecký návrh – je známé. Usnadňuje jí to silně práci. Tím tlakem mám na mysli to, že v Senátu není takové zastoupení socialistů jako ve sněmovně, takže vládě by nebylo mnoho platné se zde nějak angažovat se svými skrytými záměry.“*²⁹⁰ Autor této analýzy se ztotožňuje se ztučněnou částí výroku, ne s druhou – nemohlo jít o iniciativu vládní koalice jako celku, nejvýše vnitřní věc sociální demokracie jakožto majoritní síly kabinetu. Ukázalo se to zjevně při sněmovním projednávání i hlasování, v němž poslanci obou menších stran vládní koalice zákon nepodpořili, naopak domovská strana právě citovaného občanskodemokratického senátora *většinově* ano. A že zákon byl předložen nikoli náhodou právě v kontextu tehdejších vybičovaných debat o Benešových dekretech, je koneckonců jasně patrné i z reakce pamětnických sdružení seskupených okolo listu Národní osvobození. Ten totiž po (prvotním) schválení zákona triumfalisticky uvedl, že návrh normy měl ze strany pamětnických sdružení *„od samého počátku jednoznačnou podporu, protože je právě v dnešní době soustředěných útoků na prezidenta Beneše a českou státnost pádnou odpovědí všem našim nepřítelům.“*²⁹¹

Konečně na tomto místě bude velmi vhodné zmínit ještě odpověď poslankyně Jitky Gruntové (KSČM), poskytnutou pro bakalářskou práci Gabriele Literové.²⁹² Spolupředkladatelka návrhu nejprve podtrhla Benešovy neopominutelné zásluhy v rámci

²⁹⁰ Cituji podle G. LITEROVÁ, *Edvard Beneš ve veřejném diskurzu na přelomu 20./21. století*, příloha bakalářské práce, rozhovor S 22. Jedná se o senátora RNDr. Miroslava Školouda, celkově Beneše jinak oceňujícího (oba odboje, etapa 1. republika). Hlasování se dle svého vyjádření zdržel z legislativně-technických důvodů.

²⁹¹ (red), *Lex Beneš schválen!*, Národní osvobození, č. 6, 11. 3. 2004, s. 1.

²⁹² G. LITEROVÁ, *Edvard Beneš ve veřejném diskurzu na přelomu 20./21. století*, příloha bakalářské práce, rozhovor P 2.

prvého i druhého odboje a připomněla, že všichni navrhovatelé jsou graduovanými historiky (touto proklamací měla být patrně vyzdvihnuta odborná kompetentnost, *vědeckost* jimi zformulovaného vysoce kladného hodnocení Beneše), jejichž cílem bylo uctít státníkovy zásluhy o stát. Zajímavě dále uvedla, že „*zákon si nekladl za cíl hodnotit Benešovy postoje a činy v jednotlivých etapách jeho politického působení, ke kterým samozřejmě máme výhrady a mnohdy rozdílné postoje a stanoviska*“, politika však i tak empaticky hájila s tím, že „*se vždy dal vést především zájmem a zachováním fyzické podstaty svého národa*“. Prakticky tak měl osvědčit a realizovat Masarykovu maximu o nutnosti posuzovat složité situace „sub speciae aeternitatis“. Uznala dále, že „historický“ Edvard Beneš měl též své slabiny a i dnes je reflektován rozporuplně, což je třeba respektovat. Jejímí slovy, přes různé subjektivně podbarvené soudy a postoje „*musíme objektivně přiznat jeho nezpochybnitelnou zásluhu o vznik samostatného československého státu a jeho znovuoobnovení ve 40. letech*“. Exposlankyně zcela pominula „odpovědní“ kontext celého návrhu zákona, dotkla se však inspirační síly Benešova odkazu pro budoucnost. „*Inspirovat by nás dnes, kdy se hledají cesty k jednotě Evropy, měla především Benešova diplomatická činnost v evropském měřítku, kterou doplnil i mírovou politikou Jiřího z Poděbrad*“, napsala poslankyně Gruntová. A tak – ačkoli realie dnešní doby jsou již podstatně odlišné – se lze s užitekem „*z úspěchů i z chyb*“ osobnosti formátu Edvarda Beneše poučit, „*načrpat mnoho podnětů pro budování jednotné, demokratické, národnostně tolerantní a kulturní Evropy*“. Tedy Beneš jako prvotřídní Evropan.

Předestřený pohled na české dějiny a Benešovo účinkování v jejich rámci se do značné míry překrývá s demokraticko-republikánským narativem, vlastním pamětnickým sdružením. Podobně i jím je Edvard Beneš (samozřejmě vedle TGM) „*vynikajícím příkladem globálního (v mluvě naší minulosti evropského) státníka, který ve své osobnosti symbolizuje to nejcennější z českého přínosu do světového kulturního dědictví: odkaz české reformace, zahrnující v sobě jak její anglický vklad, tak další nosné české tradice: svatováclavskou, karlovskou, Husovu i poděbradskou a tradici národního obrození*“, píše kupř. Jiří Malínský.²⁹³ Beneš takto není toliko historickou osobností, ale něčím mnohem více, „**vzorovým českým politikem globálního rozměru**, který ve všech směrech snese srovnání se svými generačními vrstevníky: Charlesem de Gaullem, Winstonem Churchillem, Konrádem Adenauerem, Franklinem Rooseveltem.“ Od jmenovaných osobností se odlišuje jednak datem úmrtí, jednak svým původem z nevelké a tragicky položené země v srdci Evropy, podobající se zrnu mezi dvěma mlýnskými kameny, jak by pravil jiný klasik, jednou utlačovanému imperialismem germánským, podruhé zase drcenému rozpínavostí kolosu velkoruského.²⁹⁴ Zkrátka (opět slovy Malínského) země, „*které se až po roce 1989 podařilo vymanit z osudného*

²⁹³ J. MALÍNSKÝ, *Ze střípků jednoho životního poslání*, in: E. Broklová – Marie L. Neudorfllová, Věře Olivové ad honorem, cit. s. 25.

²⁹⁴ Z cimrmanovské hry „Blaník /Jevištní podoba historického mýtu/“, viz Ladislav SMOLJAK – Zdeněk SVĚRÁK, *Divadlo Jára Cimrmana. Hry a semináře – úplné vydání*, Paseka, Praha – Litomyšl 2009, s. 377.

„cordonu sanitaire“. Jak si kdysi povzdechl Jan Masaryk, „pokud by Beneš nepocházel z malého národa, mohl by pro světové i evropské lidstvo vykonat mnohem více.“²⁹⁵

4.3 Projednávání normy v Poslanecké sněmovně PČR

Poslanecký návrh „lex Beneš“ musel podstoupit obvyklou legislativní proceduru. Jak již bylo zmíněno výše, vláda k němu ve svém vyjádření zaujala krajně zdrženlivé stanovisko. Návrh normy prošel standardním procesem tří čtení v poslanecké sněmovně, přičemž první připadlo do předprázdninového období konce června roku 2003.²⁹⁶

Užitečné je na tomto místě nejprve připomenout širší kontext, v němž letní první čtení probíhalo. O přijetí České republiky do společenství států Evropské unie (přičemž, jak víme, dekretové šílenství závěrečnou předstupní fází vyjednávání dosti významně poznamenalo) již tehdy bylo v zásadě rozhodnuto. Jednání byla úspěšně završena na summitu EU v Kodani (12.–13. prosince 2002), když „den D“ byl stanoven na 1. květen 2004. Členství skupiny středo- a východoevropských zemí následně schválil Evropský parlament 9. dubna 2003, 16. dubna pak byly v Athénách slavnostně podepsány příslušné protokoly a přístupové smlouvy (za ČR prezident Václav Klaus, premiér Vladimír Špidla, ministr zahraničí Cyril Svoboda).²⁹⁷ Rovněž již v naší zemi úspěšně proběhlo (13.–14. června 2003) referendum o vstupu republiky do EU.²⁹⁸ Probíhala však ještě ratifikace přístupových smluv ze strany národních parlamentů stávajících členských států EU. Téma dekretů a česko-německých vztahů tak doposud žhavě doutnalo, rozfoukáváno mj. i polemikami okolo otevření kanceláře Sudetoněmeckého krajanského sdružení v Praze („Sudetoněmecké kontaktní a informační středisko“).²⁹⁹ Ukázalo se to i na parlamentní půdě.

4.3.1 Lex Beneš – 1. čtení v PSP ČR

Za navrhovatele vystoupil s úvodním slovem Radko Martínek (ČSSD). Velmi příznačně ve svém expozé přiřadil Edvarda Beneše k „*bezespornu nejvýznamnějším postavám našich národních dějin*“ a označil jej za zcela výjimečnou historickou osobnost, zasluhující si mimořádné ocenění. Ve své řeči zvýraznil Benešovy zásluhy v rámci prvního odboje (včetně okřídleného masarykovského „*Bez Beneše bychom republiku neměli!*“), jakož i jeho olbřímí dílo, vykonané v letech 2. světové války; v tomto směru ocenil eliminaci Mnichova, jeho úlohu

²⁹⁵ J. MALÍNSKÝ, *Ze střípků jednoho životního poslání*, in: E. Broklová – Marie L. Neudorfllová, *Věre Olivové ad honorem*, s. 26–27.

²⁹⁶ První čtení „lex Beneš“ se konalo na 18. schůzi PSP ČR dne 25. 6. 2003, bod 27; stenozáznam jednání je dostupný v parlamentním digitálním repozitáři, <http://www.psp.cz> (1. 4. 2013).

²⁹⁷ F. ČAPKA, *Dějiny země Koruny české v datech*, s. 900–901, 903.

²⁹⁸ Účast v referendu dosáhla 55,2% oprávněných voličů, z toho se 77,3% vyslovilo pro vstup. (*Tamtéž*, s. 904.)

²⁹⁹ Kancelář na pražské Malé Straně byla otevřena 26. března 2003; F. ČAPKA, *Dějiny země Koruny české v datech*, s. 903.

„jednotlivého prvku“ odboje (domácího i zahraničního, východního i západního, komunistického i nekomunistického...). Připustil ovšem, že jde o osobnost kontroverzní, zvláště pokud jde o symbolická osmičková léta 1938 a 1948. Řečník se toliko v obecné rovině zaštitil poukazem na odborné historické vzdělání celé trojice navrhovatelů, a podotkl, že výhrady Benešových oponentů jsou jim tak „samozřejmě známy“. Státníka bránil opět poukazem na T. G. Masaryka (nutnost posuzovat své možné konání „sub speciae aeternitatis“, s mnohogeneračním výhledem dopředu), a dále poukazem na relativní početní slabost českého národa a velice těžké situace, kdy šlo o jeho bytí či nebytí. Zdůraznil celkovou obtížnost a složitost Benešova rozhodování a namítl rovněž, že „v těžkých chvílích navíc doktoru Benešovi příliš nepomohli ani jeho *jak domácí, tak zahraniční spojenci*“ (sic!).

Závěrem svého expozičního pak apeloval na přítomné: „*Autoři tohoto návrhu zákona se domnívají, že snad nastala dnes právě doba, kdy budeme schopni posoudit tuto velkou osobnost našich národních dějin. Doktor Edvard Beneš vykonal pro vznik a rozvoj našeho státu tolik práce jako snad nikdo jiný. Doktor Beneš žil v těžké době, kdy se malá země ve středu Evropy stala hned několikrát bříčkou v ruce mocných tohoto světa. Dle našeho názoru se s touto situací vypořádával se ctí. Zasloužil se o stát.*“³⁰⁰ Bohužel poslanec Martínek neobjasnil, proč ta správná doba pro ocenění Edvarda Beneše legislativní formou nastala právě LP 2003. Zajímavý je rovněž akcent na „naše národní dějiny“, „naš stát“ atp., chápaný zde evidentně jako stát *etnický homogenní*, tedy český, ačkoliv taková první republika dozajista nebyla. Celkově bylo patrné, že poslanec se pokoušel nalézt nejmenšího společného jmenovatele a ožehavým otázkám a diskusím se přitom raději vyhnout.

Do debaty hned na jejím počátku výrazně vstoupil Jan Zahradil (ODS). Poslanec vyjádřil obavu, aby se projednávání normy nezměnilo „*v jakési více nebo méně amatérské cvičení z historie*“, aby Beneš nebyl napadán ze subjektivních, dezinterpretujících pozic. Poněkud schizofrenně sice připouštěl, že Benešovo počínání lze (zejména v některých údobích) interpretovat i velmi kriticky, nicméně i tak jej označil za jednoho z nejvýznamnějších státníků a za „*bezesporný symbol československé a české státnosti a také symbol kontinuity této státnosti*“. Zajímavě pak prohlásil, že hlasování o „lex Beneš“ je hlasováním o pohledu na dějiny 1. ČSR, přičemž se vymezil nejen proti komunistické historiografii, ale vůči reinterpetacím/dezinterpretacím „*v posledních deseti letech*“. „*Všichni víme, o jaké dezinterpretace se jedná,*“ deklamoval poslanec Zahradil. „*V extrémních formách se jedná o zpochybňování demokratického charakteru předválečného Československa, o zpochybňování toho, jak v demokratickém Československu bylo nakládáno s národnostními menšinami, někdy se dokonce jedná o zpochybňování oprávněnosti vzniku samotného Československa a podobně. Tyto dezinterpretace jsou velmi často personifikovány právě v podobě velmi*

³⁰⁰ Rozpravu přebírám z parlamentního repozitáře, 18. schůze PSP ČR, 25. 6. 2003, bod 27; stenozáznam jednání je dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/018schuz/s018050.htm#r4> (1. 4. 2013). Ztučnění části textu autor.

nevýbíravých útoků proti osobě prezidenta Beneše.“ Dotyčný proto apeloval na sněmovnu – navzdory možným pochybnostem, zda je právě forma zákona vhodným nástrojem pro uctění Benešovy památky a jeho zásluh – aby zákon přijala. Dokonce prohlásil, že si *„nedovede představit, že by touto sněmovnou neprošel. Myslím si, že to by byl velmi zvláštní signál znejišťující takovou interpretaci naší nedávné historie, za kterou musíme všichni jednoznačně stát.“* Z právě uvedeného je zřejmé, že zákon měl velmi výraznou, dobově podmíněnou roli, měl sehrávat integrační funkci pokud možno celého politického spektra. Zároveň je patrné, proč byl v pamětnických kruzích právě Jan Zahradil tak velice oblíben, proč se v nich hovořilo o „značné části klubu ODS“, seskupené okolo této osoby...

S velice zajímavým, obsáhlým a pečlivě připraveným příspěvkem vystoupil v diskusi poslanec ODS Hynek Fajmon. Řečník se zabýval okolnostmi přijímání „lex Masaryk“ v roce 1930, jež označil za jedinečný a neopakovatelný („lex Štefánik“ z roku 1990 přitom ale i on zcela opomněl). Důležité však bylo, že si položil tři podstatné otázky: 1) Mají být zákonem hodnoceny zásluhy kohokoliv o stát? 2) Má být takto oceněn právě Edvard Beneš (a ne někdo jiný)? 3) Proč je návrh předložen právě nyní? A na všechny své řečnické otázky si samozřejmě vzápětí odpověděl.

K první otázce odpověděl, že takové počínání není dnes správné, je pochopitelné za výjimečných okolností (viz „lex Masaryk“), u osobností, u nichž *„neexistují žádná rozporná hodnocení a kontroverzní diskuse“*. K druhému bodu se obsírně zabýval bilancováním Benešových „zisků a ztrát“; poukázal přitom mj. i na *„rok 1945, kdy podepsal mnohé dekrety o mnoha zásadních věcech, které zásadním způsobem zasáhly do historie našeho národa“* (thatcherovský konzervativce Fajmon zde narážel na Benešův podíl na rekonstrukci politického a ekonomického systému země po 2. světové válce, oklešťující svobodu individua). Uvedl dále, že osobně není přesvědčen, že by Edvard Beneš vždy *„stál na správné straně a hájil zájem státu“*, přičemž poukázal na letopočty 1938, 1943 (smlouva se SSSR), 1945 a 1948. Prezidentovo počínání v uvedených letech označil za „diskutabilní“, pročez oceňovat zásluhy Beneše o stát zákonem též správné není, byť by jeho zásluhy z prvoválečného a prvorepublikového období bylo třeba pokládat za *„zřetelné a zcela nezpochybnitelné“*. Konečně zodpověděl i případnou otázku, odkud vyvěrá takový zájem o uctívání Benešovy památky právě v tomto období. Připustil sice, že roku 2003 uplyne 55 let od prezidentova úmrtí (a historické výročí by mohlo být pěkným stimulem), nicméně motivace navrhovatelů byla dle něj jiná: *„Mám obavu, že hlavním motivem je snaha předkladatelů odpovědět tímto zákonem na kritiku Edvarda Beneše a České republiky ze strany sudetských Němců a jejich apologetů. Takový motiv je dle mého soudu možná dobře míněný, ale v konečném důsledku kontraproduktivní.“* Připustil, že ve Spolkové republice Německo, jakož i v Rakousku, existují politické síly, *„prosazující revizi výsledků druhé světové války“*, zejména vůči České republice a Slovensku, a výslovně se ohradil zejména proti *„mimořádně nepřátelskému“* usnesení Spolkové rady, které iniciovaly (označil je za porušení

Česko-německé deklarace a pokládal za nutné na ně oficiálně reagovat), nicméně eventuální přijetí „lex Beneš“ povede k určité „*eskalaci v česko-německých vztazích, takto vzniklé škody budou velmi negativní a v rozporu se skutečnými zájmy občanů obou států*“. S ohledem na všechny uvedené argumenty a závěry uvedl, že zákon nepodporuje.

Převažující náhled na projednávanou materii pokud jde o jednu z menších stran tehdejší vládní koalice, KDU–ČSL, reprezentoval hlas jejího poslance Josefa Janečka. Jmenovaný se ztotožnil s vývody předřečníka Fajmona v tom ohledu, že je (zejména u osobností budících silné kontroverze) problematické přijímat zákony o jejich zásluhách, přičemž poukázal i na zdrženlivé stanovisko vlády k této poslanecké iniciativě.³⁰¹ Podotkl dále, že je otázkou, komu všemu dalšímu budou v budoucnu podobné zákony navrženy a o jak citlivých dějinných údobích se tak bude na politickém kolbišti diskutovat; podtrhl, že historické interpretace se v čase mění, rýpl si při té příležitosti do KSČ(M), a rovněž odkázal i na stanovisko samotných navrhovatelů, nucených připustit odlišné interpretace Benešovy osobnosti a jeho dějinného účinkování i uvnitř soudobé historické obce.³⁰² Poslanec Janeček rovněž prohlásil, že se domnívá, že „*správným postupem je postavit takovému prezidentu pomník, vsadit desku na jeho rodný dům atd.*“³⁰³ Z vyložených důvodů navrhl zamítnutí návrhu zákona.

Do proudící rozpravy zasáhli i zbývající dva navrhovatelé. Poslanec a sokol Karel Šplíchal (ČSSD) odmítl obavy poslance Janečka o blížící se vlně návrhů na státní vyznamenávání historických osobností patetickým zvoláním: „*Proboha, doktor Edvard Beneš byl jenom jeden jediný, a to je základní pilíř české státnosti! Proto braňme jeho odkaz a vás všechny prosím, abyste náš návrh podpořili.*“³⁰⁴

Na jiný aspekt věci upozornil třetí z navrhovatelů „lex Beneš“, poslankyně Jitka Gruntová. Upozornila na zkušenost organizačního výboru PSP ČR, který v posledních letech opakovaně dostával návrhy na udělení nejvyšších českých státních vyznamenání právě Edvardu Benešovi, a na protivné stanovisku „Hradu“ (= prezidentské kanceláře Václava

³⁰¹ Usnesení Vlády České republiky ze dne 19. května 2003, číslo 490, k poslaneckému návrhu zákona o zásluhách Edvarda Beneše, sněmovní tisk 301/1, dostupný v parlamentním digitálním repozitáři (www.psp.cz). Viz též výše.

³⁰² Proti zákonu veřejně vystoupila skupina sedmi historiků Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, doplněná historičkou Muriel Blaive, prohlášením *Nepotřebujeme uzákonňování dějin*, vydaným v létě 2003 po 1. sněmovním čtení (znění viz <http://www.czsk.net/svet/clanky/publicistika/dejiny.html>, 12. 6. 2013). Namítli: a) Státu nenáleží uzákonňování jediného „správného“ pohledu na dějiny; b) Jakou 1. republiku mají stoupenci zákona na mysli? (problém mnohonárodnostnosti); c) Léta 1945–1948, sporný charakter 3. ČSR. Z kritických mediálních ohlasů i historiků starší generace viz např. Antonín KLIMEK, *Co když někdo bude chtít zákon o zásluhách Karla IV. a Jana Žižky?*, MfD, 1. 3. 2004, s. 7.

³⁰³ Edvard Beneš měl pamětní desku na rodném domě v západočeských Kožlanech již od první republiky. Deska byla poprvé instalována v roce 1924, roku 1936 byl upraven její text. Sejmuta byla v březnu 1939, opět instalována v květnu 1945, znovu odstraněna roku 1952 a podruhé obnovena na jaře 1968. (Matěj TREPEŠ, *Po stopách dr. Edvarda Beneše v Kožlanech*, in: Vojtech Čelko a kol., *Kamenná paměť mého kraje* (edice Eustory, vol. 2), ÚSD AV ČR, Praha 2004, s. 26–39.

³⁰⁴ Dle stenozáznamu na jeho slova reagovali jeho straniční kolegové, poslanci ČSSD, potleskem.

Havla), že by šlo o duplicitu, neboť Beneš již nositelem vyznamenání je... Nicméně dle řečnice by veřejnost nové státní ocenění Beneše většinově velmi uvítala. Konečně k osobě Edvarda Beneše uvedla, že není třeba zakrývat si určité kontroverze, které kolem něj panují, nicméně vyzdvihla nutnost „objektivně přiznat jeho nezpochybnitelnou zásluhu o vznik samostatného československého státu a jeho znovunobjevení se ve 40. letech“, jakož i (na komunistickou poslankyni překvapivě) vyzdvihnutí, že „*dr. Edvard Beneš byl jedním z tvůrců československé demokracie*“.³⁰⁵ Zajímavě přitom Benešovu činnost na meziválečném diplomatickém poli interpretovala jako návaznou na činnost Jiřího z Poděbrad a pokládala jej za vysoce inspirující osobnost při hledání cest evropské integrace dneška. Závěrem zákon označila za prostředek sněmovny, „*jak dát symbolicky a srozumitelně najevo, že pevně stojí na základech českého státního zájmu*“, přičemž poukázala na prvorepublikový „lex Masaryk“.

Poslanec ČSSD Miloš Titz opakoval Masarykův výrok „*Bez Beneše bychom republiku neměli!*“, a následující vystoupení příslušníka exkomunistické frakce socialistů Roberta Kopeckého obnažilo aktuální politickou motivaci normy. Poslanec Beneše označil za „*mimořádnou osobnost v našich dějinách*“ a „*symbol českého národa*“, přičemž apeloval: „*Myslím si, že v této době je potřeba si uvědomit, že je potřeba naše národní zájmy hájit. **Není možné si nechat vnutit názory z Mnichova od sudetských Němců, které tak ostře zaznívají. Myslím si, že Edvard Beneš si tento zákon zaslouží, a chtěl bych připomenout, že pouze národ, který zapomene na svoje dějiny, je odsouzen k tomu, aby je prožil znovu.***“

Se závěrečným slovem vystoupil za předkladatele poslanec Radko Martínek. Ten se prostřednictvím předsedající obrátil k poslanci Fajmonovi s ujištěním, „*že nebylo úmyslem předkladatelů řešit vztahy České republiky k sudetským Němcům*“, a to s tím zdůvodněním, že „*všichni tři předkladatelé mají dostatek zkušeností na to, aby dokázali odlišit podstatné od nepodstatného*“. Vzápětí ovšem poněkud protismyslně prohlásil: „*Já jsem měl příležitost pana Posselta slyšet, vyslechnout si jeho vývody o historii našeho státu a historii této oblasti, a musím říci, že jsou to **opravdu velmi, pozoruhodné** názory, které směřují proti samotné existenci našeho národa, natož našeho státu, ale myslím si, že s dr. Edvardem Benešem to nemá nic společného, protože je to – musí to být a doufám, že to bude – jenom záležitost nás, našeho národa a této ctihodné sněmovny.*“³⁰⁶ Jak je tedy patrné, zákon byl určitou formou odpovědi na tlak zvenců, Edvard Beneš pak „načítán“ jako národně kódovaný symbol.

³⁰⁵ K soudobému stranickému pohledu KSČM na Edvarda Beneše odkazují na publikaci vydanou jejich stranickým nakladatelstvím Futura v rámci edice „60. výročí vítězství nad fašismem“: Josef HAUBELT (ed.), *Edvard Beneš a Československo. Sborník statí a studií*, Futura, Praha 2005, obsahující řadu pozoruhodných příspěvků.

³⁰⁶ Bernd Posselt byl ve sledovaném období spolkovým předsedou Sudetoněmeckého krajanského sdružení (SdL, 2000–2008) a (od roku 1997) rovněž zemským předsedou Svazu vyhnaných (BdV) v Bavorsku, dále europoslancem za CSU v Europarlamentu (již od 1994), či členem předsednictva CSU (od roku 2000). Řeč poslance Martínka odměnila sněmovna potleskem.

První čtení skončilo hlasováním o dalším osudu zákona. Neuspěl návrh na zamítnutí již v prvním čtení, který přednesl poslanec Josef Janeček, a návrh zákona byl přikázán k projednávání (podle návrhu organizačního výboru) výboru petičnímu.³⁰⁷ Zajímavé a signifikantní je, že nebyl přijat návrh na přikázání návrhu „lex Beneš“ k projednání i výboru pro vědu, vzdělání, kulturu, mládež a tělovýchovu, a to ačkoliv zpravodaj zákona, poslanec ODS Václav Nájemník, tento podnět doporučil.³⁰⁸ Ukazovalo to, že návrh ještě čeká trnitá legislativní cesta; ostatně hned ve druhém čtení vyšlo najevo, že školský výbor se jen tak lehko nenechal odradit, návrh projednal (když už mu nebyl přikázán) alespoň iniciativně, a výsledkem projednání v tomto výboru byl návrh na zamítnutí „lex Beneš“.³⁰⁹ Petiční výbor, vedený komunistkou Zuzkou Rujbrovou (jehož zpravodajem byl poslanec Václav Nájemník /ODS/), oproti tomu po vystoupení navrhovatele Radko Martíňka, zpravodaje Václava Nájemníka a rozpravě doporučil zákon ke schválení.³¹⁰

4.3.2 Lex Beneš – 2. čtení v PSP ČR

Neméně zajímavým způsobem se odvíjela debata i při druhém čtení „lex Beneš“, k němuž ovšem došlo až po letních sněmovních prázdninách v říjnu roku 2003.³¹¹ Za navrhovatele vystoupil s úvodním slovem poslanec Radko Martínek, jenž Beneše označil opětovně za „*pozoruhodnou historickou osobnost*“, jež v meziválečném období veleúspěšně budovala „*ostrov demokracie*“ ve střední Evropě, jež se nevyhnula ani temným dobám, kdy šlo o (ne)bytí českého národa. Zdůraznil přitom, že předkladatelé navrhuji legislativní poctu státníkovi především za dva počiny: 1) podíl na vzniku meziválečného Československa; 2) za jeho zásluhy z dob 2. odboje, kdy „*dokázal v těžkých dobách nacistické okupace sjednotit domácí i zahraniční odboj a svým vlivem a svým významem provést český národ tímto složitým obdobím až do obnovení samostatného československého státu*“.

Dále dostali slovo zástupci obou výborů, jež návrh normy přes léto posuzovaly. Jak již bylo uvedeno výše, vedle petičního výboru se zákona iniciativně ujal i školský výbor.

³⁰⁷ Pokud jde o návrh na zamítnutí, ten (v hlasování číslo 54) ze 146 poslanců podpořilo 28 (lidovci, unionisté, jednotlivci z řad ODS), zatímco 88 jich bylo proti. Následující návrh na přikázání petičnímu výboru získal přesvědčivou většinu (hlasování číslo 55, ze 147 poslanců hlasovalo 124 pro návrh, pouze 11 proti němu).

³⁰⁸ Václav Nájemník před hlasováním uvedl, že jej jeho stranický kolega Walter Bartoš, předseda školského výboru, požádal, „*aby se také oni mohli podílet na projednávání tohoto zákona, čili rozšířují návrh*“. Návrh podpořilo (ze 146 poslanců) 45 hlasujících, proti byla padesátka (hlasování číslo 56).

³⁰⁹ Srov. usnesení výboru pro vědu, vzdělání, kulturu, mládež a tělovýchovu č. 100 z 19. schůze dne 2. října 2003, k poslaneckému návrhu zákona o zásluhách Edvarda Beneše, sněmovní tisk 301/3 (<http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw>).

³¹⁰ Usnesení č. 82 petičního výboru z jeho 18. schůze dne 8. července 2003, tisk č. 301/2 (<http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw>).

³¹¹ Diskusi lze sledovat v parlamentním digitálním repozitáři (www.psp.cz), 22. schůze PSP ČR, 16. října 2003, bod 16.

Zástupce petičního výboru Václav Nájemník (ODS) vyjádřil svůj osobní názor v tom směru, že návrh pokládá za předčasné a za nemožné zaujmout objektivní stanovisko. Zdůraznil, že je nutno brát ohled na složité mezinárodněpolitické kontexty, v nichž Edvard Beneš svoji politiku realizoval, a jejich bližší studium označil za velmi žádoucí právě v době vrcholící integrace České republiky do Evropské unie: „*Vidíme, že mezinárodní politický život je velmi tvrdý a není a nebylo zde místo pro sentimentalitu.*“ Podotkl též, že Benešova osobnost prošla určitým názorovým vývojem, podobně jako u Schumanna nebo Monneta. Za petiční výbor navrhl propustit zákon do třetího čtení a prohlásil, že on osobně si Beneše velice váží a návrh zákona podpoří. Za školský výbor vystoupil jeho předseda Walter Bartoš (ODS), jenž seznámil poslance s návrhem na zamítnutí „lex Beneš“. Poslanec Bartoš posléze (po vybídnutí Zdenkem Jičínským) podrobněji rozvedl důvody, jež jeho výbor k uvedenému závěru vedly. Konstatoval, že se vedla velmi široká historická debata, zahrnující i „spor o smysl českých dějin“. Ústřední myšlenkou a vyústěním debaty výboru, k němuž se posléze přiklonila majorita, byl názor, že zásluhový zákon má být „*výjimečný, jedinečný, pouze jednou použitelný*“ (sic!) – přičemž zmínil „lex Masaryk“ z roku 1930. Další zákon tohoto typu proto pokládal on osobně i většina členů školského výboru za „*nadbytečný*“.³¹²

V rámci rozpravy k tomuto jednacímu bodu vystupovali takřka výlučně levicoví poslanci. Zástupce socialistů a doyen sněmovny Zdeněk Jičínský tak mj. příznačně podotkl, že projednávaná otázka „*má vnitropolitický význam a má i určité mezinárodní důsledky a souvislosti, které bychom neměli, právě proto, že o tom jednáme teď, v této době, pomíjet*“. Připustil rozporuplnost i důvodnost existence odlišných hodnocení osoby Edvarda Beneše, nicméně při celkovém pohledu zdůraznil jeho spolupráci a spojení s T. G. Masarykem, nástupnictví po něm a rozvíjení jeho odkazu, a podtrhl, „*že Edvard Beneš byl velký československý politik a státník, který se o československý stát opravdu zasloužil.*“ A k mezinárodní dimenzi dodal: „*Neměli bychom pomíjet hlasy, které zaznívají ze sousedství, které Edvarda Beneše prohlašují za válečného zločince stavěného do jedné role s Hitlerem a se Stalinem. V tomto směru mějme na zřeteli, že i naše stanovisko, ať už bude takové nebo jiné, bude mít i z tohoto hlediska nějaké své vyžnění. Možná, že to autoři tohoto návrhu, když ho podávali, ani neměli na mysli, ale tato reálná souvislost tu je a měli bychom si jí být velmi dobře vědomi.*“ Zákon tedy byl určitou odpovědí na tlaky zvenku.

Podobně jeho stranický kolega Jan Mládek vysoce ocenil zejména Benešův podíl na vzniku Československa a jeho spolupráci s TGM, což již samo o sobě bylo dle řečníka

³¹² V rámci následné diskuse s poslancem Bartošem polemizovala o „jedinečnosti lex Masaryk“ předkladatelka Jitka Gruntová. Ta odkazovala na zákon č. 35/1933 Sb. z. n. RČS, o zřízení pomníků Dr. Aloisu Rašínovi a Dr. Milánu Rostislavu Štefánikovi, pomníkově oceňujícím zásluhy A. Rašína a M. R. Štefánika. Pozoruhodné je, že i ona zcela opomenula zákon o Štefánikových zásluhách z jara 1990. Walter Bartoš následně setrval na svém stanovisku s tím, že v daném případě nešlo o zákon deklaratorní, ale „pomníkový“, tedy o něco trošku jiného. (Ustanovení § 1 zákona normovalo, že „*v uznání jejich zásluh o stát zřídí se pomníky nákladem státním v hlavním městě Praze*“, nad čímž mělo bdít speciální devítileté kuratorium /§ 2/.)

dostatečným důvodem pro navrhované ocenění. Zdůraznil dále i inspirativnost Benešova odkazu pro dnešek, neboť šlo o politika, „*který prošel těmi nejtěžšími zkouškami, jakými může politik projít*“. Zajímavě též Beneše označil za „**symbol českého státu a symbol českých národních zájmů**“, přičemž apeloval na plénum, aby pod tímto zorným úhlem přistoupilo k hlasování o předložené normě, „*protože není dobré, když v boji o české národní zájmy z vlastních řad je bodnuta kudla do zad*“, podporou zákona se sněmovna za tento dvojitý symbol manifestačně postaví. „*Zároveň schválením tohoto zákona výrazným způsobem snížíme nebezpečí průlomu restituční hranice, což předpokládám, že je také zájmem většiny poslanců této sněmovny,*“ dovozoval emotivně dále a uzavřel slovy, že po schválení „lex Beneš“ bude v Sezimově Ústí státníkovi postaven pomník a text zákona do něj bude vytesán... Ve vystoupení tohoto poslance nalezneme hned několik zajímavých momentů: 1) Důraz na nezbytnost jednoty zákonodárců, sešikovaných proti nátlaku zvenčí – od sudetských Němců, bažících hladově po zabavených majetcích; 2) Chápání Beneše jako symbolu státnosti a „*českých národních zájmů*“, blíže nedefinovaných;³¹³ 3) Poukaz na nebezpečnost „zrádovství“ ve vlastních, *národních*, řadách.

Aktuální politické momenty, související s blížícím se začleněním České republiky do evropských struktur, lze shledat ve vystoupení komunistického poslance Jaromíra Kohlíčka, který se na značně širokém historickém pozadí zabýval českou zahraniční, resp. integrační politikou, jejíž počátky shledával již ve středověku: „*První integrační proces v Evropě byl neúspěšně nastartován českým králem Jiřím z Poděbrad v roce 1463, a jak jistě víte, na trajektorii ke 1. květnu 2004³¹⁴ jedním z nejvýznamnějších kroků bylo po první světové válce založení Společnosti národů,*“ zdůrazňoval zcela ve shodě s předkladatelkou Jitkou Gruntovou a jejím vystoupením během 1. sněmovního čtení: „*Byl to právě doktor Beneš, který byl prvním předsedou této společnosti, který se významně zapsal do historie tím, že byl v čele mírových snah uprostřed Evropy.*“ Otázku (ne)schválení „lex Beneš“ pak interpretoval jako signál přístupu České republiky k procesu eurointegrace: schválení jako znamení kráčení soudobého českého státu ve šlépějích díla Edvarda Beneše.

Podobně poslanec a zahraničněpolitický expert ČSSD Vladimír Laštůvka sice úvodem označil celou iniciativu za „*ne příliš šťastnou*“, nicméně byla-li již jednou nastolena, je nutno se k ní vyslovit. Zdůraznil přitom, že půjde „*o vyslovení soudu nad Edvardem Benešem i nad kusem československých dějin*“. Edvarda Beneše přitom označil za „*výraznou osobnost československé státnosti*“, přičemž poukazoval zejména na jeho zásluhy z dob 1. a 2. odboje: „*O tom nemůže mít nikdo nejmenších pochyb. Či snad chcete srovnávat roli Klementa Gottwalda v Moskvě,*

³¹³ Srov. k tomu výklad Ch. DOMNITZE, *Zápas o Benešovy dekrety*, zvláště podkapitola „Exkurz: národní zájmy jako svorník“, s. 86–89, a dále výše můj v kapitole 3, „Alternativní benešovské vzpomínání: skupina Pode Bal a její karikovaná busta Edvarda Beneše“.

³¹⁴ Poslanec Jaromír Kohlíček zde narážel na tehdy již napevno dojednané datum přistoupení České republiky a 9 dalších kandidátských zemí střední a východní Evropy do Evropské unie.

Emila Háchy v Praze nebo Edvarda Beneše při obnovení československé státnosti?

I o tom se nyní hovoří.“ Zdůraznil nezbytnost nezaměřovat se na marginálie, ale na to podstatné, a normu „*v každém případě*“ podpořit.

S obsáhlým a osobně laděným zamyšlením vystoupil komunistický poslanec, filozof Miloslav Ransdorf, pocházející z Rakovníka, města nedaleko Benešova kožlanského rodiště. Po osobní, rodinné a krajové vzpomínce na Beneše a jeho návštěvy v rodných západních Čechách se zabíral jeho politickým dílem. Zdůraznil Benešovy zásluhy na zformování poválečných československých hranic, a to s určitým kritickým ostnem vůči Slovensku (resp. počínání Milana Hodži), zásluhu na „*reálných a obranyschopných hranicích*“ připočetl právě ministru zahraničí. Podtrhl také evropský rozměr Benešovy zahraničněpolitické koncepce, zejména snahy o dobré sousedské vztahy s Německem i Rakouskem. Odmítl rovněž sudetoněmeckou kritiku: „*Je nespravedlivé, jestliže z Rakouska a Německa se dnes ozývají výpady proti dr. Edvardu Benešovi, že je dokonce srovnáván s Hitlerem, jak to dokonce učinili již v roce 1991 na Dni vlasti v Kronachu sudetoněmečtí představitelé. Dr. Edvard Beneš se snažil do poslední chvíle dohodnout.*“

Apeloval dále na nezbytnost poskytnout Edvardu Benešovi právě nyní satisfakci v podobě zákona. Hovořil dokonce o tom, že „*se chvílemi jako by vrací duch druhé republiky*“, přičemž odkazoval na státní významy, udělená za éry exprezidenta Václava Havla Janu Čepovi a Janu Zahradníčkovi, kteří prý během 2. republiky uštvati k smrti Karla Čapka...³¹⁵ Kontrastně k tomu poukazoval na fakt, že „Havlovým Hradem“ byl několikrát odmítnut právě Edvard Beneš, a liboval si, že „*dnes je jiná situace, je jiná politická konstelace v naší zemi. Myslím si, že je nesmírně důležité, aby právě Poslanecká sněmovna ocenila zásluhy dr. Edvarda Beneše o náš stát,*“ deklamoval poslanec. Zdůraznil dále Benešovo státnické i teoretické dílo, zejména v oblasti politologie (práce o politickém stranictví či válečnou knihu *Demokracie dnes a zítra*, „*předjímající ten směr vývoje, kterým šla Evropa a Severní Amerika po druhé světové válce*“). Závěrem podtrhl aktuálnost i naléhavost Benešova odkazu dnešku a označil jej za důstojného „*žáka a nástupce*“ T. G. Masaryka, přičemž případné zamítnutí „lex Beneš“ označil za „*plivnutí na památku*“ prvního prezidenta.

Ransdorfovo expozé se osobně dotklo a poněkud rozhodilo jednoho z předkladatelů zákona, sokola Karla Šplíchala, jenž na ně bezprostředně reagoval. Odmítl využívání návrhu jako nástroje v aktuálním politickém boji a apeloval na poslance, aby na „některá“ vystoupení při svém hlasování nebrali zřetel. Zdůraznil přitom, že jeho návrh „*byl předkládán s vědomím, že přispívá k určitému konsenzu naší politické scény*“, a shrnoval: „*Věřte mi, že mi jde o tuto zemi, že mi jde o určité pilíře československé a české státnosti. Jsem přesvědčen, že mezi ně dr. Edvard Beneš patří. Proto jsem návrh spolu se svými kolegy podával.*“

³¹⁵ Dlužno podotknout, že roku 1995 udělil Václav Havel Řád T. G. Masaryka I. třídy in memoriam právě Karlu Čapkovi.

Po skončení obecné rozpravy nejprve neuspěl návrh školského výboru, přednesený Walterem Bartošem (ODS), na zamítnutí návrhu zákona – tento podpořila toliko necelá třicítka hlasujících.³¹⁶ V rámci následující podrobné rozpravy tak posléze mohly být načteny dva pozměňující návrhy k § 2 navrhovaného zákona. Původně navržený termín účinnosti (28. říjen 2003 = 85. výročí vzniku Československa) byl totiž již nereálný. Zatímco zpravodaj petičního výboru Václav Nájemník navrhoval (ve shodě se sněmovními legislativci) prozřetelně a pragmaticky nabytí účinnosti dnem vyhlášení ve Sbírce zákonů ČR, navrhovatel Radko Martínek, oddávaje se jinému symbolickému snu, navrhl alespoň 28. květen 2004 (= den 120. výročí narození Edvarda Beneše). Rozlousknutí tohoto oříšku bylo ponecháno až na třetí sněmovní čtení.

Rád bych se ovšem na tomto místě ještě zastavil u jiných dvou návrhů, jež padly v rámci druhého čtení „lex Beneš“, oba shodou okolností z dílny poslanců ODS. Zatímco poslanec Petr Pleva navrhoval velmi podnětnou změnu § 1 zákona, jeho stranický kolega Hynek Fajmon vystoupil s návrhem na přijetí doprovodného usnesení Poslanecké sněmovny PČR. Podívejme se na oba návrhy podrobněji.

V rámci podrobné rozpravy vystoupil Petr Pleva s následujícím pozměňovacím návrhem k ustanovení § 1: „*Paragraf 1 zní: „Edvard Beneš, Antonín Švehla, Alois Rašín, František Soukup, Jiří Strábr a Vávro Šrobár se zasloužili o stát.“*“ Smysl tohoto pozměňujícího návrhu je myslím si dostatečně zřejmý sám o sobě a navrhovatel jej i zevrubně odůvodnil. Poukázal na jedné straně na Benešovy „*zcela nepochybnitelné zásluby o vybudování především naší první republiky*“, na straně druhé však pro něj – jakožto pro konzervativce – bylo „*velmi problematické*“ historické účinkování této osobnosti „*zejména po druhé světové válce*“. Navrhl proto Beneše „připoutat“ k mužům 28. října a tak symbolicky vyjádřit, kterou etapu činnosti Edvarda Beneše zákonodárci zvláště oceňují. S návrhem následně polemizoval Stanislav Křeček (ČSSD), paradoxně však nikoliv pro „zužování“ Benešových dějinných zásluh, ale pro „*cenzuru*“, jíž Pleva podrobil „muže 28. října“ (scházející Karel Kramář, Václav Klobáček, rovněž „*zejména náčelník Sokola Schneider (?), který byl nepochybně mužem 28. října a také na Staroměstském náměstí jako první vystupoval*“). Ke Křečkem namítanému „*pozoruhodnému výběru z mužů, kteří se 28. října o republiku zasloužili*“ pak Petr Pleva stručně replikoval sdělením, že samozřejmě by bylo lze diskutovat o tom, kolik „mužů“ by mělo být v zákoně zmíněno. Klíč k výběru svého kvinteta pak objasnil tak, že jde o „*pět mužů, kteří byli zde v České republice, nebyli v exilu, a přebírali skutečnou moc*“.³¹⁷ Nad rámec této polemiky je zde nicméně možno upozornit, že přes uvedenou rozepru oba zmínění poslanci zmiňovali výlučně různé české politické

³¹⁶ Srov. výsledky hlasování číslo 43: z přítomných 158 poslanců bylo pro zamítnutí zákona 27 (zejména lidovci, unionisté, desítka poslanců ODS), proti 115, zbylí se zdrželi hlasování.

³¹⁷ Přehled pozměňovacích návrhů, načtených během 2. sněmovního čtení „lex Beneš“, je přehledně shrnut ve sněmovním tisku 301/4, dostupném v digitálním repozitáři (<http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw>).

činitele, první republiku tedy implicitně reflektovali jako etnický *český stát*. Nepřekročili tedy Rubikon etnického kódování...³¹⁸

Poslanec Hynek Fajmon (ODS) navrhl přijetí následujícího doprovodného usnesení:

„Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky vyzývá vládu České republiky, aby plně respektovala závět' manželky druhého československého prezidenta paní Hany Benešové ve věci zřízení Muzea Edvarda Beneše v rodinné vile manželů Benešových v Sezimově Ústí.“

Svůj návrh odůvodnil v rozpravě tak, že dle jeho názoru lze úctu Edvardu Benešovi prokázat nejlépe tak, že bude v plném rozsahu respektována závět' prezidentovy choti Hany Benešové. V exkurzu se věnoval osudům Benešovy rekreační vily, kterou (oproti přání zůstavitelky) po jejím úmrtí (1974) využíval Úřad vlády ČSSR ke svým účelům. Vila nebyla veřejnosti přístupná, natož aby v ní bylo zřizováno Benešovo muzeum, přičemž tento stav trval i řadu let po roce 1989. Proti „dloubání“ ze strany opoziční ODS vystoupil tehdejší socialistický ministr kultury Pavel Dostál. Ten namítl licoměrnost vznesené kritiky s poukazem na skutečnost, že právě v dobách vlády ODS tato strana neučinila pro naplnění závěti ničehož, a konkrétní kroky tak podniká až nyní ČSSD. Uvedl, že ve druhém poschodí vily byla zrestaurována Benešova pracovna a ložnice, přičemž uvedené prostory jsou veřejnosti přístupné o významných „benešovských“ dnech. Aktuálně nadto „v parku Benešovy vily, z budov, které tam jsou navíc“ [sic!] bude zřizováno muzeum „a jakýsi Benešův památník v souvislosti s Husitským muzeem v Táboře“. Ministr kultury dále podotkl, že vyjma jednotlivce z ODS se nikdo z této strany o celou věc údajně nezajímal, návrh usnesení označil za „populismus a dobývání se do otevřených dveří“, a ujistil sněmovnu, „že do roka a do dne toto muzeum zřízené bude“. Vcelku klasické vládně-opoziční pošťuchování.

O návrhu Fajmonem navrženého usnesení se hlasovalo závěrem 3. sněmovního čtení, po schválení samotného „lex Beneš“. K návrhu zaujal kladné stanovisko zpravodaj zákona, poslanec Václav Nájemník (ODS), zatímco předkladatel Radko Martínek (ČSSD) s odkazem na sdělení ministra kultury Pavla Dostála, že je záměr již realizován, neutrální. Návrh usnesení získal jasně většinovou podporu, proti nebyl dokonce vůbec nikdo.³¹⁹

Doplňme v této souvislosti základní informaci o osudech dotčené vily manželů Hany a Edvarda Benešových v Sezimově Ústí. Exprezidentova choť, sezónně využívající objekt za svého života, sepsala roku 1973 závět', v níž odkázala většinu inventáře, vilu a přilehlé pozemky Muzeu husitského revolučního hnutí v Táboře s přáním, „aby tento domov presidenta Dr. Edvarda Beneše a můj vzalo ve svou ochranu a podle svého uvážení jej určilo ve prospěch naší kultury“.

³¹⁸ Rozšíření soupisky „mužů 28. října“ o sudetské Němce, zemřelé v březnu 1919 ve střetech s československou státní mocí, navrhli ve své inspirativní studii Václav PETRBOK – Jan RANDÁK, „Z krevácíjích rakví teče naše vůle.“ *Sudetští Němci také jako muži října?*, in: Rudolf Kučera (ed.), *Muži října 1918. Osudy aktérů vzniku Republiky Československé*, Masarykův ústav a Archiv AV ČR (časopis Střed – Supplementum 1), Praha 2011, s. 169–182.

³¹⁹ Digitální repozitář (www.psp.cz), PSP ČR, 4. volební období, 27. schůze, bod 95 (24. února 2004), stenografický záznam; hlasování pořadové číslo 171, 183 přítomných, pro 144, proti 0, zbytek se zdržel.

Podle zůstavitelky mělo současné vybavení ložnice a pracovny „*zůstat ve stavu, v jakém se dnes nachází*“ a zachován měl být i nábytek ve většině místností vily „*jako základna pro eventuální muzejní památník*“.³²⁰ Něco takového přirozeně za normalizace napadalo v úvahu, naopak Okresní národní výbor v Táboře (zřizovatel tábořského muzea) záhy po smrti Hany Benešové převedl celý nabytý majetek Úřadu předsednictva vlády ČSSR. Zařízení interiéru bylo vyklizeno a uloženo v depotu muzea, ÚPV ČSSR pak v letech 1976–1978 provedl ve vile dosti brutální rekonstrukční intervenci.³²¹ Od konce 70. let objekt po adaptaci složil k rekreačním účelům vlády, což pokračovalo i po roce 1989. (Rokem 1990 byl zprvu toliko opět umožněn veřejnosti přístup k hrobce manželů Benešových, uzavřený roku 1976 ÚPV ČSSR.)³²² Vila postupně, během 90. let, poněkud chátrala. Až roku 2000 byla (spolu s celým areálem) prohlášena za kulturní památku a o rok později došlo k reinstalaci původního vybavení Benešovy pracovny a ložnice, přičemž uvedené prostory byly zpřístupněny veřejnosti o státních svátcích a výročních dnech manželů Benešových.

Pokud jde o onen „*jakýsi Benešův památník*“, o němž hovořil v replice ministr kultury Pavel Dostál, lze k němu říci ve stručnosti asi toto. Ve smyslu usnesení vlády z roku 2000³²³ byl Husitským muzeem v Táboře v letech 2004–2005 postupně vybudován v areálu parku *Památník Dr. Edvarda Beneše*, prvně otevřený 28. května 2005 (tedy nikoli „do roka a do dne“, jak ministr sliboval). V drobném objektu byla instalována stálá expozice, mapující jednak Benešovu diplomatickou a politickou činnost (1914–1948), jednak Benešův soukromý život, záliby a koníčky, přibližující budování tohoto venkovského sídla a vztah manželů k městečku a jeho obyvatelům.³²⁴

Rozsáhlá obnova letního sídla Benešových byla posléze realizována v letech 2006–2009, přičemž byly odstraněny normalizační intervence a celkově obnoven původní vzhled, jakož i navrácen zpět původní inventář. Vila i nadále převážně slouží reprezentačním potřebám Úřadu vlády České republiky a v tomto směru tak lze i dnes konstatovat, že závěť Hany Benešové stále není zcela naplněna.³²⁵ Exprezidentova choť totiž při koncipování své závěti

³²⁰ Lucie WITTLICHOVÁ (ed.), *Vila Hany a Edvarda Benešových v Sezimově Ústí*, WWA Photo, Praha 2009, cit. s. 43.

³²¹ K provedeným úpravám viz rekapitulaci in L. WITTLICHOVÁ (ed.), *Vila Hany a Edvarda Benešových*, s. 43–45 a dále i 80 a 83.

³²² Michal KOLÁŘ – Vladimír DRHA, *Edvard Beneš v Sezimově Ústí. Vila, zahrada, domov*, Prostor, Praha 2004, s. 34–35.

³²³ Usnesení vlády České republiky č. 264, 15. března 2000, o zřízení devíti památníků bojů za svobodu, nezávislost a demokracii.

³²⁴ L. WITTLICHOVÁ (ed.), *Vila Hany a Edvarda Benešových*, s. 141.

³²⁵ Podle propagační brožury *Vila Hany a Edvarda Benešových* (2. vyd., Úřad vlády ČR, Praha 2010) objekt „*slouží jako reprezentační prostory předsedy vlády České republiky a náleží mezi budovy, jež Úřad vlády České republiky využívá k plnění úkolů spojených s činností vlády*“. Dny otevřených dveří se konají o každém posledním víkendu v měsíci (vždy v sezónním období, tzn. od května do října).

vycházela z přání a představ svého manžela, jenž se roku 1948 vyslovil tak, že hodlá „*věnovat celé Sezimovo Ústí národu jako museum*“, aby jej budoucí generace mohly poznat jako „*figuru živou, představit si ho v živém prostředí, kde pracoval, žil, které měl rád*“.³²⁶ Zústavitelčina poslední vůle proponovala zřízení budoucího muzejního památníku ve společenských místnostech v přízemí vily a v prostorách schodiště do patra. Ocenit však jistě lze opravu místa posledního odpočinku Edvarda Beneše i jeho choti, hrobky od arch. Pavla Janáka v areálu zahrady (realizována roku 2008).³²⁷

4.3.3 Lex Beneš – závěrečné třetí čtení v PSP ČR

Ke třetímu a poslednímu čtení návrhu „lex Beneš“ přistoupila Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky až po několikaměsíční pauze a v následujícím kalendářním roce, konkrétně na své 27. schůzi v únoru 2004.³²⁸ Závěrečné čtení bylo poznamenáno poměrně ostrou kontroverzí, jež vypukla zejména mezi lidoveckými a komunistickými poslanci; otevřeny přitom byly nejen otázky vývoje vztahů jejich stran k „historickému“ Edvardu Benešovi.

Ráz diskusi sněmovního pléna udalo již úvodní vystoupení poslance KDU–ČSL Josefa Janečka, který upozornil, že návrh zákona je symbolicky projednáván v předvečer výročí Února 1948, „*dne, který se velmi neblaze zapsal do dějin českého národa*“. Ve svém expozé se pak řečník zabýval dramatickými proměnami a zvraty v oficiálním komunistickém pohledu na „život, dílo, odkaz“ Edvarda Beneše. Upozornil dále, že právě poslanci KSČM donedávna vehementně protestovali proti přijímání jakýchkoliv „zákonů o dějinách“ – a nyní, právě v Benešově případě, otáčejí... Položil si dále otázku, jaké zásluhy o stát má předložená norma vlastně oceňovat. Podobně jako poslanec Petr Pleva ve druhém čtení ocenil Benešovy zásluhy o vznik meziválečného Československa („*založení svobodného demokratického státu [...] je samozřejmě něco, co je správné podpořit, a je správné podpořit pozměňovací návrh kolegy Plevy, a potom je to věc, která je historicky velmi dobře prozkoumána, a proti takovému zákonu nelze mít námitek*“), vymezil se však ostře proti jeho poválečnému dějinnému účinkování, přičemž napadl KSČM: „*Lze historicky doložit, že Edvard Beneš byl komunisty vždy pouze zneužíván, a tento návrh se tedy vztahuje k jeho poslední nešťastné etapě, kdy byl dokonale zneužit, a jedná se o to, abychom touto normou oslavili ono ztřeštější výročí Vítězného února. O tom, co nakonec bude přijato, rozhodne tento parlament.*“ Závěrem svého vystoupení podotkl, že souvislosti zákona jsou tedy hluboké a mnohé a všichni hlasující by si jich měli být dobře vědomi.

Poněkud mimoběžně do debaty vstoupil jeden z navrhovatelů, poslanec Karel Šplíchal (ČSSD), jenž uvedl, že by byl nerad, kdyby se debata stáčela k Únoru a Benešově roli v oněch

³²⁶ Citováno dle L. WITTLICHOVÁ (ed.), *Vila Hany a Edvarda Benešových*, s. 43.

³²⁷ Základní informace k hrobce viz L. WITTLICHOVÁ (ed.), *Vila Hany a Edvarda Benešových*, s. 140–141.

³²⁸ Srov. příslušný stenozáznam, dostupný v parlamentním digitálním repozitáři (www.psp.cz), PSP ČR, 4. volební období, 27. schůze, bod 95 (24. února 2004).

dnech, ale byl hodnocen život Edvarda Beneše jako celek, k čemuž opětovně připojil určité své osobní vyznání: „Narodil jsem se v této zemi. Možná že někdo vnímá tu situaci jinak, ale já se domnívám, že doktor Edvard Beneš je **základní pilíř československé a české státnosti**. Za druhé, zcela jasně s přesvědčením tvrdím, že doktor Edvard Beneš je **symbolem demokracie**. A za třetí mi dovolu s přesvědčením ještě říci, že doktor Edvard Beneš je pro mě **symbolem evropanství**.“

K vývodům poslance Janečka pak vystoupil doyen sboru Zdeněk Jičínský, který podotkl, že chování lidí v přelomových dobách zpravidla nebývá takové, aby jej bylo lze hodnotit jednoznačně, ovšem Benešovi nelze zajisté (dle řečnickova soudu) klást za vinu 25. únor 1948. Zdůraznil naopak, „že bychom neměli v souvislosti s Edvardem Benešem brát v pochybnost základní roli, kterou měl během druhé světové války při obnovení samostatného demokratického Československa“. Řečník rovněž podtrhl, že „v tomto směru naše hlasování skutečně bude mít symbolický význam a já myslím, že **politický význam této symbolice dáme**“.

Na Janečkovu expozé pak volně navázal i Petr Pleva (ODS), jenž zopakoval svoji základní myšlenku, odezněvši již během druhého čtení. Osobnost Edvarda Beneše označil opětovně za „rozhodně postavu složitou“, přičemž „jeho působení při vzniku naší republiky je myslím zcela jednoznačně velmi pozitivní, působení pozdější je problematické“, jak shrnul lapidárně. Dále uvedl, že v době mezi čteními debatoval o věci s předkladateli zákona a dotazoval se jich na jejich mínění o možném návrhu znění § 1 v podobě „Edvard Beneš se zasloužil o vznik státu“ – což lze chápat jako variaci načteného pozměňovacího návrhu, vypočítávajícího pětici dalších „mužů 28. října“. Toto vztažení Benešových zásluh by dle řečníka „bylo přesným zhodnocením pozitivní role Edvarda Beneše“, resp. pro něj i z politického hlediska „vhodným kompromisem“. Trojice předkladatelů mu v soukromé diskusi údajně přislíbila, že by pro takovýto (pozměňovací) návrh hlasovala, nicméně bylo to bohužel již po skončení 2. čtení „lex Beneš“. Legislativně schůdné řešení pak spatřoval v navrácení zákona zpět do režimu druhého čtení a předložení zmíněné inovace pozměňovacího návrhu. Uvedený originální návrh však později při hlasování nezískal dostatečnou podporu a tak příslovečně „spadl pod stůl“.³²⁹

S novým prvkem, jenž doposud při projednávání „lex Beneš“ na plénu sněmovny nezazněl, vystoupil tehdejší předseda KDU–ČSL a ministr zahraničních věcí Cyril Svoboda. Ten totiž upozornil na legislativně-technickou problematičnost předloženého poslaneckého návrhu zákona, že se totiž snaží normovat něco, co nelze. Zákon má upravovat právní vztahy určitého okruhu případů, justice podle něj má rozsuzovat znesvářené – „ale zákonem nemůžeme přesvědčit společnost o něčem, co je nepopíratelný fakt, a zákonem to ani neposílíme, ani tomu nic neubereme“. Rozhovořil se dále o svém vnímání osoby Edvarda Beneše, přičemž dle něj bylo

³²⁹ Srov. výsledky hlasování číslo 167: z přítomných 184 poslanců jich hlasovalo pro 58, zatímco proti 98. (Pro hlasovala převážná část klubu ODS, takřka všichni lidovci, někteří unionisté, 2 sociální demokraté a žádný komunista.)

„nepochybné“, že se Beneš zasloužil o **vznik** českého (československého) státu. Problém rozličných postojů k té či oné etapě státníkovy činnosti nelze řešit legislativně, „*dokonce přijetí zákona podle mého názoru znamená, že o tom máme pochybnost, že pochybujeme o roli Edvarda Beneše, že na to potřebujeme zákon, že na to potřebujeme autoritu státu, aby nám dodal sílu k tomu, o čem možná nejsme ani vnitřně přesvědčeni*“, dovozoval ministr. Přijímání zákonů o dějinách tak označil za principiálně pochybné. Upozornil dále na proměny marx-leninské interpretace činnosti Edvarda Beneše a odmítl stávající politizaci celého problému. Závěrem připomněl, že nikdo z přítomných nepochybuje ani o Benešových zásluhách o stát, ani o jeho demokratičnosti. Případné přijetí „lex Beneš“ však označil za paradoxní svědectví o vlastních pochybnostech, o snaze zaštitit se autoritou státu, a apeloval na poslance slovy: „*Naše sebevědomí nám říká: My to víme, k tomu zákon nepotřebujeme*.“

S pojetím právní normy ministra Svobody následně polemizoval filozof Miloslav Ransdorf. Upozornil, že motivace pro přijímání legislativy může být rozmanitá, přičemž zmínil i vytvoření „**určité ochranné hráze pro jednotlivé společnosti**“, což zasadil do kontextu sudetoněmeckého hodnocení Edvarda Beneše: „jeden z největších masových vrahů dějin“, „nepřítel idejí evropanství“, „muž, jenž by měl být souzen“, tedy proti tomu je třeba se ohradit. Zdůraznit, že Edvard Beneš nemá zásluhy toliko o **náš** (sic!)³³⁰ stát a jeho vznik, ale i o rozvoj evropské ideje. Rozhovořil se o Benešových aktivitách ve Versailles, jeho roli v rámci Společnosti národů („*politik, jenž zasvětil svůj život míru*“)³³¹, vyzdvihl i jeho zásluhy z dob 2. zahraničního odboje. Podtrhl jeho roli v boji s nacismem, připomínaje, že právě Beneše nejvíce nenáviděl Adolf Hitler. Zdůraznil proto, že „*Beneš není odbytou veličinou, není jenom věcí minulosti. Je to rozlišující znamínko: Řekni mi, kdo jsi, jak smýšlíš o Edvardu Benešovi, a já ti řeknu, jaké je tvé skutečné místo na politické scéně*.“ Zmínil i Benešův teoretický politologický přínos, dále nezaviněnost rozpadu jeho koncepce Československa coby mostu mezi Západem a Východem, „*rozdrveného ve srážce dvou mocenských bloků*“.

Na poslancovo expozé ihned reagoval ministr zahraničí, a to jednak dalším vyjádřením k legislativně-technické rovině věci (podle navrženého zákona nelze nic rozsuzovat, forma zákona je pro danou věc nevhodná). Co do věci pak zdůraznil své přesvědčení o Benešově demokratičnosti, jakož i o jeho zásluhách o československý stát, a ovšem napadl komunisty pro jejich nekonzistentnost. Vyzval přitom Ransdorfa, aby se jménem KSČM omluvil za všechny zlé dějinné výroky, jež komunisté na adresu bezbranného Edvarda Beneše ve své historii pronesli. Tomuto vybidnutí komunistický poslanec ihned vyšel vstříc, vyslovil politování nad „*všemi nepřístojnými zavrženímhodnými výroky, které padly na hlavu dr. Edvarda Beneše*“

³³⁰ Tím byla mimoděk opět nastolena otázka *charakteru* státu, o který se Edvard Beneš zasloužil. Kdo byli „my“ z celku obyvatelstva žijícího roku 1918 na území Československa, a kdo „oni“? Kódování je zde dosti zřetelně nacionální.

³³¹ Ransdorfova narážka na jeden z Benešových životopisů, viz Edward Bering HITCHCOCK, *Zasvětil jsem život míru. Životopis Edvarda Beneše*, Jaroslav Podroužek, Praha 1946. (Originální název: *Built a Temple for Peace*.)

začátkem padesátých let“ (sic!), a vybídl naopak ministra Svobodu k omluvě za chování „integrálních katolíků, kteří častokrát o něm pronášeli daleko horší a řekl bych i morálně pokleslejší věci“.

Odpovědní ráz celé zákonodárné iniciativy byl jasně patrný i z vystoupení poslance Petra Šuláka, bránícího Benešovy válečné i poválečné zásluhy. Poslanec vystoupil s názorem, že i Benešova činnost za 3. republiky *„nesporně přispěla k upevnění naší státnosti a k vypořádání se s nacismem a jeho pomahači“*. Odmítl naopak obviňování státníka z podílu na zavlečení ČSR do sféry sovětského vlivu a podílu na Únoru; o tomto bylo dle názoru řečníka *„rozhodnuto řekneme tichou dohodou velmocí“*. Dále se podnětně věnoval aktuální politické situaci, přičemž zmínil zejména **„četné útoky, zejména těch, kteří si přejí řekneme změny poválečného uspořádání“**. Přímochaře konečně prohlásil, že právě v kontextu těchto současných a patrně i budoucích protibenešovských útoků **„návrh zákona plní společenskou objednávku a nebude mně činit potíže tento zákon podpořit“**.

Postoj nejmenší vládní strany, US-DEU, k předloženému návrhu zákona prezentoval její předseda Karel Kühnl. Souhlasil s legislativně-technickými výhradami, přednesenými již ministrem Svobodou – deklaratorní zákony nejsou v praxi využitelné, *„uzákonění historických osobností je v praxi totéž, jako uzákonění krásného počasí“*. Podotkl též, že by mělo zůstat u jediného (sic!) ocenění T. G. Masaryka (1930). Povšechně ocenil zásluhy Edvarda Beneše, dotkl se však i osmičkových let 1938 a 1948 – byť tragické vyústění těchto let odmítl připočítat státníkovi k tíži. Ocenil konečně omluvu poslance Ransdorfa za komunistické špinění odkazu a památky Edvarda Beneše, vyzval jej však, aby omluvu rozšířil i na násilí, spáchané na Benešových stoupencích od roku 1948 dále. Dle řečníka si osobnost Benešova formátu nezaslouží mít komunistické advokáty, a konečně: **„Zákon sleduje poněkud jiný cíl, než který je v těch slovech, kterými je zákon formulován, obsažen. Já se domnívám, že tento cíl není bodem tobo, abychom ho schvalovali. Prezident Beneš si to od nás totiž ani nezaslouží.“**

Hozenou rukavicí zdvihl Miloslav Ransdorf, odmítající nařčení z neomluvy za příkoří spáchaná za komunistického mocenského monopolu. K „lex Masaryk“ řekl, že tento zákon měl sjednocovat společnost, překlenovat stranická a jiná štěpení, integrovat ji. Společnou platformou, přijatelnou společností napříč, tehdy i dnes by měl podle něj být *„zájem státu“*.

Debatu třetího čtení byla završena slovní přestřelkou mezi poslancem Ransdorffem a ministrem Svobodou. Ministr zahraničí namítl, že jeho strana coby nástupně lidové strany se nemá zač Benešovi omlouvat, neboť na rozdíl od komunistů při prezidentovi vždy stála; zdůraznil zásluhy svých předchůdců na volbě Beneše prezidentem (1935), *„naše strana byla věrná Benešovi nejen po válce, ale i v krizi v roce 1948, v době, kdy ho dávno komunistická strana zradila“*. Replikující Ransdorf ocenil volbu z roku 1935 jako zdařilé společné dílo obou stran a lidovce pobídl k přemýšlení o době bezprostředně okolo roku 1918 (*„do poslední chvíle jste byli proti vzniku samostatného Československa“*) a konečně i časech 2. republiky (*„kde byli lidé jako Zahradníček, Čep a další, kteří štváli proti benešovské a masarykovské tradici způsobem, který je opravdu srovnatelný s perem soudce Urválka“*).

Bouřlivá diskuse skončila závěrečnými hlasováními. Jak již bylo připomenuto, neuspěl návrh poslance Plevy na návrat zákona zpátky do 2. čtení. Vzápětí neprošel ani jeho pozměňovací návrh, rozšiřující § 1 zákona o pěti dalších „mužů 28. října“ a spojující tak Benešovy zásluhy se zrodem meziválečného Československa.³³² Dále byla řešena otázka účinnosti normy (§ 2), návrhy byly dva, den vyhlášení, anebo symbolicky den 28. květen 2004 (= 120. výročí narození Edvarda Beneše), přičemž z opatrnosti uspěl první, byť nesymbolický, návrh. Zákon jako celek pak ze 183 přihlášených poslanců podpořilo 118, proti jich bylo 24, zbývající se zdrželi hlasování.³³³ Zákon podpořily levicové strany a část ODS.

Zákon tak (poprvé) prošel legislativním procesem ve sněmovně a putoval do senátu.

4.4 Projednávání „lex Beneš“ v Senátu Parlamentu ČR

Přes úspěšné schválení zákona o zásluhách Edvarda Beneše v dolní komoře neměla norma zdaleka vyhráno, jak se záhy ukázalo. Jako každý jiný zákon putovala i ona do horní parlamentní komory. Důležité je již zde připomenout, že politické složení senátu bylo na jaře 2004 dosti odlišné od sněmovního.

Připomeňme rovněž, že (jak je patrné ze shora provedeného výkladu), „lex Beneš“ nalezl své podporovatele zejména v levé části politického spektra (ČSSD + KSČM), ODS zůstala rozštěpena na dvě srovnatelně veliké části (personifikovat je můžeme poslanci Fajmonem a Plevou na straně jedné a Zahradilem a Nájemníkem na straně protívě), zatímco menší středopravé (a tehdy vládní) strany, tzn. US–DEU a KDU–ČSL, byly proti. Aktuální složení senátu bylo dáno výsledky posledních doplňovacích voleb na podzim 2002. Třetinová obměna senátu přinesla ztráty stranám tehdejší vládní koalice (ČSSD + US–DEU a KDU–ČSL), zformované po sněmovních volbách v červnu 2002.³³⁴ ČSSD obhájila 11 mandátů, získala jen 7, KDU–ČSL z 6 hájených zůstal jediný, US–DEU 1 mandát, jakož i KSČM; uspěla ODS – 9 křesel, 8 ostatní – nezávislí (poprvé vznikl senátní klub nezávislých); předsedou obměněného Senátu byl zvolen (4. prosince 2002) opět Petr Pithart.³³⁵ Přes uvedené ztráty vládních stran ve sledovaném období působily výsledky

³³² Srov. výsledky hlasování č. 168, z přítomných 182 poslanců hlasovalo pro 51, proti pak 104. (Pro návrh byla zhruba polovina klubu ODS, všichni lidovci a jednotlivci z ostatních stran, ovšem vyjma KSČM.)

³³³ Srov. výsledky hlasování č. 170. Zákon podpořili (až na jedno zdržení se) všichni poslanci KSČM, dále naprostá většina klubu ČSSD (3 zdržení se, 1 proti). Rozpolcení byli poslanci ODS – pro jich bylo 20, proti 9, zdrželo se ovšem 23. Žádný hlas pro zákon se naopak nenašel v klubech KDU–ČSL, resp. US–DEU, jejichž členové byli buď proti, případně se zdrželi hlasování.

³³⁴ Volby do PSP ČR se konaly ve dnech 14.–15. června 2002 a vyhrála je levice. Zisky stran: ČSSD (30,2%), ODS (24,4%), KSČM (18,5%), Koalice KDU+US-DEU (14,2%); křesla: 70, 58, 41, 31. (F. ČAPKA, *Dějiny země Koruny české v datech*, s. 896.)

³³⁵ F. ČAPKA, *Dějiny země Koruny české v datech*, s. 899–900.

doplňovacích voleb z listopadu 2000, které – v časech „opoziční smlouvy“ ODS + ČSSD – drtivě vyhrála tehdejší Čtyřkoalice (16 mandátů, ODS 8, ČSSD 1, 2 nezávislí).³³⁶ Podstatné pro nás zde je, že většinové zastoupení v senátu v době projednávání „lex Beneš“, měli zástupci středopravých politických uskupení.

Zákon byl postoupen Senátu PČR počátkem března 2004, organizační výbor jej přikázal k projednání svému Výboru pro vzdělávání, vědu, kulturu, lidská práva a petice. Uvedený výbor zákon projednal a po úvodním slovu senátora Františka Mezihořáka (ČSSD) a zpravodajské zprávě někdejšího studentského lídra roku 1989 Martina Mejstříka (Cesta změny) doporučil plénu zákon zamítnout.³³⁷ Velmi zajímavý je (byť stručný) záznam obsahu diskuse v uvedeném senátním výboru:

*„Jako první vystoupila senátorka J. Moserová, která vyjadřuje svůj **rozporuplný postoj**, který vyplývá ze skutečnosti, že otec jejího manžela byl s E. Benešem v exilu v průběhu války. Ona sama však cítí rozporuplnost jeho jednání, které nakonec vyústilo v 25. únor 1948. Proto se rozhodla zdržet se hlasování. Předseda výboru se s tímto názorem ztotožňuje. Senátor Zd. Bárta – nehlasování je také projev odsouzení. Sám vyrůstal v rodině, kde její mnozí členové byli v politice a byli v opozici E. Benešovi. Domnívá se, že je to **jedna z nejsmutnějších postav české historie**. Připomíná jeho angažmá v Košickém vládním programu a v odsunu německých spoluobčanů. Bude hlasovat proti. Předseda výboru konstatuje, že historicky vzato jsou to určité krajnosti. Senátor J. Zlatuška dodává, že každý, kdo se zasloužil o stát, by měl být odměňován tímto způsobem a může kopírovat zákon o TGM. Tento návrh je erozí na zákona o TGM. Bude proti. Hodnotí také roli E. Beneše v letech 1940–1945. Takovýto zákon nemá v českém právním systému místo. Senátor M. Mejstřík se vrací k již řečenému z rozpravy v PS PČR, že jedním z důvodů, proč tehdy byl takový zákon přijat, v tehdejší československém právním systému nebylo zrykem oceňovat řády civilní osoby jako tomu bylo za Rakouska-Uherska. Tehdejší KSČ jasně odsoudila činy i osobu E. Beneše a nyní to prosazují jako zákon.“*

Jak je patrné, do stanovisek senátorů se výrazně promítaly i zkušenosti a poznatky, načerpané z jejich osobní či velmi blízké rodinné historie. Výrazně zde vystupuje do popředí téma **Edvard Beneš a nástup komunismu v Československu**; připomenutí si zde zasluhuje i „recesisticky pojatý“ návrh unionistického senátora Zdeňka Bárty, vyřčený v podrobné rozpravě výboru: **„Edvard Beneš se zasloužil o komunistický stát.“** Opakují se legislativně-technické výhrady vůči zákonu, jež zazněly již ve sněmovně, a rovněž námitka rozmělnování „lex Masaryk“ předloženým zákonem (na zákon o zásluhách M. R. Štefánika /1990/ si nevzpomněl ani nikdo ze senátorů...).

Zajímavý je ostře negativní postoj senátora Zdeňka Bárty k osobnosti, resp. zejména politické činnosti Edvarda Beneše za 2. světové války a zvláště po ní, silně ovlivněný jeho

³³⁶ F. ČAPKA, *Dějiny země Koruny české v datech*, s. 885.

³³⁷ Detaily projednávání zákona lze sledovat opět v parlamentním digitálním repozitáři (www.psp.cz), Senát PČR, 4. funkční období (2002–2004), senátní tisk č. 285. Srov. usnesení výboru pro vědu etc., 21. schůze dne 17. 3. 2004, č. 169/04, k senátnímu tisku č. 285/1. Pro hlasovalo 5 členů výboru, 3 se zdrželi hlasování.

rodinnou historií. Jeho výše citované vyjádření ve výboru koresponduje výstižně i s jeho stanoviskem, poskytnutým pro práci Gabriely Literové. Té stručně odpověděl, že jeho názor je „*tak radikálně odlišný od oficiálního národního mýtu, že 1/ jako politik (tj. zástupce spoluobčanů) ani nemám právo jej ze své funkce říkat, a 2/ vzhledem k tomu, že kandiduji opět do Senátu, by bylo totálně sebevražedné svůj názor veřejně prezentovat.*“³³⁸ Takto Vám mohu pouze posloužit svým kompromisním stanoviskem, které jsem vyjádřil v Senátu, že Beneš v krucióálních okamžicích své politické kariéry tragicky pro celý národ selhal – a to tváří v tvář nacismu a poté komunismu.“³³⁹ Připomenutí si zde zasluhuje i jeho článek v Lidových novinách, resp. polemika, do níž se dostal s vedoucími činovníky Českého svazu bojovníků za svobodu.³⁴⁰

Podobně jako ve sněmovně školský výbor, v senátu návrh „lex Beneš“ projednal iniciativně i ústavně-právní výbor.³⁴¹ Schůze tohoto výboru se zúčastnil (na rozdíl od výboru pro vědu) i zástupce navrhovatelů zákona, konkrétně PaedDr. Jitka Gruntová. Po zpravodajské zprávě senátora Jaromíra Volného (ODS) a diskusi, o jejímž obsahu se ze zápisu o jednání výboru nic bližšího nedozvídáme,³⁴² v hlasování většina členů výboru navrhla plénu rovněž zamítnutí projednávaného návrhu zákona.³⁴³ Připomenutí si však zasluhuje návrh předsedy tohoto výboru, známého senátora ODS Jaroslava Kubery, jenž padl bezprostředně po přijetí usnesení doporučujícího návrh zákona zamítnout; Kubera navrhl, „*aby ÚPV doporučil Senátu přijmout usnesení totožného znění se zněním návrhu zákona o zásluhách Edvarda Beneše*“. Originální podnět zapadl, návrh nezískal ve výboru většinovou podporu.³⁴⁴

Po projednání ve výborech „lex Beneš“ dosti zevrubně prodiskutovalo i senátní plénum. Stalo se tak koncem března roku 2004.³⁴⁵

Úvodem k projednávání tohoto bodu vystoupil zástupce skupiny navrhuujících poslanců Radko Martínek. Hovořil v podstatě v intencích důvodové zprávy k návrhu zákona i vystoupení předkladatelů během projednávání normy v poslanecké sněmovně, tudíž lze vesměs odkázat na výklad výše. Zdůraznil tedy Benešovu roli zejména v rámci 1. odboje (včetně obligátního Masarykova „*Bez Beneše bychom republiku neměli...*“), jakož i nasazení

³³⁸ Zdeněk Bárta byl zvolen senátorem v roce 2000 jako bezpartijní za KDU–ČSL. Ve volbách na podzim 2006 svůj mandát již neobhájil, novým senátorem za obvod č. 29 – Litoměřice se stal Alexandr Vondra (za ODS).

³³⁹ G. LITEROVÁ, *Edvard Beneš ve veřejném diskursu na přelomu 20./21. století*, bakalářská práce – příloha, S 43.

³⁴⁰ Srov. k tomu výklad v kapitole 2 o Benešovi v pamětnickém diskursu, 2.4.1, „Pamětníci, politici a „lex Beneš“.

³⁴¹ Usnesení č. 85 z 35. schůze Ústavně-právního výboru Senátu PČR, konané dne 24. 3. 2004, tisk č. 285/2.

³⁴² Srov. příslušný zápis (dostupný na www.senat.cz), 35. schůze ústavně-právního výboru, 24. 3. 2004, bod 2.

³⁴³ Podle citovaného zápisu o schůzi ústavně-právního výboru souhlasilo se zamítavým stanoviskem celkem 7 členů tohoto senátního výboru, 1 byl proti, 2 se zdrželi hlasování.

³⁴⁴ Pro uvedený návrh hlasovali 4 členové výboru, 1 byl proti, 5 se zdrželo hlasování, viz odkaz výše.

³⁴⁵ Odkazují na příslušný stenografický záznam, viz www.senat.cz, 4. funkční období (2002–2004), 14. schůze, 25. 3. 2004, bod 10.

ve střetu s nacismem a jeho druhoodbojové zásluhy. Podotkl též, že navrhovatelé jako historici samozřejmě znají rozličné interpretace hrdinova počínání v osmičkových letech 1938 a 1948, ovšem ani v době těchto krizí dle řečníka „*nežklamal*“: „*Jsmo přesvědčeni, že objektivní historická situace, situace v Evropě, ve světě, v podstatě nedávala příliš možností, aby se rozhodoval jinak,*“ tvrdil poněkud fatalisticky. Důležité je zde upozornit na pasus v navrhovatelově řeči, v němž polemizoval s dosti hojnými názory a hodnoceními, že celý „lex Beneš“ „*je záležitost mezinárodně politická, že to snad dokonce je záležitost, která má kobosi provokovat,*“ čímž zřejmě narážel (zejména) na sudetské Němce. Toto sice rezolutně popřel, nicméně nikoli příliš přesvědčivě.³⁴⁶ „*Mohu za všechny tři předkladatele říci s plnou vážností, že tomu tak není. Jsme přesvědčeni, že je to vnitřně naše záležitost, čistě naše záležitost a nemá nikdo právo do toho hovořit a také se to nikoho jiného netýká než nás, našeho národa, abychom posoudili, zda tento muž má právo na takovéto označení, či nemá.*“ Zákon závěrem označil na naplnění historické spravedlnosti vůči Edvardu Benešovi, když připomněl i fakt, že TGM i MRŠ se podobného ocenění již v minulosti dostalo.

Dále k věci vystoupili určení zpravodajové výborů, jež celou věc projednávaly, nejprve zástupce garančního výboru pro vědu Martin Mejstřík. Řečník obsáhle shrnul milníky dosavadní legislativní cesty zákona, přičemž vypíchl, že v závěrečném hlasování v PSP ČR pro zákon takřka jednotně hlasovali poslanci KSČM, ČSSD, „*u klubu ODS převažovaly blasy proti*“, naopak poslanci menších vládních stran byli buď proti anebo se zdrželi. Dále shrnul výtky výboru vůči zákonu: 1/ Rozpaky nad faktem, že zákon navrhuje a prosazuje zejména zákonodárci KSČM a ČSSD. Odmítl přitom srovnání normy s „lex Masaryk“, neboť na té se průřezově shodly všechny strany politického spektra *právě vyjma komunistů*. 2/ Není dobře možno „*uzákonit interpretaci dějin, zákony se nemohou stát učebnicí dějepisu*“. „Lex Masaryk“ byl výjimečný, jedinečný (sic!), přijímáním dalších obdobných zákonů tak „*tento prvotní čin jenom rozmělnujeme a devalvujeme*“.

Velice zajímavé bylo i vystoupení zástupce senátního ústavně-právního výboru. Jaromír Volný se totiž soustředil (obsáhle i obsažně) na legislativní stránku věci. Ve svém formálně právním expoé se soustředil na odůvodnění závěru dotčeného výboru, že „*takováto politická proklamace [...] nemá v zákoně co dělat*“, od toho zde jsou *usnesení* Parlamentu ČR apod., ale nikoli legislativní akty. Rozebral základní znaky zákona a dospěl k závěru, že těmito parametrům projednávaný návrh nevyhovuje, přičemž se zabýval i předešlými „paměťovými zákony“. Formálně právní optikou nazíráno neuspěl ani „lex Masaryk“, byť řečník alespoň ocenil jeho

³⁴⁶ Odkazují na některá výše dotčená vystoupení poslanců v rámci diskusí k zákonu během jeho projednávání v PSP ČR – levicových i pravicových, vládních i opozičních: v 1. čtení Jana Zahradila a Hynka Fajmona (ODS), socialisty Miloše Titze, konečně i navrhovatele R. Martínka (v závěrečném slově); ve 2. čtení viz diskusní příspěvky M. Ransdorfa (KSČM), Z. Jičínského a J. Mládky z ČSSD, v závěrečném třetím čtení zvláště opětovně Jičínského s Ransdorfem a rovněž P. Šuláka.

určitou normativní složku,³⁴⁷ a nejlépe tak v tohoto hlediska vyšel „pomníkový“ zákon z roku 1933, týkající se MRSŠ a Aloise Rašína. Připojil i „*višničku na dortu*“ v podobě konstatování, že není vyloučena možnost záměny s jinou osobou, přičemž zmínil, že sám jednoho „Edvarda Beneše“ v mládí znal... Zejména tato námitka svou údajnou úlisností benešology přímo rozlítla.³⁴⁸

Zajímavá a kontroverzní byla rovněž následná diskuse senátního pléna k uvedenému bodu. U prvního vystupujícího, Pavla Eyberta (ODS), se výrazně projevila i jeho regionální vazba na Tábořsko, které v senátu zastupoval. Pohovořil totiž zejména o záležitostech týkajících se naplňování závěti Hany Benešové ve věci památníku Edvarda Beneše v jeho někdejší vile. Doplnující vyjádření poskytl G. Literové pro její bakalářskou práci. Přelomovým pro Beneše dle jeho soudu byl rok 1938, „*osudový, zlomový, moment zrady Francie a Velké Británie orientoval Edvarda Beneše více k Sovětskému svazu*“, z této deziluze se již nedokázal vymanit, byť celkově Beneše obhajoval: „*Problematická, a to velmi, byla doba, v níž žil a politicky se angažoval, ne osobnost Edvarda Beneše. Vše, co dělal, dělal v přesvědčení, že není lepšího východiska, byť věděl, že vybírá mezi špatným a horším řešením,*“ mínil celkově tento pravicový senátor.³⁴⁹

Za Klub otevřené demokracie, sdružující středopravě orientované senátory, vystoupil Jan Hadrava. Obsáhle hovořil o legislativně-technických výhradách k normě. Dotkl se pak rovněž rozmanitých a kontroverzních hodnocení Edvarda Beneše, „**pro některé z nás je Dr. Beneš symbolem svobody, jímž se stal za druhého odboje a po smrti v nejhorších letech komunistické totality. Pro jiné je symbolem dvou z nejhorších národních porážek,**“ mínil senátor s tím, že jde o úkol pro historiky, ne politiky. Pozastavil se nad faktem, že Edvarda Beneše navrhuje zákonem ocenit právě komunisté, což s ohledem na jejich dřívější postoje označil za „*nestoudný cynismus*“ a „*kerkolomný přemet*“. Konečně navrhl spíše přemýšlet o přiměřeném ocenění těch, „*kdo Beneše bralí za nacistických a komunistických časů jako symbol demokratických dob a trpěli proto v žalářích a na popravištích. Návrh zákona zamítneme.*“

Několik senátorů vystoupilo s kratšími příspěvky, s velice obsáhlým pak senátor Martin Mejstřík. Studentský lídr z listopadu 1989 ve svém příspěvku zejména ostře napadl komunisty a část sociální demokracie, přičemž velice obsáhle citoval z parlamentních stenozáznamů z roku 1930 („lex Masaryk“) a vybídl kolegy, aby „*tato slova měli na paměti*“. Na kritiku (krajní) levice reagoval posléze senátor Jaroslav Doubrava s tím, že řada vůči Edvardu Benešovi, resp. jeho politické činnosti kritických vystoupení, odezněvších v rozpravě, jsou „*v podstatě reakcí na vystoupení anebo na prohlášení a reakce, které slyšíme především*

³⁴⁷ Řečník měl na mysli dikci § 1 odst. 2, dle které měl být zásluhový výrok „na věčnou paměť vtesán do kamene v obou sněmovnách Národního shromáždění“.

³⁴⁸ J. MALÍNSKÝ, *Ze střípků jednoho životního poslání*, in: E. Broklová – M. L. Neudorfllová, *Věře Olivové ad honorem*, s. 29.

³⁴⁹ G. LITEROVÁ, *Edvard Beneš ve veřejném diskursu na přelomu 20./21. století*, bakalářská práce – příloha, S 4.

z *Německa*“. Senátor Doubrava pak obsáhle citoval z již výše (v jiné souvislosti) zmíněného Benešova projevu na sjezdu Svazu osvobozených politických vězňů v roce 1945,³⁵⁰ v němž varoval před renesancí neonacismu v budoucnosti. „*Minimálně jedno vystoupení tady mě přesvědčilo a příznám se vám, že i utvrdilo v tom, jak prozíravě a s jakou přesností budoucnost náš druhý prezident dokázal předvídat,*“ zdůraznil závěrem s tím, že on osobně zákon samozřejmě podpoří.

Dosti netradiční bylo vystoupení unionistického senátora Vladimíra Schovánka. Ten vyjádřil politování nad skutečností, že byl podobný zákon vůbec navržen, přičemž podotkl, že nejso historik se necítí být kompetentním posuzovat míru zásluh Edvarda Beneše. Odvolal se rovněž paušálně na již předřečníky přednesené výhrady, které tak již necítil potřebu opakovat. Přesto vyjádřil obavu, jak bude případné zamítnutí návrhu zákona vnímáno v zahraničí: „*Osobně jsem přesvědčen, že téměř nijak, že v podstatě zahraničí toto přejde bez povšimnutí. Nicméně mohou existovat kruhy, které naše rozhodnutí budou vysvětlovat jinak a využijí toho. A to je fakt, který právě způsobuje u mě dilema, zda návrh zamítnout, anebo ho podpořit. A je to jen jeden jediný důvod k tomu, proč jsem se rozhodl za chvíli tento návrh podpořit,*“ prohlásil závěrem poněkud překvapivě.

Realistickým a věcným vystoupením na obavy kolegů z charakteru možných „ohlasů“ na výsledek hlasování v senátu reagoval stručnou připomínkou tehdejší senátor ODS Jiří Pospíšil s tím, „*že některým kruhům v zahraničí, které si jakékoliv naše rozhodnutí vyloží jinak, odpovědmi nejsme*“. Dotyčný senátor sice obsáhleji nevystoupil v rámci senátní debaty k „lex Beneš“, poskytl však své stanovisko Gabriele Literové. Edvarda Beneše označil za necharismatického lídra, zvoleného „*do ztracené těžké doby*“ – pročez je „*těžké vyjadřovat nad ním soud*“. Vytkl mu zejména „*aktivní úlohu při podpisu smlouvy se SSSR, kterou podepsal, ač byl mnoha lidmi varován*“ a posléze „*jeho postoj v roce 1948, kdy mohl postupovat zcela jinak a neusnadňovat komunistům nástup k moci*“. S pochopením se naopak vyjádřil k jeho postojům a jednání v roce 1938. Celkově pak shrnul, že pro zákon nehlasoval 1/ s ohledem na nejednoznačnost Benešových zásluh, 2/ s přihlédnutím legislativně-technické závadnosti návrhu, neboť uvedený „*zákon nic neukládá ani nenormuje*“.³⁵¹

S určitostí lze nicméně říci, že obavy a pochybnosti o „jakosti“ signálu, vysílaného do zahraniční tíl nebo oním senátním rozhodnutím, byly mezi členy horní komory rozšířenější. Tak např. senátorka ODS Daniela Filipiová se vyjádřila k Benešovým dekretům, „*dnes tolik diskutovaným a napadaným zejména ze strany bývalých sudetských Němců*“, tak, že je „*plně schvaluje a je jednoznačně proti jejich zrušení*“. Ke svému postoji při hlasování o „lex Beneš“ pak v této souvislosti zdůraznila: „*Z důvodů neustálých požadavek bývalých sudetských Němců na zrušení některých prezidentských dekretů, jsem pro zákon hlasovala, a to i s vědomím, že to byl jakýsi ‚kvařák zákon‘. Myslím, že přijetím zákona ČR dala najevo, že nemíní volání pana Posselta*

³⁵⁰ Srov. Edvard BENEŠ, *Patřím k vám*, s. 7–8. Srov. k tomu rovněž kap. 2.4.2.

³⁵¹ G. LITEROVÁ, *Edvard Beneš ve veřejném diskursu na přelomu 20./21. století*, bakalářská práce – příloha, S 18.

a ostatních vyslyšet.³⁵² Z uvedeného vyjádření je zcela zřejmý „odpovědní“ ráz celé iniciativy, chápané – třebaže to tak nebylo zpravidla veřejně prezentováno – jako nástroj symbolického politického boje.

Zákon v závěrečném hlasování propadl. Nejprve neuspěl návrh na schválení zákona ve znění postoupeném z poslanecké sněmovny (tento získal pouhých 12 hlasů), zatímco následný návrh na zamítnutí návrhu zákona už získal dostačující podporu. Z celkem 65 hlasujících bylo pro zamítnutí 44 senátorů, proti pouhých šest, konečně patnáct členů norní komory se hlasování zdrželo.³⁵³ Možno zde připomenout rozhořčenými pamětníky zmiňovaný „*bodnotový nihilismus drtivé většiny senátorů napříč senátorskými kluby*“, resp. „*senátorský negativismus*“, který se v uvedeném hlasování měl manifestovat.³⁵⁴

Senát se tedy (i s ohledem na odlišné politické složení horní komory) postavil k navržené normě podstatně kritičtěji oproti osazenstvu komory dolní. Vhodné pro dokreslení situace je zde ještě připomenout závěry z bakalářské práce Gabriely Literové, vedle pamětníků věnované i analýze obrazu Edvarda Beneše očima vybraných politiků.

Jak sama autorka ve své práci konstatuje, podobně jako existuje v rámci politického spektra široký názorový rozptyl k nejrůznějším veřejným otázkám, nejinak tomu je i v případě názorů na osobnost Edvarda Beneše. Autorka provedla orálněhistorický průzkum ve skupině vybraných politických činitelů. Oslovila jednak všechny senátory, hlasující o „lex Beneš“, jednak i několik dalších politiků. Zajímavé je, že oslovení členové horní komory nebyli příliš sdílní – autorka nakonec (často po náročné a dlouhodobější komunikaci) obdržela pouhých 21 meritorních vyjádření senátorů a 7 od ostatních politiků (vesměs poslanců). Získané odpovědi podrobila kvantitativní a kvalitativní analýze.³⁵⁵

Na rozdíl od skupiny pamětníků se senátoři ve svých odpovědích vyjádřili k širší škále událostí, na nichž se Edvard Beneš významně podílel, či se ho týkaly. Zajímavé tedy v celkovém přehledu je, že nejfrekventovanější asociací politiků, spojenou s Edvardem Benešem, je negativní *nástup komunistů k moci*, resp. *Únor 1948* (24, resp. 22 politiků). Dále se političtí představitelé v otevřené otázce hojně vyslovovali k problematice Mnichova

³⁵² G. LITEROVÁ, *Edvard Beneš ve veřejném diskursu na přelomu 20./21. století*, bakalářská práce – příloha, S 5. Srov. k tomu též výše citované vyjádření jejího senátorského kolegy Miroslava Školouda (ODS), v příloze cit. práce S 22; přestože tento senátor ocenil Benešovy zásluhy v rámci 1. i 2. odboje a historickou roli Edvarda Beneše pokládal za pozitivní, hlasování se zdržel s odkazem na legislativně-právní důvody.

³⁵³ Srov. výsledky hlasování č. 16 a 17, 14. schůze Senátu PČR, 4. funkční období (2002–2004), 25. 3. 2004.

³⁵⁴ J. MALÍNSKÝ, *Ze střípků jednoho životního poslání*, in: E. Broklová – M. L. Neudorfllová, *Věre Olivové ad honorem*, s. 30.

³⁵⁵ Podrobně viz G. LITEROVÁ, *Edvard Beneš ve veřejném diskursu na přelomu 20./21. století*, bakalářská práce, kapitola 5. Stručnější shrnutí viz G. HAVLŮJOVÁ, *Edvard Beneš ve veřejném diskursu na přelomu 20. a 21. století. Příklad historické osobnosti při utváření národní identity*, in: HOP, 2/2010, č. 1, zde s. 158–164 a souhrnná tabulka č. 1 na s. 165.

(20 vyjádření). Dalším negativně konotovaným momentem byla i smlouva ČSR se SSSR z roku 1943 (20 respondentů), a nedobrý zvuk mající spojení Beneš – Stalin (5 politiků). Kladně byly hodnoceny zásluhy Edvarda Beneše z dob 1. odboje, jeho spolupráce s T. G. Masarykem (15, resp. 13 zmínek v odpovědích). Dotčen byl i zhoršující se zdravotní stav Beneše, zejména v posledních letech jeho života (13 odpovědí). Přibližně *pětina politiků pak zmínila „Benešovy dekrety“; podobnou četnost pak mělo i vysídlení Němců*.³⁵⁶ Postoje senátorů (a politiků obecněji) byly ovlivněny řadou faktorů, od školní výuky dějepisu, po vliv rodiny³⁵⁷ a přátel, historických autorit,³⁵⁸ přičemž autorka podtrhává rovněž vliv stranické příslušnosti svých respondentů, resp. verifikaci vstupní prognózy, že totiž „*mnoho politiků v případě blasování hlasuje dle názoru strany*“.³⁵⁹

Z předložených analýz je zcela jasně patrné, že návrh „lex Beneš“ měl být určitou formou odpovědi na zpochybňování Benešových dekretů, resp. symbolu Edvarda Beneše jako takového, zejména z řad vysídleneckých spolků. Argumentace zahraničními ohlasy také zazněla v obou parlamentních komorách, třebaže o kořenu věci – totiž poválečném vysídlení sudetských Němců, resp. pokusu o vysídlení Maďarů – se debatovalo jen málo. Spíše nepřímou, námitkami vůči Benešově historické roli v rámci třetí republiky.

Zákon byl vnímán jako jakýsi štít proti vnějším i vnitřním národním nepřátelům, což připustili i někteří političtí respondenti; např. senátor Eduard Outrata (KOD), sám označující „lex Beneš“ za „*stupidní*“, upozorňuje na rétorický dotaz jednoho ze senátorských kolegů, „*o který že to stát se zasloužil. A doporučil dodat, že se „zasloužil o stát totalitní“. Sklidil rozhořčení, podle mne dosti neoprávněně. Původní zákon Parlament schválil. Bylo to suďetákům na just!*“³⁶⁰ Z nejasných důvodů byla tato motivace předkladateli zákona nejen retušována, ale přímo vehementně popírána.

Připomenout zde lze i vyjádření předsedy senátu Petra Pitharta, který sice nevystoupil v rámci senátní rozpravy, nicméně k věci se opakovaně vyjádřil v médiích, např. ve velkém rozhovoru v deníku Právo.³⁶¹ Zde svůj zamítavý postoj k zákonu odůvodnil jednak legislativně-technickými důvody (hodnotící deklarace; jedinečnost (sic!) „lex Masaryk“), jednak normu označil za „*gesto, jímž se opět jakoby za toho Beneše schováváme*“. Vyjádřil dále přesvědčení, že „*vůči těm požadavkům, které zaznívají od některých sudetských Němců, musíme zaujmout sebevědomý postoj. [...] Musíme mít odvalu a sebevědomí jít mezi ně a obhajovat mezi nimi naše*

³⁵⁶ Srov. graf „Nejvíce frekventované souvislosti s Edvardem Benešem“, cit. článek, s. 161.

³⁵⁷ Zjevně např. v případě senátorky ODA Jaroslavy Moserové (viz její výše zmíněné vystoupení v senátním výboru pro vědu, resp. i obdobně na plénu) či Eduarda Outraty (viz jeho vyjádření v příloze bc práce, S 35).

³⁵⁸ Objevila se takto jména historika Milana Haunera (odpověď S 30, Josef Jařab), resp. filozofa Miloslava Bednáře (odpověď S 22, Miroslav Škaloud).

³⁵⁹ G. HAVLÚJOVÁ, *Edvard Beneš ve veřejném diskursu na přelomu 20. a 21. století*, s. 161.

³⁶⁰ G. LITEROVÁ, *Edvard Beneš ve veřejném diskursu na přelomu 20./21. století*, bakalářská práce – příloha, S 35.

³⁶¹ Alexandr KRAMER, *Kocovina po srpnu 1968 nám nalomila charakter*, Právo, 6. března 2004, s. 1 (rozhovor s P. Pithartem).

stanoviska. *A ne na ně zpoza buku zase vystrčit Beneše jako nějakou palici.*“ V citovaném rozhovoru reagoval i na některé mezinárodně politické otázky. Odmítl tak jako „*zcela nepřijatelnou*“ kritiku předsedkyně Svazu vyhnanců Eriky Steinbacherové, jež v reakci právě na schválení „lex Beneš“ sněmovnou prohlásila, že „*podle dnešních standardů týkajících se lidských práv by Beneš patřil před mezinárodní trestní tribunál*“. Rovněž k požadavku na zrušení Benešových dekretů se (jakožto právník) vyslovil tak, že tyto „*ztratily svoji právní účinnost*“, na jejich základě již nemohou vznikat žádné nové právní vztahy, „*otázka jejich zrušení je tedy irrelevantní a nadbytečná*“. Na námitku redaktora, že nicméně podobné požadavky stále zaznívají, a to i na půdě Evropského parlamentu ze strany spřízněných německých a rakouských europoslanců se předseda senátu především ostře odmítavě vymezil vůči nepřátelskému gestu, když zejména zástupci CSU v Europarlamentu hlasovali proti přistoupení ČR k EU, „*a tím se u mne naprosto odepsali*“, což prý Berndu Posseltovi osobně sdělil. Dotčené hlasování pak označil za „*nešťastný krok, který samozřejmě zkomplikoval naše vztahy*“. Jak je z výše uvedeného patrné, účel zákona byl převážně mezinárodněpolitický a časový.

Zamítnutí zákona Senátem se setkal s vřelými sympatiemi v sudetoněmeckých kruzích, když byla oceňována „odvaha“ české horní komory. Tyto názory, pramenící z nepochopení situace, vyvracel mj. i předseda senátu Petr Pithart.³⁶²

4.5 Lex Beneš podruhé v Poslanecké sněmovně PČR

Po zamítnutí v Senátu PČR putoval „lex Beneš“ zpátky do Poslanecké sněmovny. Připomeňme, že k opětovnému projednání tohoto senátem vráceného bodu došlo v půli dubna 2004 – tedy shodou okolností jen zhruba dva týdny před vstupem České republiky do Evropské unie (1. května 2004), přičemž prolínání národního a „internacionálního“ momentu se do diskuse dosti výrazně promítalo.³⁶³ Debata okolo „odsunu–vyhnání“, „Benešových dekretů“ se opětovně rozhořela.

Při projednávání tohoto bodu došlo ke zcela bezprecedentní situaci, když poslanecká sněmovna odmítla umožnit vystoupení senátorovi Martinovi Mejstříkovi, jenž měl z pověření horní komory odůvodnit zamítavé stanovisko senátu.³⁶⁴ K této kuriózní situaci došlo (snad) vinou zmatku a nedorozumění, kdy se (jak se ukázalo posléze) řada hlasujících poslanců domnívala, že k „lex Beneš“ mají vystoupit hned tři senátoři, nikoli pouze jediný (M. Mejstřík). (Senát tehdy sněmovně vrátil zpět tři zákony, ke každému delegoval jednoho

³⁶² Petr PITHART, *Poděkování, které nelze přijmout*, Právo, 7. 4. 2004, s. 7. (rj, čtk), *Landsmanšaft vítá NE lex Beneš*, Haló noviny, 27. 3. 2004, s. 6 (ohlasům „revanšistických kruhů“ věnoval nepřekvapivě největší pozornost právě tento komunistický stranický deník).

³⁶³ Celý záznam diskuse lze opět sledovat v parlamentním digitálním repozitáři (www.psp.cz), 4. volební období (2002–2006), 30. schůze, 13. 4. 2004, bod 156.

³⁶⁴ Srov. výsledky hlasování č. 467, ze 189 přítomných bylo pro 57, proti pak 69 poslanců. Oproti tomu bylo umožněno vystoupit senátorům Alexandru Novákovi a Václavu Jehličkovi (hlasování č. 468–469).

svého zástupce.) Před hlasováním navrhl za poslanecký klub KSČM jeho poslanec Karel Vymětal, aby se hlasovalo po jménech, přičemž právě antikomunistovi Mejstříkovi nebylo slovo uděleno. K výsledkům hlasování ihned vystoupila ministryně školství Petra Buzková (ČSSD), jež je označila za výraz neúcty k elementárním demokratickým principům, za „*minimálně bloupou taškařici anebo klukovinu*“. Podobně i zpravodaj Václav Nájemník (přes deklarovaný osobní nesouhlas s řadou Mejstříkových názorů) vybídl sněmovnu k revokaci tohoto usnesení. Ani po přijetí námitky jednoho ze socialistických poslanců, zpochybňující „mejstříkovské“ hlasování, se většina pro nenašla.³⁶⁵ *Až posléze*, během rozpravy, se vyjasnil omyl, že k problematice „lex Beneš“ měl vystoupit toliko jediný senátor; to již ovšem bylo pozdě. Politování nad svým omylem vyslovili někteří diskutující (např. doyen sboru Zdeněk Jičínský), a za mylnou informaci se omluvil i předsedající dolní komory Lubomír Zaorálek (ČSSD). Za umlčeného Mejstříka jeho připravený text posléze alespoň přečetl unionista Karel Kühnl, vzápětí okřiknutý opět komunistou Vymětalem, že „*drtivá většina poslanců je gramotná a umí číst*“.

Pokud jde o vlastní jednání k uvedenému bodu, vystoupili k němu nejprve zpravodajové sněmovních výborů, jež měly věc ve své gesci (tzn. školského a petičního). Ukázalo se přitom názorové rozštěpení poslaneckého klubu ODS v této věci, neboť zatímco Walter Bartoš se krátce zcela ztotožnil s důvody zamítavého rozhodnutí senátu a oznámil, že „*pro tento zákon nebudu v žádném případě hlasovat*“, jeho partajní kolega Václav Nájemník vystoupil s obsáhlým dějinně-filozofickým zamyšlením.

Zpravodaj Nájemník nejprve uvedl, že svým kladným postojem vychází v ústřety požadavkům ze svého volebního obvodu, „*z pomezí Čech a Moravy, ze Sudet, a tam je Beneš považován za člověka, který byl symbolem demokracie*“. K výtkám ohledně Benešovy levicovosti poctivě uznal, že např. česká meziválečná kultura byla většinově levicově orientovaná, jakož i poválečný obecný politický posun doleva. Otevřeně dále připustil, že „*tento zákon je politický a jedná se o formování našeho vztahu nebo glosování našeho vztahu s Německem*“, přičemž upozornil na tamější vzedmuté protibenešovské polemiky.³⁶⁶ Paradoxně však (jako stoupenec zákona) současně volal po tom, aby vztahy ČR a Německa nebyly stále poměřovány a určovány 2. světovou válkou, dokonce se překvapivě vyslovil tak, že by byl rád, abychom „*se vrátili do dějin, kdy mnoho set let jsme žili v koexistenci a kdy česká a*

³⁶⁵ Srov. výsledky hlasování pořadové číslo 471, kdy ze 187 přítomných hlasovalo 79 pro, proti 54, návrh nebyl přijat.

³⁶⁶ Řečník přitom pozitivně explicitně odkázal na rozsáhlý článek *Démon Edvard Beneš* historiků Evy a Hanse H. Hahnových v příloze Orientace Lidových novin, 3. dubna 2004, s. 13. (Převzalo též Národní osvobození, č. 11, 20. 5. 2004, s. 3, pod titulkem *Zuřivé útoky na Edvarda Beneše jsou i útokem na českou státnost*, s poznámkou o „*desítkách dopisů od jednotlivců i organizací [...] které vyjadřují úctu k celoživotnímu dílu Edvarda Beneše a žádají jeho energickou ochranu*“, s označením článku za „*brilantní*“.) K článku Hahnových však srov. i disentaní polemiku Františka Mrázka, *Je Beneš v Německu démonem?*, LN, 10. 4. 2004, příl. Orientace, s. 14.

německá kultura byla propojena“. Konečně hovořil i o aktuálních otázkách, evropské integraci, blížících se volbách do Evropského parlamentu a místu České republiky v evropských strukturách po 1. květnu 2004.

Zajímavé bylo rovněž vystoupení Zdeňka Jičínského. Vyjádřil respekt k senátnímu stanovisku, nicméně setrval na tom, že argumentaci kolegů nepovažuje za dostatečně přesvědčivou. Dovolával se dále změněné politické situace a upozadění osobních sympatií/antipatií vůči Edvardu Benešovi a „*politického přístupu*“ k projednávané materii. Odůvodňoval jej tak, že „*tento návrh zákona se v průběhu projednávání stal mnohem víc politickou záležitostí, nejenom vnitrostátní, ale i mezinárodní, mnohem víc než v době, kdy tento návrh byl předložen*“. Konkrétně nemířil nikam jinam než k sudetským Němcům a poválečnému uspořádání: „*Z našeho blasování musí být nesporné,*“ apeloval řečník, „*že pro nás výsledky druhé světové války včetně poválečného uspořádání a odsunu německé menšiny jsou něčím, co je neměnnou skutečností, a ani Česko-německá deklarace na této skutečnosti nebudla nic měnit. Upozorňuji na to, že i stanovisko předsedy Senátu,*³⁶⁷ *kteří byl nucen zaujmout ve vztahu k určitým blasům z německé strany, když jim řekl, aby neděkovali Senátu za jeho blasování, musí být pro nás mementem, abychom se takovýcho chyb nedopouštěli a abychom osobní hlediska, jakkoliv jsou pro nás třeba důležitá, nenadřazovali nad obecně politické zájmy České republiky.*“ Paměťový zákon stále zřetelněji nabýval výrazných pavézových rysů.

Zcela opačný názorový pól reprezentoval v rámci rozpravy k senátem vrácenému zákonu lidovecký poslanec Josef Janeček. Ten celý zákon označil za „*doklad malosti české politiky*“. Kritizoval neodsouhlasení vystoupení Martina Mejstříka a napadl pokrytectví předkladatelů zákona, kteří zprvu tvrdili, že „*nejde o Benešovy dekrety, a dneska se o tom explicitně hovoří*“. Celý postup označil za oslabování pozice České republiky, přičemž odkazoval na fakt schválení poválečných menšinových opatření vítěznými mocnostmi; dokonce hovořil o „*zradě na českém státu, zradě na českých občanech, zradě nad všemi demokraty*“. Upozornil na zvěrstva spáchaná v pohraničí již roku 1938 vůči Čechům a pokračující po válce, odsun proběhl „*v souladu se západními mocnostmi a je to uzavřená kapitola*“. Opětovné otevírání a politické využitkování tématu označil za poškozování českých zájmů, k čemuž se on zajisté nepřipojí, neboť „*mně jsou zájmy České republiky a českého lidu svaté,*“ doplnil závěrem svého vystoupení.

S obhajobou Edvarda Beneše ihned vystoupil předseda PSP ČR Lubomír Zaorálek. Rovněž on pohovořil o Benešovi v souvislosti s 2. světovou válkou – a žádal pro tohoto „*demokratického státníka, který udělal nesčetně kroků pro to, aby se podařilo vytvořit demokratickou mírovou Evropu*“, čestné místo v panteonu těch, „*kteří bojovali proti totalitě v Evropě*“. Nikoli místo na pranýři, mezi válečnými zločinci, kde by jej rádi viděli jeho zavilí a nenávistní odpůrci; vždyť Benešovo Československo to bylo, které poskytlo azyl německým

³⁶⁷ Patrně míněn článek Petr PITHART, *Poděkování, které nelze přijmout*, Právo, 7. 4. 2004, s. 7.

antinacistům... Poslanec varoval před matením pojmů a jmen, „*vyprazdňováním a relativizováním dějin*“. Význam „lex Beneš“ pak spatřoval v získání „*základního respektu pro tohoto státníka, kterého vnímáme jako demokrata a jako někoho, kdo pomáhal vytvořit mírovou demokratickou Evropu*“. Důležité to mělo být právě před vstupem do Evropské unie, jakkoli další benešovské debaty jsou samozřejmě možné.

Za skupinu navrhovatelů vystoupil poslanec Radko Martínek (ČSSD). Zvýraznil samozřejmě opět všechny Benešovy dějinné zásluhy, počínaje „*vznikem samostatného státu*“ a „*přivedením našeho národa jako vítězné mocnosti ke konci druhé světové války*“, přičemž zákon označil za akt historické spravedlnosti. Popřel, že by zákon měl být spojován s Benešovými dekrety – podsouvání tohoto spojení naopak vyčetl coby „*demagogii*“ oponentům normy. Akcentoval zřetelně nacionální podbarvení celé věci: „*Hlasovat pro tento návrh zákona je čistě naše záležitost, naše národní záležitost, je to čistě záležitost našeho národa, aby si zhodnotil svého druhého prezidenta*.“ Ostře se vymezil vůči ohlasům v zahraničí, kritizujícím normu; ty označil za „*brožné*“, zcela neslýchané na prahu 21. století, spíše jako ozvuk štvavých útoků z roku 1938... Zpochybnění pozice Edvarda Beneše jako demokrata označil za zpochybnění pozice W. Churchilla či F. D. Roosevelta, „*protože ti všichni byli součástí vítězné koalice proti Hitlerovi za druhé světové války*“. Toliko J. V. Stalina z řad vůdců států Velké trojky řečník raději potichu vyčlenil...

Debate se dynamizovala a vrcholila dalšími národně podbarvenými výroky, zejména levicových poslanců. Tak Jan Mládek (ČSSD) parafrázoval anglické pořekadlo „*Right or wrong, it is my country*.“ na „*Right or wrong, it is my president*.“, vybízej všechny kolegy k podpoře zákona. Podobně poslanec Petr Šulák (rovněž ČSSD) se dovolával „*splnění společenské objednávky našich spoluobčanů, které musíme učinit žádost*“: „*Tato objednávka vznikala postupně jako reakce na požadavky sudetských landsmanšaftů na revizi výsledků druhé světové války a útoky na prezidenta Beneše. Jako symbol těchto výsledků druhé světové války si sudetoněmecké landsmanšafy zvolily prezidenta Beneše a jeho politiku. Všichni víme, že prezident Beneš je pro nás naopak symbolem demokracie, české státnosti a nezávislosti. Proto na vás také apeluji, abychom tento zákon i proti vůli Senátu znovu odhlasovali*“, emotivně zvolal řečník v závěru.

Komunistický pohled reprezentovalo opět vystoupení Miloslava Ransdorfa, což je poněkud zkreslující, neboť je v rámci KSČM značně solitérní a atypickou osobností. Edvarda Beneše a jeho politiku opět obhajoval jako demokrata každým coulem, osobnost významnou též z hlediska ideje evropské integrace; poslanec v této souvislosti hovořil o „*budování nové Evropy, založené na důvěře, na odstraňování předsudků, na odstraňování třecích ploch mezi národy*“. Beneše obhajoval jako demokratického státníka, napadaného pohlaváry nacistického Německa, rovněž i rok 1948 označil za ztroskotání jeho vizi zásahem vyšší moci – střetem bloků v začínající studené válce. Zákon označil za akt historické spravedlnosti, lidské slušnosti. K ohlasům v zahraničí poznamenal: „*Nikdo nám nebude zpoza hranic*

vykládat, že Edvard Beneš patří mezi největší masové vrahy 20. století. Nikdo nám nebude vykládat, že on osobně nese vinu na tragédii spousty nevinných lidí,“ poznamenal v narážce na nucené vysídlení Němců z poválečného Československa. Tyto výklady pak opětovně napadl lidovec Josef Janeček poukazem na komunistickou lícoměrnost, resp. jejich účelové názorové obraty, jasně patrné právě ve vztahu k hodnocení historické role Edvarda Beneše.

Zahraničněpolitický expert ČSSD Vladimír Laštůvka označil emotivně tehdejší hlasování za „soud nad Edvardem Benešem“, s podotknutím, „že ti, kteří se vraceli v roce 1945 na jaře do této země, by nad námi kroutili hlavou“. Jeho stranický kolega, exkomunista Robert Kopecký, zase razantně odmítal sudetoněmeckou kritiku zákona o zásluhách Edvarda Beneše, jíž byl dle svých slov „hluboce otřesen“. Současně tlumočil sněmovně „vztek jedné staré paní od nás, která prošla Terezínem a řekla mi: ‚Pane poslanče, vyřídíte všem přítomným, že **v době, kdy jsme se vraceli z Terezína, byl pro nás prezident Beneš prezident osvoboditel.**‘“

Závěrečné hlasování po ukončení dosti bouřlivé rozpravy vedlo ke schválení zákona, tedy k přehlasování senátního veta. Ze 187 přítomných návrh podpořilo 123 hlasujících, zatímco proti jich bylo pouze 29.³⁶⁸ Pro hlasovali zejména zástupci levicových stran, a to takřka jako jeden muž – pouze dva socialističtí poslanci a jeden komunista se zdrželi, jinak všichni poslanci ČSSD a KSČM „lex Beneš“ podpořili. Na opačném názorovém pólu stáli poslanci menších středopravých vládních stran; mezi zástupci KDU–ČSL, resp. US–DEU se obráceně nenašel jediný kladný hlas, uvedení poslanci byli buď proti, případně se zdrželi. Konečně ODS zůstala názorově rozdělena; srovnatelné množství poslanců bylo pro návrh a se zdrželo (21:22), desítka byla proti (vedle poslanců Bartoše či Plevy např. Petr Nečas). Probenešovský lobbista pamětnických sdružení v útrobách ODS, poslanec Jan Zahradil, nebyl při tomto hlasování přihlášen.³⁶⁹

4.6 „Lex Beneš“ a česká politická scéna – shrnutí

Bylo dobojováno. Zákon o dějinných zásluhách Edvarda Beneše pak čekalo ještě jedno nečekané zaškobrtnutí – jak jsem již zmínil, prezident Václav Klaus postoupený zákon v zákonné lhůtě sice nevetoval, nicméně ani jej, mimo rámec ústavního pořádku, také nepodepsal, čímž pamětníky velmi zarmoutil.³⁷⁰ Podle některých zákulisních informací zvolil tento postup, neboť „vrácením Sněmovně nechce riskovat vnitropolitickou roztržku, která by mu mohla ublížit, a podpisem naopak vyvolat další útoky sudetoněmeckých organizací“.³⁷¹ Otevřeně tehdejší prezident argumentoval unikátností (sic!) ocenění TGM (1930), přičemž „přirážovat k němu

³⁶⁸ Srov. výsledky hlasování číslo 472.

³⁶⁹ J. MALÍNSKÝ, *Ze střepků jednoho životního posláním*, s. 30.

³⁷⁰ *Tamtéž*.

³⁷¹ Neformální cestou získaná informace, zveřejněná deníkem Právo po zamítnutí návrhu zákona Senátem, viz Jitka GÖTZOVÁ, *Senát odmítl ocenit zásluhy Beneše*, Právo, 26. 3. 2004, s. 3.

*jakéhokoli jiného prezidenta je omylem, chybou a trošku takovou schválností a zbytečností“.*³⁷² Konečně jeho tiskový mluvčí ve finále odůvodnil prezidentovo rozhodnutí tak, že dle jeho postoje „by mělo být samostatné vytváření názorů na historické události, staré desítky let, ponecháno na každém občanovi“. „Prezident proto nepovažoval za nutné zákon podepsat, i když rezolutně odmítá útoky na prezidenta Edvarda Beneše, ke kterým v poslední době v některých sousedních zemích, ale bohužel i u nás, dochází“, uvedl Petr Hájek.³⁷³ Zákon proto byl předložen k podpisu premiérovi, načež vyšel 14. května 2004 ve Sbírce zákonů.³⁷⁴

Závěrem této kapitoly snad bude vhodné pokusit se hlavní závěry z provedené detailní analýzy v základních bodech shrnout:

1. Daný „zákon o dějinách“ vznikl ve specifickém historickém kontextu jako svého druhu odpověď, **reakce české politické scény na kritiku Edvarda Beneše ze zahraničí**, byť navrhovatelé toto vytrvale popírali.³⁷⁵ Z provedené analýzy naprosto zjevně vyplývá závěr o obranném rázu této iniciativy, během procesu projednávání se navíc dynamicky ostřeji a zřetelněji vyhraňující. Stoupenci zákona jej chápali jako splnění české „společenské objednávky“.³⁷⁶ V pozadí iniciativy stála pamětnická sdružení, kontaktující v této věci vybrané politické aktéry, přičemž „mužem na pomezí“ obou prostředí byl především Sokol a socialistický poslanec Karel Šplíchal.
2. Zákon měl být **integrační platformou**, nalezením „nejmenšího společného jmenovatele“ ideálně celé tuzemské politické scény vůči vnějšímu tlaku, leč ideální jednomyslnosti se nepodařilo dosáhnout. Zákon podpořili levicoví členové parlamentu, menší liberální a konzervativní strany (Unie svobody, KDU–ČSL) byly proti či se zdržely, rozštěpení lze konstatovat u poslanců ODS („národovci“ × konzervativci); oproti tomu senátorský klub této strany návrh nepodpořil. S ohledem na většinu levicových stran v PSP ČR byl zákon nakonec, přes nesouhlas výrazně středopravého Senátu, přijat.
3. Všeobecná **shoda v parlamentu panovala na zásluhách Edvarda Beneše zejména v rámci 1. odboje a počátků meziválečného Československa.**

³⁷² (ku), *Zákon o Benešovi v Senátu neprošel*, Haló noviny, 26. 3. 2004, s. 2, či Josef PRAVEC, *Ocenění Edvarda Beneše zřejmě nezastaví ani prezident Klaus*, Hospodářské noviny, 14. 4. 2004, s. 4., atd.

³⁷³ (čtk), *Zákon o Benešovi platí, Klaus ho však nepodepsal*, HN, 30. 4. 2004, s. 2.

³⁷⁴ Zákon č. 292/2004 Sb., o zásluhách Edvarda Beneše (částka 96, publikovaná 14. 5. 2004).

³⁷⁵ Např. Radko Martínek si však evidentně v tomto ohledu sám protirečil, srov. kontrastně jeho vystoupení ve sněmovně během 1. čtení zákona a posléze tamtéž po jeho zamítnutí horní komorou, s jeho vystoupením v Senátu.

³⁷⁶ Explicitně např. socialistický poslanec Petr Šulák v rámci 3. sněmovního čtení i znovu po vrácení zákona Senátem.

Změna návrhu zákona, vedená tímto směrem, mající vztáhnout Benešovy zásluhy toliko k osmičkovému roku 1918, však nezískala většinovou podporu.³⁷⁷

4. **Jablkem sváru** se v parlamentních diskusích nestalo trauma „Mnichov“, ale zejména **téma „Beneš a komunismus“** (smlouva se SSSR 1943, přílišná orientace na východ, nástup komunismu v ČSR). Ojediněle byl explicitně dotčen vůbec charakter politicko-ekonomického systému třetí republiky.³⁷⁸ Námitky tohoto druhu vznášeli středopraví poslanci a ještě výrazněji senátoři. Levicoví poslanci (a nepočtení senátoři) takovéto rozpaky nepocíťovali, nástup komunismu vykládali jako porážku Benešovy „mostní“ koncepce v začínající studené válce. Spor ve sněmovně byl dále veden o míře účelovosti změn komunistického postoje vůči této historické osobnosti a jejímu dílu. Spíše nevyslovovaným tématem, přítomným však v pozadí, zůstávalo vysídlení Němců a Benešovy dekrety.
5. Kromě historické argumentace o problematičnosti některých Benešových politických rozhodnutí, resp. etap jeho činnosti, uplatnili odpůrci zákona též **argumenty legislativně-technického charakteru** (předloha nemá charakter právní normy).³⁷⁹ Liberálně-demokratickému státu nenáleží legislativně kodifikovat výklad historických dějů, procesů, postav.
6. Levicová sněmovní většina interpretovala Beneše jako demokrata každým coulem a vynikající inspirační **vzor i pro současný proces evropské integrace**, osobnost plně srovnatelnou s demokratickými vůdci zemí Atlantické charty. Historické exkurzy zde sahaly až k Jiřímu z Poděbrad, ve vztahu k Benešovi byla připomínána zejména meziválečná Společnost národů jako předchůdce EU. Dále byl Beneš označován za symbol české (československé) státnosti, demokracie, nezávislosti, evropanství.³⁸⁰ Sudetoněmecké ohlasy, označující jej za „masového vraha“, malého Stalina, válečného zločince srovnatelného s Hitlerem apod. byly interpretovány jako snahy směřující k rozvrácení „uspořádání, vzniklého v Evropě po 2. světové válce“.
7. Velmi výrazně do popředí vystupovalo **převažující nacionální vnímání a „kódování“** probírané materie. Mnoho tak stoupenci zákona hovořili o *českých*

³⁷⁷ Jedná se o dotčený návrh poslance ODS Petra Plevy, rozšiřující buď ust. § 1 zákona o pěti dalších „mužů 28. října“, eventuálně navrhuující znění tohoto § v podobě „*Edvard Beneš se zasloužil o vznik samostatného Československa.*“.

³⁷⁸ Viz zejména důkladně propracované vystoupení poslance Hynka Fajmona (ODS) v rámci 1. sněmovního čtení.

³⁷⁹ V rámci jednání Poslanecké sněmovny zejména vystoupení ministra zahraničí Cyrila Svobody, v Senátu vystoupení zástupce ústavně-právního výboru Jaromíra Volného (ODS) či Jana Hadravy (KOD).

³⁸⁰ Koncentrovaně takto viz např. vystoupení spolupředkladatele návrhu zákona K. Šplíchala (ČSSD) ve 3. sněmovním čtení.

národních zájmech, o českém svrchovaném právu hodnotit si *své* dějiny či *našebo* prezidenta atd. Diametrálně odlišná hodnocení historické osobnosti svým způsobem společných dějin (prvotřídní demokrat – válečný zločinec) přitom obnažila zjevný nedostatek vzájemné bezpředsudečné komunikace a ochoty vnímat příčiny odlišného pohledu „toho druhého“. V pozadí zůstávaly nevyřešeny a nereflakovány odlišné národní historické příběhy a role Edvarda Beneše v jejich rámcích.

8. A konečně je nutno připomenout **osobní, rodinné a regionální vazby a historie**, zejména v případě senátorů, výrazně podmiňující jejich názory a postoje ve vztahu k Edvardu Benešovi, potažmo předloženému zákonu. U senátorů vesměs byly negativní.³⁸¹ Oproti tomu někteří poslanci zdůvodňovali svoji podporu návrhu např. i ohlasy mezi voličstvem ve svém regionu na rozhraní někdejších Sudet,³⁸² či emotivně vzpomínali na postoje válečných zajatců a vězňů nacismu a nastolovali otázku, jak by asi oni hlasovali.³⁸³

Jednou větou shrnuto: zatímco celá česká politická scéna se shodla v nesouhlasu se sudetoněmeckou kritikou Edvarda Beneše (potažmo setrvala na platnosti Benešových dekretů), bližší přezkum odhalil její vnitřní diferenciaci; v rámci této česko-české diskuse se stalo předmětem sporu zejména téma „Edvard Beneš a počátky komunismu v Československu“. Zvláště zde se názory výrazně lišily, byť slova jednoho z diskutujících poslanců *„Beneš není odbytou veličinou, není jenom věcí minulosti. Je to rozlišující znamínko: Řekni mi, kdo jsi, jak smýšlíš o Edvardu Benešovi, a já ti řeknu, jaké je tvé skutečné místo na politické scéně.“*, je nutno brát s určitou nadsázkou...³⁸⁴

³⁸¹ Srov. výše citovaný záznam z jednání senátního výboru pro vědu a vzdělání, vystoupení J. Moserové, Z. Bárty či E. Outraty (k němu viz G. LITEROVÁ, *Edvard Beneš...*, bakalářská práce, příloha, S 35).

³⁸² Srov. vystoupení zpravodaje Václava Nájemníka (ODS) po vrácení zákona Senátem PČR.

³⁸³ Zejména viz vystoupení zahraničněpolitického experta ČČSD Vladimíra Laštůvky a jeho stranického kolegy Roberta Kopeckého v rámci diskuse sněmovny po zamítnutí zákona Senátem.

³⁸⁴ Vystoupení Miloslava Ransdorfa ve 3. sněmovním čtení „lex Beneš“

Pomník „Benešovým dekretům“?

Socha Edvarda Beneše na Loretánském náměstí v Praze

V předcházejících kapitolách této diplomové práce jsem zpracoval a postupně čtenáře zevrubně seznámil s profilem probenešovských pamětnických sdružení, jimi zastávaným „demokraticko-republikánským“ historickým narativem (a jeho „odvěkými“ oponenty) i s rozmanitými pamětnickými aktivitami ve sledovaném období (2002–2005), směřujícími k uctění památky Edvarda Beneše a jeho veřejné rehabilitaci. Další kapitola představila odlišně strukturované, vůči Benešovi mnohem kritičtější vzpomínání – šlo o karikaturní bustu uskupení Pode Bal. Čtvrtá kapitola pak analyzovala rozdílné „načítání“ benešovské symboliky, jež vyvstalo v procesu přijímání „lex Beneš“.³⁸⁵

Tato kapitola podrobně analyticky sleduje projekt pomníku Edvarda Beneše, vztyčeného nakonec před Loretánským palácem, sídlem Ministerstva zahraničních věcí ČR. Realizace této akce (od prvotního nápadu po finální odhalení pomníku) opisuje přesně právě zvolenou časovou periodu let okolo přístupu České republiky k Evropské unii (2002–2005).

Jak jsem poznamenal již úvodem 2. kapitoly, nebylo vůbec žádnou náhodou, že celý projekt byl vymyšlen a zrealizován právě v tomto předvstupním období, kdy se o Benešovi (a zejména „jeho“ dekretech) nejen v tuzemsku vedly vášnivé debaty a spory. Zdůrazňuji, že předsedkyně Společnosti EB Věra Olivová sama v retrospektivě řadí **projekt Benešova pražského pomníku** mezi **trojici nejvýznamnějších akcí** Společnosti + spolupracujících „demokraticko-republikánských“ organizací a sdružení (legionáři, ČSBS...) za **celou dobu její existence**.³⁸⁶ Už vzhledem k tomu, jakož i vzhledem k masmediálním kontroverzím, jež pomník vyvolal, se vyplatí se na něj podrobněji zaměřit.

Následující výklad strukturuji v zásadě v chronologickém sledu. Nejprve se tedy pokouším zprostředkovat pohled do zákulisí pomníkového projektu, následně rozebírám průběh slavnostního odhalení a konečně podrobně sleduji polemiky, jež tento akt doprovázely. Na jejich základě se konečně pokouším vykreslit obrazy Edvarda Beneše, vlastní hlavním svárlivým skupinám.

³⁸⁵ Srov. výše, kapitoly 2–4.

³⁸⁶ Vedle nich jsou v daném kontextu explicitně zmíněny ještě dvě slavnostní shromáždění, jednak ono konané ve velké aule FF UK v Praze 27. října 1993 při příležitosti 75. výročí vzniku meziválečného Československa, trojlístek potom doplňuje shromáždění 7. dubna 1998 v aule Karolína, uspořádané k 50. výročí vydání obnovené zakládací listiny Karlovy univerzity a současně posledního veřejného vystoupení prezidenta Beneše. (I. LISOVÝ /ed./, *Věra Olivová. Bibliografie*, úvod – „Odborná dráha profesorky Věry Olivové“, zde s. 12–13.)

5.1 Ze zákulisí pomníkového projektu „Edvard Beneš v Praze“

Za projektem pražského pomníku Edvarda Beneše stálo seskupení pamětnických sdružení, zastávajících „demokraticko-republikánskou“ variantu českého historického příběhu. Retrospektivní vzpomínka prof. Věry Olivové na slavnostní odhalení pomníku 16. května 2005, při příležitosti 60. výročí konce 2. světové války, z perspektivy organizátorů „*připomínala triumfální vítězný návrat prezidenta Beneše z exilu do Prahy*“;³⁸⁷ s určitým smutkem a nostalgií pak dodala: „*Při tomto slavnostním aktu se shromáždili před Černínským palácem zástupci těch organizací, které dodnes nesou odkaz demokratických tradic boje za svobodu a ideály prvních dvou prezidentů. Shromáždili se zde zástupci poslední generace první republiky.*“³⁸⁸ Lze zde upozornit na diferenci mezi komunikativní a kulturní pamětí; pro organizátory, „očité svědky“ a pamětníky alespoň části Benešova politického působení (zejména ve 30. a 40. letech), byl Beneš ještě živým a pamatovaným symbolem, jehož síla byla znásobena kritickými momenty národní historie i jejich osobních a rodinných životů – Beneš byl pro ně součástí *komunikativní* paměti. Většina hlasů v probuzené vášnivé veřejné debatě však náležela do ranku paměti *kulturní*. To je třeba mít na zřeteli.

Patrně první veřejně vydanou zprávou o chystaném projektu je pak již zmíněná noticka v ročence Společnosti Edvarda Beneše: „*1. července 2002 byl z iniciativy Československé obce legionářské, Společnosti Edvarda Beneše a Českého svazu bojovníků za svobodu založen Přípravný výbor Nadace pro postavení pomníku prezidenta Edvarda Beneše. Zakládající organizace vycházely z přesvědčení, že po létech záměrných desinformací a falešných výkladů je nezbytně nutné vyzdvihnout mimořádný přínos činnosti Edvarda Beneše pro vytvoření samostatného československého státu za první světové války a pro jeho obnovu po druhé světové války a přiřadit jeho sochu k soše T. G. Masaryka (z roku 1998 [!])³⁸⁹ a M. R. Štefánika (z roku 1994).*“³⁹⁰ Profil pamětnických sdružení jsem již obsáhle nastínil ve 2. kapitole a není třeba se tak zde k němu obsáhleji vracet. Důležitá je letmá zmínka o pražských pomnících TGM a MRŠ a tedy vysvítající „pomníková kompletace“ vrcholné trojice představitelů československého 1. zahraničního odboje, což představuje jednu symbolickou rovinu, navázanou na tento pomník. Podobně bychom mohli hovořit v případě „lex Beneš“ a „legislativní kompletaci“ téhož fenoménu.³⁹¹

Dotknout se zde však je třeba zahraničněpolitického kontextu počátků této pomníkové akce („*záměrné desinformace a falešné výklady*“). Počátkem třetího tisíciletí gradovala přístupová vyjednávání České republiky s Evropskou unií. Právě na jaře roku 2002 se dostaly do centra

³⁸⁷ K emotivnímu prožívání tohoto „druhého návratu“ E. Beneše do Prahy srov. i báseň jednoho ze členů přípravného výboru pro postavení Benešova pomníku Jiřího Vaňka (plné znění viz příloha, dok.č. 3).

³⁸⁸ I. LISOVÝ (ed.), *Věra Olivová. Bibliografie*, úvod – „Odborná dráha profesorky Věry Olivové“, cit. s. 13.

³⁸⁹ Pražský pomník T. G. Masaryka byl na Hradčanském náměstí (na nároží Salmovského paláce) slavnostně odhalen dne 7. března 2000 (150. výročí narození TGM).

³⁹⁰ Věra OLIVOVÁ, *Společnost Edvarda Beneše v roce 2002*, in: Bulletin SEB, 16/2003, s. 5.

³⁹¹ K zákonu o dějinných zásluhách Edvarda Beneše srov. podrobně kapitolu 4.

pozornosti na různých fórech a z rozmanitých úhlů (právního, politického, etického, ekonomického) tzv. Benešovy dekrety a poválečné procesy, které (spolu)určovaly. Političtí reprezentanti vysídleneckých sudetoněmeckých organizací na půdě Evropského parlamentu lobbovali za přezkoumání jejich slučitelnosti se vstupem ČR do EU,³⁹² ostře kriticky se k nim tamtéž vyjádřil mj. rovněž maďarský premiér Viktor Orbán.³⁹³ Téhož jara proběhla ostrá přestřelka mezi rakouskou vládní stranou Svobodných Jörga Haidera, populisticky napadající (aforisticky řečeno) „Temelín“, „dekrety“ a vyhrožující podmiňováním souhlasu Rakouska s přístupem ČR k EU žádaným vyřešením těchto otázek, a českým premiérem Milošem Zemanem (ČSSD), označujícím v nevhodné reakci sudetské Němce mj. za „vlastizrádce“ a „Hitlerovu pátou kolonu“.³⁹⁴ Minulost, spjatá se 2. světovou válkou a následným obdobím, se tak začala různě přetřásat, evropsky, bilaterálně, vnitropoliticky. O dekrettech jednaly orgány Evropského parlamentu, jenž si nakonec nechal zadat nezávislý právní posudek k této otázce, téma oscilovalo v narušených bilaterálních vztazích České republiky se sousedním Německem, Rakouskem i Maďarskem. Celá záležitost byla komplikována i blížícími se volbami v ČR a Maďarsku (jaro 2002), resp. na podzim v Německu, kdy programatika předvolebních kampaní k uchopení „dekretů“ přirozeně lákala (v tuzemsku viz usnesení PSP ČR k dekretům prezidenta republiky z dubna 2002).³⁹⁵ Z Benešových dekretů se toho času stalo významné politické téma.

„Druhý život“ Edvarda Beneše výrazně a současně povýtce rozporuplně figuroval v onom období ve veřejném prostoru a bezpochyby i zde musíme hledat jeden z iniciačních momentů celé pomníkové anabáze, odstartované v létě 2002. Zpochybňovaná kolektivní identita benešovských stoupenců měla být instalací pomníku symbolicky stvrzena a veřejně zafixována. Ostatně jedním z motorů, iniciátorů (a konec i financierů) projektu byl válečný veterán 2. odboje, tankista, vydávající se za letce, plk. Jan Horal, zastupující Sdružení

³⁹² Zejména při projednávání pravidelné zprávy Evropské komise o stavu přístupových jednání s ČR. Plénium Evropského parlamentu o ní jednalo v březnu a posléze v červnu, v mezičase projednával věc zahraniční výbor Europarlamentu. Výbornou analýzu těchto sporů a debat zpracoval Christian DOMNITZ, *Zápas o Benešovy dekrety před vstupem do Evropské unie*, zvl. s. 32–44.

³⁹³ Premiér Viktor Orbán při svém vystoupení před zahraničním výborem EP v dubnu 2002, za přítomnosti komisaře pro rozšíření G. Verheugena, prohlásil: „*Benešovy dekrety byly špatné ve 20. století a jsou o to horší ve století 21. Očekávám, že takové zákony zmizí.*“ (Tamtéž, s. 121, pozn. 37.) V reakci na to odvolalo Slovensko, ČR a nakonec i Polsko účast na chystaném summitu zemí Visegrádské skupiny v Budapešti.

³⁹⁴ Příliš sebekritické nejsou ani expremiérový memoáry: Miloš ZEMAN, *Jak jsem se mýlil v politice*, Ottovo nakladatelství, Praha 2005, s. 206–207. Ke Klausově pozici srov. Jiří PEHE, *Klaus. Portrét politika ve dvaceti obrazech*, Prostor, Praha 2010, s. 167–171.

³⁹⁵ Srov. výše, kapitola 3.2, Benešovský projekt skupiny Pode Bal „Věrní zůstaneme!“

zahraničních letců RAF – což s ohledem na právě dotčené dekretové diskuse a Benešovu kritiku nebylo přirozeně žádnou náhodou.³⁹⁶

Cesta k soše na Loretánském náměstí ovšem byla dlouhá i poměrně klikatá. Koho na piedestal umístit bylo jasné, jednalo se ovšem o to, jak konkrétně bude vypadat. Z dostupných podkladů se zdá, že Společnost Edvarda Beneše zprvu rozvíjela aktivitu hned ve dvou paralelních směrech.

První linie spočívala v pokusu využít pro rychlou a lacinou instalaci existující starší sochu EB od prezidentova přítele, sochaře Karla Dvořáka. Dotčená socha vznikala v letech 1947–1948 a od listopadu 1948 byla instalována v poloveřejném prostoru Panteonu Národního muzea v Praze. Odstraněna z něj byla (spolu se sochou TGM) o tři léta později a skončila v muzejním depozitáři, z něž nevykoukla ani v roce 1968, ani po roce 1989.³⁹⁷ Prostor Panteonu pokládají zainteresované pamětnické spolky za velmi prestižní (každoročně zde mj. pořádají oslavy státního svátku 28. října) a proto se nejprve pokusily navrátit sochu na její původní místo.

Celkem osm pamětnických sdružení se v této věci písemně obrátilo na zřizovatele Národního muzea, reprezentovaného ministrem kultury, tehdy Pavlem Dostálem (ČSSD). Dopis, datovaný symbolicky 28. října 2002, prezentoval žádost signatářů jako nanejvýš žádoucí krok „*v rámci obnovy demokracie v naší zemi*“. V závěru své žádosti petenti neopomněli vyjádřit ministrovi důvěru, „*že s Vaší pomocí bude po více než půlstoletí socha prezidenta Edvarda Beneše vrácena na místo, které jí náleží*“.³⁹⁸ Ministr ovšem „*odpověděl prof. Olivové poukazem na budoucí rekonstrukci Národního muzea, která bude předpokladem i nového ideového pojetí Panteonu,*“ čímž tato nenákladná a relativně nejsnazší možnost padla.³⁹⁹

Věc ovšem chvátala a na rekonstrukci Panteonu s beztak nejistým výsledkem signatáři dopisu čekat nechtěli a snad ze svého hlediska ani nemohli, proto se poohlédli po vhodném veřejném prostranství. Zpočátku rovněž zvažovali pořízení zbrusu nové sochy svého hrdiny. Lze tak soudit mj. ze zmínky o návštěvě předsedkyně SEB Věry Olivové na předvánoční besídce veteránů RAF v prosinci 2002: „*V jeho průběhu [tj. setkání s někdejšími letci RAF]*

³⁹⁶ J. MALÍNSKÝ, *Ze střípků jednoho životního poslání*, s. 31–32, k životnímu příběhu Jana Horala srov. Mikuláš KROUPA, *Příběhy 20. století: Tankista lhal, že létal, po Únoru pomáhal pilotům RAF*, www.idnes.cz, vydáno 19. 11. 2011 (staženo 24. 8. 2012).

³⁹⁷ Lubomír SRŠEŇ, *Průvodce. Architektura, výzdoba a původní vybavení hlavní budovy Národního muzea v Praze*, 2. vyd., NM, Praha 1999, s. 47–57. Současně byla deponována socha F. L. Riegra, jiné byly zase přemístěny na méně prestižní místa (mj. socha K. Šternberka nebo busty J. Emlera a V. V. Tomka). Socha T. G. Masaryka byla reinstalována na původním místě 26. 4. 1968.

³⁹⁸ Přetisk dopisu Bulletin SEB, 16/2003, s. 63–64. Dopis stručně shrnuje základní údaje o dotčené soše a její dosavadní osudy.

³⁹⁹ Tamtéž, s. 5. Obsah odpovědi ministra kultury je pouze naznačen v přehledu o činnosti SEB bez bližšího rozvedení.

shlédla i skizy k plánované soše Edvarda Beneše, které zpracoval mladý sochař Jan Řeřicha.⁴⁰⁰ Od uvažovaného zadání nového sochařského díla museli organizátoři po provedení finanční kalkulace a se zohledněním limitovaného objemu prostředků na celou akci upustit. Řešení pak bylo nakonec kompromisní, přípravný výbor se dohodl s ředitelem Národního muzea na bezplatné zápůjčce Dvořákovy sochy za účelem zhotovení kopie pro veřejnou instalaci.⁴⁰¹

Souběžně pomníkový výbor vybíral vhodné veřejné prostranství k instalaci této kopie. Hledání vyhovujícího místa bylo komplikované a nepostrádalo jisté cimrmanovské rysy. Do hledáčku výboru tak nejprve zapadl park v dejvické Evropské ulici. Jiří Kužel, jeden ze členů Přípravného výboru, to pro Reflex okomentoval takto: „Nejdřív jsme ji chtěli postavit v parčíku na Evropské třídě, to je ta, co vede z Vítězného náměstí na letiště, dřív se jmenovala Benešova.[.]“⁴⁰² A pak, **Beneš byl velký Evropan**,“ vyjádřil se trochu zašmodrchaně. S vyhlédnutou lokalitou rezolutně nesouhlasili veteráni z 2. světové války, kteří ji pokládali za periferní, Beneše nedůstojnou, a sochu si přáli mít nejlépe v areálu Pražského hradu. Ovšem nespěl-li v hradním okrsku ani v porevoluční euforii a nadto při své bezproblémovosti „tatíček“ Masaryk, stěží se to mohlo povést (navíc po letech) kontroverznímu Benešovi. Správa Pražského hradu také všechny žádosti o postavení pomníku na některém z nádvoří zamítla. Dvořákovo dílo se pak mělo stěhovat jen o kousek dál – úvahy směřovaly k přiřazení k již existujícímu pomníku T. G. Masaryka na Hradčanském náměstí. Citovaný Reflex k tomu poznamenal něco o „bývalých vojácích, kteří mají přece jen víc smyslu pro symboliku než estetiku“ a nadto si trochu rýpl: „Jako groteska by to nebylo špatné. Sošný stylizovaný Masaryk v černém, vedle do sebe schoulený malíčkový Beneš. To by možná i panu Stoiberovi [tehdejší předseda bavorské zemské vlády, CSU a „patron“ Sudetoněmeckého landsmanshaftu] udělalo radost,⁴⁰³ dostal se týdeník k tehdy aktuální politické třenici.

Další posun nebyl již nijak razantní a pro sochu bylo konečně zvoleno Loretánské náměstí poblíž Pohořelce. Masarykova společnost velkoryse přenechala SEB „své“ vyhlédnuté místo pro pomník Jana Masaryka, „kterého vyhodili v tom Černíně z okna“, jak prohlásil v rozhovoru s reportérem Reflexu Jiří Kužel. „Ale když jsme za nimi přišli, že tam chceme Beneše, tak souhlasili.“

⁴⁰⁰ Věra OLIVOVÁ, *Společnost Edvarda Beneše v roce 2002*, in: Bulletin SEB, 16/2003, s. 6.

⁴⁰¹ K tomu viz např. zahajovací projev člena Přípravného výboru Jiřího Kužela před odhalením sochy, Bulletin SEB, 19/2006, s. 4, a reportáž z této akce, nazvaná *Beneš na Hrad*, v Reflexu 16/2005, č. 21, s. 7–8 (ke stažení na <http://reflex.cz/clanek19868.htm>).

⁴⁰² Dnešní Evropská ulice (resp. žádná z jejích částí, z nichž postupným spojováním vznikla) nikdy Benešovo jméno nenesla. V letech 1946–1952 se toliko dnešní Vítězné náměstí jmenovalo „presidenta Dr. Edvarda Beneše“. (Marek LAŠŤOVKA a kol., *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství I–II*, Libri, Praha 1997–1998; viz 1. díl, heslo „Evropská“, s. 167–168; 2. díl, heslo „Vítězné náměstí“, s. 407–408.) Neoficiální informace však uvádí, že Evropská ulice byla atraktivní především pro blízkost bydliště některých předních funkcionářů *Společnosti E. Beneše*.

⁴⁰³ Citace z článku *Beneš na Hrad*, in: Reflex 16/2005, č. 21, s. 8.

Zajímavé v této souvislosti je, jak byla finální volba tohoto místa odůvodňována. Ačkoliv bylo až (přinejlepším) několikátým v pořadí, bylo prezentováno jako ideální a takřka nenahraditelné, přičemž bylo zdůrazňováno hned několik motivů.

Loretánské náměstí předně leží mezi Černínským palácem (Benešem adaptovaným pro potřeby ministerstva zahraničních věcí ČSR) a areálem Pražského hradu (kde jednak během úprav Černína dočasně sídlilo několik poválečných let Benešovo ministerstvo v provizorních podmínkách, jednak zde posléze Edvard Beneš prezidentoval). Situováním sochy měla tedy být programově vyjádřena tato těsná vazba hrdinovy ministerské a prezidentské funkce. (Nadto organizátoři podtrhovali, že Beneš zásadně ovlivňoval koncepci zahraniční politiky i za ministrování Kamila Krofty a Jana Masaryka.) A nezůstalo pouze u toho, protože v očích organizátorů pomníkového nápadu se v pomník *sui generis* proměňovala i samotná budova centrály Zamini, charakterizovaná jako „*monumentální pomník Benešovy politiky*“, dobově význačné politické, kulturní a společenské centrum etc., vybudované Benešovou péčí.⁴⁰⁴

Konečně tak došlo i na splnění přání veteránů, aby pomníky Masaryka a Beneše od sebe nebyly prostorově příliš vzdáleny⁴⁰⁵ a prostor měl ještě jednu výhodu – blízkost domu č. 2 („U Drahomířina sloupu“), v němž si manželé Benešovi pořídili na odpočinek byt (vzhledem k manželovu skonu jej nakonec až do své smrti v půli 70. let ovšem užívala pouze ovdovělá Hana). Do fasády tohoto domu výbor nechal zasadit nově zhotovenou pamětní desku, upomínající na zmíněné reálie. Celkově shrnuto náhledem organizátorů: „*Architektonické ztvárnění pomníku tvoří svébytnou část Loretánského náměstí. Prezidentova socha je organicky včleněna do historického areálu a citlivě, bez velkých gest, vyjadřuje sílu myšlenek jedné ze tří zakladatelských osobností československé státnosti.*“⁴⁰⁶ Zvnějšku této pospolitosti to vypadá problematičtěji, socha se v prostoru poněkud ztrácí, rozhodně netvoří těžiště či dominantu zvoleného veřejného prostranství, jak přiléhavě upozornil například Reflex v již citované reportáži.

Shrnuto: „*O umístění sochy se vedly dlouhé spory, ale nakonec zvítězila, podle našeho názoru správně, varianta, které symbolizuje skutečnost, že Edvard Beneš byl tvůrcem československé zahraniční politiky a že jejímu profilování věnoval celý život obromně úsilí, a to i dobách, kdy nezástával funkci ministra zahraničních věcí.*“⁴⁰⁷

Postupně tak bylo šťastně zvoleno příhodné místo, úsporná varianta v podobě kopie sochy, a po vyřízení několika desítek nezbytných povolení (Jiří Kužel pro Reflex: „*Čtyřicet čtyři povolení potřebujete. Ta byrokracie u nás je strašná.*“) mohli organizátoři projektu přikročit

⁴⁰⁴ Věra OLIVOVÁ, *Položení základního kamene sochy Edvarda Beneše*, in: *Odkaz Edvarda Beneše 2004*, SEB, Praha 2004, s. 40–41.

⁴⁰⁵ Zejména V. OLIVOVÁ, *Položení základního kamene sochy Edvarda Beneše*, in: *Odkaz Edvarda Beneše 2004*, s. 40–41.

⁴⁰⁶ *Socha prezidenta Edvarda Beneše*, in: *Bulletin SEB*, 19/2006, s. 4.

⁴⁰⁷ Gs, *Vzpomínkové akce vrcholí*, in: *Národní osvobození*, č. 13, 17. 6. 2004, s. 3.

k položení základního kamene budoucí sochy na vyhlédnutém místě. K aktu bylo zvoleno patřičně symbolické datum – 28. květen 2004, tedy den 120. výročí Benešova narození. Skupina zástupců spolků sdružených v Přípravném výboru se v podvečer tohoto dne sešla na Loretánském náměstí, kde po stručném proslovu Jiřího Vaňka (proneseném „s hlubokým zaujetím a žadostinčením“) přítomní poklepali na základní kámen k pomníku, nesoucí nápis „Edvard Beneš 1884–1948“. Bezprostředně ke zvolenému místu Věra Olivová podotkla: „*Je to krásné místo. Otevřené, žalité světlem, s monumentální dominantou paláce v pozadí a ozvučené zvonkovou brou z věže loretánského kostela.*“ Kromě toho neopomněla ve zprávě o slavnosti znovu připomenout úzkou souvislost budovaného pomníku s pražskými sochami Štefánika a Masaryka.⁴⁰⁸

Odišně nahlížel situování sochy reportér Reflexu, účastníci se o rok později jejího slavnostního odhalení, podotýkající, že zde „*stávala kdysi kaple,*⁴⁰⁹ *pro sochu ideální místo, za ní je maličký parčík, takže se přece jen méně ztrácí před obrovskou hmotou Černínského paláce, kde sídlí ministerstvo zahraničí.*“⁴¹⁰

Základní kámen nakonec nebyl pomníkově využit. Při jeho pokládce totiž ještě nebylo definitivně jasno, jak bude sokl pod Dvořákovým dílem přesně vypadat. Pro finanční tísní vynucenou láci zvoleného řešení (Reflex sokl popsal jako „*ne kamenný, ale kubistický, svařený ze železných plátů*“) nebyl nakonec k upotřebení, protože jej organizátoři darovali Benešovu rodišti, konkrétně Městskému muzeu Kozłany.⁴¹¹

Socha byla, místo se nakonec též našlo – problémem zůstávalo finanční zabezpečení celého projektu. Cesta za uctěním Benešovy památky byla pro pomníkový výbor trnitá. Potřebná povolení si musel oběhat sám a peníze se scházely pomalu a málo, veřejná sbírka na tento účel nebyla příliš úspěšná. Ušetřit proto bylo třeba na soše (pouze kopie) i na podstavci. Českou vládu organizátoři požádali o půlmilionovou dotaci, obdrželi však

⁴⁰⁸ Věra OLIVOVÁ, *Položení základního kamene sochy Edvarda Beneše*, in: Odkaz Edvarda Beneše 2004, s. 40 (text byl pod stejným názvem uveřejněn také v Národním osvobození, č. 1, 3. 1. 2005, s. 1 – s fotografií poprsí Dvořákovy sochy E. Beneše). Viz též Gs, *Vzpomínkové akce vrcholí*, in: Národní osvobození, č. 13, 17. 6. 2004, s. 3: „*O umístění sochy se vedly dlouhé spory, ale nakonec zvítězila, podle našeho názoru správně, varianta, které symbolizuje skutečnost, že Edvard Beneš byl tvůrcem československé zahraniční politiky a že jejím profilování věnoval celý život obromně úsilí, a to i dobách, kdy nezastával funkci ministra zahraničních věcí.*“

⁴⁰⁹ Socha stojí skutečně na posvěceném místě: Milan JANČO, *Získala pražská památková rezervace svého patrona? V kapli sv. Matouše na Loretánském náměstí v Praze byla umístěna socha prezidenta Edvarda Beneše*, in: Zprávy památkové péče, 65/2005, č. 5, s. 443–444. Kaple, dílo F. M. Kaňky, zde stála v letech 1727–1799, socha Beneše je pak umístěna přímo v místech někdejšího presbytáře.

⁴¹⁰ T. FERTEK, *Beneš na Hrad*, in: Reflex 16/2005, č. 21, s. 8.

⁴¹¹ Tamtéž, s. 7–8, též *Socha prezidenta Edvarda Beneše*, in: Bulletin SEB, 19/2006, s. 4. Kámen byl nakonec kuriózně „pomníkově“ (ne)využit – městečko Kozłany si totiž později pořídilo navlas stejnou kopii sochy z Loretánského náměstí (včetně podstavce) a darovaný základní kámen umístilo soliterně v místním parku, nedaleko od vlastního pomníku.

pouze 350000,- Kč, což na krytí nákladů nestačilo. (Zde lze kontrastně upozornit na realizaci pražského pomníku T. G. Masaryka, který zaštitilo hlavní město, a to jak po organizačně-technické, tak i po finanční stránce /několikamilionovou dotací/, třebaže impuls i zde vyšel od pamětníků.)

Při odhalování (za účasti politických špiček státu) se o tom nehovořilo, ale hrdina byl fakticky pořízen na leasing.⁴¹² Reflex to ohodnotil jako „nejtrapnější část celé pomníkové historie“ a s jistou nadsázkou i coby „nejspíš jeden z nejlevnějších mezinárodních skandálů v našich dějinách“. Ke zveřejněné fotce laciného podstavce (v kombinaci se slavnostními řečmi politiků) pak ještě rýpavě podotkl, že „politici za Benešem stojí, ale na sokl pod malého pána jim nezbylo“. Jako by i vynaložené (veřejné) náklady a výsledný vzhled Masarykova (resp. Benešova) pomníku korespondovaly s pozicí obou v paměti širší české společnosti.

Na okraj zde lze ještě podotknout, že v květnu 2005 byly na Loretánském náměstí odhaleny hned dva benešovské pomníky. Naproti soše, která na sebe ovšem zcela strhla mediální pozornost, zasadila SEB do fasády domu č. p. 2 zbrusu novou pamětní desku s reliéfem Hany Benešové a textem *V tomto domě žila první dáma republiky paní Hana Benešová*. Slavnostní odhalení provedla Livia Klausová. Záměrem organizátorů bylo zřejmě poněkud obrousit vyostřeně politický ráz vlastního Benešova pomníku a doplnit vzpomínání na Edvarda Beneše o určitý intimnější, rodinný moment z jeho soukromého života.

Tato rovina pomníkového dění však zůstala v masmediální reflexi zcela překryta sporem o symboliku spjatou s Edvardem Benešem. Z analyzovaných médií se o existenci dotčené pamětní desky zmínilo pouze Právo, a to závěrem článku o Benešově pomníku. Deník uveřejnil i fotografii obou skulptur s komentářem „Manželé Edvard a Hana Benešovi si od věřejška přes část Loretánského náměstí hledí do očí.“ – to s odkazem na jejich situování v prostoru.⁴¹³ Dále byla deska (opět i s fotkou) zmíněna v reportáži Reflexu, a to s rýpavou douškou: „Lidé počkali na uctění paní prezidentové, ale politici a vojáci utekli.“⁴¹⁴

Uzavřeme tento průhled za kulisy pomníku nahlédnutím do vzpomínek jednoho ze členů pomníkového výboru Jiřího Malinského: „Společně jsme absolvovali několik až úmorných jednání tohoto široce založeného a personálně značně proměnlivého grémia. Týkala se zvažování nevhodnějšího místa, vazby na již vztyčený Masarykův pomník, typu i volby konkrétní plastiky. Po příchodu dr. Jiřího Kužela do výboru (blízkým spolupracovníkem se mu stal další člen Společnosti Jiří Vaněk) se podařilo jednoznačně konsenzuálně vyjasnit jak místo (nedaleko Černínského paláce), tak volbu a přijetí Dvořákovy sochy a postupně v užším grémiu i konkrétní pracovní postupy, jejichž největší záteží bylo absolvování a zvládnutí byrokratických procedur, během nichž i u bezprostředně zúčastněných vznikala pocit marnosti a bezmoci.“ Ale zvolená lokalita přinesla ještě jeden bonus navíc: „Zvolené místo

⁴¹² Podle citovaného Reflexu zůstával organizátorům k uhrazení dluh ve výši 100000,- Kč.

⁴¹³ Jan KOVAŘÍK, *Před Černínským palácem odhalena socha Benešovi*, Právo, 17. 5. 2005, s. 5. K aranžmá odhalování desky podrobněji Bulletin SEB, 19/2006, s. 19–20.

⁴¹⁴ T. FERTEK, *Beneš na Hrad*, in: Reflex 16/2005, č. 21, s. 8.

umožnilo připomenout památku Benešovy ženy Hany a specificky tak dotvořit tisíciletý genius loci jedné z nejstarších pražských čtvrtí,“ poznamenává zaníceně Malínský.⁴¹⁵

5.2 Pomník Edvarda Beneše mezi pavézou a řemdihem

5.2.1 Slavnostní odhalení pomníku – průběh a masmediální reflexe

Pro slavnostní odhalení pomníku Edvarda Beneše zvolily zaangažované pamětnické organizace patřičně symbolické datum – 16. května 1945 se prezident vrátil do Prahy a navlas přesně 60 let poté se vrátil znovu, v bronzové podobě. Jak poznamenala Věra Olivová, moderující slavnostní akt, dotčená socha „*představuje prezidentův nový, symbolický návrat do této země a Praha má konečně – s odstupem mnoha let – i sochu třetího ze zakladatelů samostatného československého státu*“.⁴¹⁶ Na historický návrat a tehdejší nadšené přivítání od Pražanů upozornilo hned několik řečníků a bylo i obsahem kulturní vložky ceremoniálu – dcera básníka Jaroslava Seiferta přednesla dvě otcovy básně, složené při této příležitosti.⁴¹⁷

Akce na sebe upoutala značnou mediální pozornost především díky své (dílem nahodilě) politické kontroverznosti. Socha byla odhalena na svatodušní pondělí, bezprostředně po každoročním setkání vysídlených sudetských Němců, na němž nebylo odhalení pomníku kladně přivítáno (podrobně viz níže). Dále pak tím, že se aktu zúčastnili vrcholní ústavní činitelé a přední reprezentanti všech tuzemských parlamentních stran, z nichž někteří přednesli své projevy.⁴¹⁸

Slavnost byla zahájena položením věnců a květin k zahalené soše „*za zvuků fanfár hudby Hradní stráž*“. Jádrem slavnosti tvořily proslovy, jež můžeme rozdělit do dvou bloků – pamětnického a politického.

Z politiků vystoupili novopečený předseda vlády Jiří Paroubek (ČSSD), dále tehdejší předseda Poslanecké sněmovny PČR Lubomír Zaorálek (ČSSD), místopředseda Senátu (a výrazný aktér pamětní politiky) Jiří Liška (ODS). Prezident republiky Václav Klaus se z akce omluvil vzhledem k programu v zahraničí,⁴¹⁹ nicméně Přípravnému výboru již dříve zaslal dopis, v němž projekt vztyčení sochy podpořil. (Prezidentovo stanovisko závěrem svého úvodního slova připomněl Jiří Kužel.) Zúčastnili se ovšem i další političtí činitelé, mj. ministr zahraničí Cyril Svoboda (KDU–ČSL), předseda Senátu Přemysl Sobotka (ODS), či předseda opoziční ODS, senátor Mirek Topolánek.

⁴¹⁵ J. MALÍNSKÝ, *Ze střípků jednoho životního poslání*, s. 29.

⁴¹⁶ *Socha prezidenta Edvarda Beneše v Praze*, in: Bulletin SEB, 19/2006, cit. s. 10.

⁴¹⁷ *Socha prezidenta Edvarda Beneše v Praze*, in: Bulletin SEB, 19/2006, s. 8–9.

⁴¹⁸ Průběh akce lze detailně sledovat v ročence SEBu: *Socha prezidenta Edvarda Beneše v Praze*, in: Bulletin SEB, 19/2006, s. 2–20. Z tohoto zdroje čerpám všechny následující nepoznámkované citáty, zde snadno dohledatelné.

⁴¹⁹ Václav Klaus pobýval na summitu Rady Evropy ve Varšavě. Velkou pozornost vzbudil jeho tamní projev, kritizující údajný tzv. demokratický deficit v činnosti řady nevládních organizací (zasahování do politické sféry bez mandátu z voleb). Prezidenta republiky zastupoval na akci jeho kancléř.

Blok projevů politiků zahájil předseda vlády Jiří Paroubek relativně krátce a nevýrazně. Po něm hovořil jeho stranický kolega Lubomír Zaorálek.

Šéf sněmovny úvodem prohlásil, že „*Edvard Beneš byl politik, který ve 20. století stál nejtěsněji u klíčových okamžiků českých dějin, stál u těch nejtěžších okamžiků národní historie minulého století*“. Dále podotkl, že Beneš byl kritizován již politiky v 1. světové válce poražených mocností, ostře napadán nacistickým režimem a zůstává předmětem sporů dodnes. Důrazně pak odmítl kritiku, vznesenou na Sudetoněmeckých dnech z úst bavorského premiéra Edmunda Stoibera („*Bobužel dnes existují lidé, kteří mají znovu potřebu vzpomínat na falešné modly, jako byl Beneš a Stalin a vztyčují jim pomníky*.“), již interpretoval jako „*zpochybnění státu*“, útok na ideje, na nichž činností T. G. Masaryka a Edvarda Beneše vznikla 1. republika („*Pro nás bude Edvard Beneš vždy politikem, o kterém Masaryk řekl, že bychom bez něho samostatnost neměli*.“). Edvarda Beneše pak vykreslil jako demokratického politika, jehož vliv byl ovšem limitovaný a někdy musel vážit menší a větší zla a mezi nimi volit. Připomněl pak jeho účast ve 2. odboji a zdůraznil, že „***Beneš je klíčovou postavou v zápase o náš vlastní obraz v dějinách 20. století***“. Konečně poděkoval politikům tehdejší rudo-zelené spolkové koalice, že český oficiální postoj, na rozdíl od stoiberovské CSU, respektují.

Následující výklad řadového místopředsedy senátu (o 1. místopředsedu Petra Pitharta organizátoři zřejmě nestáli) Jiřího Lišky (ODS) byl nejkritičtější, ovšem umírněně. I on zdůraznil vazbu TGM–EB. Stran Mnichova stereotypně zmínil „*velmocenskou hru, v níž bylo Československo obětováno [...] opuštěno od svých západních spojenců, především od Francie*“ a podtrhl Benešovo nasazení v rámci 2. odboje. Kritizoval pak exprezidenta za poválečný příklon k Sovětskému svazu („*ne příliš šťastné*“), ovšem omlouval to jednak předchozím „*zklamáním ze zrady západních spojenců*“, jednak vystoupil s tezí, že totiž tehdy „*Edvard Beneš již nebyl suverénním prezidentem suverénního státu*“. Kritika Benešova poválečného působení, příliš dle řečníka ustupujícího komunistům, zase byla hned vyvážena fatalistickým vnímáním zapadnutí Československa do sovětské sféry vlivu. Přes uvedené podstatné výhrady jej paradoxně označil za „*na dlouhou dobu posledního velkého prezidenta*“ a „*symbol zápasu naší země o demokracii*“.⁴²⁰

Po básních Jaroslava Seiferta následovaly projevy představitelů pamětnických sdružení.

Celkem se jednalo o čtyři projevy, když postupně hovořil zástupce Sdružení zahraničních letců RAF, místopředseda Československé obce legionářské, dále „*zástupce veteránů 2. světové války*“ a konečně předsedkyně Českého svazu bojovníků za svobodu. Protože se slavnost konala ve výroční den Benešova návratu domů koncem 2. světové války a řečníci byli aktivními účastníky tohoto konfliktu, došlo zde i na osobní vzpomínky. Pamětníci činnost

⁴²⁰ Srov. však Vít SMETANA, *Pod křídla Sovětů. Mohlo se Československo vyhnout „sklouznutí“ za železnou oponu?*, in: Soudobé dějiny XV/2008, č. 2, s. 274–302. (Dle historika mohlo, nikoli však s Edvardem Benešem v čele.)

EB hodnotili ještě bezproblémověji než politici, s nimiž nepřímo vstoupili i do mírné polemiky.

Osobní vzpomínání se výrazně prolínalo řečí plk. Lubomíra Úlehly, mluvčího jménem někdejších letců RAF: „**Beneš byl pro nás maják, který nám jasně ukázal onu správnou cestu – cestu do zahraničního odboje.**“ Mobilizační efekt mělo i prezidentovo jednání po kapitulaci Francie: „*Propadali jsme zoufalství, ztráceli jsme naději a potřebovali jsme se upoutat k někomu, kdo by nám dodal novou odvahu a novou sílu k dalšímu boji. A touto oporou byl právě prezident Beneš.*“ Nepřímo pak polemizoval s Jiřím Liškou ohledně podléhání vlivu Sovětů, v čemž argumentoval velmocenským dělením sfér vlivu a efektem osvobození Československa Rudou armádou. „*Osobně jsem přesvědčen,*“ poznamenal, „*že tomuto vývoji nemohl Beneš vůbec zabránit.*“ Závěrem se pak dotkl polemik o prezidentův odkaz, když prohlásil: „**A i nyní ten náš vymírající zbytek válečných veteránů stojí pevně za jeho památkou. Stojíme proti všem pokusům o zkreslování historie a zejména proti všem snahám o špinění památky našeho prezidenta.**“ Zde lze zřetelně sledovat hraniční styk paměti s historií, chtěnou funkci pomníku jako fixátora paměti biologicky odcházející generace; žitá paměť se tak má transformovat v kulturní.⁴²¹ Jak v daném ohledu výstižně říká Pierre Nora, „*místa paměti existují proto, že již neexistují prostředím paměti*“.⁴²²

Vesměs o 2. světové válce hovořil rovněž gen. MUDr. Josef Hercz z ČsOL. Hájl Benešovo historické rozhodnutí „*přijmout potupný diktát z Mnichova*“ a mluvil o Benešově nasazení v rámci 2. odboje a o jeho „*moudré politice*“. Nepřesné však bylo, hovořil-li o Benešově zásluze na „*obnově Československa v původních hranicích*“ – zejména (nikoli jen) vzhledem k Podkarpatské Rusi, povolně přepuštěné SSSR.⁴²³

Plk. Jan Horal se zaměřil na nesnáze, provázející snahy o vybudování tohoto památníku. Jmenovitě poděkoval hlavním participujícím a ostře se vymezil vůči oponentům: „*Projekt by se byl nikdy neuskutečnil bez iniciativy, vůle a obětavé práce nevelké skupiny lidí oddaných demokratickým tradicím této země a hájících historickou pravdu. A byl i odpovědí nekvalifikovaným a zaujatým kritikům prezidenta Beneše, oněm pseudohistorikům, kterým oprávněně patří titul ostuda národa.*“ Zmíněný obranný ráz pomníkového projektu je zde zřetelně patrný.

O válečné i aktuálně politické reflexi hovořila rovněž předsedkyně ČSBS Anděla Dvořáková, označující Beneše za „*záštitu české státnosti, svobody a demokracie*“. Poděkovala za účast nejvyšších ústavních činitelů na akci, výslovně pochválila i Zaorálkovo odmítnutí

⁴²¹ Srov. Pierre NORA, *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*, in: Alban Bensa – Václav Hubiger, *Antologie francouzských společenských věd: Město* (Cahiers du CeFReS n° 10), Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, Praha 1996, s. 39–64, a M. CSÁKY, *Viačňačnosť pamäti a spomínanie*, in: OS – Fórum občianskej spoločnosti, 10/2005, č. 1–2, s. 8–25.

⁴²² P. NORA, *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*, s. 39.

⁴²³ K dané problematice viz Jaroslav HRBEK – Vít SMETANA a kol., *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945*, Paseka, Praha – Litomyšl 2009, I, kap. 6–8, s. 170–200; II, zvl. s. 17–20 a 27–31.

„útoků na 56. sudetoněmeckých dnech. Nám vadí útok pana Stoibera i pana Posselta, nám vadí otevření kanceláře Landsmannschaftu v Praze, o jehož [!] uzavření již tři roky bojujeme, ale marně.“ Předsedkyně ČSBS se zde dotkla snah bojovníků i dalších spřátelených spolků úřední cestou znemožnit činnost pražského Sudetoněmeckého kontaktního střediska, jimi přezdívaného „sudetoněmecké velvyslanectví“, otevřeného v březnu 2003.⁴²⁴ Administrativní cestou dosáhnout kýženého umlčení nepohodlného oponenta se však ani po letech intenzivního úsilí nepodařilo.

Slavnost uzavřela předsedkyně SEB Věra Olivová, představující Edvarda Beneše jako harmonicky rozvinutou osobnost typu renesančního polyhistora, když hovořila mj. o jeho vědecké tvorbě a akademické činnosti. Neopomněla pak podotknout, že to byl právě Beneš, zřizující „ze starých kasáren monumentální budovu československého ministerstva zahraničních věcí“, která se tak stává „vlastně jedním Benešovým monumentálním pomníkem. Dnes k němu byla přičleněna i prezidentsova socha.“

Slavnost byla ukončena českou a slovenskou státní hymnou. Nakonec se shromáždění přesunulo k domu na Loretánském nám. č. 2, v němž až do své smrti (1974) žila Benešova manželka Hana. Zde po úvodním slově Věry Olivové odhalila manželka prezidenta republiky Livia Klausová již zmíněnou pamětní desku Hany Benešové, nově vytvořenou sochařem Zbyňkem Preclíkem.⁴²⁵ Shromáždění bylo neformálně uzavřeno poslechem (i zpěvem) „lidových písní v podání dvou vynikajících harmonikářů“. Svět 1. republiky v přímém přenosu.

Mediální pokrytí této slavnostní akce bylo poměrně intenzivní, a to zejména díky kontroverznosti Edvarda Beneše, kritice vznesené sudetskými Němci a účasti tuzemských politických špiček (mj. i nejvyšších ústavních činitelů státu). Některá média upozornila na akci již předem,⁴²⁶ další o ní referovala po jejím proběhnutí společně s informacemi o konfliktních interpretacích aktu (o nich dále).

O slavnosti zevrubně informovala Mf Dnes ve své pražské příloze zvláštním článkem, rekapitulujícím osudy předlohy pomníku a upozorňujícím na historii dalších prezidentských pomníků, stojících v Praze.⁴²⁷ Hospodářské noviny vedle sudetoněmecké kontroverze a ohrazení premiéra Paroubka a předsedy Zaořálka podotkly, že státníkův pomník byl odhalen „jen čtyři dny předtím, než uplyne šedesát let od vydání jeho deketu o potrestání a zabavení majetku

⁴²⁴ K problematice ČSBS versus Sudetoněmecké kontaktní středisko srov. podrobný výklad v podkapitole 2.4.3.

⁴²⁵ *Pamětní deska Hany Benešové. Slavnostní odhalení na Loretánském náměstí č. 2 16. května 2005*, Bulletin SEB, 19/únor 2006, s. 19–20 (s fotografiemi). Připomínám, že dům č. p. 2, na němž je deska umístěna, později odkoupil magnát Zdeněk Bakala, po chystané rozsáhlé rekonstrukci sem má mj. přesídlit Knihovna Václava Havla.

⁴²⁶ Tak např. Mf Dnes přinesla v celostátním vydání stručnou noticku (/o/, *Beneš bude mít u Lorety sochu*, 13. 5. 2005, rubrika Krátce z krajů, s. 5) a v pražské příloze obsáhlejší článek, rekapitulující osudy pomníku – /čtk/, *Před Černínským palácem bude socha Edvarda Beneše*, 13. 5. 2005, příloha Praha, s. D1; též /ČTK/, *Beneš u Lorety*, Právo, příloha Praha – střední Čechy, 13. 5. 2005, s. 12.

⁴²⁷ (lih), *Benešův pomník stojí u Lorety*, 17. 5. 2005, příloha Praha, s. D1, a s. D4, *Sochy prezidentů: Beneš je teprve čtvrtý*.

sudetským Němcům“ a naznačily rovněž rozdíl ve vnímání E. Beneše Čechy a Němci: „*Zatímco pro Čechy je Beneš spolu s Masarykem hlavně symbolem prvorepublikového Československa, sudetští Němci jej považují za zločince, který ze země po roce 1945 vyhnal milióny lidí.*“⁴²⁸ Levicové Právo přineslo snímky ze slavnosti a foto památníku Hany Benešové. Článek vesměs shrnul odezněví projevy, přičemž podtrhl odmítnutí sudetoněmeckých výhrad, souhrnně interpretovaných jako „*pokusy přepisovat dějiny*“.⁴²⁹ Rovněž Lidové noviny (s připojenou fotografií) referovaly o účasti předních politiků, sudetské kritice, následujícím Zaorálkově ohrazení („*Útok na Beneše je tak trochu útok na Tomáše Garrigue Masaryka i na principy, na kterých oba zakládali samostatnou republiku.*“).⁴³⁰

Všechny tyto deníky věnovaly odhalení Benešova pomníku samostatné komentáře.

Tak Patricie Polanská v HN si položila případnou otázku *Komu patří ta socha?*⁴³¹ Ve svém sloupku bilancovala Benešovy politické zásluhy i problematické činy. Upozornila, že historie může mít řadu výkladů a „*kolik stránek se může skrývat v jedné osobnosti*“. Kritizovala „*truc vůči většímu německému sousedu*“, vložený do základů sochy: „*A tak příznačné i při odhalování Benešovy sochy se špičky české politiky vymezovaly vůči reakcím ze sudetoněmecké strany; dva monology, které zatím nemají šanci protnout se ani v nekonečnu, pokračovaly.*“ Odmítla sice (Stoiberovo) srovnávání Beneše se Stalinem, nicméně ponechala otevřenou otázku, zda se tomuto druhu kritiky nepřikládá neúměrná váha.

Martin Komárek se v zamyšlení *Benešova socha, Stoiberova slova* věnoval pokusu o bilancování silných stránek i slabin českého, resp. sudetoněmeckého postoje.⁴³² Jako problematičtější označil oficiální český postoj, neboť neopouští logiku kolektivní viny, ignoruje právo jednotlivce na spravedlivý soud. A tak jakkoli zazněla na Sudetoněmeckých dnech z úst předsedy CSU Stoibera silná slova, jež „*jistě nejsou velkým přínosem k česko-německému sblížení*“, největší překážkou dialogu je „*nacionalistický postoj zdejších politiků. Za to už Beneš nemůže, a je lhostejné, zda má či nemá sochu.*“ Kriticky se v listu k přehnané reakci české politické reprezentace na Stoiberův proslov v Augsburgu vyslovil rovněž Viliam Buchert s tím, že nepadlo nic nového negativního, naopak bavorský šéf vyslal i několik (zde přehlédnutých) pozitivních signálů.⁴³³ Komentářů a úvah k osobnosti Edvarda Beneše přinesl list více a v široké názorové škále, od pozitivních až k Benešovi a jeho politice ostře kritickým.⁴³⁴

⁴²⁸ (zuk), *Česko-německý spor o poválečného prezidenta: Politici dválili Beneše a kritizovali Němce*, HN, 17. 5. 2005, s. 3.

⁴²⁹ Jan KOVAŘÍK, *Před Černínským palácem odhalena socha Benešovi*, Právo, 17. 5. 2005, s. 5.

⁴³⁰ *Beneš má sochu před ministerstvem*, LN, 17. 5. 2005, s. 4.

⁴³¹ Patricie POLANSKÁ, *Komu patří ta socha?*, HN, 17. 5. 2005, s. 10.

⁴³² Martin KOMÁREK, *Benešova socha, Stoiberova slova*, Mf Dnes, 17. 5. 2005, s. A8.

⁴³³ Viliam BUCHERT, *Šílenství kolem Stoibera*, Mf Dnes, 18. 5. 2005, s. A8.

⁴³⁴ Srov. Jan ZIEGLER, *Nespravedlivé hodnocení Beneše*, Mf Dnes, 19. 5. 2005, s. A8; opačný pól reprezentuje Emanuel MANDLER, *Zabrání Schröder válce?*, tamtéž, 20. 5. 2005, s. A6.

Rozruch tak v Mf Dnes vyvolal článek Emanuela Mandlera *Zabrání Schröder válce?*, věnovaný poválečnému dění ve vztahu k sudetským Němcům.⁴³⁵ Autor, známý svým kritickým vztahem k „vyhnání“, negativně komentoval vztyčení sochy EB a přepjaté reakce české politické reprezentace, dle něj cíleně udržující „*protisudetoněmeckou nenávist*“, zabraňující zejména mladé generaci pohlížet na věc s odstupem. Historickému Edvardu Benešovi vytýkal úzkou spolupráci se SSSR, též na vysídlení Němců, a s komunisty, přičemž tato jeho krátkozraká politika „*zahájila proces, jímž se obnovené Československo stalo vazalským státem Sovětského svazu*“. Komentátor dále odmítl schéma okupace → válka → vysídlení jako její výsledek: „*Poválečná etnická čistka, to je dnes zřejmé, byla prvním krokem na cestě české politiky k národnímu (slovanskému) státu, zřbavenému Němců a Maďarů.*“ Konečně závěrem vybídl českou politickou reprezentaci k „*uznání nekorektnosti a nespravedlnosti Benešových dekretů a vyhnání Němců*“, jakkoli to tak zatím nevyhlíží: „*Benešova socha má funkci jakéhosi kormidla, které dává naší politice jednoznačný směr a stanoví nejvyšší prioritu českých zahraničních vztahů: proti sudetským Němcům. Tedy hodně a hodně dlouho do minulosti...*“

Na tento text reagoval prezident republiky Václav Klaus dosti emotivním vyjádřením *Už je třeba říci rozhodné NE!*⁴³⁶ Ostře napadl zejména Mandlerovu shora citovanou větu o „etnické čistce“ a jejich záměrech, což označil „*za formulaci tak neuvěřitelnou, že nemohu mlčet*“. Reflektuje prý sice problematičnost a rozporuplnost poválečné doby, je si vědom individuálních křivd, „*nejde mu ani o spor týkající se popisu historické skutečnosti*“, nicméně historikovu interpretaci odmítl: „*Ale nepokoušejme se obracet pořadí příčiny a následku, nepokoušejme se přepisovat historii.*“ Následně rozvedl schéma válka → vysídlení, u nějž zdůraznil jak aspekt trestní, tak preventivní (zábrana vzniku nové krizové situace). „*Vytvoření etnický čistého slovanského státu na našem území nebylo cílem nikoho (alespoň nikoho, jehož názor by bylo třeba brát vážně).* Toto dnes tvrdit je neborázněností, která nesmí zůstat bez odpovědi,“ uzavíral prezident svůj příspěvek, jehož stěžejní tvrzení však lze (a to právě Klausem odmítaným faktografickým „*popisem historické skutečnosti*“) velmi snadno vyvrátit.

Konkrétně ve vztahu k EB je možné odkázat mj. i na řadu jeho poválečných projevů, v nichž (s různou mírou razance) o formování nového československého *národního* státu a kolektivní vině Němců opakovaně hovořil.⁴³⁷ Poválečnému tuzemskému veřejnému diskursu toto pojetí zřetelně dominovalo, přičemž navazovalo na plány a projekty přestavby Československa po osvobození, formulované během války. Zamýšleným vytvořením

⁴³⁵ Emanuel MANDLER, *Zabrání Schröder válce?*, Mf Dnes, 20. 5. 2005, s. A6.

⁴³⁶ Václav KLAUS, *Už je třeba říci rozhodné NE!*, Mf Dnes, 6. 6. 2005; přetisknuto in Václav Klaus, *Rok třetí – 2005. Projevy, články, eseje*, Euromedia Group – Knižní klub, Praha 2006, s. 239–241.

⁴³⁷ Např. v projevech v Brně 12. 5. 1945, při svém příjezdu do Prahy 16. 5. 1945, na pietě v Lidicích 10. 6. 1945, 15. června 1945 v Plzni, následujícího dne v Táboře atd.; tyto projevy viz Adrian von ARBURG – Tomáš STANĚK (ed.), *Vysídlení Němců a proměny českého pobraní 1945–1951 II/1 (duben–srpen/září 1945)*, Zdeněk Susa, Středokluky 2011, dok. č. 18, 39, 164, 190A, 191. Srov. také přílohu této práce, dok. č. 2.

národnostně homogenního státu byl přitom sledován aspekt jak retribuční, tak preventivní. (Nejen) u Edvarda Beneše se jednalo o nezvládnuté „mnichovské trauma“.⁴³⁸

S Mandlerovými vývody český prezident „na dálku“ válčil opakovaně, explicitně jej napadl ve svém projevu na vzpomínkovém shromáždění v Ležákách (19. června 2005).⁴³⁹ Zde mj. polemizoval s „*pokusy o přepisování dějin, o což se bohužel mnozí v našem sousedství – a někteří i u nás – opakovaně snaží*“. Přitom citoval inkriminovaný výrok o „etnické čistce“, jež oznámkoval dokonce jako „*absurdní a lživý*“. S obdobnou argumentací prezident vystupoval při různých akcích k 60. výročí konce války opakovaně.⁴⁴⁰

Jistě je neobvyklé, pokud prezident vstupuje vahou svého úřadu do historické polemiky, čímž se ve svém pravidelném sloupku *Poslední slovo* v Lidových novinách zabývala Petruška Šustrová.⁴⁴¹ Ocenila, že díky Mandlerovi se téma nuceného vysídlení Němců v publicistice pravidelně objevuje, neboť „*vyhnání je temnou stránkou naší minulosti a nejednou již bylo řečeno, že nejde o problém česko-sudetoněmecký (natož pak česko-německý), nýbrž o problém, který si musí vyřešit česká společnost sama kvůli sobě*“. Kritizovala Klausovo obvinění Mandlera z přepisování historie jako nekorektní, přičemž rozebrala strukturu jeho argumentace: „*Václav Klaus vysvětluje, že vyhnání nebylo příčinou dalšího vývoje, nýbrž následkem vývoje předchozího. Tím ovšem dokazuje své ahistorické vidění světa: je přece jasné, že v kauzálně vnímaném světě obsahuje každá událost obojí, příčiny i následky*.“ Ani jedno (válku), ani druhé (dlouhodobé mnohostranné důsledky vysídlení) nelze dle ní přehlížet. Namítla dále „*nervkusnost*“ Klausova útoku, neboť prezident využívá obliby, viditelnosti své funkce a vychází vstříc rozšířenému českému stereotypu – totiž strachu z kolektivního návratu anebo nedozírných majetkových požadavků vysídlených Němců. Vyjádřila konečně souhlas s Mandlerovou ústřední tezí: „*Poté, co nacisté českou společnost připravili o velkou část jedné její historické složky (Židy), učinili jsme další krok vyhnáním Němců sami*.“ Sice se tak stalo s velmocenskou podporou (rozhodnutí Postupimské konference), ale nepochybně česká strana o takové řešení sama systematicky usilovala, pročež odvolávání se na Postupim je alibistické...

Lidové noviny věnovaly soše vyváženou stat' Pavla Máši, vzděláním historika.⁴⁴² Ve své reflexi *Symbol minulosti* nastínil mnohovrstevnatost osobnosti Edvarda Beneše. Vzhledem ke svému „*leckdy problematickému*“ politickému působení v dějinách by dle autora dobře mohl

⁴³⁸ Srov. příslušné (při významu tématu poněkud upozaděné) partie v Benešových memoárech: Milan HAUNER (ed.), *Edvard Beneš. Paměti II*, Academia, Praha 2007, kap. II.6.3, Odsun Němců z Československa, s. 207–228.

⁴³⁹ Projev v Ležákách viz V. KLAUS, *Rok třetí*, s. 186–187.

⁴⁴⁰ Srov. V. KLAUS, *Rok třetí*, projevy v Ostravě, Plzni, v Ležákách, Buchenwaldu, v Praze. Naznačené teze prezident používal i o pětiletí později (65. výročí konce 2. světové války), viz Václav KLAUS, *Rok osmý – 2010*, Euromedia Group – Knižní klub, Praha 2011, projevy v Plzni, na Vítkově, v Ležákách, v Praze (k 17. listopadu), též vyhraněná reakce na článek L. Palaty v Lidových novinách („Není možné mlčet ke ztotožňování Bandery, Pilsudského, Horthyho, Hlinky a Beneše“).

⁴⁴¹ Petruška ŠUSTROVÁ, *Nerovná diskuse* (sloupek *Poslední slovo*), LN, 9. 6. 2005, s. 12.

⁴⁴² Pavel MÁŠA, *Symbol minulosti. Hold, který vzdali ústavní činitelé Benešovi, je chybou*, LN, 17. 5. 2005, s. 2.

mít soch hned několik – a ovšem každou úplně jinou; problémem je, že máme právě jenom tu jednu, v níž se rozporuplné akty státníka protínají a sváří. Vyjádřil dále respekt k právu *Společnosti přátel* [sic!] *Edvarda Beneše* pečovat i pomníkovou formou o odkaz svého hrdiny, vymezil se ovšem vůči pompéznímu politickému pokrytí akce (Paroubek, Zaorálek, Topolánek). Připomněl zejména konfrontační tón předsedy sněmovny a uvedl, že je jakousi ozvěnou „lex Beneš“ (toho se dotkl i komentátor Komárek). Ústavní činitelé tedy, namísto stimulování veřejné debaty, upřednostnili „vysílání vzkazů“ „*bašterlivé menšině za hranicemi*“. Pro svoji „*účast na spolkovém životě*“ však své moderátorské roli nedostáli.

Konečně levicové Právo věnovalo záležitosti dva komentáře Jana Kovaříka, někdejšího dlouholetého bonnského zpravodaje Rudého práva. Není valně překvapivé, že se list ostře vymezil vůči projevu Edmunda Stoibera: „*Jeho metoda poučování a skrytých brožeb na adresu Prahy není v podstatě nová, nové bývají jen příležitosti, při nichž ji používá – letos chystané odhalení Benešova pomníku a nástup nového českého premiéra.*“ Pozastavil se dále nad Stoiberovou pozitivní zmínkou o ministru zahraničí Cyrilu Svobodovi (KDU–ČSL). Závěrem nicméně alespoň naznačil diferencovanost sudetoněmecké skupiny (Seligerova, resp. Ackermannova obec).⁴⁴³ Mnohem pozitivněji pak posléze hodnotil výroky spolkového kancléře Gerharda Schrödera (SPD), zazněvší při jeho návštěvě Prahy. Druhé zamyšlení bylo věnováno právě srovnávání interpretací minulosti těchto vrcholových německých politiků, resp. jejich stran.⁴⁴⁴

Nyní se budeme věnovat sudetoněmecké, resp. maďarské kritice tohoto pomníkového projektu a tuzemským reakcím na padající výtky.

5.2.2 Sudetoněmecká ostrá kritika: Edvard Beneš, genocida Němců a Stalin

Jak je patrné, polemika o Benešovu sochu byla zahájena zpoza Šumavy již těsně před jejím odhalením. Domácí média věnovala průběhu srazu sudetských Němců jak v komentářích, tak ve zpravodajství poměrně značnou pozornost. Zmíněny přitom byly i vysídlenecké výhrady k pražskému pomníku Edvarda Beneše. Na Sudetoněmeckých dnech se přitom o českém diplomatovi pravidlem hovoří zejména v souvislosti s událostmi 2. světové války a bezprostředně následujícího období – tedy o „Benešových“ dekretech (tak Edmund Stoiber: „*Dekrety jsou otevřená rána Evropy a zůstanou tématem nikoli pouze česko-bavorským, nýbrž evropským.*“⁴⁴⁵) a vysídlení německé minority, které představují konstitutivní fundament sudetoněmecké vysídlenecké identity.⁴⁴⁶

⁴⁴³ Jan KOVAŘÍK, *Stoiber opět ve stylu útoků a ultimát*, Právo, 16. 5. 2005, s. 10.

⁴⁴⁴ Jan KOVAŘÍK, *Německy – každý však jinou řeč*, Právo, 18. 5. 2005, s. 9.

⁴⁴⁵ Zita SENKOVÁ, *Stoiber: Do Prahy ano, ale jen s vyhnanci*, Mf Dnes, 16. 5. 2005, s. A12.

⁴⁴⁶ K tomu souhrnně výborný přehled K. Erika FRANZENA, *Sudetoněmecké dny jako památníky!?*, in: Ch. Cornelißen – R. Holec – J. Pešek (eds.), *Diktatura – válka – vyhnání*, s. 183–204. Zde též bohaté odkazy na starší literaturu.

Nejčtenější domácí seriózní list se ve zprávě o Sudetoněmeckých dnech neopomněl zmínit o kritice Benešovy sochy. Zita Senková uvedla, že Edmund Stoiber plánované odhalení pomníku „odsoudil“ a reprodukovala jeho vzkaz premiérovi Jiřímu Paroubkovi: „*Měl by si dobře rozmyslet, zda se v pondělí zúčastní odhalení sochy Beneše.*“ Nespokojen s chystanou účastí české vrcholové politické reprezentace byl rovněž předseda SdL Bernd Posselt: „*Někomu se usmíření nehodí do krámu, ale my se provokovat nenecháme. Dělat politiku symbolů je kontraproduktivní,*“ uvedl Posselt, podle kterého vyhnání nebylo nutným důsledkem války, nýbrž chladnokrevnou etnickou čistkou.“ Citlivé (po)válečné téma z dějin česko-německých vztahů tak bylo znovu na stole.

Lidové noviny zase zařadily v den odhalení sochy zprávu *Sudetští Němci protestují proti soše Edvarda Beneše* dokonce na titulní stránku.⁴⁴⁷ Deník citoval Stoiberova slova v syrové podobě: „*Je to pokus o provokaci a proběresek proti dobrým sousedským vztahům,*“ měl říci (především) k avizované účasti českých ústavních činitelů. Edvarda Beneše přitom neváhal porovnat s J. V. Stalinem: „*Dnes, kdy už nikdy nesmí dojít na totalitární diktatury, bohužel existují lidé, kteří stále ještě vztyčují Stalinovy a Benešovy sochy.*“ Deník se pod titulkem *Beneš „dostal“ novou sochu* věnoval chystané slavnosti jako tématu čísla.⁴⁴⁸ Zde přinesl též jiné kritické vyjádření Gerharda Zheisela, předsedy rakouského krajanského sdružení SdL: „*Zásadně protestujeme. Je to odporná provokace u příležitosti sudetoněmeckých dnů v Augsburgu,*“ řekl novinářům. „*Nedokážu prý pochopit,*“ pokračovali autoři příspěvku LN, „*proč Češi tak uctívají člověka, který na jedné straně vyhnal Němce, na druhé straně ale přispěl k nástupu komunistické totality. Za to, že byli na čtyřicet let uvrženi do totalitního režimu, mohou přece poděkovat také Benešovi,*“ tvrdí Zheisel, který je však i v rámci sudetských Němců považován za naprostého extrémistu.“

Souběh obou akcí ovšem byl, jak naznačil tamtéž historik Jan Gebhart, náhodný – Sudetoněmecké dny probíhají pravidelně o svatodušním víkendu a jsou tedy, v závislosti na datu Velikonoc, pohyblivé; Edvard Beneš však do Prahy dorazil „napevno“ 16. května 1945. Článek též informoval o původu sochy a důvodu volby místa pro instalaci Benešova pomníku; Gebhart Edvarda Beneše označil za ztělesnění československé zahraniční politiky a sochu si tak dle něj na daném prostranství jistě zasloužil. V závěsu byl zaznamenán i názor Jiřího Dolejše (KSČM): „*Rozhodně podle mě patří mezi naše přední státníky, kteří si sochu zaslouží. Myslím si, že u nás měli a možná ještě mají sochy i státníci daleko menšího významu, než byl on.*“ Ke zvolenému místu pak podotkl: „*Pokud tam vůbec nějaká socha má být, (sic!) tak proč ne bývalého dlouholetého ministra a prezidenta.*“ Prohlášení je na komunistického funkcionáře pouze zdánlivě překvapivé – i když Edvarda Beneše dříve hodnotili ledasjak.

Značnou pozornost věnovalo celé sudetoněmecké kritice levicové Právo. Již v sobotu přineslo článek o tiskové konferenci před zahájením setkání sudetských Němců. Reportér

⁴⁴⁷ Petr ŠTÁHLAVSKÝ, *Sudetští Němci protestují proti soše Edvarda Beneše*, LN, 16. 5. 2005, s. 1 a 3.

⁴⁴⁸ Jakub PTAČINSKÝ – Luboš PALATA, *Beneš „dostal“ novou sochu*, LN, 16. 5. 2005, s. 3. Zde též stručný přehled o tom, co to vlastně byly dekrety prezidenta republiky, převzatý ze servisu ČTK – *Dekrety měly dočasně nahradit zákon.*

novin v něm reprodukoval i slova předsedy SdL B. Posselta k odhalení sochy: „*V Praze má být odhalen pomník Benešovi, muži, který je odpovědný za vyhnání a který umožnil, že v Československu po válce vládl stalinismus,*“ shrnul v kostce vysídlenecké vnímání benešovského symbolu.⁴⁴⁹ V pondělní den slavnostního odhalení pomníku přineslo Právo další tematickou stat' ze sjezdu vysídlenců, a to na titulní straně pod titulkem *Stoiber o odsunu: byla to největší etnická čistka 20. století*.⁴⁵⁰ V něm čtenáři poskytlo opět několik informací i o Benešově pražské soše. Jan Kovařík připomněl Stoiberova slova o „*provokaci*“ a případném „*porušení dobrých sousedských vztahů*“, objeví-li se při jejím odhalování novoapečený premiér. Jiří Paroubek také hned dostal příležitost reagovat: „*Paroubek se na dotaz Práva ostře ohradil. Stoiberovy výpady označil za „neuvěřitelný zásah do vnitřních záležitostí České republiky“.*“ Uvnitř listu pak byl v pokračování článku, rozebírajícím průběh setkání, též připomenut Posseltův výrok, že „*v dnešní době jsou i lidé, kteří oslavují falešné modly minulosti, jako byli Stalin a Beneš, stavěním pomníků*“. Reportér k tomu sugestivně poznamenal, že „*se mu za to dostalo frenetického potlesku*“.

Těžiště zájmu Hospodářských novin je přirozeně v ekonomickém zpravodajství, takže nepřekvapí, že list se sudetoněmecké kritice Edvarda Beneše (a jeho sochy) zvláště nevěnoval, zmínil se o ní až v článku o odhalení pomníku.⁴⁵¹ Článek připomněl Posseltovo hodnocení možné účasti premiéra Paroubka („*Byl bych zklamáný, kdyby ministerský předseda zatížil svůj nástup do úřadu takovým gestem.*“) i distanc Edmunda Stoibera („*Budu litovat, když se tam objeví i český předseda vlády, protože to bude probřesek proti dobrému sousedství.*“). Taktéž list uvedl ohrazení Jiřího Paroubka, který prý nevěřil, „*že by německý politik mohl něco takového říci*“. (Vyjádření českého premiéra bylo získáno bezprostředně po odhalení sochy.)

Uvedená vyjádření hlavních aktérů (Stoiber, Posselt, Paroubek etc.) šířily éterem i televizní vlny. Zpravodajsky poctivě a objektivně monitorovala situaci Česká televize, dávající srovnatelný prostor všem protikladným stranám,⁴⁵² téma však zaujalo i komerční stanice, které se mu věnovaly i ve svých hlavních večerních relacích. Seriózně se k věci postavila Prima sice krátkou, ale vyváženou reportáží, v níž dostali srovnatelný prostor čeští i (sudeto)němečtí představitelé a šot vyzněl neutrálně: „*I brdinové mají své slabé chvíle. Někteří ale nemohou prezidentu Benešovi zapomenout, že jeho slabé chvíle připravily tragický osud milionům lidí. Jiní ale namítají, že neměl vlastně na výběr.*“⁴⁵³ Bulvárnějším způsobem záležitost pojala Nova v reportáži *Zvláštní kritika*. Příspěvek shrnul Stoiberovu palbu, dal prostor Paroubkovi,

⁴⁴⁹ Jan KOVAŘÍK, *Šéfy landsmanšaftu rozčílilo odhalení Benešova pomníku*, Právo, 14. 5. 2005, s. 10.

⁴⁵⁰ Jan KOVAŘÍK, *Stoiber o odsunu: byla to největší etnická čistka 20. století*, Právo, 16. 5. 2005, s. 1 a 7.

⁴⁵¹ (zuk), *Politici chválili Beneše a kritizovali Němce*, HN, 17. 5. 2005, s. 3.

⁴⁵² Jednalo se o celou řadu zpravodajských pořadů, samozřejmě včetně hlavních, zejména viz: *Pocta Edvardu Benešovi*, Události, ČT1 a ČT24, 16. 5. 2005; *G. Schröder: Vztahy jsou vynikající*, Události, ČT1 a ČT24, 17. 5. 2005; *Setkání Paroubka se Schröderem*, Události, komentáře, ČT1 a ČT24, 17. 5. 2005, atd. Zdroj: monitoring ANOPRESS.CZ.

⁴⁵³ *Socha Edvarda Beneše*, Zpravodajský deník, PRIMA TV, 16. 5. 2005. (ANOPRESS.CZ)

Zaorálkovi, též Ransdorfovi („*Doktor E. Beneš je člověk, kterému český národ musí být hluboce vděčný.*“) či Liškovi (k vysídlení: „*Je to výsledek války a faktem je to, že to bylo Německo, které válku vyvolalo.*“), vedle nichž pak zazněl i „hlas lidu“. Emotivně vyzněla odpověď jednoho z účastníků aktu odhalení („***Krucifix, ať nám nikdo do našich věcí nemluví. Já bych jim řekl, kdo se omluvil mně, že mně tátu zplynovali v plynové komoře.***“) a dále byly zaznamenány dva kladné ohlasy z řad občanstva města Sezimovo Ústí.⁴⁵⁴

Zajímavou referenční rovinu tisku představují vedle zpravodajských článků také komentáře (redaktorů a spolupracovníků novin) a dopisy (e-maily) čtenářů. K benešovské problematice se jich v souvislosti s kulatým výročím konce 2. světové války během května 2005 vztahovala celá řada. Několik se jich objevilo i k Sudetoněmeckým dnům.

Největší spory přitom vyvolal asi příspěvek Luboše Palaty v Lidových novinách, nazvaný *Beneš je Churchill, ne Stalin* (s podtitulkem *Sudetští Němci si přes výroky svých představitelů zaslouží podporu českého státu*).⁴⁵⁵ Redaktor se v něm svěřoval s rozmanitými dojmy z augsburského „největšího českého krajanského setkání na světě“, porovnával české a německé vzpomínání na nelehkou minulost, nesnadné překonávání stadia dvou monologů, navazování dialogu a jeho možné budoucí perspektivy. Dospěl přitom k závěru, že v procesu vyrovnávání se s minulostí Češi pokročili o hodný kus dále než „naši Němci“, nyní bytující v Bavorsku. Vyslovil však názor, že „nejvíce zbabělá je česká oficiální politika“, sledující pouze kolísání volebních preferencí, a navrhl dvě věci. Za prvé, rehabilitaci německých antifašistů,⁴⁵⁶ za druhé, zařazení sudetských Němců mezi krajanské komunity v zahraničí a jejich – blíže nespecifikovanou – státní podporu. „*A je to třeba udělat bez jakýchkoli dodatečných podmínek,*“ uzavřel svůj komentář. „*Bez ohledu na to, že mnozí sudetští Němci budou dále srovnávat Beneše se Stalinem a pro Čechy prezident Edvard Beneš zůstane jejich Winstonem Churchillem.*“

Na Palatův text reagoval hned následující den čtenář Miroslav Balcar z Prahy.⁴⁵⁷ Odmítl redaktorovu interpretaci „*sudetoněmecké kultury jako českého kulturního dědictví, které ve svých nových domovech opatrují naši němečtí spoluobčané*“, a konečně i přirovnání E. Beneše k Churchillovi namísto Stalinovi. Obě tyto teze označil za „*nepřijatelné a nehorázné*“ a svůj postoj dále rozvedl. Edvarda Beneše představil jako strůjce „*etnické čistky*“ a sekundanta J. V. Stalina, který navíc „*všechno prohrál*“. Stran sudetských Němců pak upozornil na potřebu respektu k jejich odlišné identitě. „*Sudetským Němcům jde právem o rovnocenné partnerství, o nic menšího. Zvláště když je Češi připravili doslova o všechno,*“ uzavřel svůj kontroverzní dopis. Jinak reagoval na výchozí Palatovu úvahu Svatopluk Technik z Liberce, který jako naopak jeden z hlavních důvodů, proč s vysídlení nelze jednat, označil užívání adjektiva „*sudetský*“, resp. „*Sudety*“, kteréžto

⁴⁵⁴ *Zvláštní kritika*, Televizní noviny, 16. 5. 2005. (ANOPRESS.CZ)

⁴⁵⁵ Luboš PALATA, *Beneš je Churchill, ne Stalin*, LN, 16. 5. 2005, s. 10.

⁴⁵⁶ Po ní naléhavě volal v levicovém Právu i Petr UHL, *Od Beneše k nápravě vztahů*, Právo, 20. 5. 2005, s. 8.

⁴⁵⁷ Miroslav BALCAR, *Sudetští Němci nejsou Češi a Beneš byl Beneš*, LN, 17. 5. 2005, s. 10.

termíny vnímal (ovšem zcela mylně) jako odvozeniny z válečné *Sudetengau*. „Je proto třeba považovat používání názvu ‚Sudety‘ a ‚sudetský Němec‘ za projev záměrného ožívání snah benleinovských následníků obrozujících další klidný vývoj ve střední Evropě.“⁴⁵⁸ Jak je tedy patrné, i mezi čtenáři liberálně a intelektuálně orientovaného listu se našli tací, kteří měli s vnímáním sudetských Němců jako českých krajanů nemalé potíže – navzdory tomu, že „Landsmannschaft“ se do češtiny běžně překládá jako „krajanské sdružení“.⁴⁵⁹

Ostré polemiky vyvolal v Hospodářských novinách také článek silně antikomunisticky se vymezujícího publicisty Adama Drdy, nazvaný *Dekrety a zkáza demokracie*.⁴⁶⁰ Komentář se zaobíral (s některými věcnými chybami,⁴⁶¹ jež mu vzápětí vytkl pozorný čtenář⁴⁶²) sporným dědictvím poválečného zákonodárství a jeho aktuálními přesahy. Autor kriticky, s citacemi vybraných pasáží, připomněl především znárodňovací dekrety a to, že se netýkaly pouze Němců/Maďarů, ale že šlo o komplex změn, vedoucích k nastolení komunistické diktatury. Novinář dále kritizoval „prezidentův podíl na úpadku demokracie“ v poválečném období, spočívající v orientaci na Východ; uzavřel pak odmítnutím politikaření okolo dekretů s tím, že je paradoxní, hájí-li sporné normy „pravice a liberálové, kteří jinak nemohou přijít na jméno komukoli, kdo chce zvyšovat vliv státu v jakékoli oblasti“ a tečkou, že jedinou stranou, která je právem může pokládat za své, je KSČM.

K tomuto komentáři se posléze vyrojilo hned několik čtenářských reakcí. Jedna z nich obvinila redaktora BBC Drdu z pokusů „přepisovat dějiny tak, aby oběti byly očerněny a viníci očištěni. Češi ani Beneš válku nezavinili.“ Čtenář obhajoval dobovou nutnost „očistění pohraničí od nespolehlivého etnika“ jako prevence do budoucna, rovněž tak znárodnění, neboť údajně „válka byla kříž kapitalistického systému“. Uzavřel pak takto: „Dělo se to všechno v době, která vám je generačně vzdálena a které nemůžete porozumět, protože jste ji neprožili.“⁴⁶³ S Drdovými vývody naopak jiný čtenář souhlasil s tím, že z rány, již demokracie ve střední Evropě dostala roku 1938, se po válce díky SSSR nevzpamatovala. Faktický vliv dekretů je však dle něj již minimální a vyjádřil proto údiv „nad protestujícími politiky a přeceňujícím novinářem“.⁴⁶⁴ Třetí ohlas s Drdou polemizoval v jeho „módní snaze dělat z Beneše a jeho dekretů ubytovatele komunismu. [...] Pod tlakem z vnějšího světa i od velké části obyvatel této země se Beneš snažil volit vždy jen to menší zlo.“ Čtenář se dále zabýval některými fakty o poválečné zákonodárné činnosti a závěrem uvedl, že postrádá

⁴⁵⁸ Stanislav TECHNIK, *Sudety jsou minulostí*, LN, 19. 5. 2005, s. 10.

⁴⁵⁹ Srov. Eva HAHNOVÁ, *Sudetoněmecký problém. Obtížné loučení s minulostí*, 2. vyd., Albis international, Ústí nad Labem 1999, s. 243.

⁴⁶⁰ Adam DRDA, *Dekrety a zkáza demokracie*, HN, 19. 5. 2005, s. 8.

⁴⁶¹ Publicista A. Drda tak např. mylně tvrdil, že „dekrety představují revoluční zákonodárství třetí republiky let 1945–1948“, ve skutečnosti jich v letech 1940–1945 vzniklo celkem 143, z toho od dubna do 27. 10. 1945 98 (tyto „k návrhu vlády“, příp. i SNR).

⁴⁶² Jiří ŠTĚPANOVSKÝ, *Už jsme litovali*, HN, 24. 5. 2005, s. 11.

⁴⁶³ Jaroslav MEDUNA, *Stalo se po válce!*, HN, 23. 5. 2005, s. 10.

⁴⁶⁴ Zbyněk MATYÁŠ, *Dekrety? Passé*, HN, 24. 5. 2005, s. 11.

nastínění jiného možného řešení tehdejší složité situace: „*Politování a omluvy již byly vysloveny. Nebo se snad předseda české vlády – jak je požadováno z Bavor – má omluvit Edmundu Stoiberovi za svou účast při odhalení sochy Edvarda Beneše a dát ji odstranit?*“

Ohlasy čtenářů na některé komentáře tak, jakkoli jistě nepředstavují reprezentativní vzorek, naznačují určitý stupeň názorové diferenciace *současné* české společnosti ve vztahu k poválečnému dění.

5.2.3 Česká odpověď do Němec: Beneš vítězný válečný hrdina, Stoiber pohrobek Hitlera

Na kritiku Edvarda Beneše, vznesenou na Sudetoněmeckých dnech, odmítavě (ovšem s různou razancí) zareagovalo *celé* české parlamentní spektrum. Především bezprostředně tím, že se čelní političtí představitelé dostavili v hojném počtu na odhalení Benešovy sochy (už to bylo manifestační odpovědí na Stoiberovy výzvy) a někteří zde i přednesli projevy; Lubomír Zaorálek v tom svém explicitně odmítl sudetoněmeckou kritiku (viz výše). Ale objevily se i další odmítavé reakce.

Poslanecký klub ČSSD svolal v reakci na Stoiberovy augsburské výroky své mimořádné jednání, na kterém se vůči nim ohradil a požádal ministra zahraničí, aby na ně „adekvátně“ reagoval. „*Stejně hrubé útoky na adresu Československa, československého prezidenta Edvarda Beneše jsme slyšovali z úst představitelů nacistického Německa,*“ stálo v prohlášení sociálnědemokratického klubu. Ministr Cyril Svoboda (KDU–ČSL) však požadavek ČSSD odmítl s poukazem na to, že partnerem je pro něj spolková vláda (či spolkové Außenministerium): „*Za strany spolkové vlády nezažněl žádný takový výrok, nemám co komentovat. Nebudu reagovat na prohlášení z každého sbromáždění v Německu,*“ řekl Lidovým novinám. Exministr zahraničí Jan Kavan na to sice uznal, že protokolárně partnerem Zamini šéf CSU není, nicméně nadále by považoval za chybu, pokud by byly „*poměrně nehorázné*“ výroky Edmunda Stoibera jen mlčky přejity. Nadto by dle jeho názoru bylo „*směšné*“ předstírat, že předseda bavorské zemské vlády a CSU je bezvýznamným německým politikem.⁴⁶⁵

Iniciativní počinání socialistického klubu ostře komentoval v Lidových novinách redaktor Martin Zvěřina článkem *Národověstí výrobci Hitlerů*.⁴⁶⁶ Aktivitu ČSSD odmítl (ocenil ji

⁴⁶⁵ Stoiber rozčílil poslance ČSSD, LN, 18. 5. 2005, s. 2. Obdobně informovalo Právo – (gö, tri), ČSSD vyzvala Svobodu, aby se ohradil vůči Stoiberovi, Právo, 18. 5. 2005, s. 3.

⁴⁶⁶ Martin ZVĚŘINA, *Národověstí výrobci Hitlerů*, LN, 18. 5. 2005, s. 1. Na tento komentář reagoval mailem Lubor Mojdl z Frýdku-Místku – *Beneš je pro Česko významnou postavou* (LN, 19. 5. 2005, s. 10), v němž vyzval k umírněnosti („*je jasné, že reagovat na jakékoli stupidní výroky přehnaným způsobem jen hraje do noty „národovcům“ na obou stranách Šumavy*“). Edvarda Beneše označil za „*velmi významnou postavu*“, i když se ve složité době dopustil řady chyb, nicméně je laciné jej po bitvě kritizovat. („*Máme-li svým významným představitelům stavět sochy, pak jsme prezidentu Benešovi hodně dlužni.*“) Na drobnou zmínku v Mojdlově dopise, v níž plédoval za „*zrušení nesmyslné Posseltovy*

„jako úkolování ministra prostřednictvím klubu“), naopak Cyrila Svobodu za odmítnutí výzvy socialistických poslanců pochválil. ČSSD dále kritizoval za účelové vytahování nacionální karty, „po KSČM a ODS sice trochu pozdě, ale zato neméně „konstruktivně“. *Vzorem téhle politiky byl poslancům pravděpodobně bývalý předseda Miloš Zeman, jenž je vždy připraven označit mnohého bližního za Hitlera,*“ připomněl závěrem své reflexe ještě nediplomatické expředsedovy výroky o sudetských Němcích jako Hitlerově „páté koloně“, pronesené vícekrát počátkem roku 2002.⁴⁶⁷ O výzvě sněmovního klubu sociálních demokratů se podrobně diskutovalo v Událostech, komentářích ČT, v nichž k tématu proti sobě zasedli ředitel Sudetoněmeckého kontaktního a informačního střediska Peter Barton a poslanec ČSSD, místopředseda sněmovního zahraničního výboru Jan Kavan.⁴⁶⁸

Hned několik článků k ohlasům z české politické scény přineslo Právo blízké sociální demokracii. List tak ve své anketě zprostředkoval „unisono“ odstíněně odmítavé reakce předsedy KDU–ČSL M. Kalouska, předsedy sněmovního zahraničního výboru V. Laštůvky (ČSSD) („*Byl to tón i slova, která jsme na adresu Československa už jednou slyšeli. A to v roce 1938 a po něm. Takové vystoupení by podle mého názoru mělo nalézt odezvu v diplomatické demarši.*“), místopředsedy US–DEU F. Pelce, předsedy Senátu P. Sobotky (ODS), M. Ransdorfa (KSČM) a P. Nečase (ODS).⁴⁶⁹ Zvláštní prostor dostal k vyjádření předseda vlády („*Nevěřím, že by někdo z vrcholných německých politiků mohl vůbec takový výrok říci.*“) a ministr zahraničí.⁴⁷⁰ Politici se vyjadřovali i k širšímu kontextu Stoiberova projevu – tedy k požadavkům zahájit (s jeho případným prostřednictvím) přímý dialog s vysídlení, zrušení „Benešových“ dekretů, majetkové narovnání atd.

Den po slavnostním odhalení sochy před Černínským palácem přicestoval do Prahy na jednodenní oficiální návštěvu spolkový kancléř Gerhard Schröder (SPD). Hlavní náplní bleskové návštěvy byla konverzace s českým premiérem o aktuálních otázkách evropské politiky (euroústava, přechodné omezení volného pohybu pracovních sil pro české občany v Německu aj.). Během svého pobytu, podrobně sledovaného všemi domácími médii, se na tiskové konferenci vyjádřil i k předcházejícím výrokům rivala z CSU Edmunda Stoibera na Sudetoněmeckých dnech.

kanceláře v Praze“ jako prvního kroku k uklidnění situace, vzápětí obsáhle reagoval její ředitel Peter BARTON: *Naši kancelář využívají hlavně čeští občané*, LN, 20. 5. 2005, s. 10, představením činnosti jím řízené kanceláře.

⁴⁶⁷ Pojem „pátá kolona“ prý zavedli v dané souvislosti krátce po 2. světové válce Vladimír Clementis a Klement Gottwald, srov. Miroslav KUNŠTÁT, *Poválečné obrazy minulosti u prvních tří komunistických prezidentů*, in: Ch. Cornelißen – R. Holec – J. Pešek (eds.), *Diktatura – válka – vyhnání*, s. 148.

⁴⁶⁸ Události, komentáře, 18. 5. 2005, ČT1 a ČT24, 22.30 hod., dostupné na <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/>.

⁴⁶⁹ (Vlastní zpráva), *Kalouska: největší etnickou čistkou byl přece holocaust*, Právo, 17. 5. 2005, s. 5.

⁴⁷⁰ (řík), *Paroubkovi se ani nechce věřit, že mohl Stoiber takto brožít*, dále tamtéž, (kov), *K jednání s odsunutými není podle Svobody důvod*.

Celkově spolkový kancléř hodnotil slova předsedy CSU jako „*obsahově málo významná*“: „*Vůbec si nepřipouštíme, že by vynikající stav našich [mezistátních česko-německých] vztahů mohl někdo narušit nějakými nedělními projevy. Zvláště na jihu naší země existují samozvaní proroci, kteří vyšplhají na každou boru, aby tam mohli kázat svá nepřijatelná poselství. Ale s tím se musíme vypořádat,*“ citovaly jeho slova Lidové noviny.⁴⁷¹ Kancléř při respektu k osobním tragédiím, které se před, během války i po ní udály, upozornil, že nelze zaměňovat příčinu a následek. Dále vybídl spíše ke sledování a utváření společné evropské budoucnosti, s dobrým východiskem v Česko-německé deklaraci (1997).⁴⁷² Kancléřovo vyjádření se tak zde blížilo spíše k oficiálnímu českému stanovisku a dočkalo se ocenění v několika komentářích.⁴⁷³

Součástí oficiální návštěvy G. Schrödera byla i návštěva terezínského ghetta, v němž položil věnec k pamětní desce zde zahynuvšího německého sociálního demokrata židovského původu Ludwiga Czecha. Setkal se zde rovněž se svým přítelem a taktéž někdejším vězněm pevnosti Tomášem Kostou, v té době poradcem premiéra Paroubka pro oblast německy mluvících zemí. Kancléřovo dvojí (emotivní a omluvné) gesto noviny – písmem i obrazem – ve zpravodajství zachytily, Právo přineslo dokonce samostatný článek⁴⁷⁴ a Hospodářské noviny pak rozhovor s Kostou.⁴⁷⁵ Ke slovní přestřelce o Beneše v něm poznamenal, že Posseltovo srovnávání Beneše se Stalinem jej osobně také „*urazilo*“, přičemž doplnil, že „*se k tomu nemůže mlčet*“. Zajímavě ale odpověděl na otázku, zda kancléř skutečně nevnímá odhalení pomníku Edvarda Beneše jako „*provokaci*“: „*Mně osobně řekl, že to, co si město Praha staví za pomníky, je věc města Prahy a žádná vláda odkudkoliv do toho nemůže mluvit. Toble prý není téma.*“ Kancléř tedy volil neutrální, diplomaticky rezervovaný odstup.

Je pochopitelné, že Schröderovo odmítnutí Stoiberových výroků nijak nepotěšilo sudetské Němce. Tečkou za celou přestřelkou se pak na stránkách domácího tisku staly zprávy o jejich rozhořčení z kancléřových slov v Praze. Mluvčí SdL je tradičně charakterizoval jako výraz „*Schröderovy zabraniční politiky, která je bez morálního základu a lidskoprávní podstaty*“, Bernd Posselt pak zhodnotil jako „*nestydatost*“ kritiku německého

⁴⁷¹ Petr KUČERA, *Schröder: At' proroci kážou*, LN, 18. 5. 2005, s. 2.

⁴⁷² Obdobně informovaly i ostatní deníky: Jan KOVAŘÍK – Jaroslav ZBOŽÍNEK, *Schröder důrazně popřel Stoibera*, Právo, 18. 5. 2005, s. 1 a 3; (zuk), *Německý kancléř: Stoiber není významný*, HN, 18. 5. 2005, s. 4; (zah, rep), *Schröder: Odsun Němců z Česka byl důsledkem války* a Josef KOPECKÝ – Zita SENKOVÁ, *Schröder: Příčinou vyhnání byla válka*, Mf Dnes, 18. 5. 2005, s. A1 a A2.

⁴⁷³ Jan KOVAŘÍK, *Německy – každý však jinou řečí*, Právo, 18. 5. 2005, s. 9. (Porovnání vyjádření E. Stoibera a G. Schrödera.)

⁴⁷⁴ Jan KOVAŘÍK, *Kancléř v Terezíně neskříval dojetí*, Právo, 18. 5. 2005, s. 3.

⁴⁷⁵ Petr HOLUB, *Tomáš Kosta, zabraniční poradce premiéra Paroubka: Nejsou silní Němci a slabí Češi*, HN, 19. 5. 2005, s. 5.

politického soupeře ze zahraničí. Generální tajemník CSU pak jeho slova pokládal za „*trapný verbální přehmat*“.⁴⁷⁶

Celá přestřelka posléze poměrně rychle utichala, v mediálním diskursu ji překryly nové události. K divergentním dějinným obrazům, stojícím v jejím pozadí, se vrátíme v závěrečné interpretační části této kapitoly.

5.2.4 Zapadlý maďarský nesouhlas s pomníkem Edvarda Beneše

Sudetští Němci nebyli jedinou skupinou, z níž se ozval nesouhlas se vztyčením pražského pomníku exministra a exprezidenta; další dorazil (byť spíše jako ozvěna) také z Maďarska. Rovněž v tomto případě se jablkem sváru ukázalo být poválečné období, a tedy plošná antimadžarská opatření realizovaná na jižním Slovensku. Podobně jako výroky na Sudetoněmeckých dnech měla i zde odezněvší kritika primárně vnitropolitický aspekt (kritika pasivity socialisticko-liberálního kabinetu v této záležitosti ze strany opozičního nacionálně-konzervativního FIDESZu Viktora Orbána).

K situaci se nejprve vyslovil v den Schröderovy návštěvy v Česku mluvčí maďarského kabinetu na běžné tiskové konferenci po schůzi vlády v odpovědi na dotaz jednoho z novinářů. Vyjádřil pohoršení, jež pomníkový akt u mnoha Maďarů vyvolal: „*Vláda konstatuje, že připomínání událostí z období po druhé světové válce, které byly založeny na logice kolektivní viny, vzbuzuje pochopitelně pocit křivdy, a to jak v řadách Maďarů doma, tak za hranicemi. Historie Benešových dekretů nás upozorňuje na to, že zásada kolektivní viny je neslučitelná s evropskými zásadami, jimiž se řídí Česko i Maďarsko,*“ konstatoval László Boglár s tím, že oficiální protest vláda nezformulovala, nicméně očekává distanc České republiky od principu kolektivní viny.⁴⁷⁷

Následujícího dne se k celé problematice vyjádřil ve veřejnoprávním rádiu Kossuth maďarský premiér, ovšem velice umírněně a kulantně. Socialista Ferenc Gyurcsány mj. prohlásil: „*Zastáváme stanovisko, že Benešovy dekrety jsou sporným dědictvím poválečné Evropy. Takovým dědictvím, v němž nelze pokračovat. Správně budeme postupovat jen tehdy, když se obě strany zdrží toho, aby toto dědictví postavily do centra politických vztahů způsobem, jenž ostatní uráží a zraňuje. Dnešní maďarská vláda říká, že je zapotřebí jednat, jednat, a jednat. Na urážky a křivdy nesmíme odpovídat urážkami a křivdami,*“ poznamenal dále.⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ (čtk, zr), *Kancléřova kritika Stoibera odsunutě Němce rozžehnila*, Právo, 19. 5. 2005, s. 10; obdobně i další deníky: (čtk), *Kancléř pobouřil sudetské Němce*, LN, 19. 5. 2005, s. 8; (čtk), *Schröder svými výroky pobouřil sudetské Němce*, Mf Dnes, 19. 5. 2005, s. A10.

⁴⁷⁷ /čtk, ivi/, *Maďarsko kritizuje odhalení Benešovy sochy*, Právo, 18. 5. 2005, s. 15. Článek se podrobně věnuje aktuálnímu stavu slovensko-maďarských vztahů na Slovensku v souvislosti s blížícími se volbami; k tomu viz též hlubokou analýzu Peter WEISS, *Citlivé dědictví války ve slovensko-maďarských vztazích*, tamtéž, 14. 5. 2005, s. 11, či Tomáš FRÁNEK, *Slovenští politici se prou o Benešovy dekrety*, HN, 16. 5. 2005, s. 9.

⁴⁷⁸ /čtk, zr/, *Kancléřova kritika sudetské Němce rozžehnila*, Maďarský premiér zopakoval kritiku odhalení Benešovy sochy, Právo, 19. 5. 2005, s. 10, a Martin EHL, *Kritiku Beneše připomněli také Maďaři*, HN, 19. 5. 2005, s. 3.

Na toto zdrženlivé vyjádření reagoval razantně český premiér Jiří Paroubek s tím, že budování pomníku, resp. úcta k Edvardu Benešovi je výsostnou věcí Čechů; stejně tak jemu údajně nevádí, zda v Maďarsku mají památník Miklóse Horthyho. Zdůraznil sice, že oba státy by se měly zaměřit na budoucnost a spolupráci ve věcech společného zájmu, nicméně dotkl se rovněž konfliktní minulosti: „*Myslím, že by Maďaři měli trošku zpytovat své svědomí, podívat se na příčinu a následek, podívat se na to, jakým způsobem se podíleli na rozbití Československa po mnichovské dohodě,*“ prohlásil pro ČTK.⁴⁷⁹ Tuto premiérovu „neomalenost“, nijak „nepřispívající k porozumění“, napadl vzápětí komentátor Bohumil Doležal s tím, že ČR takto jedná s Maďarskem (resp. Paroubek s Gyurcsánym) po 60 letech od konce války „*jako vítěz s poraženým*“. Článek vedle historického exkurzu rovněž vtípně připomněl, že „*v Maďarsku existuje jedna jediná Horthyho socha v jeho rodné obci Kenderes, odhalení se nezúčastnili nejvyšší ústavní představitelé země*“.⁴⁸⁰

Ministerstvo zahraničních věcí na dotaz deníku Právo uvedlo, že na maďarské připomínky reagovat nebude, neboť k vysvětlování odhalení pomníku nevidí důvod. Mluvčí úřadu Vít Kolář prohlásil: „*Byla vztyčena socha prezidenta, který byl zvolen demokraticky. Na tom není nic, co bychom měli zdůvodňovat.*“ Kuriózně – vezmeme-li v úvahu, že se dotčeného aktu osobně zúčastnil i ministr zahraničí Cyril Svoboda – k tomu dodal, že projekt byl soukromou „*akcí občanských iniciativ a české orgány vůči takovým akcím nezasahují*“. Ministerstvo zahraničí nicméně nakonec muselo oficiálně reagovat – oficiální protest tlumočil svému resortnímu partnerovi z rozhodnutí svého kabinetu maďarský ministr zahraničí Ferenc Somogyi.⁴⁸¹

U tohoto diplomatického protestu se na okamžik zastavme. Maďarský socialistický ministr zahraničí se obrátil na svého českého resortního kolegu v této záležitosti osobním dopisem datovaným středou 18. května 2005, tzn. dva dny po odhalení pomníku.⁴⁸² Psaní je stylizováno diplomaticky uhlazeně a naformulováno kulantně, což podtrhuje např. i rukou učiněný pozdravný přípisek Somogyie „*Milý Cyrile!*“ úvodem či závěrečný rukopisný dovětek k vytištěnému strohému „*S úctou*“ v podobě slov „*a přátelským pozdravem*“, nicméně i tak je z něj patrné odlišné maďarské oficiální benešovské vzpomínání. Akcent dopisu je položen na stávající dobrou evropskou spolupráci a je vysloveno též přání, aby její rozvoj do budoucna nijak nenarušovala odlišně vnímaná reflexe minulosti. „*Považujeme za politováníhodné,*“ poznamenává Somogyi, „*že symbolika nedávného odhalení sochy Eduarda Beneše, bývalého prezidenta republiky, dává příležitost k opětovnému jitření jedné těžce se hojící rány minulosti.*“ „Benešovy dekrety“ Maďarsko dle něj nepokládá za téma ve vzájemných vztazích, ani

⁴⁷⁹ /nek, čtk/, *Premiér se zůstal Benešovy sochy*, Právo, 20. 5. 2005, s. 2.

⁴⁸⁰ Bohumil DOLEŽAL, *Socha Beneše jako symbol dlouhého sporu*, Mf Dnes, 23. 5. 2005, s. 7.

⁴⁸¹ /afp, čtk/, *Maďarské vládě se nelíbí vztyčení Benešovy sochy*, LN, 20. 5. 2005, s. 7.

⁴⁸² Osobní dopis ministra zahraničních věcí Maďarské republiky Dr. Ference Somogyie ze dne 18. 5. 2005, bez. č. j., určený MZV ČR Cyrilu Svobodovi. (Dokument mi byl poskytnut na základě podané žádosti MZV ČR, kterému tímto děkuji. Osobní archiv autora.) Srov. plný text v příloze, dok. č. 6.

neupírá Benešovi jeho historické zásluhy o vznik československého státu, ovšem „*postavení sochy tím, že evokuje na někdejší kolektivní vině stavěnou, s právním řádem dnešní Evropy zcela neslučitelnou logiku, nesporně vyvolá bolestné vzpomínky i v mnohých maďarských lidech*“. Dále dopis akcentuje vynikající úroveň bilaterálních vztahů, spolupráci v rámci EU, NATO, Visegrádské skupiny atd., a podtrhuje odhodlání Maďarska učinit vše pro zdárný rozvoj vzájemných vztahů obou zemí.⁴⁸³

Český ministr zahraničí na tento dopis záhy odpověděl obdobně uhlazeným způsobem, přičemž rukopisný pozdravný přípisek „*Drahý Ferenci*“ odráží přátelské vzájemné vztahy obou diplomatů.⁴⁸⁴ Cyril Svoboda zde poznamenává, že reakci maďarské vlády zaznamenal „*s překvapením a zklamáním*“, neboť šlo o jedinou vládní reakci vůbec. Lítost vyjádřil i nad tím, že je Beneš v Maďarsku „*zřejmě často vnímán především v souvislosti s některými událostmi*“ po 2. světové válce. Uvedl dále, že v tuzemsku je reflektován zejména jako „*významný státník a demokrat*“, někdejší ministr zahraničí a prezident, jenž je spojen se vznikem „*samostatného a na demokratických principech postaveného*“ meziválečného Československa, „*s udržením kontinuity státu během druhé světové války i s úsilím o jeho obnovení*“. Odhalení sochy v Praze tak odpovídá vážnosti, jíž se tato osobnost v zemi těší. Nenápadně dále poukázal na to, že „*tento počín iniciovaly nevládní organizace*“, jejichž záměrem dle ministrova přesvědčení nebylo jítit jakékoli rány minulosti, ale „*navrátit na důstojné místo sochu demokratického státníka, která byla v roce 1951 komunistickým režimem odstraněna z Panteonu Národního muzea v Praze. K odhalení sochy došlo v den výročí návratu prezidenta Beneše do vlasti.*“ Zajímavé dále je, jak se ministr postavil k námitce nesouladnosti protimaďarských poválečných opatření optikou dnešního právního řádu a hodnot evropské integrace. K tomu uvedl, že pokládá za důležité, aby konfliktní poválečné události „*byly vždy zkoumány v jejich historickém kontextu a posuzovány dobovými, nikoli dnešními měřítky*“, přičemž jde primárně o látku pro historiky a akademickou obec, ne politiky či vlády. Úkolem politické reprezentace je dle něj zaměřit se na přítomnost a budoucnost vzájemných vztahů i jejich další rozvoj v rámci budování „*jednotné, prosperující a demokratické Evropy pro blaho našich občanů*“. Souhlasil pak závěrem se stanoviskem svého kolegy v tom ohledu, že společně prožitá konfliktní minulost by se neměla stát zdrojem napětí a zátěží stávajících velmi dobrých bilaterálních vztahů.

Shrňme zde, že přestože korespondence ministrů zahraničí v dané věci byla vedena korektně a v přátelském duchu, přeci i ona ozřejmuje odlišné vzpomínání na Edvarda Beneše, pro maďarskou stranu spojeného zejména s „jeho“ dekrety, v tuzemsku nahlíženého poněkud komplexněji (byť nikoliv bezrozporně). Další nuanční odlišnost pak spočívá

⁴⁸³ Dopis je v originále napsán v maďarském jazyce, prezentován je neoficiální český překlad.

⁴⁸⁴ Odpověď ministra zahraničních věcí České republiky Cyrila Svobody na dopis F. Somogyie ze dne 18. 5. 2005, č. j. 116722/2005-OSE, ze dne 3. 6. 2005. (Osobní archiv autora.) Plný text dopisu viz příloha, dok. č. 7.

v pohledu na to, jak odlišně prožívanou a hodnocenou minulost nyní interpretovat, jak s ní v současnosti zacházet, tj. *tehdejšími* – *dobovými*, anebo *dnešními*, dosti odlišnými měřítky?

Maďarská kritika Benešova pomníku však zaplnila v českých médiích (ve srovnání se sudetoněmeckou) neporovnatelně méně místa a ještě rychleji z nich vyvanula.

5.2.5 Pomník anebo „zapomník“?

K funkci pomníku Edvarda Beneše ve veřejném prostoru

Pomník byl odhalen, střety a polemiky v masmédiích po několika dnech odezněly, překryty jinými „horkými“ novinkami. Užitečné však na tomto místě ještě bude podívat se na to, jak bohatým životem si toto „místo paměti“ žije v dalších letech. Je tedy hradčanský pomník Edvarda Beneše vsutku funkčním vzpomínkovým místem, anebo byl jeho „paměťový potenciál“ rozhodující měrou vyčerpán již při slavnostním odhalení a u Černínského paláce tak stojí toliko „mrtvý totem“?⁴⁸⁵ Odpověď bude poněkud diferencovaná, platí totiž jak pro koho.

Již výše jsem se zmínil o podvojném poslání „míst paměti“ zafixovat v daném *prostoru a čase* (dle záměru realizátorů) určité jimi vymezené ztvárnění minulosti. *Prostorovou fixaci* máme dánu bronzovým odlitkem sochy Karla Dvořáka a nyní je třeba pohlédnout na to, jak si stojí druhá složka. *Časová fixace* má být (dle teorie) založena na periodicky se opakujících rituálech, vázaných na dané místo paměti, při nichž skupina účastníků stvrzuje shodným jednáním (a patrně i prožíváním) svoji kolektivní identitu. Takové skupinové konání pak rovněž má zpětně ovlivňovat individuální paměť aktérů.⁴⁸⁶

A tak tomu také vsutku je i v námi sledovaném konkrétním případě. Určitou nevýhodou místa je jeho novost – dokud neexistovalo, vzpomínkové akty se odehrávaly buď v Sezimově Ústí (Benešova vila + hrobka s pochovaným Edvardem i Hanou), resp. v Kožlanech (rodiště, hrob rodičů). Plusem naopak je relativně snadná dostupnost tohoto vzpomínkového místa, daná jeho polohou v Praze.

Vzpomínkové akty u hradčanské sochy se odbývají s roční periodicitou a ve dvou termínech: vždy o víkendu nejbližším 28. květnu, tedy dnu Benešova příchodu na tento svět, a druhý pak okolo 3. září, tedy poblíž kalendářního data jeho odchodu na onen svět.

Slavnostěji probíhá akce o prvním zmíněném termínu. Sestává pravidelně z položení květin a projevů, vesměs funkcionářů dotčených organizací, eventuálně politiků z konzervativně-národního křídla ODS. Roku 2007 se aktu zúčastnil Jan Zahradil, následující rok akci zaštitil zase pražský primátor Pavel Bém. Slavnostnější ráz mělo setkání 24. května 2009 při příležitosti polookrouhlého, 125. výročí narození EB. Program byl oproti běžným rokům bohatší a rovněž účast politiků, tehdy též z ČSSD, širší: pozvání přijali ministryně

⁴⁸⁵ Z. HOJDA – J. POKORNÝ, *Pomníky a zapomínky*, s. 20.

⁴⁸⁶ Aleida ASSMANN, *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*, s. 217.

M. Kopicová, předseda sněmovny M. Vlček (ČSSD), ředitel pražské záchranky a senátor Z. Schwarz či opět J. Zahradil (oba ODS), zúčastnili se též starostové Kožlan a Sezimova Ústí, v jejichž městech SEB pravidelně pořádá další vzpomínkové akce.⁴⁸⁷

Mnohem komornější ráz mívá vzpomínkový akt okolo 3. září, kdy zástupci SEB obvykle k soše mlčky pokládají květiny.⁴⁸⁸ Větší intimitě tohoto aktu se nelze podívat, vždyť hrob manželů Benešových se nalézá v zahradě poblíž jejich vily v Sezimově Ústí. To je mnohem autentičtější místo pro pietní akty, které se zde nadto odehrávaly již v době, kdy pomník u Černína nestál; „*na hrobech se připomíná, u pomníků se slaví*“, poznamenává správně L. Lipták.⁴⁸⁹ Slavnostněji proběhl pražský pietní akt 2. září 2008 (při příležitosti 60. výročí úmrtí EB). Akt s doplňkovým kulturním programem tehdy zaštitili předseda Senátu Přemysl Sobotka (ODS), jenž zde vystoupil se svým projevem, a Magistrát hl. města Prahy, reprezentovaný náměstkyní primátora Marií Kousalíkovou (ODS).⁴⁹⁰

Důležité pro širší společenský dopad těchto komemorativních aktů je v masmediální éře samozřejmě to, jaká míra pozornosti je médiu těmto akcím věnována. Nikoli překvapivě většinou nulová, eventuálně mizivá,⁴⁹¹ střety a polemiky, proběhnuvší v čase slavnostního odhalení roku 2005, zmizely v nenávratnu. Vzpomínkové akty tedy zasahují pouze relativně úzký kruh zúčastněných, přičemž počet návštěvníků podle dostupných čísel z posledních let nepřekračuje sto osob.⁴⁹²

„Pomníkový život“ však nepřináší pouze chvíle slastné, kdy se kolem symbolu shromažďují jeho uctívající, ale občas i strastné – kdy se stává terčem blasfemického útoku. Rovněž to je však určitým rysem „pomníkovosti“. Bronzového Edvarda Beneše postihla

⁴⁸⁷ Pro podrobnosti o všech těchto podnicích srov. Bulletin SEB, č. 20/2007–23/2010, dále slavnostní publikaci *20 let Společnosti Edvarda Beneše*, SEB, Praha 2010. Podrobněji je zachycen průběh oslav v květnu 2009, viz *Shromáždění u sochy prezidenta Beneše 24. května 2009 u příležitosti 125. výročí jeho narození*, Bulletin SEB, 23/únor 2010, s. 8–15.

⁴⁸⁸ Pouze stručně se těchto aktů dotýká i ročenka SEBu, např. roku 2010 stručnou notickou: „2. září 2009, v předvečer 46. výročí úmrtí prezidenta Edvarda Beneše, položili zástupci Společnosti EB – Věra Olivová a Luboš Brožek – květiny k prezidentově soše.“ (*Položení květin k soše Edvarda Beneše*, Bulletin SEB, 23/únor 2010, rubrika Veřejné akce, s. 2.)

⁴⁸⁹ Ľubomír LIPTÁK, *Rošády na piedestáloch*, in: týž, *Storočie dlhšie ako sto rokov. O dejinách a historiografii*, Kalligram, Bratislava 1997, s. 314.

⁴⁹⁰ K průběhu akce viz Bulletin SEB, č. 22/únor 2009, s. 4–5, resp. 14–17.

⁴⁹¹ O slavnosti 24. května 2009 média neinformovala, zpravodajství o setkání 2. září 2008 bylo okrajové – viz např. článek *Lidé si připomněli památku Edvarda Beneše* na webu ČT24 (2. 9. 2008), či krátkou reportáž následujícího dne v pořadu *Dobré ráno*. Pozornost médií se koncentrovala na oficiální pietní akt u Benešovy hrobky v Sezimově Ústí (s reprezentativní účastí politiků i pamětníků).

⁴⁹² Dostupná jsou v tomto ohledu data až od roku 2009 (v listopadu 2008 byla SEB přijata za řádného člena Rady vědeckých společností ČR a od následujícího roku publikuje výroční zprávy o své činnosti): 2009 – 100 osob, 2010 – 68, data za rok 2011 udávají 83 účastníků. (Zdroj dat: <http://rvs.paleontologie.cz/spolecnosti/spol-75/>, staženo 31. 7. 2012.)

takováto nepříjemnost zatím dvakrát, jeho životní partnerka, usmívající se dáma pod kloboukem s kyticí růží, měla (prozatím) více štěstí.

K prvnímu útoku došlo o jedné listopadové noci roku 2007, kdy neznámý vandal polil hlavu Benešovy sochy červenou barvou. Na rozdíl od vzpomínkových akcí u sochy to zaznamenala i média, která zaujali veteráni z 2. světové války, kteří na nic nečekající sochu svého někdejšího velitele sami umyli, a také nečinnost ostrahy nedalekého ministerstva zahraničí (jak při poškození, tak při akci „čisticí čety“, přičítající čin tuzemským neonacistům). Zamíni se k soše nehlásilo s tím, že jde o majetek města, spravovaný Galeríí hl. města Prahy, jehož hlídání úřad nezajišťuje,⁴⁹³ a ochranná služba toliko vyrozuměla o vandalismu Policii ČR.⁴⁹⁴ To rozladilo veterány, např. nám známého plk. Jana Horala: „Na sochu jsme vybrali peníze mezi lidmi a s ministerstvem se dohodli, že ji obhlídá. A teď s památkou na svého někdejšího šéfa nechce nic mít,“ poznamenal hořce. A to si ještě nepřečetl poznámku jednoho z novinových reportérů, komentujícího „pozoruhodnou reakci úředníků ministerstva“: „Jakého Beneše?! Ona je tam socha nějakého Beneše?“⁴⁹⁵

Druhý akt proběhl s využitím stejného materiálu (znovu rudou barvou), jíž ale tentokráte byla vystavena jiná část pomníku – totiž ruce. Maně přitom vyvstává na mysl případ (anebo i příklad?) „Hopkirka“, který se dočkal svých „krvavých rukou“ nedlouho před svým deponováním. O totožném symbolickém významu netřeba pochybovat ani v našem případě, patrně zde půjde o účet za „etnickou čistku“ na sudetských Němcích, eventuálně (méně pravděpodobně) o „poděkování“ za podíl na nástupu komunismu k moci v poválečném Československu. Ale kdoví, to již spekulujeme. Očistný zásah tentokrát realizovala Galerie hl. města Prahy.⁴⁹⁶

5.3 Symbol konfliktní minulosti – divergentní vzpomínkové rámce (Analýza konfliktů okolo slavnostního odhalení

Benešova pomníku)

Transformace české společnosti po roce 1989 měla také svoji mentální stránku; otevření volné diskuse o otázkách minulosti (do té doby limitované na exil či samizdat) přineslo obnovení starých národních stereotypů interpretace dějin. Určitým vrcholem debat bylo období několika let před vstupem České republiky do EU (2004), přičemž jako jeden

⁴⁹³ (gag), *Veteráni myli hlavu Beneše*, Mf Dnes, 20. 11. 2007, s. 4; též (mpo), *Váleční veteráni umyli sochu Beneše*, LN, 20. 11. 2007, s. 6.

⁴⁹⁴ *Policie pátrá, kdo poškodil Beneše*, Právo, příloha Praha a střední Čechy, 22. 11. 2007, s. 12.

⁴⁹⁵ Jan GAZDÍK, *Vandalové, děkujeme vám*, Mf Dnes, 20. 11. 2007, s. 2 (rubrika Zápisník reportéra).

⁴⁹⁶ Informaci o tomto druhém útoku média patrně nepřinesla (ani s využitím databáze ANOPRESS.CZ jsem žádnou referenci nenalezl). Odvolávám se zde na ústní sdělení kurátorky PhDr. Petry Hoftichové z Galerie hlavního města Prahy na přednášce *Prameny k dějinám pomníků* dne 11. 4. 2012.

ze specifických plodů dobové atmosféry lze konečně chápat i samotné postavení pomníku Edvarda Beneše v Praze.

Pro iniciátory pomníkového projektu z řad Společnosti EB a dalších přidružených organizací je charakteristické zastávání *demokraticko-republikánské koncepce českých moderních dějin*, velmi pevně zformovaná kolektivní identita převážně pamětnické generace, uchovávající vzpomínku na svůj život; souhrnně zde můžeme připomenout dopis pamětníka, otištěný v Mladé frontě Dnes: „*Ti lidé nic neprožili, nic nepamatují – tak by odpověděli veteráni, starí sokolové a generace pamětníků, kdyby si přečetli komentáře v našem tisku k odhalení sochy prezidenta Beneše před Černínským palácem 16. 5. t. r. Díval jsem se do jejich tváří a viděl slzy, když slyšeli z úst dcery Jaroslava Seiferta verše o triumfálním návratu prezidenta Beneše do Prahy při znění československé státní hymny. Tleskali skvělé Zaorálkově řeči a zasvěceným vzpomínkám vojáků a zástupců odboje. Vybavovali si mnichovskou zradu, peripetie útěků za hranice, brůzy bojů. My, kteří jsme prožili válku doma, dodnes slyšíme Benešův hlas z rádia Toulouse a později z Londýna. Ano, vnímali jsme jej v těch těžkých dobách jako maják naděje. Beneš, spoluvůrce našeho státu, řídil jeho osudy v nejtěžší myslitelné době sám – všemi zrazen – opakovaně čelil zradám, intrikám i ve vlastních řadách, falešným slibům, nakonec nechápan a pomlouván. Je provokací, když vděčný národ konečně ctí jeho památku? Nikoliv, socha prezidenta Edvarda Beneše na Hradčanech je skvělý a významný počín!*“⁴⁹⁷

Kolektivní identita pamětníků není v pluralitní společnosti sdílena všemi, čímž se cítili být ohroženi. Společnost EB podnikla pro propagaci svého hrdiny řadu akcí, z nichž některých jsem se již výše dotkl – např. předvolební usnesení k Benešovým dekretům (2002), úsilí o prosazení zákona „lex Beneš“ (2003–2004) či návrh na udělení nejvyššího státního vyznamenání právě Edvardu Benešovi.⁴⁹⁸ Pro iniciátory je Edvard Beneš nedotknutelným symbolem českého dějinného příběhu 20. století, spoluvůrcem československého státu (1. odboj), předním politikem 1. republiky, hlavou druhého odboje a obnovitelem poválečného Československa, jehož úmrtí se kryje s koncem demokracie v Československu.

Problematickou se jeví být netolerantnost k zastáncům odlišných výkladových modelů dějin, jak bylo patrné v probrané kauze karikované busty Pode Balu. Ještě ostřejší reakce vyvolala ze strany těchto sdružení obnova některých pomníků, vzniklých za Rakouska-Uherska, typicky lze poukázat na afektované reakce, provázející obnovu pražského pomníku Františka I. („*Holdu českých stavů*“).⁴⁹⁹ Plán Městské části Praha 1 znovu začlenit do osiřelého sousoší jezdeckou sochu panovníka, deponovanou roku 1919, byl, jak již víme, interpretován jako „*výsměch celému národnímu hnutí za samostatný československý stát a za udržení a obnovu jeho*

⁴⁹⁷ Oldřich FEJFAR, *Beneš si sochu zaslouží*, Mf Dnes, 19. 5. 2005, příloha Praha, s. D3.

⁴⁹⁸ *Návrh Společnosti Edvarda Beneše na udělení Řádu bílého lva prezidentu Edvardu Benešovi*, in: Bulletin SEB, 16/2003, s. 61.

⁴⁹⁹ K dějinám tohoto pomníku viz Z. HOJDA – J. POKORNÝ, *Pomníky a zapomínky*, s. 34–43.

demokracie“.⁵⁰⁰ Podobně přepjatě byla vedena polemika o obnově pomníku Františka Josefa I. ve Františkových Lázních, napadána byla v daném případě účast ministra zahraničí Cyrila Svobody (KDU–ČSL) na slavnostním odhalení (nadto společně s Otto von Habsburgem).⁵⁰¹

Debatovalo-li se v prvních letech třetího tisíciletí o Edvardu Benešovi (nejen při polemikách okolo odhalení pomníku), tak zpravidla ve spojení „Benešovy dekrety“, poválečný vývoj a vysídlení Němců. Na toto spojení je historické povědomí české veřejnosti stále mimořádně citlivé, zformátováno v chápání „*dekrety = odsun a zpochybnění odsunu = majetkové či územní revize*“.⁵⁰² Převládajícímu naladění tuzemské veřejnosti vycházela vstříc většina analyzovaných politických prohlášení. Čeští politici se přitom zpravidla jen málo ohlíželi na možná nedorozumění, která jejich *vnitropoliticky* zacílené výroky mohly vyvolat *v zahraničí*, a v debatách o poválečném dění zpravidla příliš nevyužívali racionálních argumentů (faktická nemožnost eventuálních restitucí neznámého rozsahu, porušení principu právní jistoty a předvídatelnosti, vznik značné nerovnosti v českém pohraničí v případě masových restitucí atd.).⁵⁰³

Diskuse nemálo zatížilo zneužívání historických strachů/živení nereálných očekávání v předvolebních kampaních jak v České republice (2002), tak v Rakousku, Německu či Maďarsku. Problémem sudetoněmecké strany bylo rovněž to, že se k možným majetkovým nárokům vůči České republice nevyjadřovala, či velmi nejasně a zmatečně.⁵⁰⁴ Za nepřátelské gesto potom musela česká strana pokládat postoj europoslanců zvolených za CSU, hlasujících proti smlouvě o přistoupení ČR k EU. Rovněž druhá strana tedy měla na tehdejší napětí ve vzájemných „vysokých“ vztazích svůj podíl. Oboustranné využívání nacionálních stereotypů v aktuálním politickém boji znesnadňovalo komunikaci o reálných aktuálních problémech v bilaterálních vztazích a samozřejmě i dekonstrukci heterostereotypů, navazujících v jádru na myšlenkové šablony 19. století.

⁵⁰⁰ Tak Věra Olivová v dopise radnímu hl. města Prahy Igoru Němcovi, srov. Bulletin SEB, 17/2004, s. 49–50. Srov. dále rozsáhlou kampaň, vedenou na stranách listu Národní osvobození, zvláště články: *Neustálé podkopávání české státnosti* (č. 3, 30. 1. 2003, s. 1); *Habsburk opět na nábržej* (č. 5, 27. 2. 2003, s. 1–2); *Habsburk na pražském nábržej?* (č. 15, 17. 7. 2003, s. 1–2); *Sochu Habsburka nechceme!* (č. 17, 14. 8. 2003, s. 2) či *Kdo posadil rakouského císaře do sedla?* (č. 21, 9. 10. 2003, s. 1). Podrobně k tomu viz výklad v podkapitole 2.4.3.

⁵⁰¹ *Kdo je doopravdy demagog?*, Národní osvobození, č. 23–24/2003, s. 2.

⁵⁰² Adéla GJURIČOVÁ, *Obhajoba národních zájmů v čase východního rozšíření EU. 2002 – „nacionální epizoda“ ODS?*, in: A. Gjuríčová – M. Kopeček (eds.), *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*, s. 117.

⁵⁰³ K tomuto závěru dospěl ve svých analýzách diskusí v Europarlamentu a Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR též Ch. DOMNITZ, *Zápas o Benešovy dekrety*, s. 104–105, resp. 109–110.

⁵⁰⁴ Srov. vyjádření Berndta Posselta, předsedy SdL a europoslance CSU, poskytnuté v rozhovoru Ch. Domnitzovi (26. 11. 2004, viz *Zápas o Benešovy dekrety*, pozn. 119, s. 127–128): „*Benešovy dekrety musí být odstraněny – jak budou odstraněny a jaké to bude mít důsledky, a jestli ex tunc nebo ex nunc nebo nějakým třetím způsobem nebo prostě, jak to bude právně, politicky nebo prakticky možné, o tom by se mělo jednat bilaterálně a obě strany by se na tom měly shodnout.*“

Výroky, padající v souvislosti s odhalením pomníku Edvarda Beneše v zahraničí, byly rovněž zacíleny vnitropoliticky. Platí to o různých prohlášeních představitelů SdL, Edmunda Stoibera i maďarských politických představitelů. Nebyla (alespoň primárně) míněna jako poselství té či oné sousední zemi. Rozdíl ve výrociích E. Stoibera (CSU) a kancléře G. Schrödera (SPD) pak oobrážel tradiční odlišnosti v postojích těchto stran v dané otázce, jakkoli ani tyto strany nejsou názorově monolitní.⁵⁰⁵

Sudetoněmecký problém se jeví být (z hlediska současné české společnosti) otázkou nejen politickou a právní, ale rovněž etickou a mentální. Z posledně jmenovaných hledisek vzato jde v jádru o to, nakolik *současná* česká společnost pokládá pokus o řešení národnostních konfliktů formou nuceného přesídlování za bezproblémový, souladný s hodnotami demokratického právního státu a evropského společenství. Další rovínou problému potom je, jak v daném případě zohledňovat *historický kontext* tohoto problému – zohlednit plně, částečně, (víceméně) pominout? V rámci debaty zaznívaly velmi různorodé názory a postoje, a to i v mezinárodním měřítku – srov. např. právě dotčenou korespondenci českého a maďarského ministra zahraničí.

Zajímavé jsou z těchto hledisek průzkumy veřejného mínění CVVM, konané periodicky se stejnými otázkami. Charakteristické je, že právě v roce 2002 kulminovaly razantní názory na „odsun“ Němců z poválečného Československa, což bezpochyby souviselo s dotčeným vzrušeným veřejným „dekretoým“ děním.

V březnu 2002 si vybraly odpověď [odsun] „*byl spravedlivý*“ plně tři pětiny respondentů (tzn. fakticky se přiklonily i dnes k oprávněnosti uplatnění principu kolektivní viny národnostního společenství), pětina jej pokládala sice za „*nespravedlivý*“, ovšem v kombinaci „*s tlustou čarou za minulostí*“. Pouze 5% zvolilo možnost „*nespravedlivý, třeba omluva*“, toliko 1% „*nespravedlivý, omluva, odškodnění/návrat majetku*“. Během desetiletí tato radikalita zřetelně slábně, poslední zjištěné hodnoty (listopad 2011) tak jsou tyto: 42%; 25%; 10%; 4%.⁵⁰⁶ Zajímavé je třídění z hlediska věku: zatímco ve věkové skupině 60+ pokládá vysídlení

⁵⁰⁵ Tak např. v rozhovoru L. Palaty s (východo)německým poslancem CSU a jejím stínovým mluvčím pro kulturu a média Günterem Nookem tázaný sice vyslovil názor, že „*s otázkou dekretů se musíte v Česku ještě vyrovnat, to je jisté*“, nicméně odmítl protibenešovské výpady na Sudetoněmeckých dnech: „*Já myslím, že Stalin, to je opravdu něco jiného než Beneš. Vyhnání ale bylo bezpráví, o tom nemůže být sporu.*“ (Luboš PALATA, *Důchodci z NDR se mají nejlepe*, LN, 26. 5. 2005, s. 9.)

⁵⁰⁶ Tisková zpráva CVVM při Sociologickém ústavu AV ČR, č. Pm 120110, *Veřejnost o odsunu a Benešových dekretech*, dostupné na <http://www.cvvm.cas.cz/> (zveřejněno 10. 1. 2012). Zde přehledná tabulka s hodnotami, zjištěnými v předchozích šetřeních. Další otázky cílily ke zjištění názorů na další platnost Benešových dekretů a na to, jak dle dotazovaných tyto normy ovlivňují bilaterální vztahy České republiky s jednotlivými středoevropskými státy.

za „*spravedlivé*“ přes 60% dotázaných, ve skupině do 30 let pouze 31% respondentů. Ještě větší skupina mladých (37%) si ovšem vybrala možnost „*neví, nezajímá se*“.⁵⁰⁷

Jak ukázaly diskuse okolo Benešova pomníku, sudetští Němci nadále zůstávají mentálním problémem *současné* české společnosti – vysídlením se problém nevyřešil, pouze teritoriálně posunul. Představovali sudetští Němci homogenní „pátou kolonu“, anebo lze rozlišovat, zda k sobě nemají blíže např. sudetský Němec – uvědomělý nacist a ideový český kolaborant, obdobně jako český odbojář a sudetoněmecký antifašista? Pozitivní krok v dané souvislosti roku 2005 učinila česká vláda schválením realizace projektu, zaměřeného na zmapování opomíjených osudů německých antifašistů, postižených poválečnými represivními opatřeními.⁵⁰⁸

Na stůl je tak položen problém vztahu *současného* českého obyvatelstva k jeho někdejšímu spoluobčanům, resp. jejich potomkům. Budou v budoucnu nahlíženi jako krajané svého druhu, či jednoduše pokládáni za cizince, běžné občany Spolkové republiky Německo? Současně takto jde i o vlastní (českou) reflexi dějinného příběhu českých zemí, tedy o to, zda z ní bude německá komunita „paměťové“ vytlačena a tyto dějiny budou reflektovány jako dějiny výlučně *české* (českého etnika), či se prosadí spíše obraz multikulturní společnosti, nezastírající minulé konflikty, ale i vzájemná obohacení.⁵⁰⁹

Dokáže si dnešní (zejména) mladý Čech představit, že jen tři generace nás dělí od doby, kdy pouze dva ze tří obyvatel na území dnešní České republiky hovořili česky?

5.3.1 Sudetoněmecký obraz minulosti česko-německého soužití

Na tomto místě je třeba shrnout sudetoněmecký obraz minulosti českých zemí, především vzhledem k úloze, kterou sehrává symbol „Edvard Beneš“ v sudetoněmeckém kolektivním (po)vědomí.⁵¹⁰

Z reakcí na odhalení pražského pomníku je zjevné, že značně negativní. Sumarizujeme-li zde námitky funkcionářů SdL a Edmunda Stoibera, vytýkáno bylo Benešovi otevřeně dvojí:

⁵⁰⁷ Tisková zpráva CVVM při Sociologickém ústavu AV ČR, č. Pm 91204, *Veřejnost o odsunu a Benešových dekretech*, dostupné na <http://www.cvvm.cas.cz/> (zveřejněno 4. 12. 2009), graf číslo 3; průzkum z listopadu 2009.

⁵⁰⁸ *Usnesení vlády České republiky*, č. 1081, 24. 8. 2005. Projekt *Dokumentace aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu* posléze v letech 2006–2008 realizoval Ústav pro soudobé dějiny AV ČR ve spolupráci s Národním archivem v Praze a Muzeem města Ústí nad Labem; pro detailní informace o výstupech srov. web www.zapomenutihrdinove.cz.

⁵⁰⁹ V historiografické produkci se již objevily první vlaštovky, interpretující např. proces ustavování první republiky jinak než z obvyklé české perspektivy. Jan Randák s Václavem Petrbokem tak kupř. inovativně zahrnuli německé padlé z března 1919 do symbolického označení „muži října 1918“, viz jejich studii „*Z krvavějších rakví teče naše vůle*.“ *Sudetští Němci také jako muži října?*, in: Rudolf Kučera (ed.), *Muži října 1918*, s. 169–182.

⁵¹⁰ Stručný souhrn nabízí Tobias WEGER, „*Volkstumskampf*“ *ohne Ende? Sudetendeutsche Organisationen 1945–1955*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 2008, podkapitola „Die Dämonisierung von Edvard Beneš“, s. 352–356.

1. Hlavní viník poválečného „vyhnání“ sudetských Němců z Československa.

2. Politik, podílející se (přímo či nepřímo) na nastolení komunistického režimu v Československu.

Takřka doslovně takto věc formuloval ve Zpravodajském deníku Peter Barton: „*Beneš byl nejenom otcem vyhnání sudetských Němců, k jehož provedení přemlouval v exilu představitele západních mocností, ale i politikem, jenž vydal český národ napospas komunismu.*“⁵¹¹

Základním kamenem ex-post konstruované sudetoněmecké identity a dějinného příběhu se stal bezpochyby traumatizující prožitek nuceného přesídlení. Kolektivní povědomí nahlíží osud „vyhnanců“ jako (několikátou) obětí sudetských Němců, přičemž za hlavního viníka je v procesu simplifikace a personifikace dějin označován (jakkoli nepřesně) právě Edvard Beneš. (Obdobně by platilo též o problematice rázu třetí republiky, resp. podílu exprezidenta na jejím profilování.)

Mnohé ovšem v mediálních polemikách zůstalo v pološeru nevyřčeno – problém je ve skutečnosti konceptuálně hlubší. Skvěle to lze ukázat na diskusi ředitele sudetoněmecké kanceláře Petera Bartona s poslancem Janem Kavanem, proběhnuvší den po odhalení pomníku v Událostech, komentářích České televize.

Na námitku moderátora, že podle historika Jana Křena jsou sudetští Němci příliš zahleděni do vlastního utrpení, nereflektují vůbec průběh 2. světové války a tehdejší protičeské perzekuce a dějiny pro ně začínají až rokem 1945, host reagoval takto: „*Dějiny nezačínaly rokem 1945, ale ani rokem 1938, a je nutné mluvit také o tom, co bylo dřív, je možné se nad tím také zamyslet, do jaké míry byly všechny bych řekl požadavky nebo také všechny potřeby Němců, českých Němců, nebo sudetských Němců splněny, jestli opravdu ta první republika byla domovem pro všechny, nebo jestli zde byly některé národnosti, které měly třeba trochu větší práva nebo možnosti než jiné, o tom všem je možné diskutovat, stejně tak kupříkladu i u těch událostech v březnu roku 1919...*“⁵¹² Škoda, že v ten okamžik moderátor pořadu Jan Němec (sic!) ředitele Bartona ve výkladu přerušil. Možná by se totiž diváci České televize s překvapením dozvěděli, že onen 4. březen (1919) figuruje v sudetoněmeckém kalendáriu jako tzv. *Den práva na sebeurčení* (třebaže spíše v rovině obecného symbolu, nikoli jako vědomá připomínka konkrétní historické události),⁵¹³ zatímco průměrný Čech nemá o událostech tohoto dne a o jejich symbolickém významu pro danou „krajanskou“ komunitu žádné povědomí. Co se tehdy událo?

Dne 4. března 1919 se ve Vídni konalo ustavující zasedání Národního shromáždění Německého Rakouska. Čeští Němci se – i po krachu podzimního pokusu o vytvoření čtyř

⁵¹¹ *Socha Edvarda Beneše*, Zpravodajský deník, PRIMA TV, 16. 5. 2005. (ANOPRESS.CZ)

⁵¹² Zpravodajský pořad Události, komentáře České televize, 18. 5. 2005, vysíláno na ČT1 a ČT24 od 22.30, dostupné na <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1096898594-udalosti-komentare/205411000370517/>, též k dispozici v databázi ANOPRESS.CZ.

⁵¹³ Srov. Eva HAHNOVÁ – Hans Henning HAHN, *Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání*, Votobia, Praha 2002, s. 98–99.

německých provincií a jejich odtržení od vznikající Československé republiky – hodlali těchto voleb zúčastnit, nicméně jejich konání v tuzemském pohraničí bylo z dobrých důvodů státními úřady znemožněno (mohlo být vnímáno jako svého druhu plebiscit). Neklidným pohraničím se v reakci na to rozléla výzva k uskutečnění generální stávky a onoho dne skutečně proběhla řada německých demonstrací, protestních pochodů, schůzí apod., jimiž německé obyvatelstvo vyjádřilo nespokojenost se stávajícím stavem věci. Na některých místech (zejména v Kadani, dále v Chebu, v Karlových Varech, Ústí nad Labem, Stříbře atd.) došlo ke srážkám s československými bezpečnostními složkami, jejichž výsledkem bylo několik desítek mrtvých a další zranění.⁵¹⁴ Obraz březnových mrtvých se pak v následujících letech a desetiletích stal jedním z úhelných kamenů (sudeto)německé nacionální rétoriky, která účelově potlačila jí nepohodlnou roli německých socialistů.⁵¹⁵

Daný spor tedy úzce souvisí již s interpretací vzniku meziválečného Československa, na němž (a speciálně na vymezení jeho hranic) měl historický Edvard Beneš svůj důležitý podíl. Základní problém spočíval v tom, že ČSR deklarativně vznikla realizací práva „československého“ národa na sebeurčení. Bylo-li tomu tak, těžko se německé (a samozřejmě na Slovensku také maďarské) menšiny vysvětlovalo, že pro ni toto právo tak úplně neplatí – proto tedy *Den* (potlačeného) *práva na sebeurčení* a první křivda, spáchaná na sudetských Němcích (v jejich autoreflexi). Ačkoli posílňovali po Berlínu (Vídni), jejich metropolí se měla stát (nechtěná) Praha. Jednalo se o problém mentální, o zhoršení statusu z někdejšího vládnoucího národa z dob monarchie propadem do pozice národnostní menšiny v cizím národním státě. Málokdo právě o toto v éře vytváření národních států stál.⁵¹⁶

Lze k tomu (z českého pohledu) samozřejmě leccos namítat, od faktické nemožnosti v podmínkách národnostně promísené střední Evropy takové důsledné „*Befriedigung durch Trennung*“ (Peter Urbanitsch) realizovat, přes ekonomické, obranné, historické a další aspekty vznikajícího Československa, až po podtržení faktu, že Velkou válku někdo vyhrál, jiný

⁵¹⁴ Srov. k tomu úřední edici Alois KOCMAN, *Souhrnná týdenní blášení Presidia Zemské správy politické v Praze o situaci v Čechách 1919–1920*, Nakladatelství Československé akademie věd – Historický ústav ČSAV, Praha 1959, dok. č. 8A a 8B (týden 2.–8. 3. 1919), s. 29–35.

⁵¹⁵ Nově k obrazu „březnových padlých“ v sudetoněmeckém nacionálním diskurzu Václav PETRBOK – Jan RANDÁK, „Z krvavějších rakví teče naše vůle.“ *Sudetští Němci také jako muži října?*, in: Rudolf Kučera (ed.), *Muži října 1918*, s. 169–182; zde viz též bohaté odkazy na další literaturu k uvedené problematice.

⁵¹⁶ Srov. úvahu Hanse LEMBERGA, 1918: *Die Staatsgründung der Tschechoslowakei und die Deutschen*, in: Detlef Brandes – Dušan Kováč – Jiří Pešek, *Wendepunkte in den Beziehungen zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken*, Klartext Verlag, Essen 2007, s. 119–135. Z českého pohledu Věra OLIVOVÁ, *Československo a Německo 1918–1929*, SEB, Praha 2011, zvl. s. 57–70 a 83–95. Souhrn reálií např. Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918–1938) I – Vznik, budování a zlatá léta republiky*, 2., opravené vyd., Libri, Praha 2003, s. 37–44.

prohrál (vedle Němců též Maďaři) a podle toho byl vítěznými mocnostmi přiměřeně odměněn/potrestán.

Československo tak bylo dítětem versailleského mírového systému, poraženými státy a vnitrostátními minoritami nechtěným. Tento latentní problém fakticky mnohonárodnostního státu, nezaloženého na občanském principu, se pak obnažil v okamžiku vážné krize poválečného systému, narůstající během 30. let. Ne nepodstatná část příslušníků menšin se ohlížela po Berlíně, Vídni, případně Budapešti. Zejména sudetoněmecké předválečné prostředí bylo relativně silně uzavřené (dílem i maďarské na jihu Slovenska), minority žily spíše *vedle* Čechoslováků než *pospolu* s nimi, jak zřetelně dokládá např. paralelní existence několika „národnostních“ plnoformátových spekter politických stran.⁵¹⁷

Rovněž rok 1938 má naprosto odlišné místo v sudetoněmecké národovecké paměti. Funguje v ní ve schizofrenním schématu Pyrrhova vítězství. Na jedné straně bylo Mnichovskou dohodou a připojením pohraničí ke Třetí říši po 20 letech realizováno právo „sudetoněmecké národnostní skupiny“ na sebeurčení, na straně druhé bývá ovšem vyjadřováno zklamání z následného vývoje, v němž se starousedlíci neuplatnili (individuálně i kolektivně) zdaleka tak, jak zprvu očekávali. Rok 1938 je spojen s mýtem „svedených a oklamaných“ Hitlerem, slibujícím jim v diktatuře (na rozdíl od demokratického Československa) „*lepší budoucnost*“.⁵¹⁸ Vzpomínka se takto opět pohybuje v *modu oběti*. Tento aspekt je přitom velice důležitý – Aleida Assmannová takto zpracovala globální/evropské „místo paměti“ v podobě holocaustu/šoa,⁵¹⁹ a na doslova „soutěž v míře dějinného utrpení“ jsem upozornil již výše v úvodní kapitole této diplomové práce v souvislosti se „zákony o dějinách“, zejména ve Francii.

Tomuto výkladovému schématu lze pochopitelně oponovat poukazem na charakter nacistického režimu Německa, který při snahách o totální homogenizaci společnosti neměl a nemohl mít žádný zájem na pěstování sudetoněmecké (ani jakékoliv jiné) autonomní identity.⁵²⁰ Motivace jednání sudetských Němců (a jejich skupin) byly ovšem různé.⁵²¹

Období druhé světové války v sudetoněmecké paměti pevněji systemizováno není a lze se tak spíše dohadovat, zda jde o projev zapomnění, či potlačovaných sympatií. Každopádně se jedná o určité „bílé místo“: „*V kolektivním sudetoněmeckém vzpomínání bývají létům 1938–1945 věnovány jen velmi krátké pasáže, v nichž je poukazováno většinou pouze na obtíže, do nichž se sudetští Němci sami dostávali. Jejich čeští či německí čtenáři si stěžují na strohost a nedostatečnou důkladnost tohoto*

⁵¹⁷ Srov. přehledně Jiří MALÍŘ – Pavel MAREK a kol, *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004, I – období 1861–1938*, Doplněk, Brno 2005, kapitoly 33–36, s. 861–942.

⁵¹⁸ K. Erik FRANZEN, *Sudetoněmecké dny jako památky?!*, passim.

⁵¹⁹ A. ASSMANN, *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*.

⁵²⁰ E. HAHNOVÁ, *Sudetoněmecký problém*, zvl. s. 80.

⁵²¹ Srov. E. HAHNOVÁ – H. H. HAHN, *Sudetoněmecká vzpomínání a zapominání*, kap. „Mnichov“ jako problém sudetoněmecký, s. 36–41.

drubu vzpomínání, ale možná že mnoho sudetských Němců skutečně poctivě vzpomíná na to, co si pamatují. Pomyslíme-li na uzavřenost předválečného sudetoněmeckého prostředí v Československu, pochopíme možná lépe, proč v Hitlerovi mnozí viděli nositele nadějí a proč byli zklamáni, když udělal tu či onu „chybu“;“ poznamenávají manželé Hahnovi.⁵²² Vedlejším důsledkem orientace výlučně na vlastní strádání je potom naprosté opomíjení osudů někdejších československých spoluobčanů; nejen Čechů, ale i dalších minorit, a zejména židovského holocaustu.⁵²³

Odlišné vzpomínání na poválečné období je zřejmé, nucené vysídlení představuje fundament sudetoněmecké kolektivní identity. Opět se vynořuje *modul obětí*, nositelé této identity se cítí být potrestáni „vyhnáním“ jako zástupci všech Němců – odtud odezněví výroky o „etnické čistce“ apod. Důležité je reflektovat, že tato (opětovná) koncentrace na vlastní utrpení představuje středobod, zcela zakrývající předcházející válečné dění; K. Erik Franzen v této souvislosti představuje podvojně propojené sudetoněmecké diktum + „čáru“:

1. „Nelze myslet na válku, aniž bychom nevzpomněli jejich obětí – vyhnanců.“
2. „Ale na vyhnance lze vzpomínat, aniž bychom si stále museli připomínat likvidační válku vedenou Německem.“

V prvním případě Franzen hovoří o „zapovězené tlusté čáře“, ve druhém naopak o „vytoužené tlusté čáře“.⁵²⁴

Převažující český (současný) pohled je potom dán v podstatě zrcadlově obráceně (vysídlení jako důsledek války, koncentrace na /vlastní/ české utrpení překrývá poválečné dění a /cizí/ německé trápení), z čehož vyplývá kolize vzpomínek. Českému reflektování problematičnosti poválečného dění brání přežívající uvažování v determinující *nacionální* perspektivě a (byť nereálný) strach z majetkových nároků vysídlenců (jejich potomků), příležitostně přizívovaný z pragmaticko-politických důvodů.

Shrneme-li tento exkurs, národovecký obraz historie sudetských Němců 20. století je příběhem hned několikanásobné oběti. Nechut' k symbolu „Edvard Beneš“ nevyvěrá až z „vyhnání – etnické čistky“, ale má hlubší kořeny, slovy Evy Hahnové: „*Mnozí Němci ho nesnášeli již dávno předtím, než začal koketovat se Stalinem, a dávno před odsunem Němců z východní Evropy; německá nechut' vůči tomuto českému státníkovi má kořeny ve významné roli, kterou brál Beneš v novém evropském pořádku po první světové válce.*“⁵²⁵ Na tuto hlubší úroveň interpretačního sporu bylo ve vzrušených česko-(sudeto)německých slovních přestřelkách při příležitosti vztyčení

⁵²² E. HAHNOVÁ – H. H. HAHN, *Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání*, kapitola „Kdyby Hitler nebyl býval udělal tu chybu...“, s. 102–110, cit. ze s. 109.

⁵²³ Podobný důsledek má někdy i české vzpomínání, je-li totiž výlučně upoutáno na „své“ (=české) traumatické zážitky z válečného období; viz E. HAHNOVÁ, *Sudetoněmecký problém*, kapitola V. – Co neviděl nikdo, s. 190–213.

⁵²⁴ K. Erik FRANZEN, *Sudetoněmecké dny jako památníky?!*, cit. s. 203–204.

⁵²⁵ E. HAHNOVÁ – H. H. HAHN, *Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání*, s. 42.

pražského pomníku poukázáno pouze zcela výjimečně, nikoli „střílejšími“, pouze ojedinělými komentátory.⁵²⁶

Generální nechuť sudetských Němců ke značce „EB“ lze ilustrovat i vyjádřením reprezentanta SdL v Česku Petera Bartona k otevření nové části památníku Edvarda Beneše v Sezimově Ústí⁵²⁷: „*Sudetoněmecké kontaktní a informační středisko usiluje o pozitivní kroky ve vztazích mezi sudetskými Němci a Čechy. Nemyslím si, že Benešův památník může přispět k historickému smíření mezi oběma národy*“, prohlásil ředitel kanceláře pro LN.⁵²⁸

O neurovnaných bavorsko-českých vztazích na „vysoké“ politické úrovni svědčí i to, že tamní ministerský předseda přicestoval oficiální návštěvu Prahy až roku 2010, tedy 65 let po skončení 2. světové války. Byl jím Stoiberův nástupce Horst Seehofer (CSU), jehož doprovázeli i zástupci sudetských Němců. Návštěva s ještě početnější sudetoněmeckou delegací pak opět proběhla v listopadu 2011. Symbolicky důležitým gestem byla návštěva Lidic, Terezína a konečně Ústí n. Labem, v němž hosté jednak uctili památku německých obětí poválečného násilí, jednak navštívili městské muzeum, finišující s přípravami interaktivní *Expozice dějin německý mluvícího obyvatelstva v českých zemích*.⁵²⁹ Možný další krok k poznání a pochopení stanovisek druhé strany a k žádoucímu přemostění konfliktní minulosti?

5.3.2 Maďarské výhrady k pomníku Edvarda Beneše & maďarské vzpomínání na něj

Nespokojenost se vztyčením sochy Edvarda Beneše (resp. speciálně s „politickým krytím“ akce), vyjádřená čelnými představiteli Maďarské republiky, má v jádru obdobné kořeny jako probraná sudetoněmecká. Ty jsou i zde hluboké a sahají opět až k Velké válce a jejím důsledkům.

Dezintegrací Rakouska-Uherska vznikla na Slovensku psychologicky obdobná situace jako v českém pohraničí s Němci – tamější maďarské obyvatelstvo tíhlo k Budapešti, jakožto ke svému vytvářejícímu se národnímu státu.⁵³⁰ Na stanovení finálního průběhu slovensko-maďarské hranice potom měly svůj dopad obratné diplomatické aktivity Edvarda Beneše.⁵³¹

⁵²⁶ Např. zkušeným novinářem Jiřím Hanákem v deníku Právo, viz *Kořeny nevráživosti*, 19. 5. 2005, s. 15.

⁵²⁷ Akce se konala necelých čtrnáct dnů po odhalení Benešova pomníku v Praze (28. 5. 2005); zúčastnili se čelní političtí činitelé, mezi jinými premiér J. Paroubek s ministrem kultury P. Dostálem (oba ČSSD), či hejtman Jihočeského kraje J. Zahradník (ODS).

⁵²⁸ Marek KERLES, *Němci kritizují nový Benešův památník*, LN, 23. 5. 2005, s. 5.

⁵²⁹ Srov. Luboš PALATA, *Česko-německá neshoda. O budoucnost*, LN, 28. 11. 2011, s. 12 (rubrika Horizont).

⁵³⁰ Obecněji srov. Attila PÓK, *Ungarische Interpretationen der Gründung Tschechoslowakei*, in: Lucie Kostřbová – Jana Malínská a kol., 1918. Model komplexního transformačního procesu?, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2010, s. 39–49.

⁵³¹ Detailní rozbor přináší Jindřich DEJMEK, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata I – Revolucionář a diplomat (1884–1935)*, Karolinum, Praha 2006, kapitola 7.

Negativním důsledkem posunu hranice směrem k jihu bylo úměrné posílení kompaktního sídelního pásu maďarského obyvatelstva na jižním Slovensku.

Součástí versailleského mírového systému posléze bylo i uzavření mírové smlouvy s poraženým Maďarskem. Trianon pro Maďary znamenal územní ztrátu asi 72% někdejších Velkých Uher, přičemž se vně hranic nového (maďarského) národního státu ocitlo okolo 30% etnických Maďarů, vedle Rumunska zejména v Československu (tomu bylo odstoupeno takřka 62 tis. km² s 3 518.000 obyvateli, z toho 30% Maďarů).⁵³² Již z těchto suchých čísel je patrné, že byl poválečným řádem (v éře tvorby „národních“ států) založen mentálně obdobný problém jako v sudetoněmeckém případě. Stabilita uspořádání byla odvislá (vedle pokusů o pozvolnou integrace minority) od udržení poválečné rovnováhy sil, která se ovšem postupně hroutila.

Během 20. let bylo ovšem úhlavním nepřitelem Československa nikoli výmarské Německo, ale Rakousko a právě Maďarsko – vzhledem k iredentě a možné restauraci Habsburků. Vývoj na Slovensku se od počátku ubíral odlišnými cestami než v západní části republiky; zatímco zde tak např. probíhaly první poválečné komunální volby, v Prešově byla 16. června 1919 proklamována „importovaná“ Slovenská republika rad a obecní volby se zde vzhledem k napjaté situaci vůbec nekonaly (zastupitelstva byla posléze konstituována dle výsledků parlamentních voleb 1920).

Konec 30. let a následně dramatický průběh 2. světové války dále zauzlil konflikt (česko)slovensko-maďarské vztahy. Nedlouho před jejím vypuknutím bylo Vídeňskou arbitráží Maďarsku odstoupeno asi 10.400 km² dosavadního jihoslovenského území s asi 860 tisíci obyvateli, z toho 504 tis. se hlásilo k maďarské a ke slovenské/české národnosti pak 272 tisíc osob.⁵³³

Porážkou Maďarska jakožto válečného spojence států Osy a naopak obnovou Československa byla otevřena otázka osudů maďarského obyvatelstva na – po opětovném posunu hranice – československém území.⁵³⁴ Československá veřejnost, její politická reprezentace s Edvardem Benešem v čele, plédovala za prosazení obdobného řešení jako v sudetoněmeckém případě – tedy při zachování průběhu předválečné politické hranice dosáhnout změny oné etnické. Obnovovaná Československá republika byla přímočaře definována jako „*národní stát Čechů a Slováků*“, nikoli neslovanských národností. Podle toho také bylo v poválečném období vůči Maďarům postupováno, zejména z hlediska státního občanství a návazně v majetkoprávní oblasti.⁵³⁵ Prioritou maďarské strany, jednající ovšem

⁵³² Eva IRMANOVÁ, *Maďarsko a versailleský mírový systém*, Albis international, Ústí n. Labem 2002, s. 194.

⁵³³ Tamtéž, s. 300.

⁵³⁴ Hranice byla navrátna zpět ke stavu existujícímu k 1. lednu 1938, jedinou realizovanou změnou v jejím průběhu bylo tzv. bratislavské předmostí, o něž se sousedé rozdělili.

⁵³⁵ Pro celkový přehled srov. Soňa GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ – Milan OLEJNÍK – Štefan ŠUTAJ, *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945–1953 v dokumentoch I*, Universum, Prešov 2005, historický úvod, s. 5–43.

v nevýhodné pozici poraženého německého satelitu, bylo buď při ponechání trianonské hranice zajistit jihoslovenským Maďarům garance menšinových práv ze strany ČSR, nebo toto obyvatelstvo převzít – ale i s jeho půdou.

Československem vehementně prosazované (jednostranně) „odsunové“ řešení však v Postupimi velmocemi nebylo přijato (na rozdíl od sudetoněmeckého). Odrážela se v tom závislost Československa na labilní a měnící se povaze vztahů vítězných velmocí, přičemž postoj v dané otázce postupně měnil a nakonec o 180° otočil zejména Sovětský svaz, kalkulující mj. s pozvolnou sovětizací Maďarska.⁵³⁶

Neúspěchem maximalistických očekávání jak ČSR, tak Maďarska, skončila posléze i Pařížská mírová konference.⁵³⁷ Bilaterální jednání o vzájemné výměně obyvatelstva mezi oběma státy vedla sice k uzavření příslušné dohody, tu však Maďarsko realizovalo liknavě a rozsahově jádro problému nemohla vyřešit. Zbývaly posléze různé problematické represivní vnitrostátní akce (tzv. „reslovakizace“, resp. pokusy o nucenou vnitřní migraci Maďarů do Čech s cílem rozrušit jejich homogenní sídelní pás na jihu Slovenska).⁵³⁸ Rovněž ty dlouhodobější úspěch stěží mohly přinést jen stěží – Maďaři tak na jižním Slovensku v rozhodující většině setrvali a uchovali si svoji identitu.⁵³⁹ Protimaďarské represe pokračovaly určitý čas po únoru 1948, dostaly však pozměněné („třídně-politické“) zabarvení. Po pádu komunistického režimu se potom nevypořádané staré problémy vrátily s novou silou.⁵⁴⁰

Lze zde tedy shrnout, že v prvním plánu je maďarské vzpomínání na Edvarda Beneše (podobně jako sudetoněmecké) automatizovaně spojeno s poválečnými „Benešovými“ dekrety a jejich dopady na maďarskou minoritu. Kořeny však jsou i zde hlubší a sahají až ke vzniku meziválečného Československa, k dalekosáhlým změnám, jež s sebou nová situace v někdejším „Horních Uhrách“ přinesla. Deklaratorně *národní* stát se i ve své východní části „stýkal a potýkal“ s početnou *národnostní* menšinou. Disgustované maďarské reakce na benešovský pomníkový projekt po 60 letech od konce 2. světové války připomněly odlišně profilované vzpomínání. Role Edvarda Beneše jakožto dlouholetého předního

⁵³⁶ Souhrnně viz Eva IRMANOVÁ, *Maďarsko v éře sovětizace. Mezinárodní a politické aspekty*, Albis international, Ústí nad Labem 2008, zvláště podkapitola „Konflikt s Československem“, s. 170–187.

⁵³⁷ E. IRMANOVÁ, *Maďarsko v éře sovětizace*, s. 61–68 a dále také s. 207–229.

⁵³⁸ Dalšími cíli bylo získat na jihu Slovenska půdu pro Slováky – reemigranty, resp. vnitroslovenské migranty, a dále získat pracovní sílu pro zemědělství a průmysl ve vysídleném českém pohraničí. Souhrnně Štefan ŠUTAJ, *Nútené presídľovanie Maďarov do Čiech*, Universum, Prešov 2005.

⁵³⁹ Souhrnně k tomu Štefan ŠUTAJ – Zlatica SÁPOSOVÁ, *Problém identity menšinových Maďarov na Slovensku*, in: Štefan Šutaj – László Szarka (eds.), *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18.–20. storočia*, Universum, Prešov 2007, s. 173–188.

⁵⁴⁰ Zevrubný rozbor této roviny přináší Eva IRMANOVÁ, *Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska a Maďarska po roce 1989*, Albis international, Ústí nad Labem 2005.

československého politika, podléjícího se na naznačených dějích, je v takto *národnostně* kódovaném vzpomínání neopominutelná – a ovšem negativně načítaná.

Závěrem lze z české vzpomínkové perspektivy zdůraznit dvojí. Za první, (zejména) po rozpadu Československa je „maďarská komponenta“ v české paměti marginální. Společnou hranici obě země (již) nemají, problematika maďarské menšiny na jihu Slovenska je z české strany nahlížena jako vnitrostátní záležitost našich východních sousedů, eventuálně jako látka bilaterálních slovensko-maďarských vztahů, nedotýkající se bezprostředně zájmů České republiky.⁵⁴¹ Za druhé, právě z tohoto převažujícího náhledu vycházel silně limitovaný zájem tuzemských médií o maďarské protesty vůči Benešovu pomníku. Z tuzemských mediálních obrazů nebylo příliš patrné, *proč* vlastně Maďaři s pomníkem nesouhlasí a souvztažně s tím byla jejich výhradám také věnována nesrovnatelně menší pozornost než oněm sudetoněmeckým.

⁵⁴¹ Poukázat zde lze i na již výše citovaný průzkum CVVM *Veřejnost o odsunu a Benešových dekretech*, č. Pm 91204 (listopad 2009). Na otázku *Jak ovlivňují tzv. Benešovy dekrety vztahy s okolními státy?* ve vztahu k Maďarsku zaujalo 54% respondentů neutrální stanovisko, 16% zvolilo možnost „nepříznivě“, 4% „příznivě“ (sic!), 26% dotázaných nevědělo. (Uvedené hodnoty v čase kolísají jen mírně.)

6.

Závěrečné shrnutí

Konfliktní vzpomínání na Edvarda Beneše na počátku tisíciletí: společník Hitlera se Stalinem – anebo Churchilla s Rooseveltem?

Zkoumání a pátrání v různých upomínacích prostředích, které jsme v předcházejících kapitolách společně absolvovali, se chýlí ke svému konci. Závěrem bych se rád pokusil probranou materii stručně shrnout a zdůraznit hlavní závěry, ke kterým jsem provedenými dílčími analýzami dospěl.

Léta 2002–2005 byla na výskyt symboliky spjaté s osobností Edvarda Beneše oproti předchozímu i následnému období velmi bohatá a představují tak určitý uzavřený historický celek. V tomto období vrcholila přístupová jednání České republiky a skupiny dalších zemí s Evropskou unií. Vysoce frekventovaným tématem se staly zejména tzv. Benešovy dekrety, poválečné dění ve vztahu k národnostním menšinám v Československu. O dekrettech a jejich současných přesazích a dosazích se vzrušeně debatovalo na různých fórech a z velmi rozmanitých názorových pozic. Jednalo se přitom v zásadě o to, zda představují právní překážku vstupu ČR do EU, ovšem i o to, jak tyto normy utvářející poválečnou střeoevropskou realitu interpretovat – v *dobovém* kontextu či z *dnešních*, dosti odlišných, (lidsko-právních) pozic? A jaké důsledky by takové posouzení mělo mít?

Frekventovanou tematikou tedy bylo spojení **Edvard Beneš a soudobá evropská integrace**. Vzpomínání a aktualizace Benešova odkazu byly diametrálně odlišné. Pro **vysídlenécké organizace** a jejich politické mluvčí byl Edvard Beneš nadále „personou non grata“, politikem cizího *národního* státu, upírajícím a potlačujícím jejich kolektivní nárokováná práva (od 1. odboje počínaje a jeho činností za 3. republiky konče), hlavním strůjcem „největší etnické čistky“ = poválečného nuceného vysídlení sudetských Němců. Osobou se zkrvavenýma rukama a pobočníkem J. V. Stalina, válečným zločincem... Mediálně přetřásány přitom byly výhrady 1) vůči nucenému vysídlení, eventuálně 2) Benešovu podílu na nástupu komunismu v poválečném Československu,⁵⁴² celý problém ovšem byl podstatně hlubší a tkvěl mnohem hlouběji v minulosti – jeho kořeny bychom zcela jistě našli v reflexích okamžiku zrození meziválečného Československa a možná již v době formování

⁵⁴² Srov. mj. též romány Sidonie Dědinové *Edvard Benesch – der Liquidator. Dämon des Genozids an den Sudetendeutschen, Totengrüber der tschechoslowakischen Demokratie* (Eichendorf Verlag, Eichendorf 2000) a *Der Pyrrhussieg des Edvard Benesch* (Dinkelsbühl Heimatkreis, Mies – Pilsen 2005).

moderních národních hnutí v 19. století, založených ve střední Evropě na *etnickém* základě.⁵⁴³ Zásadním nedostatkem tohoto typu benešovského vzpomínání je zapomínání na konkrétní formy a podoby vlastní dějinné aktivity sudetoněmeckého společenství, resp. jeho podstatné části, tedy ne-reflexe vlastních dějin. V neposlední řadě redukce sebe sama z tvůrčího subjektu dějin na pouhý objekt, nezaviněně zmítaný zvůli vyšších sil (autostylizace do role hned několikanásobné *oběti*).

Podobně nedobrý zvuk má jméno Edvarda Beneše a Benešovy dekrety i v *Maďarsku*, byť ohlasům z této země byla v českých médiích věnována nesrovnatelně menší pozornost než zmíněným sudetoněmeckým. Klíčovou příčinu této menší mediální atraktivity je třeba vidět v obecně malém (až lze říci mizivém) významu maďarské vzpomínkové komponenty pro dnešního průměrného Čecha: Maďaři nejsou vnímáni jako český, ale (z tuzemské perspektivy viděno) slovenský problém, který zde není pocítován nijak palčivě.⁵⁴⁴ Maďarská kritika směřovala vůči uplatněnému principu kolektivní viny v poválečném Československu ve vztahu k národnostním minoritám, ovšem hlouběji tkvěla i zde již v reflexi procesu transformace středoevropského regionu před takřka stoletím, po Velké válce... Jak bylo řečeno, v éře tvorby (deklaratorně) *národních* států nikdo nechtěl být *národnostní menšinou* v cizím *národním* státě, zejména ne za situace zhoršení svého (kolektivního) statusu oproti předválečnému stavu, což se v našem případě týká jak Němců, tak Maďarů. Problémem bylo, že vzniklá situace neměla všestranně přijatelné ideální řešení. Velká válka skončila porážkou centrálních mocností, nastolené poválečné mírové uspořádání tomuto faktu odpovídalo, a v současnosti to nelze nijak odestát.

Pohled do uvažování tuzemských **politických elit** ukazuje jejich dosti značnou názorovou diferenciaci ve vztahu k osobě Edvarda Beneše i jeho politické činnosti a jeho „odkazu“. Zvnějšku, z evropské úrovně (eventuálně bilaterální německé, rakouské, maďarské) bylo nastoleno zejména téma Benešových dekretů, vysídlování, tzn. poválečného období. O to také byly vedeny nejmasivnější masmediální spory a polemiky. Zajímavé je, že již dosti v pozadí v rámci česko-české debaty stála problematika Mnichova. Ve vztahu k vnějším atakům, ustáleně interpretovaným jako cílená snaha o revizi poměrů, vzniklých v důsledku 2. světové války, se česká politická reprezentace semkla a nalezla nejmenšího společného jmenovatele v obhajobě mlhavých tzv. národních zájmů – což bylo demonstrováno zejména v rozebraném *usnesení Poslanecké sněmovny Parlamentu*

⁵⁴³ Viz podrobný rozbor a výklad v kapitole 5, „Pomník ‚Benešových dekretů‘? Socha Edvarda Beneše na Loretánském náměstí v Praze“.

⁵⁴⁴ Kromě toho lze zmínit i (být náhodně vzniklý) souběh slavnostního odhalení Benešova pomníku, aktu těsně předcházející sudetoněmecké dny a jej naopak v závěsu následující návštěvu německého spolkového kancléře v České republice – to vše vedlo ke kumulaci a koncentraci mediální pozornosti na „tradiční“ sudetoněmecké téma.

České republiky k dekretům Edvarda Beneše z dubna 2002.⁵⁴⁵ Zdůrazňována byla zejména časová posloupnost diktatura → válka → odsun jako její důsledek, jakož i mezinárodní garance poválečného uspořádání (rozhodnutí Postupimské konference).

Právě v souvislosti se zmíněným usnesením je třeba podtrhnout skutečnost, že tato benešovská diskuse primárně nebyla vyvolána potřebou české společnosti ujasňovat si v souvislosti s Benešem otázky své identity, ale nejprve přišla kradmo, jako externí podnět (další věcí pak je, jak zafungovalo předvolební soupeření o voličské hlasy). Potvrzují to i výpovědi řady českých politiků, např. Jan Zahradil (ODS) prohlásil: „*V té době byla velice silná snaha sudetoněmecké lobby rozebrát tu tematiku v Evropském parlamentu a formou nějakého tlaku na Českou republiku přes Evropský parlament dosáhnout nějakých ústupků z naší strany. To se nepovedlo. Myslím si, že česká strana by sama o sobě tu debatu nikdy nezahajovala, ale bohužel jsme reagovali na tlak zvenčí.*“⁵⁴⁶ Obdobně se vyjádřil aktér z protilehlého pólu politického spektra, komunistický poslanec Miloslav Ransdorf: „*Specifikum této debaty spočívalo v tom, že ji na české straně nikdo nechtěl. Byla nám vnucena tlakem zvenčí.*“⁵⁴⁷ A konečně doplnme (sebe)kritickou úvahu unionisty Karla Kühnla: „*Domnívám se, že reakce na české straně (byly) ne vždy chytré, často reakce přehnané, nesené stejně jako na německé a rakouské straně především vnitropolitickými úvahami, volebními úvahami.*“⁵⁴⁸ A ve volebních kampaních se v národních státech pracovalo s národními stereotypy. A (mutatis mutandis), jak jsem se pokusil prokázat detailnější analýzou, rovněž v případě uzákoňování dějinných zásluh Edvarda Beneše lze prvotní podněty shledat v „*tlaku zvenčí*“, jen se tehdy k „odpovědnímu“ charakteru zákonné předlohy kupodivu její zastánci nehlásili, ba naopak jej vytrvale ostře popírali.

Projednávání pozdějšího návrhu tzv. „**lex Beneš**“ (2003–2004) ovšem ukázalo (oproti usnesení k dekretům z roku 2002) diferenciaci české politické scény, zejména v tradičním pravo-levém politickém a stranickém schématu. Všeobecná shoda panovala v ocenění zásluh Edvarda Beneše o vznik samostatného Československa i jeho aktivit během první republiky v ministerské roli, a to i na zahraničním fóru (zvláště vyzdvihována byla jeho činnost na půdě Společnosti národů, interpretované jako předchůdkyně Evropské unie), a jen zřídka zaznívala kritika ohledně Mnichova. ***Jablkem sváru se stalo období let 1945–1948***, tedy tzv. třetí republiky. Nešlo přitom na prvním místě o nucené vysídlení Němců, ale o ***počátky komunismu v Československu*** a Benešův podíl na daných historických procesech. V tomto ohledu byl Beneš kritizován zejména středopravě orientovanými poslanci a senátory z řad liberální Unie svobody, konzervativních lidovců a části (v daném ohledu rozštěpené)

⁵⁴⁵ Podrobný rozbor viz v kapitole 3, „Alternativní ‚benešovské‘ vzpomínání: skupina Pode Bal a její karikovaná busta Edvarda Beneše“.

⁵⁴⁶ Úryvek z rozhovoru, poskytnutého Ch. Domnitzovi dne 9. 4. 2003, cit. podle Ch. DOMNITZ, *Zápas o Benešovy dekrety*, pozn. č. 5 na s. 134 (zvýraznění je moje).

⁵⁴⁷ *Tamtéž*, z rozhovoru Ch. Domnitze s M. Ransdorfem, pozn. č. 38, na s. 137 (zvýraznění je moje).

⁵⁴⁸ *Tamtéž*, z rozhovoru Ch. Domnitze s K. Kühnlem (10. 4. 2003), pozn. č. 18, s. 136.

ODS. Ojediněle bylo konkrétně poukazováno i na ekonomické procesy nastartované za třetí republiky a jejich zásadní dopad na celkové další směřování země.⁵⁴⁹ Levicoví poslanci (sociálnědemokratičtí a komunističtí) přitom Beneše všestranně obhajovali. Ohledně počátků komunismu v tuzemsku odkazovali na nevyhnutelnou realitu poválečné doby („zapadnutí“ ČSR do sovětské vlivové sféry), s níž ani výjimečná osobnost Benešova formátu nebyla s to pohnout. Zajímavá byla i kontroverze v rámci sněmovní rozpravy, propuknuvší mezi lidovci a komunisty, jakož i skutečnost, že *jednotnými* zastánci Beneše byli právě dnešní komunisté. Většinově pravicový senát návrh zákona zamítl, přičemž v tom sehrávaly svoji roli i rozličné osobní a rodinné vazby senátorů, byl ovšem posléze převážně levicovou sněmovnou výrazně přehlasován.

Zákon vyšel ve Sbírce zákonů v měsíci přistoupení ČR k EU, v květnu 2004 – přičemž i o eurointegraci se v parlamentních debatách hojně diskutovalo. Beneš byl stoupenci zákona označován za prvotřídního demokrata, průkopníka evropské spolupráce a integrace, jehož myšlenky jsou velmi inspirativní i pro dnešní evropskou situaci a výzvy, jimž starý kontinent čelí. Oproti sudetoněmeckému zařazování mezi válečné zločince Hitlerova a Stalinova typu, což bylo všeobecně razantně odmítáno (např. Lubomír Zaorálek /ČSSD/, mínící, že v Německu se díky vysídlencům prosadilo spojení „Edvard Beneš a zločiny vyhnání“ jako ekvivalentní „Adolf Hitler a zločiny nacismu“),⁵⁵⁰ byl vřazován do galerie předních demokratických státníků své doby, mezi jména s vynikajícím zvukem, jako W. Churchill, F. D. Roosevelt, královna Wilhelmina atd. Analýza jednoznačně prokázala, že zákon byl velmi výrazně *dobově podmíněný*, měl být odpovědí na tuzemskou společenskou objednávku. Ta byla primárně stimulována medializovanými zahraničními požadavky ohledně nutnosti „vyrovnání se“ s Benešovými dekrety, a tím vyvolávanými obavami z hrozby rozsáhlých majetkoprávních přesunů (z možných restitucí po válce Němcům konfiskovaného majetku). Zákon tedy měl být jakýmsi symbolickým štítem, odrážejícím požadavky na zrušení/revizi Benešových dekretů, jež zaznívaly ze sousedství. Hojně se v této souvislosti hovořilo opětovně o „*našem* národu“, „*svrchovaných národních zájmech*“, do nichž nikdo zvnějšku nemá co hovořit atp., tzn., dějiny byly převážně nadále reflektovány v *nacionálně* podmíněném kódu.

Sonda směřující k postižení obrazu Edvarda Beneše v **prostředí jeho nejvěrnějších stoupenců** a současně strategií a aktivit směřujících ke zviditelnění a prosazení jejich pohledu na tuto historickou osobnost byla v české historiografii v tomto rozsahu provedena vůbec poprvé. Reflektovat je přitom třeba skutečnost, že okruh členů a příznivců dotčených sdružení (Společnosti Edvarda Beneše, ČSBS, Československé obce legionářské, Svazu zahraničních letců RAF atd.) lze dobře vymezit generačně, jde vesměs o seniory, osobní

⁵⁴⁹ Zejména viz řeč „thatcherovského“ poslance ODS Hynka Fajmona během 1. sněmovního čtení „lex Beneš“.

⁵⁵⁰ Srov. projev Lubomíra Zaorálka při slavnostním odhalení pomníku Edvarda Beneše v Praze 16. 5. 2005.

pamětníky Edvarda Beneše, nejednou na něj fixované z mezních životních situací (např. velitel – letec RAF za 2. světové války). Paměť se zde tak výrazně prolíná s historií. Určujícím prožitkem těchto osob je zejména traumatizující období 2. světové války a odtud plynoucí obdiv Edvarda Beneše, státníka a jejich velitele. Pro tyto kruhy je charakteristický ostře zastávaný „**demokraticko-republikánský historický narativ**“, zjednodušeně a souhrnně řečeno, kopírující český národní historický příběh z pera Františka Palackého a rozšiřující a dovádějící jej až do moderní doby. Korunou se pak stává vznik samostatného Československa a jeho rozvoj, personifikovaný vedle TGM právě Edvardem Benešem, jenž tuto tradici rozhojňuje o další prvky (zvláště důraz na mírovou politiku Jiřího z Poděbrad, korespondující s Benešovými diplomatickými aktivitami). Za 2. světové války pak díky Benešovi Československo opět povstává z popela a státník stojí v jeho čela až do tragického roku 1948, kdy fyzicky umírá a spolu s ním symbolicky na desetiletí skonává i demokracie v tuzemsku... Za připomenutí zde stojí, že léta 1945–1948 představují pro benešology poměrně ožehavé období, neboť Benešovy aktivity v daném období lze vnímat a hodnotit velmi rozmanitě i kriticky; jednostranné obhajoby přitom nevyznívají zcela přesvědčivě.

Charakterizovaný pamětnický narativ ovšem není ani zdaleka všeobecně sdílen širší veřejností. Hlavní příčina tohoto stavu je spatřována v opanování veřejného prostoru v tuzemsku nepřátelskou interpretací českých dějin z „Podivenova“ pera, „*vycházející nejen z nedemokratických pozic, ale postrádající obvyklý stupeň odborné snahy dobrat se pravdy*“, jak tvrdí jedna ze stoupenek demokraticko-republikánského narativu. Vytýkáno je mu psaní z katolických pozic, obhajoba zájmů habsburské monarchie a šlechty, naopak podceňování národního obrození a 1. ČSR, jež „*jsou podávány převážně negativně až urážlivě*“ a dílo jako celek je odsuzováno jako „*výlev nepřátelství a neobjektivnosti vůči vlastnímu národu*“, „*pokřivený a politický účelový pohled na českou moderní historii*“.⁵⁵¹ Tato interpretace měla dominovat ve veřejném prostoru již od raných 90. let. Zásadní slabinou tohoto výkladu je silné nadhodnocování „Podivenova“ vlivu, a obecněji vzato uplatňovaný nárok na *výlučnost* a správnost pamětnického vzpomínání v postmoderní *pluralitně* vzpomínající společnosti. Konečně spolupráce s vybranými politickými aktéry z řad ČSSD a ODS se jeví jako sice (mediálně) efektní, méně už efektivní – pro naprostou většinu politiků byla spíše účelová, sloužící primárně prezentaci jejich politické agendy (obhajoba „národních zájmů“), přičemž politici jen zřídkakdy hlouběji přijímali pamětnický „demokraticko-republikánský“ narativ.

Ve sledovaném období zesílily z pohledu dotčených pamětnických sdružení vnitřní i vnější protibenešovské ataky. Nikoli náhodou, ale *právě* v bezprostřední reakci na ně, s cílem restituovat a posílit pozici Edvarda Beneše na veřejném fóru, vznikl **projekt pomníku Edvarda Beneše v Praze**, realizovaný právě v letech 2002–2005. Připomenutí zasluhuje,

⁵⁵¹ Srov. takový výklad v článku Marie L. NEUDORFLOVÉ, *Exilová historická literatura 1948–1989*, in: E. Broklová – Marie L. Neudorfová (ed.), *Věře Olivové ad honorem*, cit. s. 198–199.

že uvedenou akci pokládala např. předsedkyně Společnosti Edvarda Beneše Věra Olivová v retrospektivě za jednu ze tří nejvýznamnějších akcí za celou dobu existenci tohoto zájmového sdružení. Socha Edvarda Beneše, vyvzdorovaná a prosazená pamětníky se značnými byrokratickými i finančními útrapami, takto měla ve *zvoleném prostoru* Loretánského náměstí, nedaleko Černínského paláce, sídla ministerstva zahraničních věcí – a rovněž *v daném konkrétním historickém čase*, na prahu 21. století a na prahu plného začlenění České republiky do struktur Evropské unie – jak praví teorie „míst paměti“, „*zafixovat určitou konkrétně vymezenou podobu minulosti*“.⁵⁵² Prostorová fixace je dána již samotným zvoleným sochařským dílem (byť se v rozlehlém prostoru náměstí poněkud ztrácí), časová pak periodicky se opakujícími rituály, navázanými na dotčený pomník. Jak jsem však uvedl, jejich dosah je spíše malý, vesměs zahrnují pouze příslušníky benešovské komemorativní society; nejde o masové akce, na straně druhé byl pomník již dvakrát terčem blasfemického útoku. Lze říci, že pro zaangażované pamětníky a jejich sdružení bylo vztyčení tohoto benešovského pomníku velmi významným počinem, jímž, jak přílehavě uvedl odbojářský list Národní osvobození, „*vzdali poslední poctu svému bývalému vrchnímu veliteli*“.⁵⁵³ Právě v tomto momentu je patrný hraniční styk kolektivní a kulturní paměti v období tzv. plovoucí mezery.⁵⁵⁴ Živí svědci odcházejí, pomník má nést určité poselství dějinami dál...

A doplnit je na tomto místě třeba i to, že i samotný **zákon o dějinných zásluhách Edvarda Beneše** byl iniciován a v pozadí vytrvale prosazován právě pamětnickými sdruženími (prostřednictvím Karla Šplíchala a Jitky Gruntové). Směle jej tak můžeme pokládat za *imateriální pomník Edvarda Beneše*, podobně jako onen pomník bronzový u Černína měl Beneše vyzdvihnout na piedestal, vystavit jej na odiv jako všeobecně následováníhodný vzor pro dnešek i zítřek.... A podobně jako pomník byl i celý zákon vyprovokován benešovskou kritikou ze zahraničí, a byl tedy i určitým vzdorovitým gestem. Osobně si nejsem vůbec jist, zda obě „pomníkové“ akce dobře plní to, co od nich iniciátoři očekávali – spíše mám neodbytný pocit, že osud „lex Beneš“ se nápadně podobá osudu „lex Štefánik“ z roku 1990. Rovněž ten byl produktem určitého specifického období a podobně jako on vyznívá poněkud do ztracena.⁵⁵⁵ Obecně lze říci, že „zákony o dějinách“ si s sebou nesou nesmazatelnou patinu doby svého vzniku, jsou svědectvím a pramenem pro studium *soudobých* policko-společenských konfliktů a tendencí politiky dějin. Příslušné společnosti

⁵⁵² Aleida ASSMANN, *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*, C. H. Beck, München 2006, s. 217.

⁵⁵³ red, *Návrat prezidenta Beneše*, Národní osvobození, č. 12, 2. 6. 2005, s. 1.

⁵⁵⁴ Srov. Zdeněk VAŠÍČEK, *Plavba na mezeře*, in: in: Z. Vašíček – F. Mayer, *Minulost a současnost, paměť a dějiny*, s. 141–144. K pojmům komunikativní/kolektivní, resp. kulturní paměť souhrnně Ch. GUDEHUS – A. EICHENBERG – H. WELZER (Hrsg.), *Gedächtnis und Erinnerung*, kap. II/2–4, s. 85–108.

⁵⁵⁵ Pomíjím zde (důvodně) legislativně-technické výhrady vůči předložené normě, jakož i otázku, zda má liberálně-demokratický stát zavazovat své občany zákonnou normou k určitému jím definovanému pohledu na dějiny.

jejich prostřednictvím formulují svůj vztah (či naopak distanci) k dějinám, tedy svoji identitu. Markantní to je zejména na francouzském příkladu, zmíněném v úvodu, otázky identity současné slovenské společnosti lze zase studovat zejména v debatách okolo „lex Hlinka“.

Otázka **vzpomínání (zapomínání)**, asociací spojovaných s kontroverzní historickou osobností Edvarda Beneše **v řadách širší české veřejnosti** je nesmírně zajímavá, avšak i velmi obsáhlá, složitá a nesnadno postižitelná; bylo by možno jen o ní napsat samostatnou diplomovou práci. Pokusil jsem se ovšem i zde uskutečnit alespoň jistou orientační sondu, s využitím jednak průzkumů veřejného mínění, jednak rozbořem ohlasů veřejnosti na dění a ostré polemiky okolo slavnostního odhalení Benešova pomníku. Česká společnost byla názorově diferencovaná, přičemž na její postoje měla značný vliv generační příslušnost a tím dané aktivní „vzpomínkové pásmo“.⁵⁵⁶ Starší generace je převážně „probenešovská“ (či snad přiléhavěji řečeno, „protiněmecká“), mladá a nejmladší často k historickým otázkám indiferentní, nezainteresovaná, bez názoru.

Rozdílné „načítání“ benešovské symboliky (v daném případě střední generací) jsem se pokusil přiblížit na příkladu guerillové akce – umělecké intervence **uskupení Pode Bal, karikované busty Edvarda Beneše** (projekt „*Věrní zůstaneme!*“... „Benešovým dekretům“?). Na uvedeném projektu je dobře patrná mnohovrstevnatost benešovské symboliky, i různé způsoby jejího zmocňování se a interpretací. Do popředí se zde opět posouvá nejen samotné vysídlení Němců, ale **obecnější problematika charakteru let 1945–1948**, období třetí republiky vůbec, role (nejen) Edvarda Beneše v jejím rámci. Otevírá se tak otázka domácích kořenů socialistického experimentu, jež dost dobře nelze pojímat jako násilný import ze strany východního souseda, jemuž nešlo vzdorovat. Obecně lze k reakcím veřejnosti říci, že Beneš na jedné straně nepatří mezi „největší Čechy“ (jak ukázala např. soutěž České televize právě v roce 2005), ale „Benešovy dekrety“ stále jitrčím způsobem rezonovaly. Částečně to bylo způsobeno vznášenými majetkoprávními nároky ze sudetoněmeckých kruhů, zčásti zakořeněnými nacionálními stereotypy (boj proti „sudetoněmeckému revanšismu“, jenž byl tak zdařile využit v předvolební kampani do PSP ČR v červnu 2002). Souhlasím se závěrem Adély Gjuríčové, že převažující české vzpomínání je v tomto směru nadále zformátováno v režimu „*dekrety* → *odsun*, *zpochybnění dekretů* → *majetkové či územní revize*“.⁵⁵⁷ Toto poněkud schematické pojmání minulosti zužuje prostor pro kritické tázání se po povaze protikladných historických procesů českých (a středoevropských) dějin, přirozeně nejen poválečných.

Jako určité postskriptum k tomuto závěru je možné připojit i dvojí výmluvný odkaz z doby novější, jež se již vymyká v této práci sledovanému období. Prapor „Benešových

⁵⁵⁶ Lubomír LIPTÁK, *Generáciomer alebo... Dějiny a jeden ľudský život*, in: týž, *Nepre(tr)žité dejiny*, s. 42–45.

⁵⁵⁷ Adéla GJURIČOVÁ, *Obhajoba národních zájmů v čase východního rozšíření EU. 2002 – „nacionální epizoda“ ODS?*, in: A. Gjuríčová – M. Kopeček (eds.), *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*, s. 117.

dekretů“ účelově pozdvihl prezident Václav Klaus na podzim roku 2009 v souvislosti s postupující ratifikací Lisabonské smlouvy. Euroskeptický český prezident investoval do boje proti tomuto dokumentu značný politický kapitál, leč v říjnu 2009 vázla ratifikace smlouvy v celé sedmadvacítce výlučně na něm. Z pasti Klaus vybrusil požadavkem na českou výjimku z Listiny základních práv EU, což „*před veřejností zabalil do slov o potřebě garantovat tímto způsobem nedotknutelnost Benešových dekretů*“, resp. obavou z majetkoprávních sudetoněmeckých nároků. Ve svém prohlášení uvedl, že bylo hrubou chybou české vlády, že nevyjednala (na rozdíl od Velké Británie či Polska) příslušnou výjimku; vyjádřil obavu, že „*to umožní obcházet české soudy a uplatňovat např. majetkové požadavky osob vysídlených po druhé světové válce přímo u Soudního dvora EU*“. Naopak prý s výjimkou „*nám bude dána garance, že Lisabonská smlouva nemůže vést k prolomení tzv. Benešových dekretů*“.⁵⁵⁸ Jak konstatuje i ke Klausovi dosti interpretačně shovívavá politická biografie, „*faktický význam ‚Klausovy výjimky‘ je dodnes sporný*“, „*alespoň symbolický význam nicméně vzhledem ke stále doutnajícím Benešovým dekretům nepochybně měla*“. „*Klausův podpis Lisabonské smlouvy v každém případě nevyzněl jako porážka, i když to porážka byla*“.⁵⁵⁹ Jiná Klausova biografie tento podpis označuje dokonce za „*největší porážku Václava Klause během jeho politické kariéry*“;⁵⁶⁰ přičemž shodně hovoří o „*zneužití údajné sudetoněmecké brožby*“.⁵⁶¹ Určující však zde pro nás je, že podobná krycí legenda tehdy v širších veřejných kruzích dobře zarezonovala (a poražený prezident si tak zachoval tvář).

A podobně tomu bylo i v případě první české přímé volby prezidenta v lednu 2013, zejména v období mezi 1. a 2. kolem volby. Munici svému rivalovi poskytl svým dosti neobratným vyjádřením v jednom z televizních duelů kandidát Karel Schwarzenberg,⁵⁶² což Miloš Zeman v dalším průběhu kampaně neopomněl razantně využít. Kampaně pak vygradovala v první den 2. kola volby, kdy někdejší pracovník StB, nynější úspěšný pražský právník a podnikatel JUDr. Vladimír Zavadil, otiskl v nejčtenějším českém deníku Blesk celostránkový inzerát „*Nevolte Karla Schwarzenberga*“, pracující právě se sudetoněmeckou kartou (inzerát tedy tvrdil, že dle kandidáta Schwarzenberga by Edvard Beneš dle dnešních měřítek měl zamířit do Haagu, dále zmiňoval údajný Schwarzenbergův dík za podporu v jeho prezidentské kampani představiteli SdL Berndu Posseltovi, udával, že „*považuje poválečný odsun Němců za nespravedlivý, aniž bere na zřetel Mnichovský diktát, okupaci Československa a statisíce českých*

⁵⁵⁸ Václav KLAUS, *Rok sedmý – 2009. Projery, články, eseje*, Euromedia Group – Knižní klub, Praha 2009, „Prohlášení ze dne 9. října 2009 k ratifikaci Lisabonské smlouvy“, zde s. 101–102. Srov. též zde přetištěný „Rozhovor o ratifikaci Lisabonské smlouvy“ (původně Lidové noviny, 17. 10. 2009), s. 113–116.

⁵⁵⁹ Lubomír KOPEČEK, *Fenomén Václav Klaus. Politická biografie*, Barrister a Principal, Brno 2012, kap. „Poslední brzda Lisabonu“, zde zvl. s. 236–237.

⁵⁶⁰ J. PEHE, *Klaus. Portrét politika ve dvaceti obrazech*, cit. s. 268.

⁵⁶¹ Tamtéž, cit. s. 266.

⁵⁶² V prezidentském duelu Česká televize 17. ledna 2013 Schwarzenberg mj. uvedl: „*Já jsem vždy říkal, a na tom trvám, že to, co jsme v roce 45 spáchali, by dneska bylo odsouzeno jako hrubé porušení lidských práv. Asi by se tehdejší vláda včetně prezidenta Beneše octla v Haagu, kdyby už tam tehdy existoval soud.*“ (Citováno dle přepisu v databázi ANOPRESS.CZ)

obětí II. světové války“ či že „*považuje Benešovy dekrety za neplatné a tím připravuje půdu pro vrácení majetku potomkům válečných zločinců*“). Difamační inzerce se stala podkladem trestního oznámení ze strany týmu napadeného kandidáta, z vícerá podnětů se jím zabývala Česká advokátní komora (ta nakonec v době dokončení této práce zahájila se svým shora jmenovaným členem kárné řízení), a po volbách se celou věcí zabýval k řadě návrhů na neplatnost volby prezidenta republiky rovněž volební soud. Volební senát Nejvyššího správního soudu po komplexním posouzení věci shledal v průběhu volební kampaně a zejména v obsahu předmětného inzerátu porušení volebního zákona, příčinný vztah mezi touto nezákonností a volebním výsledkem, nikoliv však naplnění třetího kroku volebního algoritmu, tzn. promítnutí zásadní intenzity tohoto zásahu do volebních výsledků; všechny podané návrhy proto zamítl.⁵⁶³ Můžeme zde ovšem shrnout, že vysílají-li významní politici aktéři (Klaus, Zeman; Zavadil) veřejnosti sdělení tohoto typu a obsahu, předpokládají tím jejich majoritní kladné společenské přijetí. Vskutku se tak stalo.

Konečně na úplný závěr lze říci, že symbolika spjatá s Edvardem Benešem byla i v prvním desetiletí 21. století načítána různými skupinami velmi rozdílně, jak v rovině kolektivní paměti žijících „očitých svědků“, tak paměti kulturní, do níž obraz politika ve zkoumaném období, vzhledem k trojgeneračnímu odstupu, pozvolna vstupoval. A zapomenout konečně nelze na širší rozmach politiky dějin a politiky paměti v obecném evropském měřítku ve zkoumaném období; tato případová studie je tak konkrétní ilustrací tohoto obecnějšího zajímavého pohybu současnosti.

⁵⁶³ Srov. např. usnesení Nejvyššího správního soudu ČR, sp. zn. Vol 49/2013–59, ze dne 18. 2. 2013, dostupné na www.nssoud.cz, zejména body 24–26. Obdobně viz též argumentaci obdobných dalších zamítavých usnesení NSS, dostupných tamtéž.

Prameny a literatura

1. Prameny

a) Elektronické prameny

- Centrum pro ekonomiku a politiku – www.cepin.cz
- Centrum pro výzkum veřejného mínění při Sociologickém ústavu AV ČR – <http://www.cvvm.cas.cz>
- Česká strana sociálně demokratická (oficiální stranická prezentace) – www.cssd.cz
- Digitální repozitář Parlamentu České republiky – www.psp.cz/eknih
- Elektronická databáze ANOPRESS.IT – www.anopress.cz
- Fórum historie.sk (portál HiÚ AV SR) – www.forumhistoriae.sk
- Instytut Pamięci Narodowej (Polsko) – <http://ipn.gov.pl/o-ipn>
- Nejvyšší správní soud České republiky – www.nssoud.cz
- Rada vědeckých společností České republiky – <http://rvs.paleontologie.cz/>
- Rozhraní divize Česká televize / Nová média – <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani>
- Senát Parlamentu České republiky – www.senat.cz
- Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna – <http://www.psp.cz/eknih/>
- Projekt „Zapomenutí hrdinové“ (=němečtí antifašisté) – www.zapomenutihrdinove.cz
- Umělecké uskupení Pode Bal – www.podebal.cz
- Ústav paměti národa (SR) – <http://www.upn.gov.sk/>
- Ústav pro studium totalitních režimů – www.ustrcr.cz
- Wikipedie – webová encyklopedie, www.wikipedia.cz

b) Tiskem vydané prameny

- Denní tisk (tištěná vydání periodik):
 - Fórum 1990
 - Hospodářské noviny 2002; 2005; 2007
 - Katolický týdeník 2013
 - Lidové noviny 1995, 2002; 2005; 2007, 2010–2011
 - Mladá fronta Dnes (regionální mutace Praha) 2002; 2005
 - Právo (regionální mutace Praha a střední Čechy) 2005; 2007
 - Svobodný zítřek 1990
- *20 let Společnosti Edvarda Beneše*, SEB, Praha 2010
- ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš (ed.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951 II/1 (duben–srpen/září 1945)*, Zdeněk Susa, Středokluky 2011
- BENEŠ, Edvard: *Demokracie dnes a zítřka*, SEB, Praha 1999

- BENEŠ, Edvard: *Mnichovské dny*, Svoboda, Praha 1968; *Naše vojsko*, Praha 2003
- BENEŠ, Edvard: *Patřím k vám*, Ústřední svaz osvobozených politických vězňů, Orbis, Praha 1946
- BENEŠ, Edvard: *Práce a zápasy po boku TGM. Vzpomínky 1910–1947*, SEB, Praha 2000
- BENEŠ, Edvard: *Živý odkaz TGM. Projevy 1937–1947*, SEB, Praha 1997
- BÉM, Pavel – ŠTASTNÝ, Boris: *Klaus: Proč jdu znovu do tobo?*, Press Servis pro ODS, Praha 2002
- BRABEC, Jiří (ed.), *T. G. Masaryk. Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*, Masarykův ústav AV ČR & Ústav T. G. Masaryka, Praha 2000
- Bulletin Společnosti Edvarda Beneše 2002–2010 (ročenka)
- ČAPEK, Karel: *Hovory s T. G. Masarykem*, Československý spisovatel, Praha 1990
- DEJMEK, Jindřich (ed.): *Cirkulární telegramy 1920–1935*, SEB, Praha 2002
- GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa – OLEJNÍK, Milan – ŠUTAJ, Štefan: *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945–1953 v dokumentoch I*, Universum, Prešov 2005
- HAUNER, Milan (ed.): *Edvard Beneš. Paměti II*, Academia, Praha 2007
- JAROŠ-NICKELLI, Jiří: *Restaurace habsburkismu v České republice*,
in: Bohumír Blížkovský a kol., *Živé hodnoty Masarykova Československa. Směrodatné hodnoty pro 21. století. Sborník z konference k 90. výročí vzniku ČSR v Brně 22. a 23. října 2008*, Občanský výbor – Statutární město Brno – Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, s. 172–180
- KLAUS, Václav: *Masaryk a jeho obraz v dnešní české společnosti*,
in: Emil Voráček (eds.), *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství I*, s. 15–19
- KLAUS, Václav: *Rok osmý – 2010. Projevy, články, eseje*, Euromedia Group – Knižní klub, Praha 2011
- KLAUS, Václav: *Rok sedmý – 2009. Projevy, články, eseje*, Euromedia Group – Knižní klub, Praha 2009
- KLAUS, Václav: *Rok třetí – 2005. Projevy, články, eseje*, Euromedia Group – Knižní klub, Praha 2006
- KOCMAN, Alois: *Souhrnná týdenní hlášení Presidia Zemské správy politické v Praze o situaci v Čechách 1919–1920*, Nakladatelství Československé akademie věd – Historický ústav ČSAV, Praha 1959
- MALÍNSKÝ, Jiří: *Ze střípků jednoho životního poslání. Mozaika svědeckých intermezů o vztahu Věry Olivové k životu a odkazu druhého československého prezidenta*,
in: Eva Broklová – Marie L. Neudorfllová, *Věře Olivové ad honorem. Sborník příspěvků k novodobým československým dějinám*, SEB a Ústav T. G. Masaryka, Praha 2006, s. 25–33
- Národní osvobození, 2002–2006 (čtrnáctideník ČSBS a ČsOL)

- NOVOTNÝ, Karel: *Bibliografie Edvarda Beneše*, SEB, Praha 2004
- OLIVOVÁ, Věra (ed.): *Edvard Beneš. Přednášky na Univerzitě Karlově 1913–1948*, SEB, Praha 1998
- OLIVOVÁ, Věra (ed.), *Edvard Beneš. Světová válka a naše revoluce. Výbor z díla*, SEB, Praha 1994
- OLIVOVÁ, Věra: *Manipulace s dějinami první republiky*, SEB, Praha 1998
- OLIVOVÁ, Věra: *Pocta Edvardu Benešovi 1994*, SEB, Praha 1994
- [OLIVOVÁ, Věra]: *Pocta Edvardu Benešovi 2004*, SEB, Praha 2005
- OLIVOVÁ, Věra: *Společnost Edvarda Beneše v Praze 1990–2000*, SEB, Praha 2001
- OLIVOVÁ, Věra: *Ústav Edvarda Beneše v Londýně 1950–1964. Pamětní tisk k 50. výročí založení Ústavu 7. března 1950*, SEB, Praha 2000
- OTÁHAL, Milan – SLÁDEK, Zdeněk (ed.): *Deset pražských dnů (17.–21. listopad 1989). Dokumentace*, Academia, Praha 1990
- *Pode Bal 1998–2008*, Divus, Praha 2008
- PŘÍHODA, Petr – PITHART, Petr (usp.): *Čítanka odsunutých dějin*, Nadace B. Bolzana v nakl. Prago Media News, Praha 1998
- Sbírká zákonů ČSR/ČSFR/ČR, 1920, 1930, 1933, 1936, 1990, 2000, 2004, 2011–2012
- SROVNAL, Jindřich (ed.): *T. G. Masaryk. Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918*, Masarykův ústav AV ČR a Ústav T. G. Masaryka, Praha 2005
- SVOBODOVÁ, Jana (ed.): *T. G. Masaryk. Karel Havlíček – snahy a tužby politického probuzení*, Ústav T. G. Masaryka, Praha 1996
- VAŠEK, Richard (ed.): *Edvard Beneš. Projevy – články – rozhovory (1935–1938)*, Masarykův ústav – Archiv AV ČR, Praha 2006
- VAŠEK, Richard (ed.): *Prezident Beneš v letech 1935–1938. Studie a edice dokumentů*, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2008
- ZEMAN, Miloš: *Jak jsem se mýlil v politice*, Ottovo nakladatelství, Praha 2005

2. Literatura

- ASSMANN, Aleida: *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*, C. H. Beck, München 2006
- BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*, Grada, Praha 2011
- *Blaník /Jevištní podoba historického mýtu/*,
in: Ladislav SMOLJAK – Zdeněk SVĚRÁK, *Divadlo Jára Cimrmana. Hry a semináře – úplné vydání*, Paseka, Praha – Litomyšl 2009, s. 367–399
- BROKLOVÁ, Eva – NEUDORFLOVÁ, Marie L.: *Věře Olivové ad honorem. Sborník příspěvků k novodobým československým dějinám*, SEB a Ústav T. G. Masaryka, Praha 2006

- CO14. *Sborník 2003–2005*, Akademie výtvarných umění, Praha 2010
- CORNELIßEN, Christoph: *O výskume kultúry pamäti v západnej a východnej Európe. Metódy a otázky*,
 in: Christoph Cornelißen – Roman Holec – Jiří Pešek (eds.), *Diktatura – válka – vyhnání. Kultury vzpomínání v českém, slovenském a německém prostředí od roku 1945*, Albis international, Ústí n. Labem 2007, s. 23–42
- CORNELIßEN, Christoph – HOLEC, Roman – PEŠEK, Jiří (eds.): *Diktatura – válka – vyhnání. Kultury vzpomínání v českém, slovenském a německém prostředí od roku 1945*, Albis international, Ústí n. Labem 2007
- CSÁKY, Moritz: *Viacznačnosť pamäti a spomínanie*,
 in: OS – Fórum občianskej spoločnosti, 10/2005, č. 1–2, s. 8–25
- ČAPKA, František: *Dějiny země Koruny české v datech*, Libri, Praha 2010
- DEJMEK, Jindřich: *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. I – Revolucionář a diplomat (1884–1935)*, Karolinum, Praha 2006; *II – Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*, Karolinum, Praha 2008
- DEJMEK, Jindřich: *Věra Olivová: pětasedmdesát let*,
 in: Zpravodaj Historického klubu, 12/2001, č. 2, s. 102–103
- DOMNITZ, Christian: *Zápas o Benešovy dekrety před vstupem do Evropské unie. Diskuse v Evropském parlamentu a v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR v letech 2002–2003*, Dokořán, Praha 2007
- FRANZEN, K. Erik: *Sudetoněmecké dny jako památníky!?*,
 in: Christoph Cornelißen – Roman Holec – Jiří Pešek (eds.), *Diktatura – válka – vyhnání. Kultury vzpomínání v českém, slovenském a německém prostředí od roku 1945*, Albis international, Ústí nad Labem 2007, s. 183–204
- GJURIČOVÁ, Adéla: *Obhajoba národních zájmů v čase východního rozšíření EU. 2002 – „nacionální epizoda“ ODS?*,
 in: Adéla Gjuričová – Michal Kopeček (eds.), *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*, Paseka, Praha – Litomyšl 2008, s. 116–131
- GJURIČOVÁ, Adéla: *Poněkud tradiční rozchod s minulostí. Občanská demokratická strana*,
 in: Adéla Gjuričová – Michal Kopeček – Petr Roubal a kol., *Rozdělení minulostí. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*, Knihovna Václava Havla, Praha 2011, s. 107–134
- GJURIČOVÁ, Adéla – KOPEČEK, Michal: *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*, Paseka, Praha – Litomyšl 2008
- GJURIČOVÁ, Adéla – KOPEČEK, Michal – ROUBAL, Petr: *Rozdělení minulostí. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*, Knihovna Václava Havla, Praha 2011
- GRAUS, František (red.), *Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách*, Svoboda, Praha 1968

- GRUNTOVÁ, Jitka: *Oskar Schindler. Legenda a fakta*, Barrister & Principal, Brno 1997
(*Legendy a fakta o Oskaru Schindlerovi*, Naše vojsko, Praha 2002)
- GRUNTOVÁ, Jitka – VAŠEK, František: *Málo známé zločiny. SD ve východních Čechách*, Naše vojsko, Praha 2008
- GUDEHUS, Christian – EICHENBERG, Ariane – WELZER, Harald (Hrsg.): *Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Handbuch*, J. B. Metzler Verlag, Stuttgart – Weimar 2010
- HAHNOVÁ, Eva: *Sudetoněmecký problém. Obtížné loučení s minulostí*, 2. vyd., Albis international, Ústí nad Labem 1999
- HAHNOVÁ, Eva – HAHN, Hans Henning: *Sudetoněmecká vzpomínání a zapominání*, Votobia, Praha 2002
- HARNA, Josef: *Jindřich Dejmek a jeho „Edvard Beneš“*,
in: *Moderní dějiny*, 18/2010, č. 2, s. 183–190
- HAUBELT, Josef (ed.): *Edvard Beneš a Československo. Sborník statí a studií*, Futura, Praha 2005
- HAVLŮJOVÁ, Gabriela: *Edvard Beneš ve veřejném diskurzu na přelomu 20./21. století (příklad historické osobnosti při utváření národní identity)*,
in: *Historie – Otázky – Problémy*, 2/2010, č. 1, s. 151–166
- HITCHCOCK, Edward Bering: *Zasvětil jsem život míru. Životopis Edvarda Beneše*, J. Podroužek, Praha 1946
- HLAVAČKA, Milan – MARÈS, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna (et alii): *Paměť míst, událostí a osobností. Historie jako identita a manipulace*, Historický ústav AV ČR, Praha 2011
- HOJDA, Zdeněk: *Benešův palouček aneb Z Aše až do Švýcar*,
in: *Dějiny a současnost*, 34/2012, č. 11, s. 12
- HOJDA, Zdeněk – POKORNÝ, Jiří: *Pomníky a zapomínky*, 2. vyd., Paseka, Praha – Litomyšl 1997
- HRBEK, Jaroslav – SMETANA, Vít a kol.: *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945 I–II*, Paseka, Praha – Litomyšl 2009
- IRMANOVÁ, Eva: *Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska a Maďarska po roce 1989*, Albis international, Ústí nad Labem 2005
- IRMANOVÁ, Eva: *Maďarsko a versailleský mírový systém*, Albis international, Ústí n. Labem 2002
- IRMANOVÁ, Eva: *Maďarsko v éře sovětizace. Mezinárodní a politické aspekty*, Albis international, Ústí nad Labem 2008
- JANČO, Milan: *Získala pražská památková rezervace svého patrona? V kapli sv. Matouše na Loreánském náměstí v Praze byla umístěna socha prezidenta Edvarda Beneše*,
in: *Zprávy památkové péče*, 65/2005, č. 5, s. 443–444
- KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918–1938) I – Vznik, budování a zlatá léta republiky*, 2., opravené vyd., Libri, Praha 2003

- KOCOUREK, Ludomír: *Cultus pacis Jiřího z Poděbrad – pozdněstředověký projekt sjednocené Evropy*,
in: Emil Voráček (ed.), T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství I, s. 21–26
- KOLÁŘ, Michal – DRHA, Vladimír: *Edvard Beneš v Sezimově Ústí. Vila, zahrada, domov*, Prostor, Praha 2004
- KOPEČEK, Lubomír: *Fenomén Václav Klaus. Politická biografie*, Barrister a Principal, Brno 2012
- KOPEČEK, Michal: *Hledání „paměti národa“. Politika dějin, nostalgie a české dějepisectví komunismu*,
in: Dějiny – Teorie – Kritika, 4/2007, č. 1, s. 7–26
- KRAPFL, James: *Revolúcia s ľudskou tvárou. Politika, kultúra a spoločnosť v Československu po 17. novembri 1989*, Kalligram, Bratislava 2009
- KROUPA, Mikuláš: *Příběhy 20. století. Tankista lhal, že létal, po Únoru pomáhal pilotům RAF*,
www.idnes.cz, zveřejněno 19. 11. 2011 [staženo 24. 8. 2012]
- KUNŠTÁT, Miroslav: *Poválečné obrazy minulosti u prvních tří komunistických prezidentů*,
in: Christoph Cornelißen – Roman Holec – Jiří Pešek (eds.), Diktatura – válka – vyhnání. Kultury vzpomínání v českém, slovenském a německém prostředí od roku 1945, Albis international, Ústí nad Labem 2007, s. 139–157
- KVAČEK, Robert: *Edvard Beneš – personifikace českého dvacátého století*,
in: Zdeněk Veselý (ed.), Edvard Beneš, československý státník a politik. Sborník příspěvků z kolokvia pořádaného VŠMVV 31. října 2005, VŠMVV, Praha 2006, s. 15–20
- LAŠŤOVKA, Marek a kol.: *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství I–II*, Libri, Praha 1997–1998
- LEMBERG, Hans: *1918: Die Staatsgründung der Tschechoslowakei und die Deutschen*,
in: Detlef Brandes – Dušan Kováč – Jiří Pešek, Wendepunkte in den Beziehungen zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken, Klartext Verlag, Essen 2007, s. 119–135
- LINEK, Lukáš a kol.: *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*, Sociologický ústav AV ČR, Praha 2003
- LIPTÁK, Ľubomír: *Generáciomer alebo... dejiny a jeden ľudský život*,
in: Ivan Kamenec (ed.), Ľubomír Lipták: Nepre(tr)žité dejiny, Vydavateľstvo Q 111, Bratislava 2008, s. 42–45
- LIPTÁK, Ľubomír: *Rošády na piedestáloch*,
in: týž, Storočie dlhšie ako sto rokov. O dejinách a historiografii, Kalligram, Bratislava 1999, s. 311–350
- LISOVÝ, Igor: *Odborná dráha profesorky Věry Olivové*,
in: týž, Věra Olivová. Bibliografie, Ústav českých dějin FF UK a SEB, Praha 2006, s. 5–13

- LIŠOVÝ, Igor (ed.): *Věra Olivová. Bibliografie*, Ústav českých dějin FF UK a SEB, Praha 2006
- LITEROVÁ, Gabriela: *Edvard Beneš ve veřejném diskurzu na přelomu 20. a 21. století. Příklad historické osobnosti při utváření národní/státní identity*, Ústav světových dějin FF UK, Praha 2008 [nepublikovaná bakalářská práce]
- MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004, I – období 1861–1938*, Doplněk, Brno 2005
- MAYER, Françoise: *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*, Argo, Praha 2009
- NEUDORFLOVÁ, Marie L.: *Exilová historická literatura 1948–1989*,
in: E. Broklová – Marie L. Neudorfová (ed.), *Věre Olivové ad honorem*
- NORA, Pierre: *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*,
in: Alban Bensa – Václav Hubiger, *Antologie francouzských společenských věd: Město (Cahiers du CeFReS n° 10)*, Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, Praha 1996, s. 39–64
- OLIVOVÁ, Věra: *Československo a Německo 1918–1929*, SEB, Praha 2011
- OLIVOVÁ, Věra: *Československo v rozrušené Evropě*, Melantrich, Praha 1968
- OLIVOVÁ, Věra: *Dějiny první republiky*, Karolinum, Praha 2000
- OLIVOVÁ, Věra: *Edvard Beneš – evropský státník první poloviny 20. století*,
in: Marek Loužek (eds.), *Českoslovenští a čeští prezidenti*, CEP, Praha 2003 (Sborník textů č. 23/2002), s. 133–137
- OLIVOVÁ, Věra: *Edvard Beneš – nositel ideového a politického odkazu T. G. Masaryka*,
in: Emil Voráček (ed.), *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství I*, s. 309–313
- OLIVOVÁ, Věra: *Edvard Beneš – pokračovatel v díle T. G. Masaryka*,
in: *Masarykův sborník X (1996–1998)*, s. 92–111
- OLIVOVÁ, Věra: *Edvard Beneš v současném historickém vědomí*,
in: Zdeněk Veselý (ed.), *Edvard Beneš, československý státník a politik. Sborník příspěvků z kolokvia pořádaného VŠMVV 31. října 2005*, VŠMVV, Praha 2006, s. 10–14
- OLIVOVÁ, Věra: *Nová demokracie 1945–1948*,
in: XIV. letní škola historie. Nejnovější čs. dějiny v kontextu obecných dějin. Vybraná témata z období od roku 1938 do poloviny padesátých let, Porta linguarum Praha, Praha 2002, s. 44–59
- OLIVOVÁ, Věra: *O vztahu Edvarda Beneše k T. G. Masarykovi*,
in: *Edvard Beneš, Živý odkaz TGM. Projevy 1937–1947*, SEB, Praha 1997, s. 7–28 (předmluva)
- OLIVOVÁ, Věra: *Spolupráce s Františkem Grausem*,
in: František Graus – člověk a historik, Výzkumné centrum pro dějiny vědy, Praha 2004, s. 19–21

- OLIVOVÁ, Věra: *Svoboda mezi válkami*,
in: František Graus (red.), *Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách*, Svoboda, Praha 1968, s. 185–209
- OLIVOVÁ, Věra: *Vila Edvarda Beneše v Sezimově Ústí*, SEB, Praha 2001
- OLIVOVÁ, Věra: *Závět' Edvarda Beneše a osudy jeho archivu*, SEB, Praha 2008
- PEHE, Jiří: *Klaus. Portrét politika ve dvaceti obrazech*, Prostor, Praha 2010
- PETRBOK, Václav – RANDÁK, Jan: „Z krvácejících rakví teče naše vůle.“ *Sudetští Němci také jako muži října?*,
in: Rudolf Kučera (ed.), *Muži října 1918. Osudy aktérů vzniku Republiky Československé, Masarykův ústav a Archiv AV ČR (časopis Střed – Supplementum 1)*, Praha 2011, s. 169–182
- PÓK, Attila: *Ungarische Interpretationen der Gründung Tschechoslowakei*,
in: Lucie Kostrbová – Jana Malínská a kol., 1918. Model komplexního transformačního procesu?, *Masarykův ústav a Archiv AV ČR*, Praha 2010, s. 39–49
- PŘÍHODA, Petr: *To ostatní nechávám na Pánu Bobu. Výběr z textů a rozhovor s Janem Paulasem*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2010
- PŘÍHODA, Petr – PITHART, Petr – OTÁHAL, Milan: *Podiven. Češi v dějinách nové doby (1848–1939). Pokus o zrcadlo*, Rozmluvy, Praha 1991; Academia, Praha 2003
- RANDÁK, Jan: *Paměť a (soudobé) dějiny. Nejen nad třemi ročníky časopisu Paměť a dějiny*,
in: *Soudobé dějiny*, 18/2011, č. 1–2, s. 196–209
- RYCHLÍK, Jan: *Rozdělení Československa 1989–1992*, Vyšehrad, Praha 2012
- SMETANA, Vít: *Jindřich DEJMEK. Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata II*, (recenze),
in: *Dějiny a současnost*, 31/2009, č. 9, s. 44
- SMETANA, Vít: *Pod křídla Sovětů. Mohlo se Československo vyhnout „sklouznutí“ za železnou oponu?*,
in: *Soudobé dějiny* XV/2008, č. 2, s. 274–302
- SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*, Antikomplex, Praha 2011
- SRŠEŇ, Lubomír: *Průvodce. Architektura, výzdoba a původní vybavení hlavní budovy Národního muzea v Praze*, 2. vydání, Národní muzeum, Praha 1999
- ŠAMBERGER, Zdeněk: *Edvard Beneš a TGM do roku 1914*,
in: Emil Voráček (ed.), *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství I*, s. 275–287
- ŠAMBERGER, Zdeněk: *Edvard Beneš – pokračovatel idejí T. G. Masaryka*,
in: Emil Voráček (ed.), *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství I*, s. 289–307
- ŠUTAJ, Štefan: *Benešove dekrétý ako nástroj politickej propagandy*,

- in: Štefan Šutaj (ed.), *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*, Universum, Prešov 2004, s. 90–110
- ŠUTAJ, Štefan: *Nútené presídľovanie Maďarov do Čiech*, Universum, Prešov 2005
 - ŠUTAJ, Štefan – SÁPOSOVÁ, Zlatica: *Problém identity menšinových Maďarov na Slovensku*,
in: Štefan Šutaj – László Szarka (eds.), *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18.–20. storočia*, Universum, Prešov 2007, s. 173–188
 - ŠVARČÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: *O paměti, historii, vědomí a nevědomí. Současná bádání v paměťových studiích*,
in: *Dějiny – Teorie – Kritika*, 4/2007, č. 2, s. 232–255
 - TOMEŠ, Josef: *Historička v rozrušeném čase. Na okraj životního příběhu, činnosti a díla Věry Olivové*,
in: Eva Broklová – Marie L. Neudorfllová (eds.), *Věře Olivové ad honorem. Sborník příspěvků k novodobým československým dějinám*, SEB a Ústav T. G. Masaryka, Praha 2006, s. 11–18
 - TREPEŠ, Matěj: *Pomník „Benešovým dekretům“? (Socha Edvarda Beneše v Praze jako „místo paměti“)*, [seminární práce], Ústav českých dějin FF UK, Praha 2011
 - TREPEŠ, Matěj: *Po stopách dr. Edvarda Beneše v Kožlanech*,
in: Vojtech Čelko a kol., *Kamenná paměť mého kraje* (edice Eustory, vol. 2), ÚSD AV ČR, Praha 2004, s. 19–39
 - VAŠÍČEK, Zdeněk – MAYER, Françoise: *Minulost a současnost, paměť a dějiny*, CDK a Triáda, Brno – Praha 2008
 - VAŠÍČEK, Zdeněk – MAYER, Françoise: *Minulost a současnost, paměť a dějiny*,
in: Zdeněk Vašíček – Françoise Mayer, *Minulost a současnost, paměť a dějiny*, CDK a Triáda, Brno – Praha 2008, s. 153–185
 - VAŠÍČEK, Zdeněk: *Plavba na mezeře*,
in: Zdeněk Vašíček – Françoise Mayer, *Minulost a současnost, paměť a dějiny*, CDK a Triáda, Brno – Praha 2008, s. 141–144
 - VEBER, Václav: *Osudové únorové dny 1948*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008
 - VESELÝ, Zdeněk (ed.): *Edvard Beneš, československý státník a politik. Sborník příspěvků z kolokvia pořádaného VŠMVV 31. října 2005*, VŠMVV, Praha 2006
 - *Vila Hany a Edvarda Benešových*, 2. vyd., Úřad vlády ČR, Praha 2010
 - VORÁČEK, Emil (ed.): *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství. Sborník mezinárodní vědecké konference konané v Praze 2.–4. března 2000*, I, Nadace Jiřího z Poděbrad pro evropskou spolupráci – Masarykův ústav AV ČR – Ústav T. G. Masaryka, Filosofie, Praha 2001
 - WEGER, Tobias: *„Volkstumskampf“ ohne Ende? Sudetendeutsche Organisationen 1945–1955*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 2008

- WITTLICHOVÁ, Lucie (ed.): *Vila Hany a Edvarda Benešových v Sezimově Ústí*, WWA Photo, Praha 2009
- ZAHRADNÍČEK, Tomáš: *Nedominantní strany. Osudy „malých“ v 90. letech: Československá strana socialistická, Liberálně demokratická strana, Společnost pro Moravu a Slezsko*,
in: Adéla Gjuričová – Michal Kopeček – P. Roubal a kol., *Rozdělení minulostí. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*, Knihovna Václava Havla, Praha 2011, s. 287–309

Seznam obrazových a textových příloh

(s. II–IX)

První návrat Edvarda Beneše do Prahy – 16. května 1945

1. Historický první návrat 16. května 1945 – triumfální průvod městem----- II
2. Beneš – Stalin – Němci & Maďaři, „národní stát Čechů a Slováků“----- III

„Paměťový“ druhý návrat Edvarda Beneše – 16. května 2005

3. Oslavná báseň, složená na počest vztyčení Benešova pomníku v Praze----- IV
- 4a. Pomník Edvarda Beneše v karikatuře: „Dlouhý nos“ Lidových novin----- V
- 4b. Pomník Edvarda Beneše v karikatuře: komunistický pohled----- V
- 5a/b. Pomníkový duet: Edvard & Hana Benešovi – pomník a pamětní deska----- VI
6. Dopis maďarského ministra zahraničí F. Somogyie českému resortnímu kolegovi Cyrilu Svobodovi ve věci pomníku Edvarda Beneše v Praze----- VII
7. Oficiální odpověď ministra zahraničí Cyrila Svobody na dopis Ference Somogyie ve věci Benešova pomníku na Loretánském náměstí v Praze----- VIII–IX